

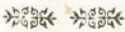
ԱՅԳԵԼԻՆՆՈՒԹԻՒՆ
ՏՈՂՄԻՆ ՅԱԲԵԹԵԱՆ

3047
325
Յօրինեալ 'ի Մովսիսէ Խորենացոյ
Յեռամեծ Վարդապետէ, և Յող-
նէրատս Քերթողահօրէ . 'ի խնդ-
րոյ Պաշաղատաւարտի Սա-
հակայ Բազրատունւոյ :

Տղտղտեցեալ երկուսուսէ Սուրբի վար-
դապետի և Արտղտի-խորտի կրօնաւոր
նորոցեցոյ : Ըստ Ինչոյ Տեղանէ-
Չեղկաւոյն Սեղբուէն . -- 'ի լի-
նէլ յիշտոսի բարի անձան' Հեղձեց
Սուրբի Յորուսի Գերդարտի Իշ-
խանի 'ի Ք. հանգրտեցելոյ :

Ի Հայրապետութե Սոյ Էջմիածնի .
Տն Մինասայ Ախեղցոյ Հայոց
Կաթուղիկոսի :

Յ-Դ ՏՆ . 1752 . 'ի Մ-յիտի . 12 :

273

Ի Վ Է Ն Է Տ Ի Կ .
'ի Տպարանի Անտոնի Պառթօլի .
Հրահանու Մեծարարոց :

Ատ-իւ Չըտուի՝ Տ-հիւ Քշտու.
Ատ-իւ Ատ-իւ, Ոտ-իւ Շտու.

Ա ընթերցանեք Բարեկէտք :

 Բարս աւանդեն լեալ Սոկրատայ, և Սենեքայի առ ուսումնականս ասացեալ գոյթէ գարտէ Իմաստնաւորք է զելոյն գորդիլ նաև յանցելոյ գործաբարձէն զբարեկէտքն ստիճանաբար զարդարելու : Վնդի՛ յեթե տեսակք և յիշատակք վաղնջականաց իրաց, և իրակաթնաց ներ յիշողականութե՛ն նոցին տալաւորիցին, բաց ՚ի զն՝ քանազէտս գործելոյ, ներգործէ նաև ՚ի նս զմարթայունս կանոնաւորելոյ բարոյականարար զկենսոս, և ճողոպրելոյ զինքեանս ՚ի ներհակ զխառնածոց վերապատասնեցելոյ . քանզի յանցելոյ ասենք Եստիստիլ զիտունք սղանի սանկն լոյ Իորհորդք : Ուստի զմեծէն վիպկ պատմարանն զԱղեքսանդրու թէ տիւր յատարանցս ընկալնոյր նա զնորհուրոյ յախոցանէ, որք վաղեմնագունից էին պատմութեց զիտակք, բան ՚ի ճառմարան Ֆիլոսոֆոսից՝ որք էին զանազան իմաստից գտակք : Քանզի թէ և զպերճաչուրս արդիւնաւորեցան ՚ի ճընունս զիտասս զերասնաբաւ զովեսսից՝ յագունք ՚ի Կորովալիտ հանճարու

նակաց, որք զերևելի գործ ինչ զօրե
 ցին հաստել մինչ կելինն 'ի կենի յայս
 միկ: Բայց և ոչ սակաւ ներբողենից
 համարժանք դտանին և ը իմ վարկման՝
 նաև այնք բնաւք քաջաջանք, որք ըս
 նացին զերազանց ոճիւ իմս մատենա
 գրել զանցս վաղեմնականս ճշգրտա
 պէս, զորս եթէ չգրիցէինն, անհետա
 ցեալք լինէին ամենևին հնուծի բազ
 մանցից ժամանակաց՝ ոպ զայլ անծիւ
 չգրեցեալս: Եւ աստուտ է, որ բա
 ջիմաստ Հայրն մեր Մովսէս Խորե
 նացի, որոյ և Պատմագիր է. 'ի Պրակն
 2. Աւարնոյ հատորին, հակեցուցա
 նէ զբան իւր 'ի պարսաւուսն իմաստա
 տեաց բարուց մերայնոց, և 'ի բարե
 բանուսն քաղաքացւոց, Հելլենաց
 ւոց, Ասորւոց, և Եգիպտացւոց՝ մինչ
 ասէ: Արդուր և գլուխն արձանի այն
 'ի Բագուրոց իցեն, որք գրով և գո
 լուսն շիւրտանցն իւրգեցին հաստեւ
 շիւտանիս, և շգործ իմաստութեան, և
 շտղութի իւրտանլիւր արձանացոցին 'ի
 վեղ և 'ի գոլուսնիս. և այլն:

Եւ մեծաւ իրաւամբ համարիմ զայս
 ասել նա. վասն զի եթէ հեղգացեալք
 իցէին նաև սորա հանգոյն մերայնոց՝
 արձանագրել 'ի մատենի զանծիւ մե
 ծագործութիս իւրեանց, զոր իրակե
 ցին, զայնքան երջանկութիս՝ զոր վայե
 լեցին, և զտարբարս ձախորդութիս՝

զոր երբեմն կրկնցին . արդարեւ չէր հնար
 մը զգիտել զիր ինչ յայնքան նշանաւոր
 գործոց , որովհետեւ 'ի խորս ունայն
 ութն սուզեալք լինէին աննշմարարար
 իրր գեղեալս երբէք : Ան զի' այնքան
 յաղթանակումք , հնարագործութիք ,
 և հանդիսավեհութիք Մակեդոնա
 ցոյն Ալեքսանդրու' ուր արդեօք ե
 րուկին , եթէ գանդաղիցէր վիտազրել
 Գովթինոս պատմիչն իւր զայնցանէ :
 Մի' թէ կարելի իցէր յղիանալ Յու
 նաց , Լադինայւոց , Պարսից , և այ
 լոց' քաց 'ի մէջ , այնքան հազարաւոր
 հատորիք Պատմադրութեց , եթէ չի
 չէինն 'ի զանազան դարս ծաղկեալք
 բազմազան պատմաբանք հեղինակա
 ւորք : Եւ եթէ չէր ծնեալ աշխարհի
 Յովսէփոս Երրայեցին , ո' իջներ ա
 սել զստոյգ ինն զհնութեցն հրէից ,
 նաև զթշուառութեց նոցին Տրտարի
 և Աեսպիանոսի' իրակեցեալ : Եւ 'ի
 վեր քան զքնուս , եթէ զբաճեղձ ի
 յերևալ 'իխալն Նեղոսի կայառասն
 սին Մովսէս , ս'վ էր այն' որ ճառեր
 մը յաճել : Լալ զսակզձումն աշխարհի
 միով ակնարկութի Ածային կամաց .
 նաև զպատրի'ն Նախկին մարդոյն 'ի
 սանյէ , զԱրտաքսին 'ի գրախաեն , ըզ
 մահն Աբելի , զվերացումն Ենովքայ ,
 զգինումն Տապանին , զյորդուին Չոհե
 դեղին , զբաժանումն Լեզուաց , և զայլ

այսպիսիս բազումս : Եւ հակիմ յատ
 կարար ևս ՚ի խօսիլ առ մերայինս . ո՛ր
 թերև կարէր գիտել ՚ի մնջ մասնա
 ւոր պարագայիւք՝ զուստն , և զզիարդն
 կացութե՛ն Արիխաւորչին հողոց մե
 րոց , և Հօրն հաւատոց Սէ՛յն Գրիգօ
 րի , և թէ զնց առնուցոյր զաշխատանօք
 ճշմարտապատուին Ագաթանդեղոս :
 Սոյնդունիկ , վարկեմ թէ համրանայաք
 մք ՚ի պատասխանել հարցողաց այլոց՝
 լինիլ Ազգի մեր յառաջացեալ ՚ի Յարե
 թական գաւազանաց , ՚ի թորդումական
 սերնդոց , ՚ի Հայկածնունդ տոհմոց ,
 և ՚ի Մարամեան շառաւղաց : նաև ու
 նիլ զկարդ պսակողարդ թաղաւորաց ,
 զԻսաա նշանաւոր , զԼեզու հնագոյն ,
 զԱրիութի կորովի , և զՀամբաւ պայ
 ծառափայլ , և թէ շաղաչեցեր Բարձրա
 գունից գովութեց արժանաւոր Սա
 հակ Բաղրատունի իշխանն մեր՝ առ Ե
 աամեծն Մովսէս Խորենացի՝ զոյս
 ցանէ բնաւից վիպաբանել մի ք միտջէ :
 Եւ այսբանեօք առ բերեցելովք բա
 նիւք՝ ցուցանել կամիմ բանասէր ան
 ձանց զօգտակարութին Պատմագրա
 կան մատնից և արձանագրութեանց
 անցից վաղնջականաց , ՚ի ձեռն որոց
 վերատեղծանին չբացեալ ներդործու
 թիք , կենդաննան մահացեալ վէպք ,
 սաղարթանան իրամբայել յիշատակք ,
 ներկայանան անցեալ ժամանակք , պայ

Ծառանան ընթերցասիրաց միտք, և
 ծնանին զանազան օգտակարութիւնք:
 Եւ աստուտ է, որ տակաւին անգա
 դար շարադրի տեսանեմք ՚ի մեջ այ
 լոց ազգաց՝ զձեռամեծ Հատորս պէս
 պիտեաց պատմութեանց նոր ՚ի նորոյ,
 թէ և ունիցինն զհազարաւորս: Եւ այս
 այնքան յաճախ, մինչ զի ո՞վ զխտողաց
 քաջայայտ է՝ սպառեալ զպատմելի
 նիւթս խրայնացն, գրեն նաև տարա
 ծարար զբազմադիմի գործոց և զխո
 ռածոց այլոց գաւառաց, և ազգաց
 աշխարհի: Ըստ որում և մի ոմն յայս
 պիտեաց ընտիր հեղինակաց Դեկտաց
 ւոց, որ արդէն աշխատասիրէ ՚ի մատ
 նագրել զլիալիր հատորս լարատարած
 պատմութեց, երոյց ինձ զոմանս մե
 ծամեծ Վատեանս հնադունից պատմա
 գրութից ՚ի Լազին լեզու շարադրեալ,
 ՚ի յորս գրեալք կային վս մեր սքանչա
 նալի պատմարանութիբ ոմանք, զորս ոչ
 երբէք լուեալ էր իմ յումեքէ, և ոչ ևս
 ընթերցել ՚ի գիրս յայտքան ժամանկ
 Բայց գիտեմ իսկ ամենեին ՚ի զուրաշ
 խատիլ ինձ ՚ի գրել զայստսիկ. որովհե
 տև գիտակ եմ գտանիլ արդէն յԱզգի
 մերում աւելի բն զքսան Պատմագիրս:
 Եւ լէ Բն--ին Ժոյն Ինչ ՚ի Բերոց, Կ--ճ յոյ
 լոց շոր--դրեցեալ լինելն նոյն, և Կ--ճ ըն
 տեր, և ոչ ընտեր Գ--նելն. այլ ցաւիմ
 միայն առ այս, զի գերիս միայն տեսա

նեմ յայնքանեաց տպագրեցեալ գոլ
 մինչև ցայժմ. իսկ զմնացելոցն կարեմ
 ասել՝ ուր և տեսեալ եմ բաղմիցս, թա
 ղեալք լինել ի խորշս գրգատանց վանո
 րեից ի մէջ փոշեաց: Եւ պատճառն ուր
 յայտ է բանագիտաց, է սեփհական
 արտն անուսումնասիրու թէ մերոյ, որ
 ոչ թողլարէ մը փորձառել գրադո
 րագոյն ճաշակն պատմագրական մա
 տենից, ուր նաև սլոց գրեանց: Եւ
 գիտեմ և ս հաւատապէս, զի թէ պէտ
 յԱզգէ մերմէ ոչ պակասին միշտ ու
 սումնական և գիտուն անձինք և կեղե
 ցականաց՝ և աշխարհականաց, որոց
 պատկան էր պարտապիլ ըստ կարեաց
 յայսախի գործ ինչ, մինչ ճանաչեն
 ունիլ այժմ Ազգի մերոյ՝ զպակասուի
 պէսպիսեանց սխառոր գրեանց: Բայց
 սրանչանամ յոյժ, ոչ գիտելով թէ յոր
 մէ ոգւոյ թելը գրին ի բաց թողուլ
 զարդիւնական աշխատասիրու թին յա
 ռաջ անելոյ զողտաւէս գրեանս, յո
 րոց օգտին բաղումք, և յայժառանայ
 բոլոր Ազգ մեր. և բաղձան շարչարել
 զինքեանս ի շարագրել միայն զգրեանս
 վիճաբանութե և կռուոյ, իրք թէ մին
 չև ցայս վայր գրեցեալքն յոմանց՝ չի
 ցէին բաւական՝ ի լինիլ լուցիկ ասելու
 թէ և երկպառակութե: Թղենին ա
 սացեալ գոլ ընթեռնումք բարտնա
 պէս ցճառս, որք խնդրէին դինքն օժա

նել թագաւոր ինքեանց . (դատ . 9 . 11)
 Չէ՛րդ Բողեւ շահար-Բէ՛ ի՛՛ , և շքեր-
 ք-բ-Բէ՛ ի՛՛ , և էրնայցէ՛ ի՛ շէն լինիլ
 ի՛-յո՛ից : Սոյնգու՛նակ , զհարդէ և մեզ
 սիրելիք իմ , ՚ի բաց լել է՛իէ ի՛-բէ՛՛ զշա
 բադրունս քաղցրագունից զրեանց ,
 յորս փառաւորի անձ՝ և հեշտանան մար
 դիկք , և երթայցեմք աշխատիլ առ ՚ի
 լինիլ հեղինակ կու՛արանութեց , ո-
 բով քու՛ննջ օգտեցան , որք այնպէսն զք
 նացին . Անձի՛ ո՛ կարէ արդեօք յազգի
 մերում ցուցանել ումեք՝ արդէն շա-
 բադրեալ դուր բուն իսկ լեզուա մե-
 ղով , և յատուկ ՚ի մերոց հեղինակաց՝
 զԱճարանական զրեանս լիակատար ,
 զՓիլիսոսիայական մատեանս նրբւ՛ճառ ,
 և զՄեկնաբանութե՛ հատորս սք զրոց
 լայնատարր : Ո՛ կարէ թերևս հաւաս-
 տել՝ լինիլ նաև ՚ի մեզ , ոնց և ենն յայլ
 ազգ քրիստոնեայս՝ անհամար զրեանք
 յոգնազանից մակացութեց , և հիա-
 նալեաց դիտութեց , և ան կերպ ա-
 ու՛նեստից , խրատուց , կրթութեց , բա-
 բոյականութեց , աղօթից , պատմագր
 բութեց , և այլոց նիւթոց , զորոց ա-
 նուանս միայն ՚ի շէն-ձի՛ր գրել՝ վարկեմ
 թէ ճաշոյն հանդերձ յայսմաւուրաւ
 մերով ռչ բաւականանայ : Ընդ է՛ր է
 մեզ ուրեմն ոչ երկասիրել յալձս այս
 պիսեաց՝ տու՛նցելովքն ՚ի մեզ քանքա-
 րօք , և մանաւանդ ՚ի փուշ զօշաբա-

զու թե հեղձուցանել զսերմանեցեալն
 'ի մեզ պահ ՏԵ . և որ վատթարա-
 դոյն է՝ զերկասիրոզսն ու զխտեմ որ-
 պիսի Ամենասուս բարութանօք թշնա
 մանել, և վատարանել:

Եւ լաւագոյն համարիմ թողուլ զայս
 պիսի զառանցական բազաղմունս ու
 մանց՝ յուղիղ Ենթադատութե շրջա-
 հայեցից, առ 'ի կշսողապէս մտածել
 վս շտալոյ այժմ ընթերցասիրացդ ըզ
 ձանձրոյթ: Եւ դառնամ ծանուցանել
 խուն ինչ զապագրութե Պատմագրու
 թես, որոյ ներկայ տպագրումն եզե
 աշխատութի անարժանութե մերոյ,
 վս ինկոյն և աղաչանաց Չրնագրագրիմ
 Յօհաննէս Չէլիգոյն Սեպրոսեան: Որ
 յազագս մեծի սիրոյն, զոր ունէր, և
 սնի տակաւին առ մեծապատի՛ Սհոյ
 ուղոյն իւր. քի առ հանդուցեալ Հո-
 վաւենց Մահակսի Զարութե Բարե-
 պաշտօն իշխանն, կամեցաւ նուիրել և
 արձանագրել զգիրքս այս 'ի ձեռն ար-
 պագրել տալոյ, իրր արձան սիրոյ բու-
 ըհամբաւ անուան նորին. ուն թէ նոյն
 ինքն հանդուցեալ Հովաւենց Մահ-
 ակսի Զարութե իցէր տպագրել տու-
 օղն: Բայց վայելչապէս սրտասեցաւ
 այտպէս անօրինիցն յոյ, զի ուն յայն-
 ժամ անուամբ Մահակայ Բագրատու
 նւոյ Բարձրապատի իշխանի Հայոց
 շարագրելու ոտնս 'ի Մոսկովաէ իւր

րենացւոյ, ուն յայտ է ՚ի յառաջարանու-
թն նորին: Սոյնգունակ և այժմ ար-
պագրեցաւ յինէն անուամբ վերոգրե-
ցեալ Գերասիմափի իշխանին հանդու-
ցելոյ ՚ի Քրիստոս . զհոգի որոյ Տէր
լուսաւորեցէ, և Շքեղաղարդ որդ-
ւոց նորին՝ զերջանկափառ կեանս պար-
զեացէ:

Սերջապէս յայտ լիցի նաև այս, զի
կամեցաք ՚ի միասին տպել և զհամա-
ռօտ Աշխարհացոյցն՝ արարեալ նոյնոյ
Երանելոյ Հօր մերոյ Սովսիսի Խո-
րենացւոյ . քանզի՝ միականի լինիլ ա-
սեն պատմագրութիւն՝ թարց ժամանա-
կագրութն և աշխարհագրութն: Ե-
յաղագս չունելոյ մեր աստ զձեռագիր
գաղափար, միայն ՚ի Յ-Ն-Թէլտ-ժ ար-
պագրեցելոյն օրինակեցաք . և ոչ իշխե-
ցաք նաև ՚ի բժախնդրացն ահէ՝ փոխել
զոմանս նշանաւոր սխալանս, զորս ՚ի
ձեռագրաց ուղղադրեալ տեսաք ՚ի ար-
պագրեցեալն Յիմիլիէ-ոյ: Այլ ե-
րաք զայնս ուրոյն, ՚ի վերջն մերոյ տպա-
գրեցելոյն . թու՛ադրով համանշանել
զերեան, և զտողն և նոսր գրով ևս ցու-
ցեալ զսրբագրեցեալ գիրն, բառն, և
բանն, առ ՚ի գիրաւ ճանաչիլ յընթեր-
ցասիրաց: Եւ որքան առ սխալանս
տպագրութեան, անմեղադիր առնել
զմեզ աղաչեմ . զի սակս գոյոյն իմ
միայնակ, վրիպէին յաչացս՝ թէև ըլ

գուշանայաք, որպէս ասացեալ եմ և
 յայլ գրեանս տպագրեցեալ յինէն :
 Եւ ոչ կամեցաք բառնալ նաև զբաղ-
 մութիւն աւելորդ բժանշանից, որք
 եղեալք էին ՚ի վր բառից բազմաց, նոյն
 պէս զստորակէտս, և զմիջակէտս, և
 մանաւանդ ՚ի բազում ուրեք զԳլխա-
 գիրս, վն վերոյիշեցելոյ դիտման : Եւ
 որքան առ թիւն՝ ծանիցէ բանասեր ըն-
 թերցողն . զի և մեզ բարւօք տեսանե-
 ցաւ սակաւաւոր թուով տպագրել ,
 ըստ որում և այսպէս լինիլ պատահել
 էր նախկին տպագրեցելոյն ՚ի մեծէ
 Վանանդեցւոյ : Եւ զայս արարեալ
 մեր ՚ի փառս Աստուծոյ, և ՚ի յօգուտ
 Ազգի մերոյ .

որոյ միշտ մնամ պտրնտկան
 ծառայ

Սուրբիւ Արքայ Կոստանդնուպոլսեցի .
 և Արեգիւնի-դոս Կեօբեոյ Գծի :

Մ-Է-Է- Խորենացի Խաչատր Բագր-
 տանայ՝ Ինքուլ:

ՄՆԲՄՊՄՌՈՒ ԽԸ.

Պացմունս Աճայնոցն՝ Ի քեզ
 շնորհացն, և զանդուլ չող
 ւոյն ի վի՛ր քոյ խնայուա-

ծողդ զշարժմունս՝ ծանկայ ի ձեռն զե
 զեցիկ խնդրոյս, առաջ քան զժարմը
 նոյդ, զՏողւոյդ ընկալեալ զծանո-
 թութի. որ և սիրելի խնոց խակ ա-
 խորժացս է, առաւել ևս սովորու-
 թեցս: Աս որոյ, և ոչ միայն գովել
 արժան է զքեզ. այլ և ի վի՛ր քո աղօ-
 թել՝ առ ի լինիլ քեզ միշտ այսպիսի:
 Չի եթէ վսբանին. Մեք (ուն ասի՝)
 Պատկեր Այ: Եւ դարձեալ առաքի-
 նութի բանականին, է խոհականու-
 թի, և քո յայտոսիկ անհատ ցանկա-
 թի. ապա ուրեմն զեղեցիկ մտածու-
 թեամբ զխոհականութե՛դ քո՝ վառ,
 և բորբոք պահելով զկայծակն, զար-
 դարեսս զբանն, որով մնաս առ ի լինիլն

պատկեր . 'ի ձեռն որոյ և զայսորիկ
 զՍկզբնատիպն ասիս ուրախացուցա-
 նել . գեղեցիկ , և չափաւոր մալուծք
 յայստիկ մալեալ և զակատեալ : Աս-
 որով տեսանեմք և զայս . զի եթէ ,
 որք յառաջ քան զմեզ և կամ առ մօր
 եղևն Հարուստք , և իշխանք աշխար-
 հիս Հայոց , ո՛չ ընդ ձեռամբ անկե-
 լոց խրեանց արդեօք գտեցելոց իմաս-
 նոց , զայսպիսեացս հրամայեցին կար-
 գել զիշխատակս բանից , և ո՛չ յարտա-
 բուստ ուստեք այսոցիկ 'ի ներքս ա-
 ծել խորհեցան , զժամդակուծիւնս
 իմաստից , և քեզ այսպիսի այժմ ե-
 ղեալ ծանեաք : Այս յայտ է ու-
 բեմն ' թէ ամենեցուն քան զքեզ նա-
 խադունիցն ճանաչիս վեհադոյն , և
 բարձրադունից արժանաւոր գովու-
 թնց , և յայսպիսիս պատկանաւոր զը-
 նիլ յարձանադրութիւս բանից : Յա-
 զագս որոյ , հեշտարար ընկալեալ ըզ-
 րս ինդիրդ՝ աշխատասիրնցայց ածել
 'ի կատարումն , յանմահ 'ի յիշատակ
 թողուլ զայս քեզ . և որ զկնի բոյ-
 ինքն են գալոց ազգք : Չի և աղդի ևս
 նախնահանի , և քաջ՝ և արգասաւոր .
 ո՛չ միայն 'ի բանս և 'ի պիտանաւոր իտ
 հակամութիւս . այլ և 'ի մեծամեծս և
 ի բազում գործս արժանափառս՝ զորս
 յիշատակեսցուք 'ի կարգի պատմու-
 թնս , յորժամ զորդի 'ի հօրէ ծնըն-

գաբանելով, ազգարանիցեմք զբովան
դակն : Իսկ զՀայաստանեայցս նա
խարարութիս զամենեցուն զճ'ւտն :

և ըզ զհ'արդն՝ յայնելով համա
սօտ, որպէս հաւաստի . ՚ի

Յունականս ոմանս կայ
պատմութիս :

Ն Ա Տ Ո Ր Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

Պրակ 1.

Թե՛ ընդէ՛ր լաւն զի 'ի Քաղղէացոց' և
, Ասորէ՛ս Կանէ՛աց Տափէնից, ցանկա՛բն
էն հր իրս . և 'ի Յանախանէն իս
հցոս հս ցոցանէլ:

Ի ՐՆԴ ԱՅՍ

Սի՛ սք Չարմասցի, և
Թէ՛ բաղում աղղաց
լեալ Մատենագիրք .
ոն՞ ամենեցուն է յայտ
նի, մանաւանդ Պար
սից, և Քաղղէացոց . յորս առաւել
աղղիս մերոյ գտանին բաղում ինչ՛ ի
րաց յիշատակք . մեք զՅունացն միայն
յիշեցաք զՊատմագիրս, և անդուստ

Իմաստութեան արանցն այնոցիկ, որք
 զայսպիսի փոյթ յանձին կալան: Ապա
 քրեմն ամենեցուն մեզ յայանիէ՝ Թա
 զաւորացն մերոց, և այլոց Առաջնոց,
 առ'ի յիմաստն աղամարութի, և անկա
 տարութի ոգւոյն բանականի: Չի թէ
 պէտ, և եմք ամու փոքր. և թուով
 յոյժ՝ ընդ փոքու սահմանեալ՝ և զօ
 րութիք տկար, և ընդ այլով՝ յոյժ ան
 զամ նուաճեալ Թագաւորութի: Սա
 կայն՝ բաղում գործք արութեան գտա
 նին գործեալ և 'ի մերում աշխարհիս.
 և արժանի գործոյ յիշատակի. զորոց
 և ո՛չ մի որ 'ի նոցանէ պէտ յանձին կա
 ռա մատենագրել: Արդ այնոցիկ՝ որք
 և ո՛չ անձանց խորհեցան բարի առնել
 և անուն յիշատակի աշխարհի թողալ.
 զի՛արդեօք և մեղադրութի մեր՝ այն
 պիտեացն 'ի ճահ սրտասիցէ. զևս մե
 ծագոյնս 'ի նոցանէ պահանջել՝ և որ
 ինչ հնադոյն քան զնս: Այլ ափցէ որ
 արդեօք. վս ո՛չ լինելոյ Գիր, և Իւր
 րութի 'ի ժամանակին. կամ վս պէտ
 պէտ պատերազմացն, որ կուռ զմե
 մեանց զինի անհետ 'ի վերայ գային.
 Այլ ո՛չ արդարեւ՝ այսոցիւք կարծեցե
 ալք լինին. քանզի՛ դառնին և միջոցք
 լեալ պատերազմացն՝ և դիր Պարսից,
 և Յունաց՝ որովք այժմ, զեւրոյն՝ և
 գաւառաց, ևս և իւրաքանչիւր տանց
 առ անձնականութեց, և հանուրց հա

կատակութեց, և դաշանց այժմ առ
 մեզ գտանին անբաւ դրուցաց մատե-
 անք. մանաւանդ՝ որ սեփհական աղա-
 տութէ Պայազատութիւն: Այլ ինձ
 թուի՝ ունչ այժմ, և առ հինան Հայաս-
 տանեայց, լեալ անսիրելութի իմաս-
 տութե, և երգարանաց բանաւորաց.
 վն որոյ, աւելորդ է մեզ, և այլ յա-
 զադս անբանից արանց՝ թուլանտաց
 վայրենեաց ճառել: Բայց Է քո յոյժ
 զարմացեալ եմ, ընդ մտացդ ծննդակա-
 նութի. որ յիսկզբանց մերոց Ազգաց
 մինչև ցայժմաւս միայն դատար՝ զայս-
 պիաւոյ իրէ բաւան հարկանել. և մեզ
 հայդ ինչոյս առաջի արկանել՝ երկար.
 և շահաւոր դարձով զազդիս մերոյ կար-
 դել զՊատմութի, ճշդի՛ զԹ.ազաւո-
 րացն և զՆախարարականացն ազգաց
 և տոհմից. թէ՛ ո՛վ յուժմէ. և, զինչ՝
 իւրաքանչիւրոք ՚ի նոցանէ դարձեաց.
 և ո՛վ որ ՚իցնզիցս որոշելոյ՝ ընտանի.
 և մեր աղնի՛. և ո՛յք ումանց ե՛կք ըն-
 տանացեալք, և մերազնացեալք: Աւ-
 զգործս՝ և զժամանակս իւրաքանչիւր
 դրով դրոշմել՝ ՚ի ժամանակէ անկարդ
 Անբարտակին շինուածոյ՝ մինչև ցայժմ:
 Գեղեցիկ զայս բեզ համարեալ ՚ի փառս՝
 և անջան հաշտութի: Առ որ այսչափ
 միայն ասացից: Մի՛ թէ մատեան մերձ
 կայցէ ինձ՝ ունչ ասէ Յօր. կամ զպրու-
 թիք բոց Հայրենեաց. որովք նմանա

գոյնք արդեօք Եբրայեցւոյն Պատմա
 դրաց. 'ի վերաւստ 'ի բեզ իջուցանեմ
 անսխալ. կամ 'ի քէն' և այլոց սկսեալ
 անդր 'ի վեր հանիցեմ, 'ի սկիզբն: Բայց
 սակայն՝ սկսայց թէպէտ և զանի՛ մի-
 այն. թէ և շնորհակալ որ մերոցս գը-
 տանիցի լեալ աշխատութեց: Եւ ըսկ
 սայց յորոց և այլքն. որք յեկեղեցւոր,
 և որք ըստ քի: Սւելորդ համարելով
 զարտաքնոյն երկրորդէլ յազագս՝ ի ըս-
 կզբանն առասպելս: Բայց եթէ՛ ըզ-
 կնիսն ժամանակ ինչ արդեօք, և զարսս
 յայանիս. որում և Մծայլնքն 'ի ճահ
 գայցնն պատմութիք բանից. մինչև 'ի
 հարկէ երթեալ հասանիցեմք 'ի Հե-
 թանոսականան զրուցակարգութիս.
 սակայն և 'ի նոցանէ, զոր ինչ հաւաս-
 տին կարծեմք առնուլ:

Պրակ 3.

Յուզո՛ւ ըն ոչ սին Արմայ. և այլոց
 Նհոգեբոյն՝ հիմնեցան Այլ՝ ի
 Պարմոցոյ:

Ազագս Արմատոյն հանուրց
 մարդկութես. կամ թէ՛ հա-
 ճոյ ումք թուեսցի սակէ
 ծայրին. պարս էր մեզ սա-
 կա ինչ անցանել բանի՛. թէ ընդէ՛ր
 հակառակ Հողոյն խորհել անմարա

նեցան Աղբն ՚ի Պատմադրաց : զԲե
 րիտա ասեմ, զքաղաքապետն՝ և զԱբի
 զենայ : կամ զնոյն ինքն զՆաւակա
 ռուցէն՝ և զայլոց Նահապետացն : ոչ
 միայն վնանուանց՝ և ժամանակաց, այլ
 վն ոչ սկիզբն զառ ՚ի մենքն Հաւացն
 կարդելոյ ազգի մարդկան : Բանզի ա
 սէ վն նորա Աբիզենոս՝ հանգոյն այ
 լոցն : այսպէս և զնա տմենախնամն Աճ
 եցոյց հովի, և առաջնորդ ժողովոց
 եանն : Յետ որոյ՝ ասէ Թադաւորեաց
 Աշորոս շարս տասն . որք լինին ամբ
 36000 . նոյնպէս և յազագս Նոյի՝ այ
 լով անուամբ վարին՝ և ժամանակօր
 անբախք . Թեպէտ և վն զբոյն սաստ
 կու թն՝ և ապականութն կրկրի՝ զոյգ
 հոգևորացն բարբառին բանից : Նոյն
 դունակ՝ և զթի Նահապետացն՝ տասն
 Բսիսութրնու հանգերն թուեն : որ
 ոչ միայն ըստ բոլորման առ ՚ի յարե
 զակնէ . չորեք ժամանակեան ը մեզ
 լինելոյ տարւոյն հետանայ յամաց մե
 բոյնացն , մանաւանդ՝ Թէ և յԱճայ
 նացն : այլ և ոչ ոյ Նգիսպտացիքն ըզ
 լուսնականան հաշուին ծագմունս . նա
 և ոչ՝ զառ ՚ի դիցն ոմանս ասացելալ .
 Եթէ տարիս որ վարկցի զուզեալ հա
 մեմատեն Յոյն թուոց առարկութեցս
 առ ՚ի հաւատել ճշմարտութնն . կր
 բեն նուազ՝ և կրբեն սաստիկ՝ զհա
 ւարումս դումարելով : Արդ՝ օրէն է

մեզ աստանօր զկարծիս նոցա յայտնել
 թէ զի՞նչ իւրաքանչիւրօք ՚ի նոցանէ
 խորհեցան այսպէս, զայսոսիկ գրել :
 Այլ վն երկարութե առաջի կայ գոր
 ծոյս, այլում ակզոյ՝ և ժամանակի զայ
 սասիկ թողեալ՝ հասուցուք աստա
 նօր զբանս : Ըսկսանելով յաղաղս այ
 սորիկ՝ ուն և հաւատացեալ եմք : Ա
 զամ նախաստեղծն : Սակեցեալ ամս,
 230. ծնանի զԱթ : Աթ կեցեալ
 ամս՝ 205. ծնանի զԵնօվս : սորա եր
 կուքն յարձանադրութեցն՝ ընդդէմ եր
 կուց հանդերձելոցն : ուն ասէ Յովսէ
 փոս. թէպէտ և ուրանան յայտ : Ե
 նօվս՝ որ յառաջին յուսացաւ կոչել
 զԱճ : Եւ ընդէ՛ր արդեօք այս, և կամ
 վն որոց պատճառանաց նախնիս՝ կո
 չեցեալ կոչելելոյն զԱճ : և կամ, որ
 պէս՝ կոչելն իմանի : Քանզի՛ է Առամ
 ճշմարտապէս Աճաստեղծ : Եւ սա ՚ի
 բերանոյ Այ առեալ ասի պատուէք :
 այլ և յանցուցեալ, և թաղաստեան
 եղեալ : զո՛ւր կեն՝ յԱյ. և ո՛չ յայլն
 ումեքէ հարցանի : սասպէս՝ և զվճի
 վարկին՝ ՚ի նորին բերանոյ լսէ : Իսկ յե
 տոյ՝ և Աբէլ մերձաւոր՝ և ծանօթ
 Այ լեալ Պատարագ մատուցանէ՝ և
 ընկալեալ լինի : արդ՝ սոցա այսպէս
 յընդունելութի և ՚ի ծանօթութիւն
 Այ լինիլ. է՛ր աղաղաւ՝ սա առաջին
 ասիկոչել զԱճ, և այս Յուսով : Արդ՝

զայն վն սորա 'ի տեսութնց 'ի հրաւր
 բեալն մեր յազարկեսցաւ քտեղի : Իսկ
 որ 'ի ձեռն պատրաստն է' ասացաւ ք
 Քանդի 'ի պատուիրանազանցութեան
 դուեալ Առաջինն 'ի մարդկանէ . 'ի դը
 բախակն' և յԱյ, շարութն աղագաւ
 սոյ ասացեալ է' գտան արտասահմա
 նեալ : Չկնի և ընտանեզոյն Այ յորդ
 ոսցն Ագամայ, 'ի հարազատեն իւրմէ
 սպանանի յեղբորեն : Յետ որոյ' ոչ
 բանի ինչ Աճայնոյ' և ոչ յայտնութե
 ինչ իրիք եղելոյ . 'ի տարակուսանս ,
 և յանյաւսութի ազգ մարդկան հա
 տեցեալ լինի : այլ' և ինքնահաճոյ ար
 դարև գործս : Յորոյ միջի սա բաջա
 յոյս եղեալ' ուղղութի հանդերձ կո
 լէ զԱԾ : Իսկ կոչելոյ' կրկնակի իմա
 նի . կամ անուանեալ սոյ զժողացեալ ,
 կամ յօգնականութի կարգալ : Արդ
 անուանելն իբրև զժողացեալ' ոչ է 'ի
 դէպ : զի ոչ բաղձութի ամաց ընդմէջ
 անցեալ' որ 'ի ժողացումն նոյ զԱԾդ ա
 ծէք անուն . և կամ զնոյն ինքն' որոյ
 անունն . և ոչ գարձել մահու' և թաղ
 ժանս դեռևս ըստեղծեալն յԱյ հա
 տեալ : Ապա սրբեմն' յօգնականութի
 կալէ սա զԱԾ : Սա կեցեալ ամս' 190 .
 ծնանի զԿայնան : Կայնան կեցեալ
 ամս' 170 . ծնանի զԱ' աղազիկի : Մա
 ղաղիկի կեցեալ ամս' 165 . ծնանի զՅ
 սեղ : Յարեգ կեցեալ ամս . 162 . ծնա

նի ՂԵՆՈՎԲ : ԵՆՈՎԲ կեցեալ ամս .
 (65. ծնանի զՄաթուսաղայ) . Երկե-
 րիւք ամս արժանի՝ և հաճոյ վարս ստա-
 ցեալ, ուն գիտէ՝ որ հաճեցան, փո-
 խեալ աստի՝ ի միջոյ ամբարշտաց՝ զս-
 րոյ զպատճառն յետոյ հատուցուք :
 Մաթուսաղայ կեցեալ ամս, 167. ծը-
 նանի զՂաակք : Ղաակք կեցեալ ամս,
 188. ծնանի որդի՝ և անուանեաց զա-
 նուն նորա Նոյ :

Յ-Ը-Կ- Նոյ :

ԼՆՎԵՐ ԵՆՈՎԲ զսա միայն Արդ-
 ոյ անուամբ յորջորջեաց :
 Իսկ զն այլոցն ամենեցուն պարզաբար-
 ասէ թէ՝ ծնաւ . զոր ընդգէմ իմն մար-
 գարեանայ Հայրն . սա՛ ասէ հանգուս-
 ցէ զմեզ ի դործաց . և ի արամութե՛
 ձեռաց . և յերկրէ՛ զոր անէծ ՏԻ ԱԾ :
 Արեղև՝ ո՛չ հանգիստ, այլ ջնջուին՝ որ
 ինչ միանգամ ի վի՛ Երկրի : Ինչ թուի՛
 հանգուցանելն՝ դադարեցուցանելն է :
 Իսկ դադարեցուցանելն՝ զամբարշտու-
 թն, և զարիս սաստակմամբ մարդկան
 զաղքագործաց՝ դարուն երկրորդի :
 Բանդի՛ գեղեցկաբար ասաց՝ թէ՛ ի
 դործոց մերոց, որ է յանօրէնութեց .
 և ի արամութե՛ ձեռաց, որովք կատա-
 րեմք զպղծութիւնս : Բայց՝ և հանգւին
 արդարև ըստ այսմ մարդարեութն .
 ո՛չ ամենեքին . այլ կատարեալքն յա-

քննութեան ոգիք : յորժամ շարիք՝ ուն
 հեղեղաւ ջնջեալ մարբին , իբրև առ
 Նոյի՝ մոլեալքն ՚ի շարիս : Իսկ Որդ
 ւոյ անուամբ մեծարեաց զնա Գիր ,
 իբր զյայտնի՝ և զնշանաւոր , և արժա
 նաւոր ժառանգ հայրենականաց առա
 քննութեանց :

Պրակ 4.

Յուզեա հասարակ զուր Սրբաբանանի
 երեց որդւոյն Նոյի . յԱբրահամ , և
 յԻսահակ , և յԱբրահամ : Եւ երեց Նոյի
 Կամ , ու Բեւել , և ուր որդի
 Բեւել .

Ի այս յայտնի է ամենեցուն՝
 զի զժողովարահաւար , և աս
 ժանեղի է՝ ուն զիւր ժամա
 նականքն ՚ի սկզբանէ մինչև
 առ մեզ . առաւել և ս զիւր որդէճնու
 թն Նաբարարականաց ծննդոց՝ յե
 ռեց անտէ որդւոցն Նոյի . ցորբան կամք
 իցեն խոզիկ ու մեք ըստ իւրաքանիւր
 դարուց : Մանաւանդ՝ զի Ածայնոյն
 գրոյ զիւրսն ՚ի բաց հատեալ յինքն
 սեփհական աղջ Սեմայ՝ ելիք զայլոցն
 իբր զարհամարհելեացն . և իւրոցն ա
 նարժան կարգելոցն բանից : Զորոյ
 մեք սկսեալ հասեցուց , որքան է կա
 թողութի , որպէս գտար զհաւաստին

ի հնոց պատմութեց, մերով մասամբ
ամենեւեմ անսուտ: Իսկ դու ո՞վ ու-
շիմ ընթերցասերդ՝ հայեաց աստա-
նօր ընդ հաստատութի կարգի՝ երկր
ազգացդ, մինչև ցԱբրահամ, ցՆե-
նոս՝ և ցԱբամ, և զարմացի՛ր: Սեմ
կեցեալ ամս, 100. յետ երկուց ամաց
ըջհեղեղին, ըստ Աճային բանից՝ ծնա-
նի զԱբրահամս:

Ս Ե Մ:

- 1 Սեմ ամս 100. ծնանի զԱբրա-
համս:
- 2 Աբրահամս ամս 135. ծնանի ըզ
կայնան:
- 3 կայնան ամս 120. ծնանի զՍաղայ:
- 4 Սաղայ ամս 130. ծնանի զԵբեբ:
- 5 Եբեբ ամս 134. ծնանի զՓաղեկ:
- 6 Փաղեկ ամս 134. ծնանի զՌադա:
- 7 Ռադա ամս 132. ծնանի զՍե-
բուբ:
- 8 Սեբուբ ամս 130. ծնանի զՆա-
բովբ:
- 9 Նաբովբ ամս 179. ծնանի զԹարայ:
- 10 Թարայ ամս 70. ծնանի զԱբրա-
համ:

Ք Ա Մ:

- 1 Քամ ծնանի զՔուշ:
- 2 Քուշ ծնանի զՄեգորիմ:
- 3 Մեգորիմ ծնանի զՆեբրովթ:

1875

27

- 4 Ներքովթ ծնանի զԲաբ :
- 5 Բաբ ծնանի զԱներիս :
- 6 Աներիս ծնանի զԱրբէլ :
- 7 Արբէլ ծնանի զՔայազ :
- 8 Քայազ ծնանի զԻւս Արբէլ :
- 9 Արբէլ ծնանի զՆինաս :
- 10 Նինաս ծնանի զՆինուաս :

Յ Ա Բ Ե Թ :

- 1 Յաբէթ ծնանի զԳամբեր :
- 2 Գամբեր ծնանի զԹիրասա :
- 3 Թիրասա ծնանի զԹարգում :
- 4 Թարգում ծնանի զՀայկ :
- 5 Հայկ ծնանի զԱրմենակ :
- 6 Արմենակ ծնանի զԱրամայիս :
- 7 Արամայիս ծնանի զԱմասիայ :
- 8 Ամասիայ ծնանի զԳեղամ :
- 9 Գեղամ ծնանի զՀարմայ :
- 10 Հարմայ ծնանի զԱրամ :

Արդ՝ զԿայնան չորրորդ ՚իՆոյէ՝ ամենայնք ՚ի ժամանակդրացն գրեն. և ՚ի Սեմայ երրորդ : Նոյնպէս և ըզԹիրասա՝ չորրորդ ՚իՆոյէ : Իսկ Յաբէթայ՝ երրորդ : Թէպէտ՝ ըստ մերում Թարգմանութն, ո՛չ ուրեք ՚ի ընազրի գտանի : Իսկ՝ զՍեատրայիմ չորրորդ ՚իՆոյէ՝ և երրորդ ՚ի Քամայ, ո՛չ ՚ի մերում Թարգմանութնս՝ և ՚ի ժամանակագրաց ուրեք կարգեալ գտանեմք : Այլ այսպէս զսա կարգեալ գտաք ՚ի

յՌշմագունէ ու մեմնէ՝ և Լնթերցա
 սիբէ Ասորայ : և հաւատարիմ թաւն
 ցաւ մեղ ասացեալն : Քանզի Մեատ
 րայիմ է՝ Մեծրայիմ . որ խմանի՝ Եզիպ
 ասու : Եւ բազումք ՚ի խամանակագը
 րաց . Ղնեքրովթ՝ որ է ԻէԼԵԹովպա
 ցի գոլ ասելով . հաւանեցուցին զմեղ
 այսպէս հաւատարի լինել . յաղազս բը
 նակովթն սահմանացն ը Եզիպասու :
 Յետ որոյ ասացուք և զայս : զի թէ
 պէտ և ամբ ժամանակաց ծննդոցն Քա
 մայ մինչև ցՆինաս՝ ոչ ուրեք գտանին
 թաւեալ . և կամ թէ առ մեզ՝ ոչ հա
 սեալ . այլ հաւատեալ՝ և ոչ նորին
 ինքեան Նինոսի : Իսկ մերոյն Յարե
 թի ամենեւին ոչ : Սակայն ասացեալ
 ազգաբանութիւնդ հաւատարիէ՝ երե
 ցունց ցեղիցն մետասան դոյով ցԱբ
 րահամ . և ցՆինոս . և ցմերն Արամ : զի
 Արայն երկուտասաներորդ է՝ յետ Նի
 նոսի . մանուկ տիովք վախճանեալ . և
 է ճշմարիտ . և մի՛ որ յերկուասցի . բան
 զի՝ պատմէ մեղ զայսոսիկ յովով իրս .
 հաւատարիմն Աբիդենոս՝ և ասէ .
 այսպէս : Նինոս Աբբէեղայ : Քայաղ
 Աբբէեղայ : Անէեբայ : Բարեբայ՝ Բե
 լայ : Նոյնպէս և զմերն ՚ի Հայկայ մին
 չև ցԱրայն գեղեցիկ՝ զոր սպանեալ
 կաթոան Համիրամ . թաւն այսպէս :
 Արայն գեղեցիկ . Արամեայ՝ Հարմեայ .
 Դեղամեայ՝ Ամասեայ՝ Արամօսեայ

Արամենակեայ . որ եղև հակառակ Բե
լայ միանգամայն՝ և կենսխուղ : Եւ
զայս մեզ՝ Աբիդենոս յիւրում առաջ
նում արձանականի՝ ՚ի մանր աղգարա
նութեն ասէ . զոր աստ ուրեմն՝ յետոյ
սմանք բարձին : Այսոցիկ վկայէ և կե
ֆաղիմոս . քանզի ասէ ՚ի միում գլխոյն
այսպէս , մանր զամենայնսն : յիսկզբան
մերոյ աշխատութեւս . սկսաք գրել զազ
գարանութիսն ՚ի Դիւանացն Արքու
նի : այլ առաք հրամանն ՚ի Թաղաու
րաց . Թողուլ զաննշանից , և զվատաց
արանց ՚ի հնոցն զիշխատակն . և գրել
միայն՝ զբաջան , և զիմաստունսն , և
զաշխարհեալս Նախնիս : և մի՛ անպէտս
զժամանակս մեր ծախել՝ և զայլսն :
Այլ՝ այս մեզ ամենեկն օտար և արտա
քոյ ճշմարտութեն . որք զՆինոս Բե
լայ ասեն որդի . կամ Թէ՛ նոյն ինքն
Բեկ : զի ո՛չ աղգարանութի , և ո՛չ ա
մացն ժողովուրմն այսոցիկ վկայէ , բայց
Թէ՛ ըստ նշանաւոր , և անսուանի լինե
լոյ՝ որ պատե՛հ համարեալ . այսնպէս կար
գիցէ զհետին մօտաւոր : Եւ՛ զտաք զայ
ստեիկ արգարև Յունաց դպրութի :
Զի Թէպէտ և Յոյսք ինքեանք՝ ՚ի
Քաղզեացոցն փոխեցին յիւրեանց լե
զուն . և Թէպէտ՝ և Քաղզեացի որ
ինքնակամ յօժարութի . և կամ , ՚ի հը
րամանէ Թաղաւորաց հարկեալ զայս
իրագործել . ոնյ Ասիոս սմն՝ և այլք

բազումք : Սակայն՝ մեք Յունաց հա-
մարիմք՝ որպէս ՚ի նոցանէ ուսեալք :

Պրակ 5.

Յ-լագ- բէ է ինչ՝ որ հասարակ : Ե՛ւ է ,
որ օտար ՚ի Ս՝-վի-տե պատէն Այլն
Հն-ի-տար : Ե՛ւ յ-լագ- Ուր-դի-
ր-րայ ինչ-ի-տար-ի ա՛նգի-
չ-ր-այ-ցն :

Հաւաստին՝ որչափ կարա-
ցեալ ՚ի բազմացն ընտրեալ
բանից. կրգեցաք զճնունդս
երկց որդւոցն՝ Նոյի : ցԱբ-
րահամ. և ցՆինոս . և ցԱբամ : որում
ո՛չ զոք ընդդիմանալ կարծեմ ՚ի միտս
ուսողացն : Բայց թէ՛ զճշմարտութեն
ոք խորհելով քակել զոճ . առասպելս
զճշմարիտ բանս ախորժելով փութայ
ցէ : և այսոքիկ իւրաքանչիւր միտք ունի
կամին ուրախասցին : այլ թէ՛ շնորհա
կալ և մերոյս տքնութեց՝ և ջանից լի
նիցիս՝ ո՛վ Ուսումնասէր դու՝ և զմեզ
այսմ աշխատեցուցող . անցից սակաւ
բանիւք յիշատակաց : Յաղաղս որոյ՝
վերագոյնդ կարգեցաք՝ թէ՛ ունի առա-
ջինքն ՚ի Վիպադրացն՝ յաղաղս այսո-
քիկ հաճեցան շարագրել . թէպէտ՝ և
ո՛չ ունիմ այժմ ասել յամբարանոցս
մատենից Թագաւորայն արդեօք զը

տեալ :

անալ: Եթէ ըստ արտօմելոյ ուր կա
մեցան իւրաքանչիւրքն փոփոխել զան
ուանան՝ և զզրոյցս՝ և զժամանակս . և
կամ այլ զինչ և իցէ պատճառ: Բայց
ոպ ՚ի սկզբանն՝ երբեմն ՚ի Տշմարտէն,
և երբեմն ՚ի ստէն. ոպ յազազս Նա
խաստեղծին՝ ոչ առաջին մարդ ասե
լով զնա, այլ Թագաւոր: Սոյնպէս ա
նուն իմական նմա՝ և աննշանակ կողմ
լով՝ և ամս տալով նմա. 36000: Իսկ
Թուով Նահապետաց՝ ՚ի ջրհեղեղին յի
շատակաւ. զոյզ՝ և հաւասար Մով
սիսի: Նոյնպէս և յետ ջրհեղեղին՝
երիս կարգելով արս անուանիս. յա
ռաջ քան զաշտարակաշինու թին. զկնի
նաւարկու թէն Բսիսու թրեայ՝ ՚ի Հայս
Տշմարտէն: Իսկ անուանցն փոփոխ
մամբ՝ և բազմօք այլովք ստեն: Բայց
ես այժմ ուրախացայ՝ հաւ առնելով
առաջի կայիցս իմոց բանից ՚ի սիրելոյն
իմեկ. և քան զլատս արդարախօսողէ
՚ի Բերիստեանն Արելլեայ: Յառաջ
քան զբարգն ասէ՝ և զբազմօրարբան
լինելոյ ձայնի ազգի մարդկան՝ և զկնի
նաւարկու թէն Բսիսու թրեայ՝ ՚ի Հայս
Չրուանն. և Տիտանն. և Յապետոս
Թէ՝ լինեին իշխանք երկրի: Որք ինձ
Թուին՝ Սեմ. Բամ. և Յարեթ: Եւ
՚ի բաժանել սոցս ասէ զյմ արեղերս՝
ընդ իւրեանց իշխանու թի, հարտա
ցեալ արեկ ՚ի վերայ երկացունցն: և ս

Չ բուանն՝ զոր աստ Չ բաղաչտ .
 Մ ազ , արքայ Բաղարիացւոց , որ է
 Մեզայ՝ սկիզբն և հայր աստուծոցն
 ասաց լինիլ : և բազում այլ ինչ զնմա
 նէ առասպելեաց . զոր անտեղի է մեզ
 այժմ երկրորդել : Արդ՝ ՚ի բունանալն
 ասէ Չ բուանայ՝ ընդդիմացան նմա .
 Տիտանն և Զապետասթէ . ՚ի մարտ պա
 տերազի ընդ նմա զբղ աւելով . վն զի
 Թագաւորեցուցանել զարգիս իւր ՚ի վն
 ամենեցուն խորհէր , և աշակիսում իւր
 ռան , յաժշտակեաց Տիտան՝ ասէ , բզ
 մասն ինչ ՚ի մտաւնգութն սահմանայ
 Չ բուանայ : աստի ՚ի մէջ անցեալ
 քոյրն նց Աստղիկ՝ համազեալ զազա
 բեցուցանէ զաղմուկն : և յանձնառ
 նուն Թագաւորել Չ բուանայ . բայց
 զաշինս ուխտից՝ և երդմանց ՚ի միջի
 հաստատեն , սպանանել զնմ արա՝ որ
 ծնանիցի Չ բուանայ . զի մի՛ ազգաւ ՚ի
 վն նց Թագաւորեցէ : Ուստի՝ և արս
 հզօրս ՚ի Տիտանացն ՚ի վն ծննդոց կա
 նանց նորս կարդէին : Եւ սպանեալ
 զերկուս ոմանս վն երդման ուխտին
 հաստատուն կալայ : Խորհի այնուհե
 աւ քոյրն նց Աստղիկ՝ հանդերձ կա
 նամբք Չ բուանայ՝ հաւանեցուցանել
 զովանս ՚ի Տիտանացն . ապրեցուցանել
 զայլ մանկունս՝ և յարեւմտս կոյս յու
 զարկել . ՚ի լեառն՝ որ անուանեալ կար
 դային՝ Դիւցընկէց : Իսկ այժմ կոչի՝

Արեւմտայն : Արդ զայսոսիկ՝ թէպէտ
 առասպելս որ՝ թէպէտ ճշմարտութի
 հաշուել համարեսցի . բայց ևս՝ ունի հա
 ւանեալ ևս, բազում ինչ ճշմարիտ է :
 Քանզի՝ և որ ՚ի Կիպրացւոց Կոստան
 դեայ եպիսկոպոս Եպիփանոս ՚ի հեր
 ձուածոցն յանդիմանութն, յորժամ
 ճշմարիտ՝ և արդարագատ՝ զԱՃ ձեռն
 արկէ ցուցանել : Եւ վս ջնջելոյ որդ
 ւոցն Իլի, զեօթն աղղան . ասէ՛ այս
 պէս : Եթէ արդարագատասպէս ԱՃ
 զաղղան զայնոսիկ ջնջեաց յերեսաց
 որդւոցն Իլի : զի ՚ի բաժնի որդւոցն
 Սեմայ՝ հասեալ էր երկիր Կալուածոցս
 այսոցիկ՝ բռնութիւն Քամ ՚ի վր եկեալ
 յափշտակեաց : Իսկ Այ իրաւունս պա
 հեալ զերզման ուխտին վրէժ հատու
 ցանէ աղղին Քամայ . ՚ի բաց դարձու
 ցանելով զժառանգութիւնն Սեմայ :
 Այլ զՏիտանան և զԸռափայիման յի
 շեն Աճային գիրք : Բայց պարտ է մեզ
 զամանց անգիր հին զբոյցս՝ որ պատ
 մեալ եղեն վաղ ուրեմն ՚ի մէջ Իմաստ
 նոց Յունաց . և հասին մինչև ՚ի մեզ
 այս զբոյցք . ՚ի Գորդի՝ և ՚ի Քանան
 անուն կոչեցելոց . ևս՝ և երրորդ ոմն
 Գաւիթ . թէպէտ և յոյժ սակաւուք
 երկրորդել : յորոց մի ոմն ՚ի նոցանէ
 վարժեալ փիլիսոփայութիւն՝ ասէր այս
 պէս : Թէ՛ ո՛վ ձերք , յորժամ էի ՚ի
 մէջ Յունաց զիմաստութի վարժելով

դէպ եղև միում աւուրց, զի վասն աշխարհադրութեց՝ և բաժանմանց աղգաց. 'ի մէջ արանց իմաստնոց՝ և հըմտագունից բան ճառիւր. սմանք այլաղգարար՝ և սմանք այլաբանարար զբոյց մատենից տային: Իսկ որ կատարելաղոյնն էր՝ 'ի նս Ալամպիոզորոս անուն՝ այսպէս ասաց: Պատմեցից ձեզ ասէ, զբոյցս անդիրս. յաւանդութէ 'ի մեզ հասեալ. զորս և բազումք 'ի դեղջկաց զբուցեն մինչև ցայժմ: Մատենան լեալ զՔսիսութրեայ՝ և զորդւոց նր, որ այժմ ոչ ուրեք երևի. յորժամ ասեն կարգ լեալ բանից՝ այսպիսի: Յետ նաւելոյն Քսիսութրեայ՝ 'ի Հայս՝ և դիպելոյ ցամարի, դնայ՝ ասէ, մի յորդւոց նր կոչեցեալն՝ Սիմընդ արևմուտս հիւսիսոյ՝ զիտել զերկիրն. և դիպեալ դաշտի միում փոքու. առ երկայնանատի՛ միով լերամբ, գետոց ընդ մէջ նր անցանելով, 'ի կողմանս Ասորեստանի. դադարէ առ գետովն երկուսնեայ աւուրս. և անուանէ յանուն իւր զլեառն՝ Սիմ, և դառնայ անդրէն յարևելս հարաւոյ ուստի եկն: Իսկ՝ 'ի կրտսերադունից որդւոցն նր՝ Տարբան անուն 30. ուստերօք՝ և 15. դստերօք, և նոցին աբամբք՝ մեկնեալ 'ի հօրէն ընտիկ անդրէն՝ 'ի նոյն գետեղերն. յորոյ անուն՝ և դդաւառն անուանէ՝ Տարօն: և զա

նուն տեղոցն որ բնակեցան, կոչե՛
 Տրուս. զի անդ՝ զառաքինն սկիզբն ե-
 ղև բաժանելոյ որդւոցնորա՝ ի նմանէ :
 Կորին դարձեալ՝ և առ եղերքն սահ-
 մանացն՝ Բակարիացւոցն ասէին բնա-
 կիլ սակառ աւուրս : Մնացեալ՝ և մի
 ամն անդ՝ յորդւոցն նորա. քանզի կող-
 մանքն արեւելից՝ Չրուան, զՍիմ կո-
 շեն : և Չարուանդ՝ զգաւաւն անուա-
 նեալ ասեն՝ մինչև ցայժմ : Բայց առա-
 շել յաճախողոյն, Հինքն Արամազ-
 նեացն ի նուագս բամբռան, և յերդս
 ցցոց՝ և պարուց : զայսասիկ ասեն յիշա-
 տակօք. և այսոցիկ զրոյցք սուտք : և կ՛մ,
 Թէ արդարև ըսայք. մեզ չէ՛ ինչ փոյթ :
 Այլ՝ վս դիտելոյ բեղ զմձ, որ ինչ ՚ի
 լրոյ, և որ ինչ ՚ի գրոյ. անցանեմ ընդ
 բնաւն ՚ի դիրս յայս. զի իմասցիս զառ-
 բեղ պարզամտութիւն իմոցս խորհր-
 դոցս :

Պրակ 6.

Յայտարարուի՛ն սխառու՛ թե ըստ սրտո՛ւ
 Եղև սուղեւէ Բեւր, ըստ Աձ-յի՛ն
 Բւնից՛ Նեբրովի՛ է :

Բեւրայ՛ առ որով նախնին մեր
 Հայկ բաղումք բաղում ինչ
 այլ ի այլոյ պատմեն . բայց
 ես ասեմ զԿաօնսոյ անուն .

և զԲեւ . Նեբրով թ լեալ : ուն Եգիպ
 տացիք թունեն հաւասար Մովսիսի :
 Եփեսոսս , արեգահն . Կաօնսս , որ է
 Քամ , Քուշ՛ Նեբրով թ . թողել ըզ
 Մեատրայիմ : Չի առաջին ասեն իւ
 բեանց մարդ լեալ զԵփեսոսս՝ և զԸ
 տակ հրոյ . և ընդէր սա դտակ հը
 բոյ . և կամ Պրովիթեոս . զողացեալ
 զառ ՚ի յԱճոցն հուր . և ճարհեալ
 մարդկան . որ է այլաբանութի . և ոչ
 բերէ ասել կարգ բանիս : որում և
 հարբատութեցն Եգիպտոսցոց կարգ՝
 և ամ ժողովուրմն ՚ի հովուայն հարբա
 տութե մինչև ցԵփեսոսս՝ վկայէ հա
 ւասար Երբայեցուայն լեալ որ է Յով
 սեփոյ ժամանակայն : մինչև ցՍեմ .
 Քամ . և ցՅարեթ : Եւ այսորիկ բա
 ւական լիցին ասել այսչափ : Չի եթէ
 զիօմ եղևալս յաշտարակազ որ ծուծէն
 մինչև առ մեզ . ՚ի հաստղութի բեզ ՚ի
 միջ ամել ջանայցեմք պատմութիւն :
 Երբ ապա յրդալին քս հասանիցեմք

զբուցաց պատմութիւն: մանաւանդ զի
առաջի կայս մեր՝ Երկարէ՛ զարծ . և
ժամանակ մահկանացունաց՝ սուղ՝ և
անյայտ: Այլ սկսեալ ցուցից քեզ ըզ
մերն՝ թէ ուստի և որպէս .

Պրակ 7.

Թե՛ ս՛ր՛ւ՛ ի՛մ ս՛ւստի զայսո՛րն է գիտ ը:
Զբուցութեանս ինն:

Րչակ մ ծ Արքայ Պարսից՝ և
Ս Պարթևաց . որ և ազգա
խակ Պարթև: ապա տաճրեալ
ասեն ՚ի Մակեդոնացւոցն .
և թագաւորեալ ՚ի վր՛ մամ արևելից և
Ասորեստանեաց . և սղանեալ զԱն
տիոքոս թագաւոր ՚ի Նինուէ: Հնա
զանդեցուցանել զմամ արևզերս ը ձե
ռամբ իւրով: Սա թագաւորեցուցա
նէ զԷղբայր իւր զԱղարշակ ՚ի վերայ
աշխարհիս Հայոց . սրտնէ՛ իմն համա
րեալ այսպէս անշարժ իւրոյ թագա
ւորութենն լինիլ: Եւ քաղաք թագա
ւորութե տայ նմա զՄծրին՝ և սահ
մանս հատանէ նմա զմասն ինչ յարև
մտեայ Ասորւոց՝ և զՊաղեստին , և
զԱսիայ . և զմամ Միջերկրեայս՝ և ըզ
Թիւալիսոյ: ՚ի ծովէն Պոնտոսի՝ մինչև
՚ի տեղին ո՛ւր կաւկաս յարևմտեանն
յանչի ծով . և զԱրարատական , և այլ՝

որչափ միայն քո. և քաջութի՛ն հասաննն:
 զի սահմանք Քաջաց՛ ասէ, զէնն իւր
 ևանց. որքան հասանէ՛ այնքան ունի:
 Սորա կարգել զիշխանութի՛ն իւր մեծա
 պէս. և հաստատեալ զԹագարութի՛նն
 իւր. կամ եղև գիտել սր, Թէ ո՛յք՝ և
 ո՛րպիսի արք տիրել են՝ ի վր աշխարհիս
 Հայոց մինչև ցնա. զՔաջաց արգեօր.
 Եթէ զՎատաց անցեալ ունի՛ զտեղի:
 Եւ՛ զանէ՛ զունս Ասորի, Մարիբաս կա
 տինաց, այր ուշիմ և վարժ. Քաղզէա
 յի՛ և Յոյն գրով, զոր յղէ առ մեծ եղ
 քայրն իւր Արշակ. արժանի ընծայիւք.
 Բանալ նմա զԴիւանն Արբու՛նի: և գը
 րէ առ նա ձև բանից օրինակ զայս:

Պրակ 3.

Թագաւոր Աղապատիւն արտայն Հայոց, ս
 Կէն Արշակ արտայ Պարսկոյ:

 Րշակ Թագաւոր՝ երկրի, և
 ծովու. որոյ անձն և պատ
 կեր՝ ունի՛ և է իսկ մեր աստու
 ծոց, իսկ բախա՛ և պատա
 հունն ՚ի վեր քան զամ Թագաւորաց.
 և մտաց լայնութի՛ն՝ որչափ երկնի՛ ՚ի վր
 երկրի. Վաղարշակ կրտսեր եղբայր քո՛
 և նիզակակից. որ ՚ի ջէն կարգեալ
 Արբոյ Հայոց. ո՛ղջ լեր ամ յաղթու
 Թի: Բանդի պատուէր ընկայայ ՚ի ջէն՝

բաշտութն, և խնամութն հոգ առնել: ո՛չ երբեք անփոյթ արարեալ ըլբոյսն իրատու. այլ խնամտարել հոգացայ անի. որչափ միտք՝ և հասողութի բաւեցին: Եւ այժմ, ՚ի բումմէ իր նամակալութն զեռեղեալ թագաւորութիս: խորհուրդ ՚ի մտի եղի դիտել թէ ո՛չք ոմանք յառաջ քան զիս իցին արեալ աշխարհիս Հայոց. և ո՛ւտի նախարարութիս՝ որք աստ կան: Զի ո՛չ կարգք ինչ լեալ աստ յայտնի. և ո՛չ մեհենից պաշտամունք, և ո՛չ գըլխաւորաց աշխարհիս առաջինն յայտնիէ, և ո՛չ վերջինն. և ո՛չ այլ ինչ օրինաւոր. այլ խառն ՚ի խառն իմ, և վայրենի: Այժմ որոյ աղաւեմ զքո Տնութեդ՝ հրամայեա բանալ զ՚Ինանդ արքունի՝ ընդդէմ Անդեկէլոյ առաջի բոյոյ՝ Հղոր Տէրութեդ. զի գտեալ զընթացն եզրօր քո՝ և որդւոյ, բերցի զքատոյցն փութապէս: և զմեր հաշտութիս՝ որ ՚ի կամակատարութէ լեալքաջ գիտեմ ինդութի քեզ լեալ. ո՛րք լեր երեւելիդ՝ բնակութի ՚ի մեզ ՚Ինչ. Էւ ընկալեալ Արշակայ մեծի՝ զգիրն ՚ի ձեռաց Մարիբա Կասինայ. մեծաբրջմտութի հրամայե՛ առաջի առնել նմա զ՚Ինանն արքունի՝ որ ՚ի ՚Նինուէ: միանդամայն՝ և ուրախացել այսպիսի միտս ունել եզրօր իւրոյ. որոյ զկէս թագաւորութն իւրոյ հաւատացեալ

սկիզբն բանիցս այսպիսի : Ահեղք՝ և
 երևելիք, առաջինքն՝ ի դիցն . և աշխարհ
 ՚ի մեծամեծ բարեաց պատճառք . որ
 սկիզբն աշխարհի և բազմամարդութե :
 Եւ ՚ի սոցանէ հասել զտան ազգ Հըս
 կայից . անհեղեղք՝ յազթանդամք մար
 մնով՝ և զիծխարիք . որք յղացեալ ամ
 բարտաւանութք ծնան զամբարիշտ
 խորհուրդ աշտարակաշինութեն . և ՚ի
 նոյն լինէին ՚ի գործ անկեալք . յոր
 հողմս ահագին ինն՝ և Ածային շնչե
 ցեալ ՚ի դիցն ցասմանէ, ցրիէ զԱմբար
 տակն : և մարդկանն անլուր բարբառս
 ի բաքանիւր ամբք բաշխեալ . ազմուկ
 շիտթի՝ ՚ի մէջ արկանէին : Ետոց մի
 էր և Յապետոսթեանն Հայկ անուա
 նի, և քաջ նախարարն կորովաձիգ՝ և
 հաստաղեղն : Եւ այս կարգ զբուցա
 բանութն դադարումն առցէ . զի հան
 դեսէ մեր՝ ոչ զպատմութենն որջարա
 նութն գրել՝ այլ ջանալ ցուցանել զա
 ռաջինան մեր, և զբուն հին Նախնիս .
 Արդ՝ ՚ի նոյն մատենէ սկսել ասաշից՝
 Յապետոսթէ . Մերոզ, Սիրաթ,
 Թակլաթ՝ որ է Յարէթ . Գոմեր, Թի
 րաս, Թորգոմ : Յետ որոյ՝ նոյն յա
 մանակագիր յառաջ մատուցեալ ասէ՝
 Հայկ . Արամենակ . և զայլն ՚ի կար
 զի՝ զորոյ յառաջագոյն ասացաք :

Պրակ 9.

Յ-Լ-Գ- -ԳԳԳ-Ի-ԲԷՆ Հ-Գ-Գ-:

 Յստակ Հայկ' Գեղապատ-
 շաճ և Անձնեաց . Քաջա-
 գանդուր . Խայտակն , և
 Հաստարազուկ : Սա 'ի մէջ
 Հսկայիցն քաջ և երևելի լեալ ընդդէ-
 մակաց ամենեցուն . որք ամբասանային
 զձեռն 'ի միապետել 'ի վն ամ Հսկայ-
 իցն և Գիւցաղանց : Սա խրոխտացել
 ամբարձ զձեռն լքէմ բանաւորութեն
 Բէլայ : 'ի տարածմե ըն ազգի մարդկան'
 ընդ լայնութի ամ երկրի 'ի մէջ քաղ-
 մակայա Հսկայիցն . անհուն խօլաց' և
 ուժաւորաց : Քանզի անդ մտն զնեալ
 այր իւրաքանչիւր սուր 'ի կող ընկերի
 իւրոյ ձգելով , ջանային տիրել 'ի վերայ
 միմեանց . ուր սպառահմունք 'ի գէպե-
 լանէին Բէլայ , բանանալ ունել զամ
 երկիր . որում ոչ կամեցեալ Հայկայ
 հնազանդ լինիլ Բէլայ' յետ ծնանելոյ
 զորդի իւր զԱրամենակ 'ի Բաբելոնի .
 լու արարել զնայ յերկիրն Արարա-
 զայ . որ է 'ի կողմանս հիւսիսոյ . հան-
 դերձ որդւովք իւրովք' և դստերօք .
 և որդւոց որդւովք արամբք զօրաւո-
 րօք : Թունով իրբև՝ 300-և այլովք ընդ ո-
 ծնօք' և եկօք յարեցելովք 'ի նս . և
 բոլոր աղսին : Երթեալ բնակէ 'ի լեռ

նտաբ միում 'ի գաշտավայրի . յորում սակաւք 'ի մարդկանէ յառաջագոյն ցրուելոցն դադարեալ բնակէին : զորս հնազանդ իւր արարեալ Հայկ . շինէ անդ տուն բնակութե կալուածոց' և տայ 'ի ժառանգութի կաղմեայ . որդւոյ Սրամնակայ : այս արդարացուցանէ' զանդիւր հին ասացեալ զրոյցս : Եւ ինքն խաղայ' ասէ . այլով աղբիւն ընդ արեմուտս հիւսիսոյ . զայ բնակէ 'ի բարձրաւանդակ գաշտի միում . և անուանէ զանուն լեռնադաշտակին' Հարբ . այսինքն աստէն բնակեալցս աղդ 'ի տանն թորգոմայ : Շինէ և զԷզ մի' և անուանէ իւր անուն' Հայկաշէն : Յիշի' և աստանօր պատմութիւնս հարաւոյ կողմանէ գաշտիս այսորիկ . առ երկայնանստիւ միով լերամբ' բնակեալ յնշագոյն արբ սակաւք . ինքնակամ հնազանդիւր Ղիւցաղինն : արդարացուցանէ' և այս զասացել զրոյցս անդիւրս :

Պրակ 10.

Յուզիս գործերս շին' և ճարձանն Բելայ :

Ե յառաջ մատուցեալ ըզբանս իւր . ասէ . թէ 'ի հաստատել Տիտանեանն Բելայ զթագաւորութիւր առ ամենեւեան . առարկ 'ի կողմն հիւսիսոյ

զիս սին յորդանոց իւրոց առ Հայկ . ա-
 բամբք հաւատարմօք՝ դալ նմա ՚ի հնա
 զանդուծի, և կեալ խաղաղութիւն . բը
 նակեցեր առ ՚ի մէջ ցրտութեն սառ-
 նամանեաց . այլ ջնսուցեալ մեղկեալ
 ցրտութի սառուցեալ քո հստարու-
 ցեալ բարուցդ . և հնազանդեալ ինձ
 կեաց ՚ի հանդարտութեն . ուր հաճոյ
 է քեզ յերկրիս իմում բնակուիս : Եւ
 ՚ի բաց դարձուցեալ Հայկիս զպատգա-
 մաւարսն Բեկոյ՝ խստութիւն պատասխա-
 նեաց՝ դառնայ առաքեալն սնդրէն ՚ի
 բարեւոն : Ապա զօրսմողով լինի ՚ի
 վերայ նր Տիտանեանն Բեկ՝ ամբոխի-
 նեակեակաց զօրաց, դայ հասանէ ՚ի հի-
 սիսի յերկիրն Արարադեայ՝ փախստա-
 կան լինի կազմառ առ Հայկ . բազըն-
 թաց իսկ առաքի իւր առաքէ . դիտեալ
 առէ, ո՛վ մեծդ Իրեցազանց՝ զի դիմեալ
 դայ վր քոյ Բեկ Յակոբիւք Քաջօք .
 և երկայնադիզօք հասակօք՝ Հսկայիւք
 մրցողօք : Եւ իմացել իմ զմերձ լինիլն նր՝
 տուն իմ փախեալ, և դամ ահաւասիկ
 սազնապալ : Արդ՝ աճապարեալ խոր-
 հիւն՝ որինչ գործելոց ևս : իսկ քէլն՝ յան-
 դուզն, և անճոռնի զօրութիւն ամբոխին,
 ույ յորձան ինչ սաստիկ չէ դառ ՚ի վայր
 հեղեալ փութայր հասանել ՚ի սահ-
 մանս բնակութեն Հայկին . ՚ի սիրա՝ և
 ՚ի մարմին վստահացեալ արանց զօրա-
 ւորաց : Ասա Ռշիմ, և խոհեմ Հըս

կայն Քաջազանդուրն՝ և Խայտակն :
 աճապարեալ հաւաքէ զորդիս իւր , և
 զԹոռունս՝ արս քաջս , և աղեղնաւ
 որս , Թուով յոյժ նրաւորունս . և զայլ
 ևս՝ որ ընդ իւրով ձեռամբ . հասա
 նէ յեղս ծովակի միոյ . որոյ աղի են
 ջուրք . մանունս ունելով ձկունս յին
 բեան : Եւ կոչեալ զջորս իւր՝ ասէ ,
 ջնասա . յերանելն մեր հանդեպ ամբո
 խին Բեկայ՝ զիպեալ ջանասցուք տեղ
 ոյն՝ ուր անցեալ կայ ՚ի մէջ խաան քա
 ջացն Բեկ : զի կամ մեռցուք՝ և աղի
 մեր ՚ի ծառայութիւն Բեկայ կացցէ .
 կամ զաջողութի մատանց մերոց ՚ինս
 ցուցեալ ջրուեսցի ամբոխն , և մեր Ե
 ղիցուք յաղթութի ստացեալս : Եւ
 յառաջ կոչս անցեալ բովանդակ աս
 պարեզս , հասաննն ՚ի միջոյ ինչ զաշ
 տաձե լերանց բարձրագունից , և յաշ
 մէ ջուրցն հասանաց ՚ի բարձրաւան
 դակունս կուռ կալով ՚ի տեղուշ : ՚ի
 վեր գերեսս ամբարձեալ երևեցաւ նյ
 բաղմութի անկարգ հասակի ամբո
 խոյն Բեկայ . ցան և ջիբ յանդուզն
 յարձակմամբ ընդ երեսս երկրին սու
 բալով : Իսկ Բեկ , հեղձ և հանդարտ
 ամբոխի՛ մեծաւ ՚ի ձախմէ ջուրցն ՚ի
 վթ ուտոյ միոյ իրրե ՚ի զխաանոցի : Ծա
 նեաւ Հայկ զխումբ վառելոյ ջոկա
 արն . յորում Բեկ առաջի ամբոխին Ե
 կեալ հասեալ ընտրիւք և վառելովք

ովամբք .

սմանքք . և երկար միջոց ճանապարհին
 ընդ նա՛ և ընդ ամբոնն : և ինքն զբլ
 իանոց աղուցեալ երկաթի՛ նշանաւո
 րօք վերջօք՛ և տախտակս պղնձիս թի
 կանց՛ և լանջաց , և պահպանակս բար
 ձից՛ և բազկաց , դօտեարեալ զմեջն .
 և ահեկէ զտինն երկսայրի . և նիզակն
 արի՛ ի ձեռին իւրում աջոյ . և յահե
 կումն վահան . և ընտիրք յարմէ և ի
 ձախմէ : Եւ՛ տեսեալ Հայկն զՏրտա
 նեանն կուռ վառեալ . և արս ընտիրս
 ընդ նմա՛ աջիս՛ և ահեկինս : Կարգէ
 զԱրմենակ երկու եղբարք ընդ աջմէ .
 և զԿաղմոս՛ և զայլս երկուց որդւոց
 իւրոց ի ձախմէ : զի արք կորովիք էին
 յաղեղն՛ և ի սուսեր . և ինքն առաջի .
 և զայլս հրասակին զկնի իւր կարգեաց՛
 երեք անկիւնի իմն կարգեաց ձեռվ .
 հանդարտ յառաջ մատուցանելով : Եւ՛
 հասեալ երկոցունց կողմանց հսկայ
 իցն ի միմեանս , ահագին գզրդիւն ի վթ
 երկրի առնէին շահատակելովն , և ահս
 պակուցանողս տարազուք յարձակ
 մանցն : զմիմեանքք հարկանէին . անդ
 ոչ սակաւք յերկոցունց կողմանց հըս
 կայիցն յաղթանդամք բերանոյ սրոյ
 զիպեալք տապալ յերկիր կործանէին .
 և մարտն յերկոցունց կողմանց մայր
 անսպարտելի : Չայսպիսի անահնունե
 լի գիտուած տարակուսանաց տեսեալ
 Արքայն Տրտանեան՛ զարհուրեցաւ .

և 'ի նոյն ըլուր՝ ուստի էջն, վերջո-
 տեալ ելանէ . քանզի խորհէր 'ի միջո-
 ցի ամբանալ ամբոխին՝ մինչև հասցէ
 բովանդակ զօրն . զի միւս անգամ ճա-
 կատ յօրինեացէ : Զայս իմացեալ ա-
 զեղնաւորին Զայկայ՝ յառաջ վարէ
 զինքն, մօտ հասանէ յարքայն, լի բար-
 շէ պինտ զլայնալիճն՝ դիպեցուցանէ
 զերեք Թեւեանն կրծից տախտակին, և
 շեշտ լինից Թիկանցն Թափանցիկ լեալ՝
 յերկիր անկանի սլաքն . և այսպէս ճո-
 խացեալն Տիտանեան, կործանեալ յեր-
 կիր զարուցեալ՝ և փշէ զողին : Իսկ
 ամբոխն տեսեալ զայսպիսի ահագին
 դործ քաջութեն . փախեան իւրաքան
 չիւր դէպ երեսաց իւրեանց : Եւ վասն
 այսորիկ՝ այսչափ բովանդակ լիցի ա-
 սել : Բայց զտեղի ճակատուն շինէ դաս
 տակերտ . և անուն կոչէ Զայք . վասն
 յաղթութեն պատերազմին, այսորիկ
 ազազաւ . և գաւառն այժմ անուանի
 Զայոց ձոր : Իսկ ըլուրն՝ ուր Քաջա-
 մարտիօքն անկաւ Բէլ . անուանեաց
 Զայկ՝ գերեզմանս . որ այժմ ասին՝ գե-
 րեզմանք : Բայց զդիակն Բէլոյ՝ պա-
 ճուճեալ ինն ասէ գեղօք : հրամայէ
 Զայկ տանել 'ի Զարք, և Թաղել 'ի
 բարձրաւանդակ տեղւոյ՝ 'ի տեսիլ կա-
 նանց՝ և որդւոց իւրոց : Իսկ անուն
 աշխարհիս մեր կոչի յանուն նախնւոյն
 մերոյ Զայկայ՝ Զայք :

Պրակ 11.

Յուզգո՛ւ որ ՚ի Հայո՛յ ազգո՛ւ և ծնունդո՛ւ,
 և ի՛նչ շինչ ի-բարանչի-բարո՛ ՚ի նոցանէ
 Գ-բժե-ց :

Ազում ինչ զկնի այսորիկ
 պատմի ՚ի Մասենին . այլ
 մք՛ որ ինչ պիտոյն մերոյ
 հաւաքմանս է՛ շարագրես-
 յուք : Չկնի այսորիկ դառնալ՝ ասէ .
 Հայկին ՚ի նոյն տեղի բնակութե՛ն : և
 կազմեայ թոռին իւրոյ՝ բազում ինչ
 յանկածէ պատերազմին պարզեւեաց :
 և իւրոյ ընդոծնացն արս անուանիս .
 հրամայէ զնոյն տեղի բնակութե՛ն ու-
 ՚իլ նմա . զառաջնոյ իւրոյ տանն : և
 ինքն երթեալ դադարէ յանուանեալ
 տեղին Հարբ : Սակեցեալ ամս՝ ծնաւ
 զԱրամենակ ՚ի Բաբելոնի՛ ուն զերա-
 դոյն ասացաք : յետ որոյ՝ կեցեալ և
 այլ ևս ամս՝ ոչ սակաւս՝ մեռանի .
 յանձնառնելով զբովանդակ ազնն՝ Ար-
 մենակայ որդւոյ իւրոյ : Իսկ նր թո-
 ղեալ երկուց եզրարց իւրոց զԽառ .
 և զՄանաւաղ ամ աղիխն իւրեանց .
 ՚ի կողեցեալն Հարբ . և զորդի Մանա-
 ւաղայ զԲաղ . յորոց Մանաւաղ ժա-
 ռանդէ զՀարբ : Իսկ որդի նր Բաղ՝
 յարեմոսից հիւսիսոյ, եզր ծովուն ալ-
 ւոյ . զգաւառն՝ և զծովն անուանէ ի

բով անուամբն : Եւ ՚ի սոցանէ ասն լեալ զնահապետութիւնս Մանաւազեան, և զԲզնունեաց, և որ Գնուին անուանել. որք աստ ուրեմն յետ Սրբոյն Տրդատայ, բարձեալ ասնն ՚ի միմեանց պատերազմաւ : Իսկ Խոսն ՚ի կողմանս հիւսիսոյ բաղմանայ՝ կարգէ զէնս իւր, և ՚ի նմանէ ձգեալ ասի մեծ նախարարութիւն ազգին Խորհորունեաց. արք բարձր՝ և անուանիք : սոյ և որք առ մեօր են այժմ երևելիք : Իսկ Արմենակայ առեալ զսմ բաղմութիւն՝ խաղայ յարևելն հիւսիսոյ. և երթեալ իջանէ ՚ի խորին դաշտավայրի մի ՚ի բարձրագագածանց պարսպեալ լերանց. գետս կարկաջասահ ՚ի յարևմտից ընդ մէջ անցանելով. և զդաշտն արևելից իմն դողցնն իբր որսայել ՚ի ՚ի ձիգ յարեգակն կոյս զերկայութիւն պարզեալ. և ստորատօվք լերանցն բազում ականակիտ բղխեալ աղբերք. որք գետոց հաւարումն եղեալ հեզաբար առ սահմանօք նոցա, ծնիւք լերամբք, և եղերօք դաշտին պատանիսմանք՝ իբր երիտասարդութիւն ճեմիցին : Այլ հարաւայինն արեգակնաճեմ լեռնն սպիտակափառն ունելով գագաթն՝ ուղղորդ ՚ի յերկրէ բուսեալ երեք օրէի : սոյ աստ ունն ՚ի մերոցն բաջազօտոյ առն շրջապատեալ հաւարարհաւ, և առ փոքր՝ փոքր ՚ի շէշ

մեր Շիրակայ ամբարքն շին: Այս Ար
 մայիս կեցեալ ամս. ծնանի զորդի ի ր
 զԱմասիա: 'ի վր' որոյ կեցեալ' և այլս
 ամաց' մեռաւ: Ամասիա բնակեալ
 յԱրմաւիր' յետ ամաց ծնանի զԳե
 զամ, և յետ Գեղամայ զՓառափարի,
 և զՅորակ: և յետ ծնանելոյն զսոսա'
 անցանէ զշեատովն մերձ 'ի յեառնն հա
 բաւոյ: և շինէ անդ առ խորշիւք լեռ
 նստինն մեծապէս ծախիւք երկուս
 տունս. զմինն, յարեւելից կուսէ մօտ
 յականս աղբերացն, որք առ ստորո
 տով լերինն ելանեն: իսկ զմիւսն յա
 րեմուտս կոյս նորին տանն բացադոյն:
 իրք մեծ հասարակ առւր միոյ հետեա
 կադնացի տուն ճանապարհորդի: և ետ
 զնն 'ի ժառանդութի' երկուց որդւոց
 իւրոց, Արուոյն Փառափտաի, և կայ
 տառին Յորակայ: յորս բնակեալ յի
 բեանց անուն զտեղիսն անուանեցին:
 'ի Փառափայ' Փառափտա: և 'ի Յորա
 կայ' Յորակերա: Բայց զլեառն, Ամա
 սիա' անուանէ իւրով անուամբ' Մ'ա
 սիա: և ինքն դարձեալ յԱրմաւիր, ե
 կաց ամս սակաւս' և մեռաւ: իսկ Գե
 զամ, յետ ամաց անցելոց ծնաւ զՀար
 մա' յԱրմաւիր. և թողեալ զՀարմա
 յԱրմաւիր. հանդերձ որդւովք բնա
 կիլ. և ինքն զնաց զմիւս կողմամբն
 արեւելից հիւսիսոյ յեզր ծովակի միոյ,
 շինէ զեզր ծովակին' և թողու անդ րը

նակիրս : և յիւր անուն՝ և սա զլեւոսն
 անուանէ՝ Գեղ, և զէնսն՝ Գեղաբա-
 նի, որով կոչի՝ և ծովն : Աստ ծնաւ
 զորդի իւր զՍիւակ, զայր սեգ, և անձ
 նեայ, բարեգեղ՝ կորովաբան, գեղեց-
 կազեղն, սմա զմեծ ժամն ընչից իւրոց
 սուեալ՝ և ծառայս անձինս բազումս :
 սահմանս հաստանէ նմա ժառանգա-
 թն, ՚ի ծովէն ընդ արեւելս՝ մինչև ՚ի
 դաշտ մի. ուր գետն իշրասիս հաստ-
 նէ զբարանձաւս լեւանց, անցանէ ի
 խոխոմս ձիգս՝ և նեզս, ասագին գլ
 զըջմամբ իջանէ ՚ի դաշտ մի : Աստ բնա-
 կէ Սիւակ, ըստ շինութիւն զսահմանս
 իւրոց բնակաթնն : և զաշխարհն կուէ
 իւրով անուամբն՝ Սիւնիք : այլ Պարսք
 յատակագոյնս ևս Սիւական կուէն :
 ՚ի սարս ծննդոց աստ ուրեմն առաջին
 ՚ի Պարթևայ Վաղարշակ Արքայ Հայ-
 օց՝ գտեալ արս անուանիս, Տեարս
 աշխարհին կարգէ, ուն Սիւակ անդ :
 և զայս առնէ Վաղարշակ. ՚ի պատ-
 մութի ստուգեալ : այլ այս՝ թէ ո՞նչ,
 յիւրում տեղւոջ պատմեսցուք : Բայց
 ինքն Գեղամ դառնայ ՚ի դաշտ անդր,
 և առ ստամբ նորին լերին՝ ՚ի ձորակի
 միում ամբոջ՝ շինէ ձևակերտ մի, և
 կուէ զանուն նր՝ Գեղամի. որ յետոյ
 ՚ի Կառնկայ թառնէ նորս անուանե-
 ջաւ՝ Գառնի : ՚ի սարս ծննդոց աստ
 ուրեմն առ Արտաշէսիս, թորամբ

Վաղարշակայ՝ ոմն վարաժ անունն պա
 տանի՝ յաջող յորս եղջերունաց՝ այժե
 մանց, և վարազուց. գեղեցիութի
 նեախց կորովի: զսա՝ ի վերայ որսոց
 արքունականաց կարգէ: և շէն պար
 գեէ նմա առ եզր գետոյն, որ անունն
 նեալ կոչի. Հրաստան: և ի սմանէ՝
 ասեն ինիլ զտունն Վարաժնունի:
 Այս Գեղամ, սոյ ասացաք՝ յետ ամաց
 ծնանի զՀարմայ. յետ որոյ կեցեալ
 և այլ ևս՝ և մեռաւ: և հրամայէ որդ
 ւոյ իւրում Հարմայ բնակիլ յարմաւիր:
 Այս Հայկ՝ որդի Թորգոմայ, որդւոյ
 Թիրասայ, որդւոյ Գամիրայ, որդւոյ
 Յորեթի, Նախնի Հայաստանեայցս,
 և այս ազգք նո՛, և ծնունդք, և աշ
 իարհ բնակութե՛ն նոյ: և յայսմ հետէ՝
 ասէ, սկսան բազմանալ և ընուլ զեր
 կիրն: Իսկ Հարմայ կեցեալ ամս՝ ծը
 նաւ զԱրամ: Արամայ բազում գործք
 բաջութե՛ պատմին մարտից նահատա
 կութե՛, և ընդարձակել զսահմանս
 Հայոց յամ կողմանց: յորոյ անուն, և
 զաշխարհս մեր անունենն լծմ աղղք:
 սոյ Յոյնք՝ Արմէն: Իսկ Ասորիկք՝ և
 և պարսիկք. Արմէնիկք: բայց զընդ
 արձակութի՛ պատմութե՛ սորա, և ըզ
 գործ բաջութե՛ն՝ Թէ զի անդ, կամ
 առ ո՛րով ժամանակի՛ Թէ կամիցիս այ
 սորիկ գրոց կարգեսցուք, և կամ Թող
 ցուք: ապա Թէ ո՛չ ի սմին:

Պրակ. 12.

Յուզի ընդ Արեւելեայս պատերազմն՝ և
յուզեռնի՝ և հահունն Նիսոսըն
Մարտոս:

Ի վսզի՝ հաճոյ թուեցաւ
մեզ աշխատութի՛ն որ ՚ի վի
րոյ հրամանիդ համարել
հեշտութի. առ ՚ի յայլոցն .
որ ՚ի կերակրոց և յրմակելեաց լինին իւր
ախճանութիք , հաւանեցաք անցա
նել սակաւութ . և ընդ կարգ բանից
պատերազմացն՝ որ ՚ի Հայկեանն Արա
մայ : Սա այր եղեալ Հայրենասէր , և
աշխատասէր , ունցանէ նոյն Պա
մազիր , լաւ համարէր զմեռանիցն ՚ի
վերայ Հայրենեացն , քան տեսանէ ի
զորդիս օտարածնաց՝ կոխելով զսահ
մանս Հայրենեացն , և հարազատից
արեան նի , տիրել արանց օտարաց :
Սա այս Արամ , սակաւութ ամօք . յա
ռաջ քան զտիրելն Նինոսի Ասորես
տանեայց , և Նինուէի , նեղեալ յազ
դացն , որ շուրջ զիւրե , ժողովէ ըզ
բազմութի արանց բաջաց , և աղեղնա
ւորաց , և որք ՚ի տեգ նիզակի կամա
կարօշք , նորասիր , և հարուստք , յոյժ
յաջողաձեռնութիւն , իսկ երեսօք ՚ի
սիրս՝ և ՚ի պատրաստութի պատերազ
մի , իբր թէ բիւրս հինգ . պատասէ

Մեզացւոցն երիտասարդաց, որոց ա-
ռաջնորդէր Նիւքար ոմն՝ ասացեալ
Մադէս, այր հպարտ, և պատերազմա-
տէր, ունի ցուցանէ նոյն ինքն Պատ-
մադիրն, յեզերս սահմանացն Հայոց :
որոց մի անդամ, Քուշանաբար հին՝
սմբակակոխարարեալ՝ զսահմանս Հայ-
ոց ծառայեցոյց, ամս երկուս : որում
յանկարծօրէն ՚ի վր՝ հասեալ Արամ,
յառաջ քան զժողիլ արեգական, սա-
տակեաց զբազմութիւն անբոխիցն, և
զնոյն ինքն Նիւքարն՝ կողեցեալ Մա-
դէս, ձերբակալ արարեալ՝ անէր յԱր-
մաւիր : և անդ ուրեմն, ՚ի ծայրս աշ-
տարակի պարսպին, ցից վարեալ ընդ-
ճակատն, յորմն վարսել՝ հրամայէ, ՚ի
տեսիլ անցաւորացն, և ամ կկելոցն
անդր : և զաշխարհն, մինչև ՚ի լեռան՝
անուանեալ Չարասպ, ՚ի ծառայութե-
կալու հարկի, մինչև ցլծաղաւորու-
թիւն Նինոսի, ՚ի վր՝ Ասորեստանի, և
Նինուէի : իսկ Նինոս թագաւորեալ
՚ի Նինուէ՝ յիշատակ բնու, զՆախն
ւոյն խրոյ, ունէր ՚ի մտի, զԲէկոյ,
՚ի զրուցաց ուսեալ, և զայս խորհէր,
հատուցանել յամս ձիգս, նկատել՝ որ-
սալ զյաջողութիւն բառնալ՝ ջնջել զամ
ճետ սահմանեալ յարանց Քարին Հայ-
կայ : այլ երկիւզ կատկածանաց լեալ
խրոյ թագաւորութենն, զայսպիսիս
համարեալ իրադործութիւս, ծածկէ ըզ-

արու թի՛ն , և հրամայէ նմա , զնոյն իշխանու թի՛ն անկասկածարար ունիլ և հարձակու թի՛ն տայ նմա , վարսակալ ամեն մարգարտեայ , և Երկրորդ նորա կոչել : Այլ այս շատասցի՛ ասել այսչափ . քանզի՛ զթողացուցանէ զմեզ որ առաջիկայս է իր , յեզերումն յամեն այսր պատմութի՛ն :

Պրակ 13.

Յ-ը-՛-՛- ը-՛՛՛ր Ա-՛-՛-՛-՛-՛-՛-՛-՛նէ-՛-՛-՛-՛-՛-՛-՛ն ,
 և յ-՛-՛-՛-՛-՛-՛-՛ն , և Պ-՛-՛-՛-՛-՛-՛-՛ն Ք-՛-՛-՛-՛-՛-՛-՛ն :
 Ի-՛՛՛ն կէ-՛-՛-՛-՛-՛-՛-՛ն , և Ա-՛-՛-՛-՛-՛-՛-՛ն ,
 և այլոց ունեւնէ-՛-՛-՛-՛-՛-՛-՛ն
 Հ-՛-՛-՛-՛-՛-՛-՛ն :

Արդևսցուք դոյն իշխա-
 կաւ բանից , և որինչ զկնի այ
 սորիկ , յարեմատս սորա
 դործք բաջութի պատմին ,
 ի նոյն մատենի , որ ընդ Ասորեստա-
 նեայս կառնոյն , զպատճառս , և զզո-
 րութի իբաց միայն յայանելով . և զեր
 կարութի դործոյն համառօտ բանի՛ն
 յանդիման կացուցանել : Նոյն այս Ա-
 րամ , յետ վճարելոյ ճակատուն , որ ը
 Արեւելեայս , խաղայ նոյն զօրու , ըզ-
 կողմամբ Ասորեստանի , դառնէ զոմն
 և անդ , ապականիչ երկրի իւրոյ , ըս-
 թիւք բիւրովք վառելովք հեռեւեղք ,

և հնգիւք հազարովք հեծելազօրու .
 Բարշամ անուն, յազգէ Սկայիցն : Ե-
 րոյ սաստիագոյնս նեղեալ՝ հարկաց
 խտուածք, անապատ զշրջակայն իւր
 առնէր . Սմա ՚ի հակատու պատերազ
 մի, ՚ի դիմի հարել Արամ, հալածա-
 կան ընդ մէջ Կորդուաց, ընդ դաշտն
 Ասորեստանի արկանէ, զբազումս ՚ի
 նոցանէ սաստիկելով . իսկ Բարշամ,
 առաջի զինակրաց նի պատասէեալ մե-
 ռանի : և զայս Բարշամ, վն իւրոց ա-
 ժուածէց գործոց՝ աստուածացուցել
 պաշտեցին Ասորիք՝ բազում ժամա-
 նակս ՚ի ծառայութն հարկաց : Այ-
 որ ինչ յարեմուտս ընդ Տիւանեայն
 սորա գործ բազումն՝ ասել կայ մեզ
 առաջի : Աստ յարեմուտս շարժել ՚ի
 վն առաջնոյն շորիւք բիւրովք զօրա-
 ւոր հեռակօր, և երկու հազարօք հե-
 ծելովք՝ հասանէ ՚ի կողմանս Կապա-
 դովկացոց, ՚իտեղի մի՝ որ այժմ ասի
 Կեաթլուս : և քանզի՝ զարեւելայնն,
 և զհարաւայինն նուաճեալ՝ յանձնել
 էր ՚ի ձեռն այնոցիկ երկուց Յեղիցն,
 Սիսակեանցն զարեւելս, և որք ՚ի Կադ-
 մայ տանէն զԱսորեստանին, ո՛չ ինչ
 այնուհետե կասկած շիտծից ուտեք
 ունէր : Այն որոյ՝ յերկարել ժամանկս
 իննիւ յարեմուտս՝ պատասէ նմա Պայս
 պա Բաղեայն Տիւանեան պատերազ
 մաւ . որ բռնացեալ ունէր զփրոց էր

կուց ծովուց մեծամեծաց, զՊանտաց
 ւոցն, և զՈվկիանու: որում 'ի զիմի
 հարեալ վանե փախստական արկանն
 լով 'ի կղզի ինչ Ասիական ծովուն: և
 իւր թողեալ զոմն Մշակ անուն՝ յազ
 դե իւրմէ՝ և բիւր մի 'ի զօրացն 'ի վե
 րայ աշխարհին, և ինքն դառնայ 'ի
 Հայս: բայց հրաման տայ բնակչաց
 աշխարհին՝ ուսանիլ զսօսս, և զլեզուս
 Հայկական: Ամ որոյ՝ մինչև ցայսօր
 ժամանակի՝ անուանեն Յոյնք՝ զկե
 մայն զայն Պրօթուն Արհիմ, որ թարգ
 մանի՝ Աաթինն Հայք: Եւ զգաստա
 կերան՝ զօր շինեաց յանուն իւր՝ Մշակ
 կողմնապետն Արամայ, փոքրագու
 նիւք պարսպեալ որմովք, անուանեն
 Հինք աշխարհին՝ Մաթաք, ուն՝ ո՛չ
 կարելով ուղղախօսիլ: մինչև յետոյ
 յոմանց ընդարձակագոյն շինեալ՝ ան
 ուանեցաւ կեսարեա: ըստ նմին օրի
 նակի՝ 'ի տեղեացն այնոցիկ մինչև ցը
 բուն իւր սահմանս, զբաղում անբը
 նակ երկիր՝ ելից բնակչօք, որք Երկ
 բորդ՝ և Երրորդ՝ անուանեցան Հայք,
 այլ և՛ Չորրորդ: Այս է աաթին, և
 Տնարիտ պատճառն՝ մի անուանելոյ
 զարեմտեայն մեր կողմն, և Աաթին,
 և Երկրորդ՝ այլ և՛ Երրորդ, և Չոր
 րորդ Հայք: Իսկ օր՝ այլ ասի՝ 'ի Յու
 նական կողմանսն, մեզ ո՛չ է հաճոյ,
 այլ որոց՝ որչափ կամէ իցեն: Արդ սա՛

այսպէս անուանի և հզօր եղևալ յա-
նուն սորա մինչև ցայսօր, ուն աննն
ցուն յայտնի է, որ շուրջ զմեզ ազգք
զաշխարհս մեր անուանեն: Բազում,
և այլ գործք արութն 'ի սմանէ գտա-
նի կատարեալ այլ մեզ բաւական լիցի
ասացեալք: Բայց թէ՛ բնօրէն այսո-
րիկ 'ի բուն Մատեանսն թագաւոր-
ացն, կամ 'ի Մեհննից պատուութիս՝
ոչ յիշատակեցան: մի՛ ոք ընդ այս երկ
բայացեալ տարակուսեցի: մի՛ զի յա-
ռաջ բուն Նինոսի ժամանակ թագաւոր-
ութենէ, յորում ոչ որ այսպիսեաց
իրաց՝ փոյթ յանձին ունէր: երկրորդ՝
զի՛ ոչ հարկք, և ոչ տէտք ինչ կարե-
որք էին նոյն զազգաց օտարաց՝ և զաշ-
խարհաց բացեալ, և զհամբաւս հինս՝
և զբոյցս նախնական՝ ի բեանց թա-
գաւորաց, կամ Մեհննից զրիւ Մա-
տեանս: մանաւանդ՝ զի և ոչ պար-
ծանք ինչ նոյն, և կամ բարգաւաճանք
օտարաց ազգաց բաշութի, և գործք
արութն: բայց թէպէտ՝ և ոչ 'ի բուն
Մատեանսն, սակայն՝ ուն Մարիբաւ
կատինաց պատմէ՝ 'ի փոքունց օմանց,
և յաննչանից արանց՝ 'ի դուստկանէն
այս գտանի ժողովեալ 'ի Դիւանի Ար-
բուսականաց: Ատէ, և այլ իմն պատ-
ճառս նոյն այր՝ թէ որպէս ուսայ՝ հը
պարտ՝ և անձնասէր գորով Նինոս,
և կամեյով զինքն միայն աշխարհակա-

առ Արայն գեղեցիկ, ընծայիւք՝ և պա-
 տարագործարգում աղաչանօք, և խոստ-
 մանքք պարգևաց՝ գալ առ նա՝ ի Նի-
 նուէ. կամ առնուլ կնութե՛ն և Թագա-
 ւորել ի վր նմի, որոց տիրէր և Նի-
 նաս. և կամ կատարել զկամս ցանկա-
 թե նր՝ և դառնալ պատարագօք, և
 խաղաղութիւն ի տեղի իւր: Եւ ի բա-
 զում անգամ՝ երթ և Եկութի հրեշ-
 տակագնացութե՛ն լինելոյ, և յոչ հա-
 ւանել Արայն՝ ի սաստիկ ցամառն լել
 Սամիրամայ՝ ի վախճանել պատգամա-
 ւորութեանն, առնու զբազմութե՛ն զօ-
 բոց իւրոց՝ և փութայ երթալ հաս-
 սիլ յերկիրն հայոց՝ ի վերայ Արայի-
 բոցց օրլափ դիմացն էր նշանակեալ
 ոչ այնչափ ի տղանանել զնա՝ և հարա-
 ծել փութայր, բան թէ նուաճել կի՛
 զբաւաք անել՝ զի լոցէ զկամս ցանկա-
 թն իւրոց. զի առ յոյժ ցանկականի մօ-
 յեզնութե՛ն ի բանսն, որ զնմանէ՛ ուր
 ի տեսութե՛ն շամբշու թի վառեալ էր:
 Քայ հասանէ ի դաշտն Արայի տազ-
 նապա, որ և յանուն նր անուանեալ
 Արարատ. և ի լինիլ ճակատուն, պա-
 տուիր տայ զբրայեւոաց իւրոց, թէ
 զէպ լինիցի՝ հնարել ապրեցուցանել
 զԱրայն: Իսկ ի լինիլ մարտն՝ հար-
 կանի զօրն Արայի՝ մեռանի և Արայն
 ի պատերազմն, ի մանկանոցն Շամի-
 բամայ: Ի խաղապուտս Տիկիրն օռււ

րնցուցանէ զհազմն: Եւ յաղագս Ա-
բայի կարճառօտի՛ն այսչափ՛ շատ լիցի
յիշատակել: սա կեցեալ ամս՛ ծնանի՛
Գ.սս:

Պրակ 15.

Թէ որդեւ յեք Տահմանն Աբայի, Ս-
Իրամ շնէ զաշուն՛ և զսխորսի՛
հեռոյն՛ և զբուն իւր:

Սկ զկնի՛ այսպիսեաց իրաց՛
աջողութեց, դադարէ Հա-
մրամ առուրս ինչ սակաւս
ի դաշտին, որ անուանեալ
կոչի յանուն Աբայի՛ Այրաբաւ. ե-
լանէ ՚ի լեռնակողմանս՛ երկրի հարաւա
կողմանն, քանզի ժամանակ ամառնայ
ին եր՛ զբօսնուլ կամելով ՚ի հովիտս.
և ՚ի դաշտս ծաղկաւետս: Եւ տեսել
զգեղեցկութի՛ն երկրին՛ և զօրոցն մաք-
րութիւն՛ և զաղբերաց յստակազոյն՛
բղխումն, և զկարկաշահսութի՛ գե-
տոց բարեգնացից. սպարսէ՛ ասէ, մեզ
յայսպիսում բարեխառնութե՛ն օրոց
և մաքրութե՛ն ջուրց՛ և երկրի, քաղաքս՛
և Արբունիս շինել՛ բնակութե՛ն, ույ
զի՛ զօրբորդ մասն ՚ի բոլորմանէ տար-
ւոյն՛ որ է ամառնային յեղանակ, ըստ
ամ բարեվայելութե՛ն՛ անցուցանեմք
ի հայս. և զայլս ևս՛ երիս որոշմանս
օրոցն զովութեան՛ տամիցեմք ՚ի Նի-

նստէ . և անցեալ ընդ բազումս 'ի տե
 դեաց , գայ ' հասանէ ' յարևելից կողմս
 նէ ' յեզր ծովակին Աղւոյ . և տեսեալ
 առեզերք ծովուն ' երկայնաձև մի բը
 լուր , որոյ նիստ երկայնութեանն ' ի
 մասս կոյս ' և յարեգակնոյ , սակաւ
 ինչ առ ' ի կողեալ ' ի հիւսիսոյ . իսկ ' ի
 միջօրեաց կողմանէ ' դէպ ուղիղ առ եր
 կին նայելով բարանձառ կանգուն ան
 շեղ . և ' ի սմանէ զհարաւ ' բացառոյն
 հովիտ լինեալսաւաձև , և երկայնաձև ' յարևելից
 կողմանէ լերինն ' իջանելով
 յեզր ծովուն ' ընդարձակ , և զեզեցիկ
 ձորաձև . որոյ ընդմէջն ' հասանք ջուրոյ
 բարեհամաց ' ի լեռնէն իջանելով ' ի
 ծործորոց , և ' ի հովտաց բամբալք ' և
 ' ի հիմանց փեղկից լերանց միառոյն լք ' ի
 ծառալուսնի դետոց ' սերճանային . և
 շէնք ոչ սակաւք ' հովտաձև ձորակին ,
 յաջմէ և յահեկէ ջուրոյն յօրինեալք .
 և յարևելից կողմանէ հաճեցեալ բը
 բոյն ' լեռան մի փոքրազոյն : Աստիճ
 ակնակատոց կողեալ ' Արասիրան այն ' և
 կաթնուն Համիրամ , հրաման տալ
 լորից բիւրաց , և երկուց հազարաց
 արանց անարաւեստից ' դործաւորաց
 յԱսորեստանեաց , և մեց հարկը
 ընարելոց ' յսմ արաւեստաւոր դործա
 ւորաց ' բարի , և փայտի պղնձոյ , և
 երկաթոյ . որք ամենեին կատարեալք
 իցեն ' յարաւեստ դիտութն . ամել ան

Խափան՝ ի փափուգեալ տեղին. և գործն՝
 հաւասար հրամանին՝ առնոյր զկատա
 բունն: Եւ վաղվաղակի անեալ լինէին
 իտանազանճից գործաւորաց, և բա
 զում արուեստից Հանճարեղաց ի
 մասանոց: և հրամայէ նախ՝ զամբար
 տակ գետոյն. ապառաժիք, և մե
 ծամեծ շինել վիժօք. կրով՝ և աւազով
 մածուցեալ բազում լայնութիւն. որ
 կայ հաստատուն մինչև ցայսօր ժամա
 նակի: և ՚ի սպասուածս նոյն ամբար
 տակի գետոյն այժմ, ուն լսեմք՝ մար
 զիկ աչխարհին ՚ի շէնս, և ՚ի դաղթա
 կանս փախստեամբ ամբանան՝ իբր ՚ի
 ծայրս քարանձաւաց լերանց ամբացե
 ալք: և եթէ՝ զփորն առնուլ դէպ ու
 մեք լինիցի, և ոչ իբր՝ պարստակաց
 ըստ մի արժանաւոր ՚ի շինուածոյ ամ
 ամբարտակին՝ խլել որ զօրեացէ, թէ և
 մեծաւ աշխատութիւն՝ որ ջանասցէ, և
 ՚ի հեղուսուածս արուեստին, որ զբա
 քամբն հայեցալ սրուք, ուն ՚ի ճար
 սոյ ինչ հեղման՝ հայեցողացն երևե
 ցուցանէ կարծիս: և այսպէս՝ ընդ բա
 զում ասպարէզս անցուցեալ զամբար
 տակն՝ հասուցանէ ՚ի նկատեալ տեղի
 բազարին: և անգ հրամայէ՝ զամբարն
 ՚ի բաղում դասս որոշել. և ՚ի վիճիւրս
 բանիւրոց դասուց՝ կարգել վարդա
 պետս զընտիրս ՚ի ճարտարաց: և այս
 պէս, ՚ի սաստիկ ճգնութեւն պահեալ

բայանիսա , և ծածուկս ինն ահա
 գինս՝ որոյ որպիսութիւն զբուծն յօրի
 նուաճոյ՝ ոչ ի լսելիս մեր հասեալ ճը
 մարտութիւն յումեքէ , և ոչ մեր ի պատ
 մութիւն հիսել հաւանիմք . այլ ասեմք
 միայն՝ թէ ան թագաւորականաց գոր
 ծոց՝ ուղ լուար , առաջին՝ և վերահագոյն
 համարեալ : Իսկ զԵնդեկմ արեգական
 կողմն անձաբն : ուր և ոչ գիծ մի եր
 կաթով այժմ վերագրել սք կարէ :
 զայսպիսի կարծրութիւն ինթոյ՝ պէս
 պէս տաճարս , և սենեակս օթից՝ և
 տունս գանձուց , և վիհս երկարս՝ ոչ
 գիտեմ թէ՛ որպիսեաց իրաց պատրաս
 տութիւն հրաշակերտեաց : Իսկ զերեսս
 ան քարին՝ իբրև գրչաւ զան հար
 թեալ՝ բազում գրեաց ինմա գիր . ու
 որոյ հայեցումն միայն՝ զամենայն որ
 ի զարմացումն անէ : Եւ ոչ միայն այս՝
 այլ և ի բազում տեղիս արձանս հաս
 տատեալ յաշխարհիս հայոց , նովին
 գրով յիշատակ ինչ իւր հրամայէ՝ գը
 բել : և ի բազում տեղիս՝ սահմանս ,
 նովին գրով հաստատէր : Արդ՝ որ ինչ
 յաղագս Սամիրամայ , և որ ինչ գոր
 ծոց նորին ի հայս՝ ասացեալէ :

Պրակ 16.

Յարգեալ Տիրոջ՝ ինչ որ ասուցանու
 րէնց շնորհութիւնս . և ինչ որ ասուցանու
 րէնց շնորհութիւնս Զարգացեալ Մ
 ճիւղն ի Հայս , և հիւսնն ի
 Ներսիսայ շնորհ
 ութիւնս :

Ս հանապաղ յամառնային
 սըն , իխաղաղն խրատ , ի
 կողմանս հիւսիսայ՝ ի քա
 ղաքն Ամարաստանի դոր շի
 նեաց ի հայս : կողմնաստեալ և վերա
 կացու Ասորեստանի և Նինուէի .
 Թողու Զարգաշտ՝ Մոգ , և Նահա
 պեա Մարաց . և դայս՝ այսպէս բա
 զում ժամանակս կարգեալ Համիրա
 մայ , ամենեկն հաւատայ նմա յարդա
 րն՝ զիւր իշխանութիւն : Եւ բազում
 անդամ յանդիմանեալ յարդաց խրոց
 վն վախաշտ՝ պտռնկական խրոց վա
 րաց , կտորիկ զամենեւեան , և ապրի
 կրտսերադ այնն միայն՝ որ է Նինուաս :
 Բարեկամաց՝ և համանեաց խրոց՝ պար
 դեւելով զում իշխանութիւն՝ և զգանձս ,
 ոչ ինչ վն որդաց խրոց վայթ յան
 ձին ունէր : Քանզի՝ և այր նի Նինուս
 ոչ ոնց ասի մեռեալ Թաղեցաւ ի նը
 մանէ ի Նինուէ Արքունիան . այլ
 իմացեալ զախտասէր բարս նի՝ և զն

բասեր, թողեալ զթագաւորութիւնն՝
 փախտապահան անկանի՝ ի կրիտէ : Իսկ
 ի հասակ, և ի միտս հասեալ որդւոց
 նորա՝ յիշեցուցանեն նմա զայն ամ,
 կարծելով՝ ցածուցանել զնա ի դիւա-
 կան պակշտութեն, և աւանդել զիշ-
 խանութեն, և զգաննս որդւոց իւրոց .
 ընդ որ առաւել զայրադնեալ սատա-
 կէ զամենեւեան, և մնայ միայն՝ սնդ
 վերագոյն ասացաք՝ Նինուաս : Իսկ ի
 մեկ սխալանաց ինչ Ջրագաշտի առ
 Տիկինն, և հակառակութեն ի ներքս
 անկանելոյ, պատերազմ ի վր նր յա-
 րուցանէ Համիրամ. քանզի բռնանալ
 ի վր ամի՛ խորհէր Մարն : և ի սաքս
 կանալ պատերազմին, փախտապահան ի
 նի Համիրամ յերեսաց Ջրագաշտին
 ի Հայս. աստ ժամանէ վրէժխնդրու-
 թեան, զի պատեհ գտեալ Նինուա-
 սայ՝ սպանանել զՄարն, և ինքն թա-
 գաւորէ ի վր Ասորեստանի, և Նի-
 նուէի : Ահա ասացաք՝ և յազագս մա-
 հուանն Համիրամայ, թէ ս'ւտի՛ և
 ս'րպէս :

Պրակ. 17.

Յ-լ-գ-ս Բե՛ հ-ս-ս-ս-ս-ս Լ-տ-ի՛ լ-ե-լ Կ-ս-ս-ե-
 ր-լ-՛ Լ-ո-ր-՝ Ի Հ-Լ-Ի-Ի-՝ և լ-ի-՛ Տ-հ-ո-՛ւ-ն
 Լ-ո-ր-՝ Ի Հ-ո-յ-՝:

Ո Ինիմ՝ իմտի՛ և զկեֆաղեօ-
 նին վն՝ ո՛չ տալ զմեզ՝ բազ-
 մաց ծաղրել. զի ասէ, ՚ի
 բազմաց այլոց, նախ յալազս
 ծննդեանն Սամիրամայ, և ապա՝ և ըզ-
 պատերազմն Համիրամայ ընդ Ջրա-
 դաշտի, և զյաղթին՝ ասէ, Համիրա-
 մայ՝ և ապա ուրեմն զպատերազմն Հնդ-
 կաց: այլ հաւաստի մեզ թու՛եցաւ՝ որ
 ՚ի Մարիբաս Կատինայն է՝ քննութի
 քաղդէական Մատենից, քան զայսո-
 սիկ. քանզի ոճով իմն ասէ, և զպատ-
 ճառս պատերազմին յայտնէ: Իսկ առ-
 այսորիք, և առասպելք աշխարհիս մե-
 թոյ՝ զբազմաճմուտ Ասորին արդարա-
 ցուցանեն. աստ ուրեմն՝ զմահն ասել
 Համիրամայ, և զհետեակ փախուստն,
 և զպատրումնն՝ և զիղձս ջրոյն, և
 զարբումնն: այլ և ՚ի մօտ հասանիլ Սու-
 սերաւորաց, և զյուռութան ՚ի ծով՝ և
 քան ՚ինմանէ, ուլունք ՚ի ծով Համի-
 րամայ: այլ ախորժես առասպել՝ և
 Համիրամ քար, առաջին քան զՆիո-
 բէ: արդ՝ այս շատ է: Բայց մեք՝ որ
 զկնի այսորիկ:

Պրակ 18.

Որ ինչ շնի հանձնեն Ս-Ռրոմայ,

Արմարեալ զայսոսիկ՝ կար-
Յ զեցից քեզ ի գիրսս յայսո-
 սիկ, զազգիս մերոյ Աւա-
 զազոյն Արա՝ և Ղախնիս,
 և որ ինչ զն նոցա զրոյցք, և իրակու
 թիք ի բաբանչիւր՝ ոչ ինչ կամաց մտա
 ծական, և ոչ ինչ անպատշաճ ի ամա յօ
 բինելով բան, այլ՝ որ ինչ ի գրոց. իսկ
 ը նմանեացն ապա՝ և որ ինչ ի բանից
 արանց իմաստանոց. և յայսոսիկ քաջա
 խոհաց, յորոց մեք արդարապէս քանա
 ցաք հաւարել զհնադրութիւնս. և ա-
 սեւք լինիլ արդարաբան ի պատմու-
 թնս յայսոսիկ ըստ մերոյ յօժարութն,
 և ուղղամտութն: իսկ ըստ որոց հա-
 ւարումն Այ լինիլ յայտնիս. և մարդ-
 կան զովելիս՝ կամ բասրելիս: մեք այ
 նոցիկ օտար, և իբաց կացեալ. բայց
 զուգութի բարբառոց՝ և հաւասարու-
 թի թուոյ կարգի պատանեաց, զճք
 մարտասիրութիւն աշխատասիրութնս
 մերոյ՝ ակն արկէ. և այսոցիկ այսպէս
 կարգեցելոց՝ կամ հաւասար, և կամ
 դոյզն ինչ կասեալ յարդարոյն:
 Ահասոյց քեզ՝ և որ ինչ զինի այսոցիկ՝
 ի հիւսման պատմութի բանից: Արդ՝

յետ մահուանն Համբարանոյ 'ի Չամե
 սեայ որդւոյ իւրոյ՝ որ է Նինուա .
 որ և յետ սպանանելոյ զԱրամն , այս
 պէս հաւատանաւ տեսցուց զհարգ քա
 նիս : Թագաւորն Նինուա՝ սպանեալ
 զմայրն հեշտասէր , և խաղաղական
 կեցեալ . և առ սովաւ՝ Արբաշամա
 աւորք քանալք :

Հաճեալսն ի մտքսնսնն ազգիս հե
 ռոյ ընդ Հեբրայեցոցն , և ընդ Քու
 շեցոցն , թիւն յԱրքանագալսոս , որ է
 ընդ՝ Թանա կանխեալս :

- 11 Արբաշամ
- 12 Խաշակ
- 13 Զակոբ
- 14 Ղևի
- 15 Կահակ
- 16 Արամ
- 17 Մովսէս
- 18 Զեառ
- 19 Գաթանիկէ
- 20 Ասղ
- 21 Բարակ
- 22 Գեղեօն
- 23 Արիմեէլք
- 24 Թովդոյ
- 25 Զայիր
- 26 Զեփթայ
- 27 Եսերօն

Ի մահն յառաջ ու
 ըստ ազգի՝ այլ ըստ յ
 յառաջորդմանն ա
 ռանց՝ զի և մեծե
 շեան յԱբրահամն :
 Ի ստորինն որո ըն
 յառանցիս՝ անցի
 ի մահն Գաթան
 ինն , յԱբրահամն
 տեղի ի Թանա :

28	Էջօն	Եյայանի Երբնմմն
29	Արգօն	որ յարջանան Ագրի
10	Սամփսոն	իեցաց ալիարհին գը
11	Հեղի	բեւլ ինն Բնիկ ցայ
32	Սամուէլ՝ Սաւ	որ Ժմանսիտ արդ
13	Դաւիթ	բողես այողես :
14	Սալմոն	Ի Յեռնայ գուր
15	Ռոբոզամ	իտիացեալ Բե
36	Աբիամ	Նտիարբս ամա
37	Ասայ	նացաց՝ էյատ Բն
38	Յոսափատ	իկա ար՝ յարց Բ :
19	Յորամ	Քանանիտ ար
		անիանգոյն Բր ի
		Հայ :

Են արտօնեալ հասարի՝ գրաւ շեբանդա
 ալգին Գիտանեաց : Ի մանէ առանց հա
 յառաջութի վեւ շոյս , Ե Բարս արանց ալ
 Գի յայանեն Քանանացի գու :

11	Նինուա	Արամ
12	Արիս	Արայն զեղեցիկ
13	Աաւիս	Արայ Արայեան
14	Բուկոս քեռքսր	Անուշաւան
15	Արմաթրիտէս	Փարեա
26	Բելորոս	Արբակ
17	Բալէոս	Չաւան
18	Ազատադոս	Փառնաս
19	Մամիգոս	Սար
20	Մարթալէոս	Հաւանակ
21	Սիառոս	Աշտակ
22	Սամիլոս	Հայկակ

Պրակ 19.

Առն Արայեան Արայե . և ի է սորա որդի
Անուշանն՝ որ Սոս անունի-ր :

Յի անդէն իսկ 'ի կենդանու
Թն իբրում Համերամ , ըզ
ձնեալն 'ի Կաւարդայ՝ 'ի սի
րելի կնոջէն Արայի , որ էր
երկոտասանից մնացեալ ամաց՝ 'ի մա
հուանն Արայի . վասն առաջին իբրոյ
խանդաղատանաց՝ որ առ Արայն Գե
ղեցիկ՝ կողէ զանուն նորա՝ Արայ . և
կարգէ զնա 'ի վերակացու թի աշխար
հիս , մտերմութի հաւատացեալ 'ի նա :
զորմէ՝ և մեռանիլ առնն ընդ Համե
րամայ՝ 'ի պատերազմի : բայց յարէ ըզ
կարգ բանից՝ զկնի այսորիկ՝ այսպէս .
Արայեանն Արայ մեռանի 'ի պատե
րազմի ընդ Համերամայ , թողլով ա
բու զաւակ՝ ամենահարուստ և շատա
հանճար՝ յիր , և 'ի բան՝ զԱնուշաւանն
սօսանուէր : բանդի ձօնեալ էր՝ բա
պաշտամանց , 'ի Սոսիան Արամանե
կայ , որ յարմարի . զորոց զսաղար
թուցն սօսալին՝ հանդարտ , և սաս
տիկ շնչելոյ օդոյն և և թ՝ սասոց շար
ժուին , սովորեցան 'ի հմայս յաշխար
հիս Հայկազանց . և այս ցրաղու մեծա
մանակս : Այս Անուշաւան՝ բաւական
ժամանակս արհամարհութի կրեալ 'ի

Չամեակայ Տուայտի, 'ի դրան Ար-
բունի . իսկ օգնեալ 'ի բարեկամաց՝ շա-
նի զմանն ինչ աշխարհիս՝ Հարկահա-
նութի ինամեալ . զկնի ապա՝ և զքո-
լորս : այլ կարի շատ լինի, եթէ զման-
որ ինչ արժանն իցէ՝ ասիցեմք 'ի Տա-
ռիս զնախակարգեցելոց Արանդդ՝ ԸԸ
գործս, և զբանս :

Պատկ 20.

Առ 'ի Սիւյ որդոյն՝ Պորոյր առնիւն 'ի
Հոյս Բագորտ . օգնիւն լինի Վար-
իւնի Մարի . Բանուլ շիգ-
որտիւն 'ի Սորդանդալ :

Ողջով զոչ կարեորագոյնս
'ի բանից, ասասցուք՝ որ ինչ
հարկաւորն : զերջինս սոցա,
որք Արեւստանեայց թա-
գաւորութիւն . և որք 'ի Համիրամայ,
և կամ թէ՛ 'ի Նինասէ, զմերս ասեմ .
Պորոյր՝ առ Սարգանապալեաւ . որ ոչ
փորք ինչ՝ օգնականութիւն տուեալ զը-
տանի 'ի Վարբակայ Մարի, բառնա-
լով զթագաւորութիւն 'ի Սարգանա-
պալայ : Եւ այժմ, ահա զուարճացայց
ոչ փորք ինչ կրելով ինչութիւն, հա-
տանելով 'ի տեղիս՝ յորում մերոյ իսկ
Բնիկ նախնոցն 'ի թագաւորութեանն
հասանին յաստիճան . Վն որոյ՝ արժան

է աստանօր, մեծ գործ կատարել՝ և բազումս ասել՝ առարկութիւն բանից՝ զորոյ մէջէն իսկ զհիմանս այսպիսեաց բանից՝ ընթեռնուլ արժանաւորեցաք ՚իչորս հազներդութիւն, զարգաստորին՝ ՚ի բանս, և զհիմաստնոյն իսկ, և ՚ի մէջ իմաստնոց իմաստնագունի: Քանզի Արրակիս, գաւառա Մեզացի. ՚ի փարունց կողմանց, ՚ի ծագաց գաւառին՝ Ամրագունի. իտրամանկազոյն ՚ի կենցաղազարութե. ՚ի մարտս՝ և ընկաւոր: ծանուցեալ՝ զանմարդի բարս, և զհեշտասէր թուլամորթութիւն յաղթութե՝ թունոյ կոնկողեռայ: իսայտացուցանէ՝ բարուցն, և ձեռացն առատութիւն, ՚ի Քաջաց, և ՚ի Պատանեաց արանց բարեկամս: որովք՝ և աշխարհակալութիւն Ասորեստանի՝ առ այնու ժամանակօք՝ վարիւր յայտնապէս մեծաւ հաստատութիւն: յինքն և զՔաջմեր Նախարար, յանկուցանէ՝ զՊարոյր, թագաւորութե շուք, և ձեռնմա իստատանալով: և բազում ամբոխս՝ արի արանց՝ և որք, ՚ի տեղնի զակի՝ և յաղեղն, և ՚ի սուսեր աջողա ձեռնագոյն՝ գումարէ: և այսպէս ըզթագաւորութիւն ՚ի Սարգանապալայ յինքն առեալ՝ տիրէ Ասորեստանի՝ և Նինուէի. բայց Արակացու զայլս թողլով, փոխէ զթագաւորութիւն ՚ի Մարս: այլ զայս՝ եթէ առ այլս՝ այլ

լազարար պատմի, մի՛ ինչ սքանչանար:
 զի՛ ունի վերագոյնն ուրեմն՝ յառաջին
 ճառան՝ ամբաստանեցաք զԱռաջնոցն
 մերոց՝ Նախնեացն՝ անխմաստասերբա
 րուց՝ և արտրժակաց, այս հանդիպի
 և ատանօր, քանզի՛ որք՝ ի հօրե՛ Նարու
 գոգոնոսորայ զրեցան՝ իւրենց յիշողու
 թնց՝ ի Աերակացուաց. իսկ մերոյն՝ ո՛չ
 այսպիսի ինչ խորհեցելոյ, մնաց աննշա
 նակելի ի Աերջինան: Ապա՛ թէ ասի
 զևս՝ ուստի մեզ՝ Նախնեացն մերոց,
 զխաւել զանուանս՝ այսպէս իսկ զհազ
 մաց և զգործս: Ասեմ, զհնոցն Գի
 լանայ Բողդէացուց, Ասորեաց, և
 Պարսից. զս՝ մտելոց անուանց, և զոր
 ծոց նոյ՛ ի Քարաէս Արքունի, իբրև
 Աերակացուաց, և Գործակալաց աշ
 խարհիս, ի նոցանե կարգեցելոց, և
 մեծաց Կողմնակալաց աշխարհիս, ինո
 ցանե կացելոց:

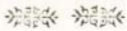
Պրակ 21.

Կոր՛ թա՛գասորաց, և իւրեանոց մերոց.
 և համար նոցանոց, Արդ՛ ի հօրե՛ անուով:

րդ՛ այժմ անցից ի թիւս ա
 րանց մերոց՝ մանուանդ թէ
 թազաւորաց՝ մինչև ցուե
 րութիս Պարթևաց: քան
 զի՛ այսորիկ Արք. ի մերոց թազաւո

բաց են սիրելիք՝ ունի բնիկք, և իմոց
 Արեանառաք՝ և հաւաստի հարա-
 զաօք: և սիրելի էր ինձ՝ յայնժամ դալ
 Փրկչին, և զիս գնել. և առ նորօք՝
 զիմ յաշխարհ զմուտն լինիլ, և նոցա
 Տէրութեանն զուարճանալ՝ և յար-
 դեացս ասլրիլ վտանդիցս. այլ վաղ ու
 բեմն էանց ՚ի մէնջ՝ պատահումն այն,
 թէ արդեօք և վիճակ: Բայց արդ՝ ևս
 առ Օտարաց Թաղաորութիւն կա-
 ցեալ՝ ընդ նոցայն, զմերս ազգի՝ ա-
 ծից զկարգ Թաղաորացն. զի մերոյ
 աշխարհիս՝ Բնիկք Պսակաորք Աբբ
 այնորիկ. զորոց զանուանան, ՚ի նոցա
 նէ գրուցն սոցոք: Եւ զի՛ արդարև զայ
 նու ժամանակաւ՝ էր մերոյ Ազգիս
 Թաղաորութիւն՝ վկայէ և Երեմիա
 մարգարէ, ՚ի բանս իւր հրախրելով
 ընդդէմ Բաբելոնի, ՚ի պատերազմ: Տը
 բանան տար՝ տակ՝ Այրարատեան
 Թաղաորութիւն, և Ասրանազեան
 Կնդին: (Երէհ. 51. 27.) Եւ այս
 հաւաստի մերոյ գոյոյ Թաղաորու-
 թիւն՝ առ այնժ ժամանակաւ. այլ մեր
 զկարգն կանոնելով առ ընթեր, և ըզ
 Մարաց Թաղաորան:

Մտայ Առնիւն	Ինչ էր Առնիւն վեր բնայ գոտեւ :
40 Արբաղիս	Պարոյր ռդի Սկայ
41 Մանդաղիս	Հրաչեայ
42 Սասարմաս	Փառնուաս
43 Առտուկաս	Պաճոյճ
44 Կարդիկեա	Կոռնակ
45 Գեւորկիս	Փառաս
46 Արտունիս	Միս Հայկակ
47 Կվարաաթիս	Երուանդ սակաւա
48 Ածղահակ	Տիգրան . կեայ

Քանզի՛ և վերջին Երուանդս՝ և Տիգրան, ՚ի սոցանէ՛ ըստ յուսոյ՝ կոչեցեալ ասեմ, արդեօք ո՛չ կարի հեռագոյն դարով ժամանակին : յիշեցուք զանսունս այսոցիկ . Հրաչեայ սա կոչի վն առաւել պայծառ երես, և բոցակ նագոյն իմն լինելոյ . Առ սովա՛ ասեն կացեալ զՆարուգոդոնոսար Արբայ Բարեւաջուոց, որ գերեաց զԷրէայս, և սորա՛ ասեն զ՚ի ՚ի գլխաւորաց հերբայեցոցն գերելոց՝ ինդըրեալ ՚ի Նարուգոդոնոսարայ, Համբաթ անուն, ամեալ՝ բնակեցոյց մեծա պատուով . և ՚ի սմանէ, ասէ Պատմադիրն՝ լինիլ զԱզդն Բաղրատունի՛ և հաւաստի է :

ՏՆՈՒՄ ՍՏԻՎՈՅ :

Բայց թէ՛ սրպիսի ջան եղև թա-
գաւորացն մերոց՝ զնոսա, ՚ի պաշ-
տօն կոսցն խոնարհեցուցանել . և
կամ թէ՛ քանի՛ք, կամ ո՛չք՝ ՚ի նոցանէ՛
որք Ածաբաշտութեամբ վճարեցին ըզ-
կեանս, յետոյ պատմեսցուք սճով .
Քանզի՛ ասելն յոմանց անհաւաստի
մարդոց՝ ըստ յօմարութե, և ո՛չ ըստ
Տշմարտութեան, ՚ի Հայկայ՝ զԹագա-
ղիբ ւող Բաղրատունեաց լինել . վճ-
որոյ՝ ասեմ, մի՛ այսպիսեաց քանիցս՝
հաւանիր յիմարութեանց . զի և ո՛չ
մի շախղ՝ կամ ցուցումն դոյ յասա-
ցեալսդ՝ որ զարդարութի ակնարկէ .
զի ՚ի բայ քանից՝ և անոճ իմն՝ յաղագս
Հայկայ՝ և աննմանեացն՝ կակաղէ .
Բայց ծանխ՛ր՝ զի Մերատդ անուն՝ զոր
յաճախ՝ Բաղրատունիքդ ՚ի վճ Պա-
տանեկաց կուեն . Տշմարտութեամբ է,
Համբայ՝ ըստ նախնի իւրեանցն խօսից՝
որ է հերբայեցի :

Պրակ 22.

Յազոֆ որդւոյն Սէնէտարիմայ . և Քէ՛
Արծրանիտ , և Գննանիտ , և Քոչէշիտ՝
անանտէւն Աշխէտայ , ինչոյնէ եւ
փրէւտ . Եւ ինչոյն Ճատի , Քէ՛
անգէլ Կոնն ի Պատմայ :

Ա Յէ՛ յառաջ քան զձեռն ար-
կելն ի բանան՝ որ յազազս
Մեծին Տիգրանայ , որ ինն
երորդ ի Քնկայ մերոյ Պատ-
կաւորաց էր , հուժկու անուանի՛ և
յաղթող՝ ընդ այլ Աշխարհակալս , ճա-
տեացաբ որ ինչ կարեւորագոյն է՝ ո-
ճոյս մերոյ ըանկց : Եւ ի մտառոյումն
եկն արդեօք . թէ այն ինկիցի՛ յազազս
Սենեքերիմայ : Քանզի ութսուն ա-
ւելի , կամ պակաս ամօք՝ յառաջ քան
զթիւրութիւն Նարուզողոնոսարայ ,
էր Սենեքերիմս կոչելի՛ Արքայ Ասորես
տանի , որ զէկմ պաշտօնց առ Եզեկիայ
իւ Հրէից առաջնորդաւ . զոր սպանելի
որդւոց նորա՛ Ազրամելայ՝ և Սանա-
սարայ , եկին փախստական առ մեզ :
յորոյ զմինն՝ յարեմոից հիւսիսոյ մե-
րոյ աշխարհիս , մերձ ի սահմանս նո-
րին ասորեստանի՛ բնակցուցնէ Սկայ
որդի քաջ մերնախնին , ցի է՛ զՍանա-
սարն : և ի սմանէ՛ աճումն , և բազմա-
սերութիւն լեալ՝ լցին զՍիւնն , ասացեալ

լեառնն : Իսկ պերճագոյնք 'ի նոցանէ՝
 և դ լեառորս գոյնք , յետոյ ուրեմն՝ մը
 տերմութի վաստակոց առ թագա-
 ւորսն մեր ցուցեալ՝ Բզեչխութի կող-
 մանցն՝ արժանաւորեցան առնուլ : Իսկ
 Արզամուզանն՝ յարեւելից հարաւոյ՝ նո-
 րին կողմանն բնակեալ . 'ի սմանէ՝ ա-
 սէ Պատմագիրն , լինիլ զԱրծրունիս :
 արդ՝ յեղին մեր զՍենեքերիմ , պատ-
 ճառս է այս : բայց զանդեղ առնն ,
 առէ նոյն Պատմագիր , 'ի Պատքամայ
 ու մեծէ , 'ի Հայկայ թոռնէ լինիլ :

Պրակ 23.

Եւրգ - Տեգրանոյ՝ Բէ Երդիտի - Է
 Եւրգի :

Այց անցցուք այսուհետեւ՝
 Բ որինչ յաղագս Տեգրանայ .
 քանզի սա ամենեցուն թա-
 դաւորացն մերոց հարստա-
 գոյն՝ և խոհեմագոյն , և արանցն այ-
 նոցիկ՝ և ամենեցունց բաջաք : որ և՛
 կերտսի աջակցեալ զՄարացն 'ի բաց
 բառնալով զիշխանութի . և զՅոյնս՝
 ոչ սակաւս ժամանակս՝ ընդ իւրով
 հնազանդեալ նուաճեալ . և զսահ-
 մանս մերոյ բնակութի ընդարձակեալ
 'ի հինն մեր հասուցանէր յեզերս ծայ-
 րից բնակութեց . և ամենեցունց՝ որք

առ խրովքն էին ժամանակօք՝ նախան
 ձելի . և զկնեացն ըղձալի , ինքն՝ և
 ժամանակ իւր : զի՝ ո՛վ սք՝ ի ճշմարիտ
 արանց՝ և որոց ի բարս արուժն՝ , և
 խոհականութն՝ սիրելութի կայցէ , սո
 բա յիշատակօքս՝ ո՛չ զուարճացի , և
 յորդորեսցի այսպիսի լինիլ Այր . Ա
 րանց Գլուխ, արուժն ցուցեալ զազգս
 մեր բարձրացոյց . և զննդ լծով կացելն՝
 լծադիրս բազմաց , և հարկապահանջս
 կացոյց . մթերս սսկւոյ՝ և արծաթոյ ,
 և քարանց պատուականաց , և զգես
 տուց , և պէսպէս դունից՝ և անկուա
 ծոց , արանց միանգամայն , և կանանց
 հասարակաց՝ բազմացոյց . որով ազե
 ղագոյնքն՝ իբրև զգեղաւորս երևէին
 զեղեցիկք . և զեղաւորքն՝ ըստ ժա
 մանակին՝ առհասարակ Գիւցազնա
 ցեալք : Հեռեամարտքն , ի վերայ ու
 սոց ձիոց բերեալք . և Պարսաւորքն՝
 առհասարակ զիպաղեղունք՝ և շնչ
 տաւորք , ի սուսեր , և ի նիղակ վա
 ռեալք : մերկքն՝ վահանօք , և զգես
 տօք երկաթեօք պարածածկեցեալք .
 որոց ի մի վայր հասեցելոց՝ բաւական
 էր տեսիլն միայն՝ որ ի նոցայն պահ
 պանակաց , և զինուց փայլմունք , և
 շողիւնք զթշնամիսն արտահալածել :
 խաղաղութն՝ և շինութն բերօղ . իւ
 ղով և մեղու զամ հասակս պարարել :
 Այս՝ և որ այլ այսպիսիք բազում , և

բեր մերայ աշխարհիս՝ յարտեաշա այս,
 և աղղերեկ ծայրիս՝ Երուանդեանս
 Տեգրան . երեսօք դունեան , և մե-
 ղունակն՝ աննեայ . և թիկնաւեան առայ
 գաքարձ , և գեղեցկանն . պարկեշտն ,
 ի կերակուրս՝ և յըմպելիս , և առ իրախ
 ճանութիւն օրինաւոր : զորմէ ասէին ի
 շինան մը՝ որք քանդ աւաճին երգէին .
 լինիլ սմա՝ և իցանկութիւն մարմնոյ՝ չա-
 փաւոր , մեծիմաստ՝ և պերճարուն . և
 յիմ որ ինչ մարդկութիւն պիտանի :
 Եւ՝ զինչ ինձ ի գիրս յայսօսիկ իցե-
 ռան սիրելի , քան թէ՛ որ յազագս սո-
 րա կին գովեսօք , և պատմութիւնք
 յերկարել . արդարադատ՝ և հաւասա-
 րասէր կշեռս ունելով յիմի . զիմ ու-
 բոք զկենցաղ մտայն լծակշեռ . ո՛չ
 ընդ լաւադոյնան ինդայր , և ո՛չ զսրա-
 բուկն արհամարէր , այլ ամենեցուն
 հասարակաց հնարէր զնամակցն իւրոյ
 ի վթ տարածել զգեատ : Սա , նախ յա-
 ռաջադոյն՝ որ ի Մարացն էր Աժդա-
 հակ եղեալ՝ տայ նմա դքայր իւր Տեգ-
 րանուհի կնութիւն ըղձիւք զնա ինդ-
 րելով Աժդահակայ : քանզի ասէր ,
 կի՛ ի ձեռն այսպիսոյ մերձաւորութե՛-
 սէր հաստատուն առ Տեգրին հարսակ-
 կի՛ գիրաւ զնա այսպէս դաւաճանեալ
 ի սպանումն . զի էր նա ինքի՛ կամաց
 իւրոյ , մարդարեւ թի՛ իմն՝ յո՛չ կամաց
 լեալ նմա առաջի կայ գիպուածն :

Պրակ. 24.

Աստուծոյ իմացութեան յայնչեմանսն յիշատակսն
 'ի հոգեւորականացն կերտուի' և
 Տեղեւորս :

Այս' էր նիւթ այսպիսի խո
 հակամութե, դաշնաւորու
 թի մտերմութեն' որ' ի կի
 րակն առ Տիգրան : յարմե
 բազում անգամ, և աստ քնոյ իբաց
 փախուցեալ լինէր 'ի նմանէ' յիշատա
 կօք այսուիկ . և խորհրդակցացն իւ
 րոց' անդուլ առնէր հարցումն' վասն
 այսպիսոյ պատճառի : զի' նչ պիտի' ճը
 նարիք լուծանել կարացուք' զկապ
 սիրոյ Պարսկայնոյն, և Հայկազնոյն
 բազմաբիւրաւորի : Եւ' այսպիսում
 շփոթման խորհրդոց' հասանէ նմա
 առաջիկայիցն յայննութիւն, 'ի ձեռն
 անբրջականաց իմն նախատեսութեց
 օրինակաւս այսուիկ' ասէ, որ պատ
 մէն :

Պատմ. 25.

Թե՛ որդե՛ս ի իննի լինելով Ստրահայ՝
 ըստ զի Գիտնութեան արտա-
 ծիւն էր ըստ զի:

Մատնէ՛ յառաջն յայնստիկ՝
 ո՛չ սակաւ ինչ զտանգ՝ որ ի
 Ստրահայ Ստրահայի՛ ի
 միարանութենէ կերտուի .
 և Տիգրանայ: Ան որոյ՝ և ի սաստկու-
 թէ ծփանայ խորհրդոցն՝ լինէր նմա
 ի տեսլեան երազոց, և երևութանայ
 ի բուն գիշերոյ՝ զոր ո՛չ երբէք յարթ
 նութե կտես աչօք, և ո՛չ ի լուր ա-
 կանջաց լուաւ . ուստի՛ և ընդստ ի
 բնոյ լինելով . ո՛չ մնաց՝ ըստ սովո-
 թութե կարգին, ի ժամ խորհրդակա
 նութեն . այլ՝ այն ինչ գիշերոյն՝ ո՛չ
 սակաւ ժամս ունելով ճայնէ զխորհր-
 դակիցսն, և տրտում երեսօք՝ յերկեր
 հայելով ի խորոց սրտին, մանչէ յոգ-
 ւոց հանութիւն . և զվասն էրն, ի խոր-
 հրդակցացն հարցանիլ յերկարէ ժամս
 ինչ զպատասխանին . և ուր ուր մն-
 ճեծութիւն սկիզբն արարեալ յայտնէ
 զամ, որ ի ծածուկս սրտին խորհուրդք՝
 զիրս ահաղին տեսլեանն: Էր ինձ՝ ա-
 սէ ո՛վ Սիրելիք՝ այսօր լինիլ յերկրի
 անծանօթում, մերձ ի լեառն մի երկար
 յերկրէ բարձրութիւն, որոյ զազատն՝

սաստկու թի սառնամանեաց պատելե
 ասեին, գողցես՝ յերկրին Հայկազնեայց
 զայս լինիլ : և ՚ի նայել ինձ յերկարա
 գոյսա ՚ի լեառնն , կին ոմն ծիրանազ
 գեսա , երկնադոյն ունելով զիւրե
 տեռ , նստեալ երեւցաւ ՚ի ծայրի այն
 պիւոյ բարձրութե . աչեզ՝ բարձրա
 հասակ՝ և կարմրայտ , երկանց ըմբռ
 նեալ ցաւովք : և ՚ի յերկարագոյնս
 նայել իմ յայպիսի երեւումն , և ՚ի հիաց
 ման լինիլ . ծնաւ յանկարծակի կինն՝
 երիտ կատարեալս ՚ի Դիւցազանց հա
 սակաւ , և բնութի : առաջինն՝ զե
 բանան ՚ի վի առիծու ածեալ՝ սրանայր
 յարեմուտս : և երկրորդն՝ ՚ի վի ընծու
 ՚ի հիւսիսի հայելով : իսկ երրորդն՝ ըզ
 վիշապ անարի տանձեալ ՚ի մերոյս վե
 բայ շահատակեալ՝ յարձակէր տերու
 թե : Եւ ՚ի մեջ խառնից այսպիսեաց
 երազոց՝ թուէր ինձ կալ ՚ի վերայ տա
 նեաց իմոց արքունեացս , և զնոյն ինքն
 ՚ի վերին երեսս տեսանել յարկացս ,
 զեղեցկօք՝ և բազմադունիւք յօրինել
 շատրուանովք : և զպսակօզան մեր ըզ
 դիան՝ հրաշատեսիկ տեսլեամք ՚ի վերայ
 կացեալս , և զիս ձեօք հանդերձ , պա
 տուել զնս զոհիւք՝ և ինկովք : և յան
 կարծակի ՚ի վեր հայեցեալ , զայն՝ որ ՚ի
 վերայ վիշապին հեծեալ էր այր , ար
 ծուոյ իմն սլացման՝ թեովք թուէր
 յարձակեալ . որ մտտ հասեալ խորհէր

կործանել զգրան: Իսկ՝ եւ Աժդահակ
խորոյ ընդ մէջ անկեալ՝ յիս զայնպի-
սիս ընկարոյ յարձակումն, մարտ ընդ
սքանչելոյն յառնելով Գիւցազին:
եւ նախ՝ ի տեղ նիղակաց զմարտինս եր-
կաքանչիւրոց յոչելով՝ վտակս արեան
հասեցաւցար: և զարեգակնատեսս ե-
րեսս ապարանիցս՝ արեան հասեալ
ցուցար ծով. այսպէս՝ և զկնի այլովս
զինուք՝ ժամս ոչ սակաւս: Բայց զի՝ նչ
օգուտ ինձ՝ և խօսիցս երկարութի,
զի վախճան դարծոյն՝ իմն լինիլ կործա-
նումն. սուսի՝ և ի քրտան սասակու-
թեան յայսպիսում եղեալ վտանգէ,
փախեալ յինէն քունն: և ոչ այսու
հետե թուիմ ևս կենդանի. զի ոչ
այլ ինչ այսպիսիս նշանակէ երես-
թիցն շարժումն, եթէ ոչ՝ որ ի Հայ
կազնոյն Տիգրանայ մեզ հասանելոց
է բանութեան յարձակումն: Բայց
ո՛վ արգեօք՝ յիս անոցն օղնականու-
թեան՝ քանի՛, և դարձով մեզ օգուտ
խորհելով՝ ոչ զինքն կարծիցէ թագա-
ւորակից մեր լինիլ: Ա՛յ բազում ինչ
ի խորհրդակցացն լուեալ օգուտն
մտածութի, շնորհակալութի զնոսս
պատուէ:

Պատկ 26.

Յորդանոսի որ ի Իրիւրորդ-նոցն բան, շինի
 -դո՛ւ և որ ինչ ի-ր Տարածութի. և ի
 2-յն հետե՛ր այն գործ :

Ազում ինչ՝ հանճարով. և ի
 մաստուծք ի ձէնք լուեալ
 առէ՛ր ո՛վ սիրելիք, ասացից
 և որ ինչ իմ, յետ Ածոցն
 օգնականութե՛ն յայտոցիկ՝ օգտակարա
 գոյն բան՝ և խմաստութիւն : Քանզի՛
 ո՛չ ինչ առ թշնամեացն զգուշութի՛ վե
 հադոյն բերէ օգնականութիւն, և ծա
 նօթութիւն նոցայցն առաջի արկելոց
 գործոցն, քան թէ՛ որ ի ձեռն սիրով
 դաւելոյն՝ զկորուստ խորհեացի. և զայս
 դարձեալ՝ ո՛չ ի ձեռն դանձուց, և ո՛չ
 ի ձեռն բանից պատրազաց՝ այժմ մեղ
 նարաւութի՛ է՛ կատարել, եթէ ո՛չ
 ունի կամք են ինձ՝ այժմ գործել, և այն
 է նիւթ կատարման խորհրդոյս, և հը
 նարք որոգայթիցս՝ Գեղեցիկն ի կա
 յայս, և խոհեմն քոյր նորա՝ Տեղա
 նուհի զի այսպիսիքս իսկ արտաբուստ
 և եկամուտ հարազատութե՛ք՝ համար
 ձակ զդաւելն ի ձեռն երթևեկութե
 անյայտարար՝ ընդարձակ մարթեցու
 լանիցեն վարժել. կամ յանկարծ օրէն
 իւրոց Մտերմաց՝ ընկիք, և խոստ
 մամբ պատուոց՝ տալ հրաման խողիւս

զէլ սրով . և կամ հնարիք գեղոց . և
 կամ զՄտերիմս նորա՝ և զԿուսակալս՝
 ընչիք ի նմանէ ի բաց մերկանալ . և
 այսպէս՝ իբրև տղայ անզօր, ի բուն
 առցուք : Եւ տղոս համարեալ բա-
 րեկամացն՝ զայսպիսի խորհուրդ, նի-
 թեն և զգործն . ի ձեռն միոյ ուրումն
 խորհրդակցացն տուեալ բազմութի
 գանձուց, ի ձեռն թղթոյն՝ օրինակաւս
 այսուիկ յուղարկէ :

Պրակ 27.

Թուշ Աթուհայ, յեռայ՝ և յծ-
 բութ Տէգրանայ, և յուրիւն
 Տէգրանահայ ՚ի Մուր :

Իսկ սիրելի Եղբայրութեզ
 քա, ոչինչ օգտակարագոյն՝
 ի կեանս աշխարհիս ՚ի Պիցն
 մեզ պարգևեալ՝ քան զՍի-
 րելեաց բազմութի . և այսօրիկ, իմաստ
 նոց արդեօք՝ և հզօրագունից : զի այս
 պէս՝ և արտաքուստ՝ ոչ ՚ի վր համար-
 ձակին խռովութիբ . իսկ և կեալքն վաղ
 վաղակի հերքին . իսկ ՚ի ներքս՝ ոչ ըզ-
 մուսն յումքէ գտեալ՝ այսպիսոյ շա-
 րութեն, հալածել լինին : արդ՝ զայսպի-
 սի շահ օգտութն՝ որ ՚ի բարեկամա-
 թենէ լինի, տեսանելով խորհեցայ և
 ես՝ հաստատուն, և խորագոյն գտերն

հաստատել 'ի միջի. զի երկոքեանս յիմ
 կողմանց ամբոյն լի' ողջ' և անշարժ զուե
 բաւ ևս մեր կալցուք. և այն լինի 'ի տալն
 ըս' զՕրիորդդ Հայոց մեծաց' զքոյր քո
 Տիգրանուհի' ինձ կնուէ. թէ արդեօք'
 և բարի դմա համարիցիս, Թագուհի
 Թագուհեաց դմա լինիլ: ո' զԸԼԵՐ' Թա
 գակից մեր' և սիրելի Եղբայր: Եւ աս
 անց յերկարելոյ զքանս' ասացից. դայ
 առաքեալն. և կատարէ յաղագս Օրիոր
 դին Կեղեցիկ: զի յանձն առեալ՝ Տիգ
 րանայ' տալ զքոյր իւր Տիգրինուհի' Աժ
 գահակայ կնու թէ. և շե և ս գիտելով
 զառ 'ի նմանէ դաւաճանութին, յա
 ղարկէ զՔոյր իւր' օրինօք Թագաւո
 րաց: Չսա առեալ Աժգահակայ' ո'չ
 միայն վս նենգին, որ 'ի սրտի իւրում,
 այլ և' վս գեղեցկութեն, առաքին իւ
 րոց կանանցն կարգէ. և զչարս թին
 'ի ներքոյ ստայն հանէ:

Պրակ 28.

Եւ թէ' օրդեւ յայտնեցաւ նենգութն, և
 գրգռեցաւ հօրուն. յորում, և ճահ
 Աժգահակայ:

Կնի այսորիկ' ասէ, թէ 'ի
 հաստատել Աժգահակայ ըզ
 Տիգրանուհի 'ի տիկնութե.
 ո'չ ինչ' առանց կամաց նի.
 'ի Թագաւորութեան իւրում դորձեր.

այլ բերանով նո կարդէր զիմ. և հը
րամանի նո, ամենեցուն հրամայէ հնա
զանդիլ: Եւ յորինեալ զայս այսպէս,
սկսանի նմա մեղմով զպատրանս մա-
տուցանել: ոչ զիտես, ասէ՛ զի և զ-
բայր քո Տիգրան իմանդացաւ զՏիկնու
Թի քոյ՛ ՚ի վի Արեաց, ՚ի Չարուհեաց
կնոջէ իւրիէ զբոգակալ. և զի՛նչ լինի-
զի այն, և Թէ ոչ՛ մեռանիլ ինձ նախ՛
և առաջին, և ապա՛ լինիլ զՉարու-
հի ՚ի վերայ Արեաց, և զաստուածու-
հեաց ունիլ զակզի Բայց անդ՛ ընտրելի
է քեզ այժմ՛ զմի յայտցանէ: կամ լի-
նիլ Եզրայրասեր, և կործանու մի իայ
տառապէալ՛ յանդիման Արեաց՛ յանձն
տանալ. և կամ զանձին իմանալով ըզ-
բարի՛ իտրհուրդ օգտակար ՚ի մէջ բե-
րել, և յազագս՛ առաջի կախցն հոգալ:
Բայց էր ՚ի մէջ այսպիսում խորաման
կու թէ՛ թարուցեալ և զայն, զմեռա-
նիլն Տիգրանուհեաց, Թէ ոչինչ՛ ըստ
կամաց, խորհեացի Մարա Պարսաց
ւոյն: Այլ իմացեալ Խորադ իտոյն, և
Գեղեցկին՛ զայսպիսի դատաճանութի,
պատասխանի առնէ սիրելի բանս՛ Աժ
դահակայ: և արագագոյն՛ ՚ի ձեռն Մը
տերմաց պատմի Եզրոյն զնենգութիւն
և ձեռնարկէ՛ այնուհետև ՚ի գործն,
՚ի ձեռն պատգամաւ որութե՛ դալ նո-
ցա ՚ի միտքանութե՛ տեսութե՛ ՚ի տեղ
ւոր միում, տահմանաց երկոցունց թա

զատութեց . իբր բան ինչ՝ և զործ
 հարկաւոր հասեալ՝ որ 'ի ձեռն գրոյ,
 և հրեշտակութե՝ կատարել ոչ կարո
 լութի, եթէ ոչ՝ և դէմք երկոցունց՝
 անդէպ երկաքանչիւրոցն՝ երևեսցին :
 Այլ գիտելով Տիգրանայ զառաքեցե
 ւոյ իբնն զկատարումն, ոչ ինչ՝ յորոց
 նորհէրն Աժգահակ՝ ծածկէ, այլ 'ի
 ձեռն գրոյ յայտնէ, որ ինչ՝ 'ի նի խո
 րութե սրտն . և յայտնեալ այսպիս
 ւոյ շարութե, ոչինչ էր՝ այնուհետե
 բան, և խորամանկութե, որ զայսպի
 սիս առագաստէր զշարութե, այլ յայտ
 նի այնուհետե՝ գրգռէր խաղն : Եւ
 ժողովէ այնուհետե՝ Արքայն Հայոց
 'ի սահմանաց Կապպադովկացոց, և
 որչափ ընտիրք Արաց՝ և Աղսանից,
 և զամ իսկ ընտիրս Հայոց Մեծաց :
 և խաղայ ամ զօրութի իւրով 'ի կող
 մանս Մեղացոց : վտանգ այնուհե
 տե՝ հարկ առնէ Աժգահակայ՝ պատա
 հէլ պատերզմաւ Հայկազինն՝ ոչ փոքր
 ինչ ամբոխի : և երկայնէր հակառա
 կութին մինչև յամիսս հինգ . քանզի
 հիւանդանայր զործն արագ, և առողջ
 յորժամ զնտաւածէր՝ վն Քեռն իւրոյ
 Սերելոյ՝ Տիգրան : զի այսպիսի իմն
 զէլս իրոցն հնարէր, իբր՝ զի որջ մի
 այն՝ ապրիլ ճար լիցի՝ Տիգրանուհեայ
 պատասէ և այս, և ժամ մարտն մեր
 ձենայ : Բայց՝ գովեմ զքաջ Կահա

տակն իմ, և զՔաջ նիզակաւորն, և զամենեկն բոլոր անդամօք համեմատ, և գեղեցկութիւն աւարտեալ հասակի բանդի՝ առողջ ամենեկն՝ ըստիրեալ պատշաճեալ՝ և ուժով, և ո՛չ զօր ունելով զոյգ: և Ձի՞ երկայնեմ զբանս բանդի՝ ՚ի լինիլ մարտին, նիզակաւ՝ օրի նակ իմն՝ օրպէս ջուր հերձեալ՝ զերկաթ՝ ՚ի հանդերձն, շամիրէ զԱժգահակ՝ յընդարձակ տեղ նիզակին. և յամ փոփել միւսանդամ զձեռնն, արտաքս զկէս մասին թորոցն՝ հանդերձ զինուն ՚ի դուրս բերէ: Բայց մարտն էր սբան լելն, զի Քաջք զիպեալ Քաջայ՝ ո՛չ վաղվաղակի զթիկունս ՚ի միմեանց դարձուցանէին: Վասն որոյ՝ յերկարեալ գործ պատերազմին՝ մինչև ՚ի ժամս ձիգս: Իսկ վախճան գործոյն՝ առնէր մահն Աժգահակայ: և այս պիտի դիպուածս՝ ՚ի բարեբախտութիւն յաւելեալ՝ փառս յաճախէ Տիգրանայ:

Պրակ 29.

Յազգութե՛ք է՛ր ազգսս յազգիեաց ըլ
 արտուր Տե՛գրանսնս՛ն է՛ Տե՛գրանսնս՛նս .
 և յորո՛ժ, լսան Անուշո՛յ՝ սուրբնոյ
 Ինքն Աժդահակայ, և Բնակու
 Իեան գերայն :

Աստի և այս՝ Եթէ զկնի այս
 պիտայ իրաց կատարելու
 թն, յուզարկէ կատարելա
 լայէս զքոյր իւր Տեգրա
 նուհի՛ մեծաւ ամբոխի՛ն է՛ Հայս, յԱ
 լանն՝ զոր շինեաց յիւր անուն՝ Տեգ
 րան, որ է՛ Տեգրանակերտ . և զգա
 լատան զամենեւեան՝ ի ծառայութի
 նմա հրամայէ . և զՊատանն անուա
 նեալ՝ կողմանցն այնոցիկ ազատութի.
 ի զարմից սորա ասէ՛ լեալս իբր թա
 զաւորական զարմա : Իսկ զԱնոյ՛ն՝ զա
 ռաջին ասացեալ կինն Աժդահակայ,
 և զքաղումս ի սերմանէ Աժդահա
 կայ Ազդիունս՝ հանդերձ Պատանե
 կօք, և բաղմութի՛ն դերեացն՝ արափ
 թէ աւելի քան զբիւր մի՛ բնակեցու
 ցանէ յարեւելայ ուսոյ՝ մեծի լերինն,
 մինև ի սահմանս Գողթան, որ է՛
 Տամբատ, Ոսկի, Կողայ, Իժգոյնք .
 և որ այլք՝ առեղերք գետոյն դաստա
 կերաք . յորոց մինն է՛ Վրնջունիք, մին
 և հանդէպ ամբոցին՝ Նախճաւանս .

և զերիս աւանս՝ զխրամ՝ զՍուզայ՝
 և զխոշակունիս : Իսկ ՚ի միւս կողմս
 մանկ դեռոյն , զբուր դաշտն , որոյ
 գլուխն՝ Աժդանականն է՝ մինչև ցնոյն
 ինքն ամուրն՝ Նախճաւանու : Բայց
 զնախասացեալ կինն Անոյ՝ բնակեցու
 ցանկ որդւովք իւրովք՝ յանդ որրու թէ
 սպառուածի՝ փլածի մեծի լերինն , զոր
 մէ լեալ ասեն՝ յահագին ինն շարժմա
 նէ , զոր պատմեն , որք բազմաշրջու
 թի՛ ճրամանու Պտղոսմոյ՝ ասպա
 ղիղօք զբնակութիս մարդկան՝ չափե
 ցին . այլ և՛ մասն ինչ զծով՝ և զանբը
 նակս , յայրեցածէն՝ մինչև ցՔիմեո
 նոս : Իսկ պաշտականս տայ Անուշայ՝
 ՚ինոյն Սարայ՝ որք առ սամամբ լե
 րինն բնակեցան : Յայտնեն զայս ճը
 մարտապէս՝ և թուելեացն երգք , զոր
 պահեցին ինն ախորժելով՝ ուր լսեմ ,
 մարդիկք կողմանն՝ Գինեէտ դաւառին
 Գողթան . յոր շարին բանք երգոյ՝
 զԱրտաշիսէ , և զորդւոց նի՛ յիշելով
 այլաբանաբար , և զարմից Աժդահա
 կայ՝ վիշապազունս՝ զնս՝ կոչելով . զի
 Աժդահակդ՝ ՚ի մեր լեզուս՝ վիշապ է :
 Այլ և ճաշ՝ ասեն զործեալ Արդա
 ւանայ՝ ՚ի պատիւ Արտաշիսի , և խոր
 դաւանակ լեալ ինն ՚ի տաճարին վիշա
 պայ : այլ և Արտաւաղչայ՝ ոչ գտել
 քաջ՝ յորդւոյն Արտաշիսի՝ Գեղեցիկ
 սարսրանից՝ ՚ի Տիմնանայն Արտաշատու

նա էանց, ասէ՛ գնաց, և շինեաց ՚ի մէջ
 Մարաց՝ զՄարակերտ, որ է ՚ի դաշ
 տին՝ որ անուանեալ կոչի՝ Հարուրա:
 այլ և՛ տենչայ Սաթենիկ տենչանս,
 զարտախուր հաւասար խաւարտ . և
 զտից հաւարծի, ՚ի բարձիցն Արդաւա
 նայ: Եւ՛ արդ՝ ոչ արդեօք առաւել
 աստանօր զարմասցիս ՚ի վերայ մերոյ.
 Տշմարտապատմութես, և թէ՛ ո՞րպէս
 պատմեցաք զանյայտ իրս վիշապաց,
 որք են՝ յազատն ՚ի վեր ՚ի Մասիս:

Պրակ 30.

Թե՛ ոչք ո՛մանք՝ սորա Չորճք . և ոչք
 ՚ի մանէ որչեւէ Տեչք:

Աւաստի պատմեալ զարդա
 րե՛ զբուն, և զստաջին Տիգ
 րանն, և որ ինչ ՚ի նմանէ
 գործք: սիրելի՛ ոնկ ինձ պատ
 մողիս ՚ի մէջ խնոց բանից՝ որ ինչ յա
 զադս Էրուանդեանս Տիգրինայ՝ բանք
 եղիցի և Քեզ Ընթերճողիդ՝ ոնկ այրն
 և գործքն . այսպէս՝ և զբտ նմանէ
 գործք, սոյնպէս՝ և զնմանէ բանք:
 Վն որոյ՝ սիրեմ կոչել այսպէս՝ ըստ
 բաջութն . Հայկ՝ Արամ՝ Տիգրան .
 բանդի ըստ բաջացն՝ ազգքն քաջք . իսկ
 միջոցն ոնկ դէպ ումեք թուիցի կոչել:
 բայց՝ ըստ դիցադնութնն կարծեաց:

հաւասարի է և ասելս մեր, ոչ Արամազդ որ, այլ 'ի կամեցողսն լինն լինիլ՝ Արամազդ. չորից' և այլոց անուանեցելոց ոմանց Արամազդ : Չի այսպէս՝ բաղումք անուանեալք Տիգրանք՝ մի է, և միայնակ 'ի Հայկազանցս՝ որ զԱզդահակ է ապան, և զտուն նր 'ի դերու թէ՛ վարեաց և զԱնոյշ՝ Մայրն վիշապաց . օժանդակ կամօք՝ և յօժարու թի՛ր՝ Կիւրոս ունելով յինքն՝ զիշխանութիւն Մարաց՝ և Պարսից յափշտակեաց : Սորա որդի, Բար՝ Տիրան՝ Վահագն, զորմէ ասեն Առասպելք աշխարհիս :

Երինէր երին, երինէր երին, երինէր և ծէրանի ծռէ . երին 'ի ծռէն ունէր՝ և շիւրհրինն ելէ գնիլ, ընդ ելէ գնն՝ գոչ ծռի էլանէր, ընդ ելէ գնն՝ գոչ Բոց էլանէր, և 'ի Բոցոյն լուչեր Խորտեւշ Պատմեիիլ, նահոր հեր ունէր, ապա Ռէ՛ Բոց ունէր հորոսն, և ալս՝ ունքն՝ էին արեգօհոսնք :

Եւ զայս երգեալ ոմանց փամբռամբ . լուաք մերովք իսկ ականջօք . յեա որոյ՝ և ընդ վիշապաց ասէին՝ յերգին կռուել նմա՝ և յաղթել . և կարի իմն նմանադոյնս՝ զՀերակլէայ նահատակութիսն նմա երգելոյ : Այլ ասեն, զսա և անուանեալ՝ և Անդրի 'ի Վրաց աշխարհիս կանգնեալ՝ չափ հասակի նր՝ սպատուէին զոհիք : և սորա ասեն զարմ, Վահուսիք . 'ի սորա կրօներ որդ

ւոյն՝ Առաւանայ, Առաւելնեանք. սո-
րա՝ Առաւան. սորա՝ Ներսէհ. սո-
րա՝ Չարեհ. ՚ի սորա դարմից՝ և որ
Չարեհաւանիցն կարդան ազգ. իսկ
առաջինն սորա՝ Արմադ. սորա՝ Բա-
դամ. սորա՝ Վահան. սորա՝ Վահէ.
սա՝ ընդվզեալ մեռանի յԱղեքսանդ-
րէ Մակեդոնացւոյ : Յայսմ հետե՛-
մինչև ցԹազաւորութիւն Վաղարշա-
կայ ՚ի Հայս՝ ո՛չինչ ճշմարտագոյնս ու-
նիմ պատմել քեզ. քանզի՛ շիտթ իմս
ամբօխից լեալ այր զարամբ ելանէին
տիրել աշխարհիս. և վն այսորիկ՝ զի-
րամուտ ՚ի Հայս լեալ Արշակ մեծ,
Թազաւորեցուցանէ զեղբայր իւր Վա-
ղարշակ ՚ի վն աշխարհիս Հայոց :

Պրակ 31.

Թ.Է՝ Ելի-իւն գտերսւմ՝ ս- Տեգոմա-
Լ ԿԵ Չարեայր ԸԹ Եի-Էդոյի յօ
բան վնելոյ ս-իստոս, և ՚ի
նոյն հահ :

 Րկուք այսորիկ են՝ որ աշ-
խատութիւն մեզ տազնա-
պաւ ՚ի վերայ՝ ՚ի բումմէ
հասուցանեն հարցասիրու-
թենէ՛ համառօտասիրութիւն, արա-
զարանութիւն : և այսորիկ՝ պերճք՝
և պայծառք, Պղատոնականք իբր Ե-

զանիւ բանք՝ հեռի ՚ի ստուծէ, և լի՝
 որ ինչ ընդդէմ ստուծն. և զայսուսկ
 յառաջին մարդոյն՝ ինչև ցրեզ՝ պատ
 մել. և այսոցիկ ՚ի միասին պատահելի
 անհնարին է: Քանզի՝ որ զամ ստեղծ՝
 կարող զոլով ՚ի բթթել ական ակնար
 կութք, զամ կացուցանել՝ ո՛չ այսպէս
 հաստատէ, այլ՝ աւուրս որոշէ՝ և կրգս
 ՚ի ստեղծուածս. քանզի են ոմանք ա
 ռաջնայ, և ոմանք երկրորդի՝ և երրոր
 դի, և այլոցն աւուրց ստեղծուածք.
 և այսու ինն այսպիսի մեզ ակնարկէ
 կարգս՝ վարդապետութի Հոգւոյն:
 Իսկ զբո փափազ, արտաքոյ այսպիս
 ւոյ ինն տեսանեմք սահմանի, զի ար
 զարե բնան առժամայն՝ ամենայնքն
 բեզ եղիցին ասացեալ: Այլ՝ առ ՚ի
 մենք այսօրիկ՝ կամ յերկար, և բեզ լի
 կամաց, կամ փոյթ, և բեզ՝ ո՛չ հաճե
 լիք. զի այսպէս բեզ ՚ի հապ ճեպելոյ,
 ահա՝ ո՛չինչ յազարս Մակեդոնաց
 ւոյն, և ո՛չ վս Եղիականին՝ ՚ի կար
 գին նշանակեցաք. այլ՝ զօղեմք աւա
 սիկ: ո՛չ ոմնիմք ասել իմաստուն՝ կամ
 անհանճար աստանօր լինիլ մեզ՝ հիւսն
 պատկանաւոր: Վասն ո՛չ զայնոցիկ
 այժմ ուրեմն՝ զկնի հալովելով բանս
 զկարե որան, և մե րոյս արժանի շարադը
 բուծն: և ո՛յք առաքինք արդեօք՝ այս
 պիսեաց ճառից, և թէ ո՛չ որք ՚ի Հո
 մբուսէ պատմին. այն որ վս Եղիակա

նին պատմին պատերազմին, առ Տե-
տամաւ Ասորեստանեայց. և մեր Չար
նայր ՚ի ծառայութեան սահառութի
Եթովպացի դորուն օգնական Պախ
մաւ: և անդ ՚ի Քաջացն Հելլենաց-
ւոց վերաւորեալ՝ մեռանի. այլ կամով
Աքիւղեայ, և մի՛ յայլմէ ումեքէ ՚ի
Քաջացն:

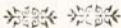
Արորեցն Գիւրս Առնէն՝ ծնդբ-
ննննն Հոյոց Սէծոց:

Ի Պրոնոյս Գեղարտի Եր-
րորեայ Աթրոսիոյ:

Այ՛ զի՛նչ արդեօք տարինք
քեզ՝ և Բիւրասպի Աթրոսա-
կայ, փշուն՝ և անճորի՛ առապելիքն
իցեն. և կամ, է՛ր սակս զմեզ Պար
սից անյարմար՝ և անոճ բանից, մա-
նաւանդ թէ՛ առաւել վասն ամբաս-
տանութեան՝ առնես աշխատ. և ան
բարի՛ առաջնոյ նորա բարեբարու-
թեանն, և Գիւաց՝ նմա սպասառ-
ութի. և ո՛չ վրիպեցուցանել կարե-
լոյ զվրիպեալն՝ և զսուան. և ուսոցն
համբարումն, և անդուստ վիշապայն
ծնունդ, և յայնմ հետէ՛ չարութեան
յաճախութի ծախել զմարդիկ ՚ի պէտս
որովայնի: Իսկ սպա՛ և Հրողանայ
ումնն զնա կասկել՝ սարեօք պղնձեօք,

և ՚ի լեառնն տանել՝ որ կոչի ՚Իւմ
 բաւընդ . այլ և՛ ՚ի ճանապարհն նըն-
 ջեըն Հրոզանայ . և Բիւրասպեայ քար
 շեւ ՚ի բլուրն . և ՚ի զարթնչիըն Հրոզա
 նայ , և տանել զնա յայրս ինչ լերինն ,
 և կապել , և զինքն Անդրի ընդդեմ
 նորա հաստատել . յորմէ պակուցեալ
 և հնազանդեալ կայ շղթայիցն , և ո՛չ
 զօրե ելանել՝ և ապականել զերկիր :
 զինչ քեզ՝ առ այսօրիկ կարօտու թիւն
 առասպելք սուտք . կամ զինչ պէտք՝
 անմիտ , և անհանճար բանից յարմա-
 բանս : մի՛ արդեօք՝ Զունական պերճ ,
 և ողորկ առասպելքն իցեն՝ հանդերձ
 պատճառաւ , որք զճշմարտութի իրաց
 այլաբանարար յինքեանս ունին թա-
 քուցեալ : այլ ասես մեզ՝ պատճառս
 տալ այլաբանութն նոցա , և զարդա-
 բել զանզարդան : նոյն առ ՚ի յինէն՝ քեզ
 բան , զինչ այսօրիկ կարօտու թիւք . որ
 պիտի իղձք անբաղձարոյ իրիք բաղձալ ,
 և մեզ յաւելուլ աշխատութիւն : այլ
 տացուք զայսօրիկ Մանկականի քոյ
 Տիոց , և անհասութն խակութեան՝
 լեալ տարփանք : վասն որոյ՝ եզիցի
 և աստանօր՝ ընուլ մեզ զփափագ՝ կա
 մաց քոց :

Ս-Ր-Ե-Տ-Ե-Ր-Ի-Ֆ՝ որ էնչ սոյն ընդ Բի-բա-
դե-յ հաս-ս-ո-թի-ն:

Պղատոնականն՝ համարձա-
կագոյն այժմ բարբառիմ:
Իսկ արդ՝ արդեօք իցէ սիրե-
լւոյ այլ որեւ . քզի՝ և չէ իսկ
որ: Քնզի և ՚ի վի այլոցն ան-
հնարից՝ հնարաւոր վն քոյ արարեցե-
լոց մեր, կատարեմք և զայս . զի՝ զորոցն
ատեմք և զբանս՝ և զգործս, և այնո-
ցիկ լուր մանաւանդ՝ զբէթէ՝ և զլսե-
լիս մեր տաղտկացուցանէր . այսօր ի-
մովք ձեռօք՝ շարագրեմ զայնասիկ,
միտս անմտութե նոցա տալով . և ըզ-
կարի վազուց նց իրս՝ և նց անհասա-
նելիս, աւասիկ յայտնեմ . միայն թէ՝
և քեզ այսօրիկ ուրախութի՝ և կամ
չահօգտութե: Այլ՝ ծանիր զատելու
թի մեր՝ առ այսպիսի բան . զի՝ ոչ յա-
ռաջինս մեր ասացեալ ՚ի գիրսս, և ոչ
՚ի վերջին բանս՝ արժանաւորեցաք շա-
րել, այլ դատ՝ և որիշ . և սկսայց այսոյ:
Ասացեալն ՚ի նոցանէ՝ Բիբրասպի Աժ-
դահակ, առ ներքովթաւ նախնի նց:
բանզի՝ և ՚ի բաժանել լեզուացն՝ ընդ
ամ երկիր, ոչ խառնիխառն՝ և ոչ անա-
ռաջնորդ այս լինէր, այլ Աճայնոյն
իմն ակնարկութի՝ Գլխաւորք, և Յե-
ղապեաք որոշեալք՝ զիբարբանչիբ սահ-
մանս ժառանգեցին՝ կարի զօրութի:

և զայս Բիւրասպետոյ՝ հաւաստի ա-
 նուն՝ ճանաչեմ ես, Կենտօրոս Պոխ-
 դեայ, ՚ի Քաղղէականի գտեալ մատե-
 նի: սա՛ սչ քաղութի քան թէ՛ հարը-
 տութի, և Տարտարութի՛ զՏեղապե-
 տութի ազգին իւրոյ՝ ունէր հնազան-
 դեալ Ներբովթայ. և հասարակաց՝
 զկենցազս կամէր ցուցանել ամենե-
 ցունց. և ասէր՝ սչինչ իւր առանձին
 ումբ ունիլ պարտէ, այլ՝ հասարա-
 կաց ամենեցուն. և ամ ինչ նի՛ յայտ-
 նի էր քան՝ և գործ. և ՚ի ծածուկ՛ ինչ
 սչ խօսէր, այլ զամ յանդիման արտաքս
 լեզուա՛ զծածուկս սրտին. և զէլ՛ և
 զմուտ բարեկամացն՝ որպէս ՚ի տուրն-
 ջեան, նայնպէս՝ և զիշերի սահմանէր:
 և այս է՛ առաջի նի՛ ասացեալ անբարի
 բարեբարութի: Այլ քանզի՛ Աստեղա-
 բաշխութի հզօր եղեալ յօժարեցաւ
 սուսանիլ և զկատարեալ շարութին, և
 այսոքիկ անկարելիք նմա. քանզի՛ ուն զե-
 բաղոյնն ասացաք, սովորութի ունէր՝
 պատրանաց աղաղաւ՝ առ բազումս սչ
 ինչ ՚ի ծածուկ գործել: և զայնպիսի
 վերջին, և կատարեալ շարութի յայտ-
 նի ուսանիլ կարողութի սչ էր. հնարի
 այսպիսում ուսման՝ դառնութեան հը-
 նարս, ցուս ինչ յորովայն ունիլ բազ-
 բաջեր շարաշարս, որ՛ սչ այլով ի՛նք՝
 քան թէ քանի ինն, և անուամբ սոս
 կայեալ բժշկիցի, զոր վայրապար լսել

ուսեք՝ ոչ է կարուծի. և զայս սովո-
րեալ որ զարուծին նիւթէր: ուսու-
ցանէր նմա՝ ի տան, և ի հրապարակս
անկասկած՝ զգլուխն ի վի դնելով ու-
սոց Բիւրասպեայ, և խօսելով յա-
կանջան՝ ուսուցանէր զանբարի արու-
եսան, զոր յառասպելին՝ մանուկ Սա-
տանայի ասեն՝ սպասաւորելով լինէր
կամակատար. և ապա՝ վս որոյ պարզ և
ի նմանէ խնդրել՝ համբուրել զուս:
Իսկ վիշապացն բուսուին՝ կամ, կատա-
րելապէս վիշապանալն Բիւրասպեայ
որ ասի, է այսպէս: քանզի մարդիկ ան-
բաւ՝ սկսաւ զոչել Գիւաց, մինչև
տաղտկանալ ի նմանէ քաղմութեն, և
միարանեալ ամենեցուն՝ և հալածեալ
և փախել նմա ի նախ ասացեալ լե-
րինն. և ի սաստկագոյնս զնա վարելոյ
թօթափեցաւ ի նմանէ ամբոխն նորա.
յայս վստահացեալ վարողացն զնա,
թաքեան աւուրս ինչ՝ զտեղեօքն: Իսկ
ժողովեալ Բիւրասպեայ զցրուեալսն՝
յանկարծօրէն հասանէ ի վերայ, վաս-
տաստիկ առնելով. այլ յաղթէր քաղ-
մութիւն, և փախտապան լինի՝ ասա-
ցեալն Բիւրասպի, և հասեալ սպանա-
նեն զնա՝ մերձ ի լեռանն, և ընկենուն
ի վիճ մեծ ծծմբոյ:

Ասրտեցու Գիրս Առնէրոր:

ՆԱՏՈՐ ԵՐԿՐՈՐԿ

Պրակ 1.

Մովսէսի Խորենացոյ, Բան՝ Քլաի պատմութեան Գրոց Նստեաց:

ՊՐԵՄ ՔԵԶ ԱՅԺՄ
 որ ինչ՝ առանձին մերայ աշխարհիս՝ գործք, երկրորդառանկելով զգիրս: Սկսեալ ՚ի Թագաւորութեն՝ Ադերսանդրի, մինչև զԹագաւորութի՛ն Սրբոյ, և Քաջի Առնն՝ Մեծին Տըր դատոյ. կարդաւ, որ ինչ՝ աստ եղևաւ գործ քաջութե՛ն, և արութե՛ն, խմաստից, և կարգաց՝ միոյ միոյ ուրուք ՚ի նոցանէ. որք յԱրքայէն Պարսից՝ յԱրշակայ, և ՚ի Վաղարշակայ՝ եղբօրէն նորա, զոր մերոյ ազգիս Թագաւորեցոյց. և որ ինչ՝ որք յևա նորա եղևն

Թագաւորք՝ աշխարհիս մերոյ, ՚ի նս-
րին սերսանէ, որդի ՚ի հօրէ առնլով
զտէրութիւն, անսուանեցան Արշակու-
նիք՝ յԱրշակոյ: Աւելորդքն յաղգ՝ և ՚ի
մեծութիւն անեցեալ, և միակք ՚ը կար
դի հետեանաց ՚ի Թագաւորութիւնն:
Բայց՝ գրեմ կարճ ՚ի կարճոյ՝ որ ինչ
անկնէ, և զաւելորդսն թողում: քան
զի՝ բաւականէ յաղագս այլոց ազգաց
որ ինչ՝ ՚ի բաղմաց ասացեալ եղև: Յետ
տիրելոյ Իմ տիեզերաց՝ Աղեքսանդրի
Մակեդոնացւոյ՝ որդւոյ Փիլիպպոսայ
Ալեմպիադայ, որ էր՝ քսան և չորս և
բորդ յԱբիւլեայ, բաղմաց ասլով ըն-
տէրութիւն կտակաւ, զի ամենևին իշ-
խանութի Մակեդոնացւոցն անսու-
անցի, ինքն մեռանի: Չկնի որոյ՝ թա-
գաւորեաց Բարսիլոնի Սելևկոս, զյո-
լովից կորզելով զիշխանութիւն. ուստի՝
և զՊարթևա հնազանդեցոյց՝ մեծա-
պատերազմաւ, և կոչեցաւ՝ Արկանով-
բայ, նորին աղաղաւ: Սորա՝ թագա-
ւորեալ ամս՝ երեսուն և մի, թողու-
ղիշխանութիւն որդւոյ իբրում, Ան-
տիոքոյ անսուանեցելոյն: սա տիրե-
անս՝ 19. զսա՝ յաջորդէ Անտիոքոս՝ ա-
սացեալն Թևոս, ամս 10. և ՚ի մետա-
սաներորդին՝ այստամբին Պարթևք
՚ի ծառայութիւն Մակեդոնացւոց: ուս-
տի՝ և Թագաւորեաց Արշակ Քաջ՝ որ
էր ՚ի զաւակէն Աբրահամաւ, ՚ի Քեա-

տարական ծննդոց . առ ՚ի հաստատել
 բանին Տեառն՝ առ Աբրահամ . Թէ՛
 Թագաւորք Ազգաց ՚ի բէն ելցեն .
 Ծննդոց . 17. 6 :

Պրակ 2 .

Թագաւորէն Արշակոյ , և որդոցն . գո
 տերւոյ ընդ Մակեդոնացիս , և եր
 ընդ Հռոմայեցիս :

Որպէս ասացաք , յետ վաթ
 սուն ամի մահուանն Աղեք
 սանդրի՝ Թագաւորէ ՚ի վի
 Պարթևայ՝ Արշակ Քաջ՝ ՚ի
 թաղարին , որ կոչի Քաջի՛ յառաւօտին
 յերկրին Քուշանաց , և տայ պատե
 թաղմունս տաստիկս յոյժ , Թափելով
 յինքն զամ Արևելեայս . հարածէ ՚ի
 Քարիճոնէ՛ զՄակեդոնացւոց իշխա
 նութին . լսէ և զզօրանալն Հռոմայե
 ցւոց ՚ի վերայ ամ Արևմտոց , և ծո
 վու . և եթէ՛ ՚ի Հիսպանիացւոց Թա
 փեցին զբովսն , ուստի՛ ոսկի , և ար
 ծաթ հատանի . և զՔաղաւտացիս հա
 րեալ՝ ընդ հարկաւ արարին , և ցԹա
 դաւորն Ասիացւոց՝ Հրեշտակս առա
 բեալ ինդրէր զգաշնաւորութիւն , զի
 մի՛ օգնեցեն Մակեդոնացւոց , ոչ
 տալով հարկս , այլ պատարազս ամի
 ամի միայն՝ 100 . քանքար : Այսպէս՝

տիրեալ ամս՝ 3: և յետ նո՛ւ Աբրա-
 շէս որդի նորա՛ 26: զսա պայազատէ
 նորին որդին Արշակ, որ կոչեցաւ՝
 Մեծ, պատերազմի ընդ Դեմետրեայ՝
 որդւոյ Դեմետրի Անտիգոնեայ: քան
 զի ի վերայ նորա եկն ի Բաբելոն Մա-
 կեդոնէական զօրու, և պատերազմել
 ի պարտութի մատնեցաւ. զոր կալել
 Արշակայ՝ տարաւ ի պարթևս՝ հան-
 դերձ երկաթ եղեն կապանօք. ուստի՛
 և Սերիպիզէն կոչեցաւ: և իմացել
 եղօր նորին Սիդիացւոյ Անտիոքայ
 զզնալն Արշակայ, գայ՝ ունի զԱս-
 տիա: Իսկ Արշակայ երկուտասան ըի-
 րու՝ անդրէն դարձեալ. և Անտիո-
 քոս՝ ի սաստիկ ձմերայնոյս հերքեալ՝
 պատահի նմա պատերազմաւ՝ յանձուկ
 տեղիս, և կորնչի հանդերձ զօրօքն: և
 Արշակ տիրէ՛ երրորդ մասին Աշխար-
 հիս. ուն՝ յերկայցն Պատմութեցն
 Հերովդիտեայ՝ է ուսանիլ ի շորրօր
 շէն, որ յազազս բաժանելոյ զբոլոր
 երկիրս՝ յերիս մասունս. և կոչել զոմն
 Եւրոպէ, և զոմն Արեւել, և զոմն Ա-
 սիա. որում և տիրեաց Արշակ:

Պրակ 3.

Թագորեցոցանէն զԱւրուի Աւ-
 Իրիւ Հոյոց:

Ժամանակին յայնմիկ՝ Թագա
 ւորեցուցանէ զեղբայր իւր
 զԱզարշակ՝ Աշխարհիս
 Հայոց, զՏիւսիսի, և զա-
 րեմուտս տալով նմա սահմանս: Սա
 (ոպ՝ յառաջնուծն մերում Մարտնի
 գրեցաք) Այր քաղ, և իտէնմ . ըն-
 դարձակ տիրեաց ՚ի վր սահմանաց իւ-
 րոց: և կարգս կենցաղականս, որչափ
 մարթ էր, շնորհեաց Աշխարհիս, և
 Նախարարութիւս . և նոցին նախարա-
 րութեցն՝ նահապետութեա հաստա-
 տեաց զԱրս պիտանիս՝ որք ՚ի Չաւա-
 կէ Մերոյն Հայկոց, և որայլս: քան
 զի՝ և յետ սանձահարելոյն զՄակե-
 դոնացիան, և զադարելոյն պատե-
 րազմացն, սկիզբն առնէ բարեգործու-
 թեցն՝ Պարթևն Քաջ, նախ՝ և առա-
 ջին, փոխարէն բարեաց հատուցանե-
 լով Առն Չորասորի, և իմաստոյ,
 որ ՚ի Հրեկց Համբոյ՝ Բաղարատ . տա-
 լով նմա իշխանութի ազգաւ Թագա
 գիր լինիլ Արշակունեաց . և որ ՚ինը-
 մանէ ծնեալ ազգ, լինիլ կոչմամբ յա-
 նուն նր՝ Բաղրատունի . որ է այժմ:

մեծ նախարարութի ՚ի մեջ աշխարհիս :
 քանզի՛ այս Բաղարատ , նախանեն
 զինքն մատոյց ընծայ՛ ըստ կամաց Վա
 զարշակայ , յառաջ քան զպատերազ
 մունս Արշակայ ընդ Մակեդոնացիս
 ցոյց զօրութեն . և այս՛ ՚ի գրան Ար
 քունի : Իսկ՛ ՚ի ծայրս Հայերէն խո
 սից՛ կողմնակալ իշխան թիւրաց , և հա
 զարաց յարեմոսից կողմանէ : Բայց՛
 շարձցուք անդրէն ՚ի վեր , պատմելով
 յաղագս պատերազմին Վազարշակայ
 ընդ Պոնտացիս , և որ՛ ՚ի Փոխզիս , և
 վն յաղթութեն նորա :

Պրակ 4 .

Եւս՛ սրդես Դիւնեալ Վաշարշակայ ըն
 Քնն Հայց ՚ի հորէս սրս , Ի
 27 ՚ի վերայ Մովսէսի ցոյց
 ի տէրմոյ :

ՅԵս պատերազմին Արշա
 կայ ընդ Մակեդոնացիս .
 և սունելոյ զԲարեւոն , և զա
 թեւելեայս Ատրեւստանի , և
 զարեմոսայս . Միտրանէ Վազարշակ
 զօր բազում Ատրպատականէ , և ՚ի
 Հայոց , որ ՚ի միջոց աշխարհիս՛ Արս
 Անուանիս , և Քաջս , և որ առ սա՛
 մանօրն Ատրպատականի՛ զկողեցեալն
 Բաղարատ , և որք ի նովա՛ Քաջս .

Պատկ 5.

Պատերազմ Մորիսիկէն, և Քնդուհուր
Տակ:

Կնի անցանելոյ քաղաւմ աւուրց' ամրանալոյ կողմանցն երկոցունց. գրգռի պատերազմ 'ի մերմէ կողմանէս զի մեալ: Վսորոյ՝ յարգարե կամաւ' կամ ահամայ, և Մորիսիկէնայ զ'ւր կողմանն ճակատ' հատանէ յանդուգն յար ձակմամբ. քանզի' այր սրտեայ էր, անդամօք երկար, և ըստ իրեարս պատշաճ, զոյգ մարմնով, և ոյժ սաստիկ ունելով. ամրացեալ պղնձով' և երկաթով, և այլովք ընտիր վառելովք, ոչ սլակաս ինչ թուով տասպատ յերկիր արկանէ' արս ընտիրս' քաջս' 'իման կանցն Աղաբաշակայ. և ջանայր հասանել յԱրքայն Հայոց' 'ի մէջ խմբի միոյ մեծի' և զինու ամրացելոյ. և մտանցեալ յաջողեցաւ ձգել զսուրնն. քանզի' էր կորովի, և երկայնամիդ հեռի յաշտենս յարձակել' ունչ 'ի թախս սրաթ և հաւուց. այլ' ոչ ինչ կարի յամցին' ընդ մէջ անցեալ Արք Բաջք և Ասուանիք 'ի Չարմիցն Հայկայ, և Ասորեստանուոյն Սենեքերիմայ. և հարեալ աշտեխբ գրաջն' տատակեցին. և

զգորան՝ առաջի արկեալ, ՚ի փախո՛ւստ
 քարձուցանեն: բազում վտակս արեան
 ՚նկեալ՝ զերկիրն սոսգանէին՝ իբրև հե
 շեղօք անձրեաց . և յայն՛հետէ դա
 քարեալ իազաղէր երկիրն՝ նս՛ւածեալ
 ընդ ձեռամբ Ազարշակայ . և Մ՛ակե
 դովնացւոցն դադարէր գոռն:

Պրակ 6.

Ե՛թէ՛ զ՛րդէս ի՛նքնեց Վազարշակ շարձ
 հաստ Գրոյ զլիւրդիս՝ և շիտիս:

Եւ այսպէս կատարեալ կար
 դէ զսահմանս Մ՛աթաբայ,
 և Պոնտացւոց, և զԵգե
 բացիս . դառնայ զհիւսի
 սեալ՝ առ ստորտով Պահարեայ ՚ի
 Տէջ Տայոց, ՚ի գիծին՝ և ՚ի մառախլուս
 տեղիս մայրեաց, և ՚ի լոռաւէտս, զե
 ղեցիկ իմն անդ կարգելով զերկիրն .
 հաւասարելով զլեռնայինն՝ և զջեր
 մայտն ՚ի բարեխառն, և ՚ի զուգագե
 ղեցիկ վայելուծի իւրոյ թագաւորու
 թեանն. ամառնային ժամանակին՝ հո
 վանոցս պատրաստելով յորժամ զհի
 սիսեալ երթիցէ . դոմս զերկուս տա
 փարակն անտառափիտս՝ հանդերձ լի
 բամբրն կազմելով և որսոյ տեղիս . և
 զջերմութիւն Արդայ ՚ի Մ՛արմանդս այ
 զեաց, և բուրաստանաց: այլ խորեմ

առա, վն սիրն լի առնն՝ յայտնի գրել
 զմմ, և մանրապատում. զի անցից նը
 շանակելով միայն զտեղիսն հաւատի,
 և զոճն՝ ի բաց թողեալ, վասն զկապ
 սիրոյ զհրաշարոյն՝ անխղելի պահելոյ.
 Ի՛նչ առա՛ կոչեցեալ զվայրենի՛ եկա-
 մուս ազգն հիւսիսոյ, և որ զստոր
 տով մեծի լերինն կաւկասու՝ և որ ՚ի
 հովիտան, կամ ՚ի ձորս երկայնաձիգս
 խորացեալս՝ զհարաւով ՚ի լեռնէն ՚ի
 վայր՝ մինչև ՚ի դաշտաբերանն մեծ ի-
 ջաննն. պատուէր առնելով՝ դուաղա
 կութի, և զմարդադատութիւն յին-
 բեանց ՚ի բաց քնցուլ, և հրամանաց,
 և հարկաց Արբունի հպատակ լինիլ.
 ույ՛ զի միսանդամ տեսեալ զնոսա՛
 Առաջնորդս, և իշխանս՝ հանդերձ գե-
 ղեցիկ կարգօք՝ հաստատեսցէ. և ար-
 հակէ զնոսա՛ հանդերձ արամբ քիմաս-
 նովք, և վերակացուօք յիւրեկ: և ինքն՝
 արձակեալ զԱրեմատայ բազմութիւն,
 իջանէ ՚ի տեղիս խտտաւէտս՝ մերձ ՚ի
 սահմանն Հարայի, զոր՝ Հինքն ան-
 փայտ, և Աերին Բասեան՝ կոչէին:
 Իսկ յետոյ՝ վասն հատուածին վնդուր
 Բուլլարայ, Վնդոյ բնակելով ՚ի տե-
 ղիսն, յանուն նորս անուանեցաւ՝ Վա-
 նանդ: և անուանք շինիցն յանուն եղ-
 բարց, և զարմից նորս՝ անուանեալ
 կուին՝ մինչև ցայժմ. Իսկ ՚ի ցրտանալ
 հիւսիսոյ, և ՚ի դառն հովմ փչելոյ,

խաղայ՝ իջանէ՛ ՚ի դաշտն մեծ , և անդ
 զափամբ Մօրին մեծի՛ բնակի՛ ՚ի տեղ
 ւոջ , ուր դեան մեծ՛ ՚ի ծովակէն հիւ-
 սիսոյ՝ սկիզբն առեալ իջանէ , և խառ-
 նի ՚ի Մօրն մեծ : և անդ կարգեալ ըզ-
 ղօրս աշխարհիս , և թողեալ Վերակա-
 ցուս յինքննէ . և իւր առեալ զԳը-
 խաւորսն զամ , շուէ ՚ի Մծբին :

Պրակ 7.

Յերկուն՝ Ռագոօրո֊Ռէն , էիէ՛ ու-
 տի զիւրո֊Ռին իւրգեաց , և ո՛ր
 դեօ՛ և զի ո՛րդ , իեկոջուլուրիւ
 հրամայեաց :

Ա Յս դրուագ մեծ՛ և հաւաս-
 տի պատմութիւնի , և արժա-
 նից սղորկագունաց՛ և յուս
 վից : Քանդի՛ բազում ինչ
 աստ կարգաց՛ և յօրինուածոց , Տանց՛
 Ազգաց՛ Քաղաքաց՛ Շինից՛ Դաստա-
 կերաց , և համայն ասել՛ օրէն թա-
 դաւորութե՛ , և որ ինչ՛ շուրջ շխա-
 դաւորութեն . Չօրաց՛ Չօրապետաց՛
 Կողմանց՛ Կողմնակալաց՛ և որ նման
 այսոցիկ : Արդ՛ նախ , և առաջին օրի
 նագրէ թադաւորն զինքն , և զՏուն
 իւր , և սկիզբն առնելով՛ ՚ի դիտոյ իւր-
 մէ , և ՚ի թաղէ : Չկոչեցեալն՛ որ
 ՚ի Շրէից Բագարատ , շնորհակալու-

թի նմա՝ վն յառաջագոյն անձնատու
 ձեռն տուաւ թնն առ թագաւորն՝ և
 միամտութն, և քաջութնն. և զյա
 ռաջ ասացեալ՝ Տանուտերական պա
 տիւն՝ ազգին պարգևելով. և իշխել
 նմա՝ թագ ՚ի զլուխ զնել թագաւո
 րին, և կոչել թագադիր, այլ և՛ Աս
 պետ. և առանց սուկոյ, և ականց՝ ըզ
 կրսեր մարգարիտն՝ երեքտակեան՝ վար
 սակալ ածել. յորժամ յարբունիս ՚ի
 Տան թագաւորին շրջիցի: Եւ զգե
 ցուցանօղս իւր զձեռս, ՚ի զաւակէ Գա
 նանացոց, և անուն կոչէ ազգին՝ Գըն
 թունիս՝ ոչ գիտեմ, էր աղաղաւ: Եւ
 թիկնապահս իւր՝ զինու հանդերձ, ՚ի
 զաւակացն խոռայ Հայկայնոյ՝ արս ըն
 տիրս՝ և քաջս, նիզակաւորս՝ և սուսե
 րաւորս. և զլուխ նահապետութեան
 նոցա՝ զՄաղսազ ոմն, այր բարի՝ և
 սրտեայ. բայց՝ անուն ազգին զնախ
 նականն պահէ: Իսկ զԴատ՝ որ ՚ի զա
 ւակէ Գառնիկայ՝ որ ՚ի Գեղամայ, ՚ի
 վերայ որոց Արքունականաց կարգէ.
 որոյ որդի եղեալ Արաթ, յանունն ի
 անունն Սզգն: Բայց՝ այս զկնի յաւուրս
 Արտաշեսի: Եւ զԳաբաղ ոմն անուն, ՚ի
 վն կուտից: և զԱբել սպասարար, և
 զահաւոր, և շէնս պարգևէ նց, յորոց
 անուն կոչին սապէս՝ և նախարարու
 թիքն՝ Գարեղեանք, և Աբելեանք:
 Եւ զԱրծրունիսդ՝ գիտեմ ոչ՝ Արծր

րունիս, այլ Արծուի ունիս. որք ա-
 աջի նի կրէին : Թողում զառասպե-
 լացն բաջաղմունս՝ որ ՚ի Հաղամակեր-
 սին պատմի, մանկան ներհելոյ՝ անձ-
 րե՛ և արե հակառակեալ. և հովա-
 նի Թաչնոյն պատանւոյ Թալիացելոյ :
 Գիտեմ և զԳնունիսդ՝ զինի ունիս,
 զարժանի Թաղաւորին պատրաստել
 ըմպելիս. որ սքանչելի իմն գիպեալ և
 զև ըստ գործոյն՝ և անունն : Քանզի
 պատրաստէր զըմպելիս Արքայի, յըն-
 սիր՝ և ՚ի համեզ զինեաց, ունէր՝ և կո-
 չումն անուանն՝ Գին. ընդ որ՝ կարի մե-
 ճապէս սերախացեալ՝ ամենամեծապէս
 Աղարշակ կարգէ ՚ի Թիւնախարարու
 Թե աղղաց : Եւ են այս երկու տունքս՝
 ՚ի զաւակէ Սենեքերիմոյ, Արծրու-
 նիք՝ և Գնունիք : Ասեմ, և զՍպանդ-
 ունիսդ ՚ի վերայ Չենարանաց. և ըզ
 Հաւ ունիսդ՝ Բաղէակալս՝ յաղազս ՚ի
 մայրիս բնակելոյ : և եթէ՛ առ ցոփս
 ինչ՝ ոչ ունիցիս, և զձիւնականսդ ա-
 մարանոցաց պահակս՝ և ձիւնակիրս :
 և յառաջադիմութի ազատացեալս՝ ոսյ
 ընտանիք Թաղաւորաց : Եւ Գունդս՝
 և Պահապանս դրան Արքունի՝ կարգէ
 զչորսս, զմի մի՛ իւրաքանչիւր բիւրովք
 վառելովք, ՚ի նոյն հին ՚ի զարմից Թա-
 զաւորացն, որք ՚ի մերոյ նախնւոյն Հայ-
 կայ՝ որ բուն ոստանն անուանեալ. որք
 ընդ ժամանակս ժամանակս՝ ժառան-

դու թի՛ ի Հարցն ընկալեալ զեօղս՝ և
 զաստակերոս : Իսկ աստ ուրեմն՝ Պար
 սից Թագաւորութեն այլս ոմանս յա
 բուցեալ գունդս, և ստանն անուա
 նեալ. ոչ գիտեմ թէ՛ վն ընդգիծու
 թն իրիք արդեօք, նշկահեալ և ի բաց
 ընկեցեալ զազգն, զայլս ի տեղի նոցա
 յարուցին գունդս՝ անուամբ Արբու
 նի : Այլ առաջին ի զարմից Թագա
 ւորացն առաջնոց հաստատի . ույ և
 այժմ ի Արաց աշխարհին՝ որ Սեփե
 ծու ի կոչի : Նաև՝ ներքինիս ի նոյն
 ազգէ խզել՝ հրամայեաց . և Նահա
 պետ նոցա՝ զՀայրիշխանն, մասն ինչ
 Ատրպատականէ՝ մինչև ցՃաւալ և
 ցՆախճաւանն . և նահապետութե ազ
 գին Սամեծարայ : Բայց թէ՛ սրպէս
 կամ սր՝ սորա իրիք անյիշատակելի .
 ես ոչ գիտեմ : Բայց՝ յետ կարգե
 լոյ զՏուն Թագաւորին, Երկրորդ
 Թագաւորութեն լինէր ի զաւակէ Ա
 դահակայ Մարաց եղելոյ Թագաւո
 ռի՝ որ այժմ, Մուրացեանդ կոչենն :
 Բանդի՝ ոչ ասեն նահապետաց ազգին
 Մուրացեան Տէր, այլ՝ Մուրացեացն
 Տէր : և Թողու ի վերայ նորա զամ
 շէնս՝ որք ի գերութենէն Մարաց :
 Եւ յարեւելայ կողմանէ՝ զեզերր Հայ
 կական խօսիցս՝ Կողմնակալս բիւրա
 ւորս . զերկուս ի Յեղից տանց Նահա
 պետութեց, զԱրտակեանսդ, և որ ի

Կաղմեայ տանէն. զորոց զանուանս 'ի
 միում, 'ի յառաջագունից ասացեալ ճա
 ռիցն՝ կարգեցաք: Յետ սորա՝ մեծ,
 և անուանի՝ և բազմաբիւր զարեւելեայ
 հիւսիսոյ կողմանն՝ կարգէ Կողմնակա
 լուծի. զայր անուանի, և յիմ դործ
 յառաջուծե՝ և հանճարոյ՝ և գործոյ
 պատերազմի, և խորհրդականուծե՝
 Առաջին, զԱռան, մեծաւ դետողն՝
 որ հաստանէ զգաշան մեծ՝ որ անունի
 Կուր: Բայց զայս գիտեա՛, զի զՅեզս
 զայստսիկ մեծամեծս՝ և անուանիս՝ Տո
 աացումն եղև մեզ՝ յառաջնումն Մա
 տենին՝ յիշատակել: զԳունդն՝ որ 'ի
 Սիսակայ, որ ժառանգեաց զգաշան
 Աղուանից՝ և զԷսնակողմն նորին գաշ
 աի, որ 'ի գետոյն Երասխայ մինչև
 յԱմուրն, որ կոչի՝ Հունարակերտ. և
 սշխարհն՝ յանուն բաղցրուե բարուցն՝
 որ անուանեցաւ՝ Աղուանք. զի աղու
 ձայնէին զնա՝ զն բաղցրուծեան բա
 րուցն. և 'ի սորա ծննդոց՝ այս Առան,
 անուանիս՝ և բաշս կարգեցաւ կողմ
 նակալ բիւրուոր 'ի Պարթեէն Վա
 զարշակոյ: 'ի սորա զուակաց ասեն՝
 սերեալ զազն Օգեացոց՝ և Գարգ
 մանաշոց, և Տողացոց, և Գար
 գարացոց իշխանուծիան: Իսկ Գու
 շարայ՝ որ յորդոցն Հարայի՝ ժառան
 գեաց հաւասար բնակուծեան իւրոյ՝
 զԷստն միծին, որէ կանգարք, և ըզ

կէս մասին՝ Չաւաղայ, զկողմն զԾոր
 զԶոր, մինչև Մամուրն Հունարակերտ
 բայց՝ զտերութեն Աշոցայ՝ և սեպհա
 կանութեն Տաշրաց՝ կարգէ Վաղար
 շակ՝ ի զաւակաց Գուշարայ՝ Հայկազ
 նոյ, իսկ ընդդէմ լերինն կաւկասայ
 կողմնակալ հիւսիսոյ՝ զմեծ՝ և զհզոր
 ազգն՝ և Նահապետութեանուն կար
 զայրգեալն Գուգարացոց, որ էր
 լեալ ի զաւակէ Միհրդատայ, Գա
 բեհի Նախարարի, զոր ամեալ Աղեբ
 սանդրի՝ Թողաւ իշխան ի վերայ գերու
 թեն ի Վերիացոց ազգացն, զոր էած
 Նաբուգոդոնոսոր, որպէս Արիւղե
 նոս պատմէ՝ այսպէս ասելով:

Մեծագորն Նաբուգոդոնոսոր՝ ուժգ
 նագոյն էր՝ քան զՀերակլէս ի Աե
 բեացոց: Ի Վերիացոց աշխարհն՝ զ
 բաժողով լեալ հասանէր, և վա
 նեալ՝ վտանկեալ ընդ ձեռամբ նո՛ւս
 ձէր. և զմասն մի՝ ի նոցանէ՝ յաջակողմ
 Պոնտոս ծովու տարեալ բնակեցուցա
 նէր. և է վերին այն՝ յեղբերկրի յարե
 մուտ: իսկ՝ ի հովտին մեծի Բասե
 նոյ, կարգէ Նահապետութի, զոր
 Գունին անուանեալ՝ որ ի զաւակացն
 Հայկայ: իսկ՝ զայր խոժոտագեղ՝ և
 բարձր՝ կոպտատարազ անձն, և տա
 փակարիթ, խորակն, և զժնահայեաց,
 ի զաւակէ Պասրամայ, ի Հայկայ Թոս
 նէ, Տուրք անուն կոչեցեալ. որ վն

տիկ հզօր՝ և այսպիսեաց արժանաւոր :
 Բայց զինի դորա՝ հաստատեւ զմեծ Նա-
 խարարութիւն ճոփաց՝ ՚ի Չորրորդն
 կօնեցեալ Հայս : Այլ՝ զՆախարարու-
 թիւն Ապահունեաց, և զՄանուաղ-
 նեանն, և զԲզնունականն, ՚ի նոյն զա-
 ւակաց Հայկայ՝ ՚ի բնակչացն գտեալ
 զպերճադոյնան, Տեարս կարգէ՝ յա-
 նուն շինից՝ և դաւառաց կոչելով :
 Այլ՝ մտացաք զդժնեայ՝ զՍաբն ան-
 ուանեալ այր, զոր ոչ կարեմ հաւաս-
 տեաւ ասել ՚ի Հայկայ, թէ յառաջա-
 գունից քան զնա ելելոց յաշխարհիս,
 զոր հին զրոյցքն պատմեն՝ լինիլ . բայց
 էր այր քաջ : կարգէ զսա՝ տակաւ ա-
 բամբք՝ պահել զլեառնն, և որսալ բլ-
 բոշանն՝ որք անուանեցան Ակունիք :
 Այսպէս՝ և ՚ի նոյն իրս զՄիանդակն
 անդառնալի, և ՚ի սմանէ՝ Մանդակու-
 նիք : Բայց յորդւոցն Ահաազնի՝ գը-
 տեալ արս, որք ինքնակամ ինդրեցին
 զՄեհենից պաշտամունն՝ պատուէ
 մեծապէս, ՚ի ձեռն տալով նց զԲը-
 մութիւն : և կարգէ ընդ առաջին Նա-
 խարարութիւս, և անուն կոչէ՝ Ահա-
 նիս : Սա պէս՝ և զԱռաւելնեանն՝ և
 զԱրեհաւանեանն, գտեալ ՚ի Չարսից
 Առաջնոց Թաղաւորացն, կարգէ ՚ի
 նոյն անուանան : Ի՛նչ զՇարեշան՝ ՚ի
 տանէ Սարասարայ՝ հաստատեւ Բզե-
 աշիս մեծ, և կուտակալ յարեմտից Հա-

բաւոյ՝ յեզերս սահմանացն Ասորես-
 տանի, առ ասին Տիգրիս գետոյ: գա-
 լառս արարդ և ելով զԱրձն, և որ շուրջ
 զնսլաւ՝ և զԼեւանն Տորոս, և որ՝ Սիւ,
 և զԿլէսուրն ամ: Իսկ զՄոկացին ՚ի
 նոյն գաւառէ գտեալ՝ այր, որունէր
 ընդ իւրև Սրիկայս բաղումս՝ Նախա-
 բարութի՛ն հաստատէ: նոյնպէս՝ և ըզ-
 կորդուացիս՝ և զԱնձեացիս, և զԱ-
 կեացիս ՚ի նոյն գաւառաց: Իսկ ըզ-
 Ռուշաունիս, և զԳողթնեցիս՝ գտի
 պատմեալ ՚ի Սիսականէն արդարև հա-
 տած. ոչ գիտեմ, թէ յանուն Արան
 ցրն՝ զԳաւառսն անուանեալ՝ և թէ
 յԱնուն Գաւառացն՝ զՆախաբարու-
 թի՛սն կոչեցեալ: Իսկ յետ այսր ամի՛-
 Սեհեան շինեալ Զարմաիր, Անդ-
 րիս հաստատէ արեգական՝ և լուսնի,
 և իւրոց Նախնեացն: Եւ աղերսել՝
 որ ՚ի Հրէիցն Համբայ Բագարատ, որ
 և Թագազիր՝ և Ասպետ, հանգերձ
 հարկեցուցանող բանիւք՝ թողուլ զօ-
 րէնս Հրէութեն, և պաշտել զԿուռս.
 զոր ոչ առեալ յանձն, թողուլ ըստ
 կամաց զնա Արքայն Վաղարշակ: Հը-
 բաման տուեալ զքաղաքն Համիրամայ
 նորոգել, և յայլ բազում տեղիս՝ շի-
 նել բազմս բաղմաքնակս, և շէնս
 զիսաորս, և մարդախիտս: և օրէնս
 իմն հաստատէ ՚ի Թագաւորութեանն
 իւրոյ. և ժամս որոշէ, ել և մտից,

և խորհրդոց՝ և խրատականութեց՝ և զքօսանաց : Եւ կարգս զինսնորութեց . և նոցանց , Առաջինս՝ և Երկրորդս՝ և Երրորդս , և որ ՚ի կարգին է : Եւ զՅիշեցուցանօղս Երկուս ՚ի ձեռն գրոյ . այլ ոմն՝ զբարի յիշողութիս առնելով , և այլ ոմն՝ զվրէժինգութեանց : Եւ բարի Յիշեցուցանողին՝ հրաման տայ , ՚ի բարկութեն Արքայի՝ և յանիրաւ հրամանս՝ յիշեցուցանել զիրան , և զճարդասիրելն : Իրաւարարս՝ ՚ի տանն Արքունի . Իրաւարարս՝ և ՚ի Քաղաքս , և Աւանս : Հրաման տայ՝ և Քաղաքացեաց մարդկան՝ կարգ , և պատիւ ունիլ առաւել՝ քան զՔեղզկաց . և Քեղզկաց պատուել զՔաղաքացիս՝ իբրև զԻլխանս . և Քաղաքացեաց՝ մի առաւել առ Քեղզկօքն պերճանալ , այլ եզրայ բարբար վարիլ՝ վասն բարեկարգութեան , և աննախանձատ կենաց՝ որ է խաղաղութն , և շինութն կենաց պատճառ , և որ ինչ նման այսոցիկ : Եւ քանզի՝ բազում ունէր ուստերս , պատշաճ վարկաւ , ոչ ամենեցուն կալ ՚ի Մծրին . վս որոյ՝ առաքէ զնոսա՝ ՚ի Գաւառն Հաշտենից , և ՚ի Չարն՝ որ է նորին սահմանակալ , որ է արտաքոյ Տարօնոյ , ՚ի նոսա թողով զէնս ամենայն հանգերձ յաւելուածով մօիցն առանձինն , և ոսկեաց կարգելոց Ար

բունուստ : Եւ միայն զառաքին որդւոց
 խրոց՝ որ կոչէր Արշակ , պահէ առ
 իւր ի համար Թագաւորութեան . և
 նորոճ ուսար՝ զոր անուանեաց Սր
 տաշէս , զոր յոյժ սիրեաց . Քանզի
 էր արդարև՝ տղայն կայտառ՝ և հզօր
 մարմնով , ոսկ զի՛ կարծիս տալ ի հայե
 ցողաց՝ որ ի նմայն աճելոցն էին արու
 թիք : Եւ եղև այս՝ յայնմհետեւ , և առ
 յապայ ի մէջ Արշակունեաց՝ միոյ որդ
 ւոց բնակիլ ընդ Արքայի , Փոխանորդ
 լինիլ Թագաւորութեն . այլոց ուս
 տերաց՝ և դատերաց գնալ ի կողմանս
 Հաշտենից , յաղգին ժառանգութի :
 Բայց Վաղարշակ՝ յետ այսպիսեաց ա
 րութեց և քաջութեց՝ և բարեկար
 գութեց՝ մեռանի ի Մծբին , Թագա
 ւորեալ ամս՝ քսան և երկու :

Պրակ. 8.

Յուստինիոյ Արշակոյ Աստուծոյ՝ և ն
 բն գործոց :

Րշակ որդի Վաղարշակայ՝
 Թագաւորէ ի վր շայոց՝
 ամս 47. նախանձաւոր , և
 հետևող Հայրենեացն լեալ
 առաքինութեցն . բաղում կարգս ուղ
 զութե գործեաց՝ պատերազմելով ի

Պանտացիս . և նշան եթող յեզր մեծի
 ծովուն՝ զնիզակն իւր ասնն՝ զքողորս
 տեգ , զոր արեամբ զեռնոց ասնն՝ մը
 խեալ է . ձգեալ ՚ի հեռեակուց՝ նըս
 տոյց խորագոյնս յերկանաբար արձա
 նի , զոր կանգնեաց ՚ի ծովեզերն :
 Չայս արձան՝ պատուեցին բազում ժա
 մասակս Պանտացիք , ոպ զառ ՚ի Մա
 տուածոցն գործս : Իսկ ՚ի գոսալն Ար
 տաշխի միւսանդամ ընդ Պանտացիս .
 ասնն՝ ընկեցեալ զարձանն ՚ի ծով : Ի
 սորա աւարս՝ աղմուկ մեծ ՚ի գօտիս
 մեծի լերինն Կաւկասաւ՝ յաշխարհին
 Բաւղարաց . և բազումք ՚ի նոցանէ
 հատուածեալք՝ եկին յաշխարհս մեր .
 և բնակեցան ներքոյ Կողայ՝ յարգա
 ւանդահող՝ և հացաւեա տեղիս , մին
 չև ՚ի ժամանակս բազումս : Ի ամանէ
 նեղեալ՝ որդիք Բազարատայ , վասն
 կուսս պաշտելոյ . երկուք ոմանք՝ սը
 բով կատարեցան ՚ի վերայ Չարցն օրի
 նաց արիաբար , զորս ոչ պատկառիմ
 ասել՝ հեռեօղ լինիլ Անանիանց՝ և
 Եղիազարեանց : բայց այլքն՝ յանձն
 առնուն՝ այնչափ միայն ՚ի շարաթս հե
 ծանել յորս , և ՚ի պատերազմունս , և
 զմանեկունս թողուլ անթլիատս՝ յոր
 ժամ լինիցին . քանզի անկինքն էին , և
 հրամայեցաւ յԱրշակայ՝ մի՛ տալ նո
 զս կանայս՝ յամ Կախարարութեց ,
 եթէ ոչ ուխտ պայմանի գիցեն՝ թա

զուլ զթլիտաութին . զոր յանձն առ
նուն՝ զերկուս զայս միայն , այլ ո՛չ՝ և
զերկրպագութիւն կոոց : Աստանօր՝
սպասին քանք ճերունւոյն՝ Մարի-
բառ կատինայ :

Պրակ 9.

Ե՛նէ՛ ռաբի՛ եգիտ զգտտեւեիւնս՝ շնի
Մ՝տէնէն՝ Մ՝տի՛բոս կտրինայ :

 կիզրն արասցուք՝ պատմել
քեզ ՚ի Հինգերորդ գրոցն՝
Արիկանստի խամանակա-
գրի . որում վկայէ՝ Յովսէ
փոս , և Հիւստիտա , և այլք բազումք
ի Յունայ . քանզի՝ նա բովանդակ փո
խադրեաց՝ որ ինչ ՚ի քարտեղս Դիւա-
նին Եդեսսեայ , որ է՝ Արճայ , որ յա
ղագս՝ մերոյն պատմէր թագաւորաց ,
որ Մատեանք ՚ի Մծբնայ էին փոխել
անդր , և ՚ի սինոպայ Պոնտոսէ՝ ՚ի Մե
հենական պատմութենցն : Մի որ ան
հաւատասցի , քանզի՝ և մեզէն իսկ ե-
ղաք Ահանատեւք այնմ Դիւանի . և
վրայ քեզ՝ ՚ի մօտայ երաշխաւորեցի
Եկլիսեաստէ զիրք Եւսերի կեսարայ
ւոյ , զոր ետ թարգմանել Երանելի
Վարդապետն մեր Մաշտոց՝ ՚ի Հայ
բեզու : Ինչիք արասցես՝ ՚ի Գեղարու

նի, 'ի գաւառին Սիւնեաց, և գտցես
 յառաջին Հաղներգութեն' յերեքաս
 սան երորդ թուին, զի վկայէ' յեզե
 սեայ' Դիւան լինիլ' ամ գործոց Ա
 աջնոցն Թագաւորացն մերոց' մինչև
 ցԱրգար, և զհինի Արգարու' մինչև
 ցԵրսիւանդ' որ և այժմ, կարծեմ' զը
 տանի պահեալ' 'ի նոյն քաղաքի:

Պրակ 10.

Յուշո՛ւ հրոյ Արտաշէսի Առաջնոյ, և
 յաւերջեալ շնորհո՛ւն:

Արտաշէս Թագաւորէ Հայոց'
 Բաբելոնացի Արշակայ' Հոր
 իւրոյ, 'իքսան և 'ի չորրորդ
 ամի' Արշակայ Պարսից Ար
 քայի: և յառաջագեմ եղեալ' ոչ զերկ
 րորդականն ունի դահ, այլ զաւագու
 թէ թեկն ածէ: որում հաւանեալ Ար
 շական յանձն առնու' տալ նմա Նախա
 գահութիւն. քանզի' երայր հպարտ, և
 պատերազմատէր. որ և Արքունիս իւր
 'ի Պարսից աշխարհին շինեաց, և զը
 բամ առանձին' զիւր պատկերն հար
 կանէր: և զԱրշական ընդ իւրով ձե
 աամբ կացուցանէր Թագաւոր Պար
 սից, ուն զՏիգրան' որդի իւր' Հայոց'
 քայց տայ զՏիգրան' որդի իւր' ցպա
 տանի ոմն Վարաժ անուն' որդի Դա

տայ'

տայ, որ 'ի զաւակէ Գառնկայ Քեզա
մեանց (քղի' էր պատանի' նշաւակ' ի'նե
տաձգուածի կորովութե) ուսուցանել
զՏիգրան . զնա իշխան Արքունակա
նացն արարեալ որսոց , և շէնս պար
զևէ զՀրազդան գետով , յանուննորա
կոչի ազգն' Արաժնունի : Բայց' ըզ
դուսար իւր զԱրտաշատայ, տայ կին
Միհրդատայ ումեմն' Արայ Բղեշի
մեծի, որ էր 'ի զաւակէ Միհրդատայ'
'Իարև Տի Նախարարի, զոր կացուցել
էր Աղեքսանդրի' ի վերայ գերութեն
Աերիացւոց աշխարհին' ոնյ յառաջա
դոյն պատմեցար . և հաւատայ նմա
զկողմնակալութիւն Հիւսիսային լե
րանցն, և Պոնտոս ծովու :

Պրակ 11.

Խաչըն Արտաշէտի յարեմափս, և յեր
բախտաւ զնել շկիւրս . և ստերեւ
ընթեմէ Հայոց շղարհներ
կոչն :

Անժամ' հրաման տայ Ար
տաշէտ' զոր յարուցանել յա
րևելից, և 'ի հիւսիսոյ' բա
զում յոյժ, մինչ ոչ գիտել
զհամար նմա . այլ յանցս, և յիջաւանս'
բար' ըստ մարդաթուի' կարկառ, նը
շան բազմութեն' թողուլ . և խաղայ

այնու՝ յարեմուտս, ձերբակալ առնէ
 զԿիւրոսս Լիբէացոց. և գտեալ յԱ
 սիայ՝ պղնձաձոյլ՝ ոսկէզօծ պատկերս
 զԱրտեմեայ Դից՝ զՀերակլեսայ, և
 զԱպոլոնի, տայ բերել յաշխարհս մեր,
 զի կանգնեացեն՝ յԱրմաւիր. զոր ա
 ռեալ Քրմապետացն՝ որք էին յազգէն
 Վահունեաց՝ զԱպոլոնի, և զԱրտե
 մեայ Դիցն՝ կանգնեցին յարմաւիր. իսկ
 զՀերակլեսայ՝ զԱնապատներն, զոր
 արարեալ էր ՚ի Սելիլէայ, և ՚ի Դիպո
 նոսէ կրեացոց զՎահագն իւրեանց
 Նաթնի վարկանելով՝ կանգնեցին ՚ի
 Տարօն՝ յիւրեանց սեպհական գեօղն՝
 յԱշտիշատ, զկնի մահուանն Արտա
 շիսի: Բայց՝ Արտաշիսի նուաճեալ
 զցամաքս միջոցաց ծովուցն երկոցունց՝
 ըստ զՈվկիանոս բաղմութիւնս Եւրոպ
 Սրեմուտս. բանդի՝ մեծ յոյզք խոս
 վութեց Եղեալ՝ ՚ի Հառվմէ. ոչ որ նր
 մա ընդդիմանայր հզորապէս. այլ՝ ոչ
 դիտեմ ասել՝ յորպիսի ազգմանէ, ա
 հագին իմն աղմուկ լեալ շփոթից. և
 բաղմութեան զօրացն՝ զմիմեանս կո
 տորել: Իսկ Արաաշէս փոխուցեալ
 մեռանի, որպէս ասի՝ յիւրոց զօրացն.
 Թագաւորեալամս, 25: Բայց՝ Յելաս
 դայ առեալ պատկերս, զԴիոնի՝ զԱր
 տեմիդեսայ՝ զԱթենայ՝ զՀեթեստու,
 զԱֆրոդիտեայ, տայ բերել ՚ի Հայս.

որք՝ ոչ ժամանեալ միջամուխ լինիլ
յաշխարհս՝ լսեն զբօլթ մահ ունն Ա/
տաշխի, և փախուցեալ ընկենուն ըզ
պատկերսն յԱմրոցն յԱնի. և քուրմ
նոցա՝ զհետ լինելով, դադարեն առ
նոսա:

Պատկ 12.

Այսպէս Տիեզեր-ի-աւ-ի-ե-ան Ար.
ք-ւ-ի-ի, և ի-դ-ե-լ-ո-ն շկի-ր-ո-ս՝ յայ
լոյ Պ-ք-մ-գ-ր-ոյ:

 Այս ասացեալ Պատմա-
գրացն Յունաց, ոչ միայ
կամ երկուց, այլ բազմաց.
ընդ որ տարակուսեալ մեր
բազում խոյզ խնդրոյ արարարք. քան
զի՛ լուսաբ ՚ի պատմութեց ոմանց, կիւ
րոսի սպանեալ զկիւրոսս, և բարձել
զԹադաւորութիւն Լիդացւոց: և դար
ձեալ պատմի առարկութիւն կրիդի-
մեայ, և Նեքտանեբեայ: և է նեքտա
նեքոսս այս՝ վերջին Թադաւոր Ե-
դիպտացւոց, ՚ի Մանեթոսէ պատ-
մեալ, զոր ոմանք՝ Հայր Անեքսանդ-
րի ասացին: և դոմանեմք զժամանակս
կիւրոսի՝ երկերիւր ամառ՝ յառաջ
քան զՆեքտանեբայ. իսկ՝ զՆեքտա-
նեբայն՝ երկերիւր ամառ՝ յառաջ Ե-
ղեալ քան զԱռաջնոյն Արտաշխի՛

Թագաւորի Հայոց: Բայց՝ քանզի բազումք են, որք ասեն զԿիւրսոս մերոյ Արտաշիսի կալեալ. և ոճով ինն՝ պատմեն, եւ հաւանեալ եմ. քանզի ասէ Պօղիկրատէս՝ այսպէս. մէջ ինձ Արտաշէս Պարթև, քան զՄակեդոնացիին Աղեքսանդր. զի կալով յերում աշխարհին, իշխեաց Օկերայ՝ և Բաբելոնի. և չև՝ ընդ ալիս՝ դեռ անցեալ՝ զԼիբէականն սասակեաց զլորս, և կալաւ զԿիւրսոս. և յառաջ քան զԱսիա հասանելն՝ Մատիկէ գղեկին քարոզեցաւ: Աւաղ բախտին, միայն թէ՛ ՚ի Տերաթեն, և ո՛չ՝ ՚ի փախտեանն՝ եր փախձանեալ: Ասէ հանգոյն դ.մին՝ և Ազարս, փորք՝ Աղեքսանդրի, և Դարեհի՝ պատերազմն, առ Արտաշիսին բաղդատեալ. քանզի՝ նոցայն, ո՛չ ՚ի փոշոյն մարտը երևէր լոյս արնընջեանն. այլ՝ սաճածկեաց նեառձգութիւն, և ստուերացոյց զարեգակն. ձեռագործ գիշեր զմիջօրէի արարել: ո՛չ փախտեաց Համբաւարեր ՚ի Լիբէացւոցն թողեալ. այլ՝ և զԹագաւորն Լիբէացւոց զԿիւրսոս՝ ի ապակի հրամայեաց կացուցանել: զմտորա՝ և ո՛չ ուղիք զգետոյն ստուարացոցին արբմամբ ՚ի ձմեռնային նեղութն իջուցանելով. զմզի՝ և զթուոց եցոյց արկար լինիլ բաղձութիւն զօրացն, մինչդի՛ չափոյ պէտք եղեն առաւել՝ քան զՏա

մարտի : նա՛ ընդ այս ո՛չ հպարտացաւ .
 այլ՝ արտաստե՛նաց ասելով . անաղ փա
 րացս անցաւ որի : Գրե՛ ևս Կամաղ
 րոս այսպէս , խարկեանք լինէին հպար
 տացելոյն Լիւրեացոց . Կրիսեայ ,
 Թեւեախա հարցուին պատասխանելով .
 Կիրոսս անցեալ ընդ ալիս դետ , քա
 կեացէ զիշխանութիս . զոր նա զօտա
 րաց կարծեալ՝ զինքն քակակ : քանզի՛
 կալեալ զնա Պարթևին Արտաշեսի՛
 հրամայեաց յերկաթեղէն տապակ հա
 նել : Իսկ՝ Կիրոսսի յիշեալ զքանան
 Սիդոնի Աթենացոյ՝ ասէ յիւր լե
 ղուն : ո՛վ Սիդոն Սիդոն , զեզեցիկս
 բարբառեցար՝ ո՛չ երանել զբարեբախ
 տութի՛ մարդոյ՝ մինչև ՚ի վախճան .
 Իսկ լուեալ որք մերձն կային՝ պատմե
 ցին Արտաշեսի , եթէ զնոր ինն Աճ
 կարդայ Կիրոսս : և զթացեալ Արտա
 շեսի՛ հրամայեաց ամել : և հարցեալ՝ և
 ուսեալ՝ թէ զի՛նչէ՛ որ աղաղակեացն .
 հրամայեաց ներել զաանջաման : գրե՛
 և Փիզոնիսս , ամենեցուն Թագաւո
 րաց՝ հուժիու եղեալ Պարթևն Ար
 տաշէս , ո՛չ միայն զԼիրեացիսն վա
 նեալ՝ և զԿիրոսս կապեաց , այլ՝ ՚ի
 Հելեպպոնտոսն , և ՚ի Թրակիէ՛ դաա
 րերցն փոխեաց զընութիս . ծովագը
 նաց ընդ երկիր՝ բերեալ լինէր , և Է
 ծով՝ հեռեակելով . Թե տաղացոցն
 սպառնալով՝ համբարն հիացուցանէր

զ Հելլենականն . կործանեաց զԼակե-
 դեմոնացիս . փախոյց զՓոկեացիս .
 Ղոզկիացիք եղեն անձնատուրք . Բիւ-
 տացիք մասն են ՚ի կաշուածոյ նի : ընդ
 ամենեսին նմա Հելլադայ մատուցա-
 նէր զասն . յետ փոքու ժամանակի ա-
 ղէան անցին զամենեքուքք : ոչ այն
 այնքան թշուառացաւ Կիւրոս ը Մաս-
 քութա պատերազմելով . ոչ այսպիսի
 կիրս կրեաց Դարեհ՝ յիսկի թացւոցն
 փախուսան . ոչ Կամբիսէս յԵթով-
 պացիս՝ փոքր՝ և քսերքսին Հելլա-
 դայ զօրու երթալն . թողլով նոցա ըզ-
 գանձս՝ և ղխորանս , միայն կենդանի
 փախուցեալ մազապուրայլ՝ Սամեծա
 մեծ յաղթականօք պանծացել . յիւրաց
 զօրացն խողխողի : Արդ՝ ես հաւատար-
 մութն արեանի համարիմ , զայսօսիկ
 պատմութիւն և զայն Կիւրոսս՝ որ առ
 Կիւրոսի , կամ Նեքրտանի բեաւն պատ-
 մեն , կամ սուրբ լեալք , և կամ միով
 անուամբ՝ բազմաց վարեալ թագաւո-
 րաց : ուր յուրից է սովորութի :

Պրակ 13.

Յուզու թագաւորութեան Տէգրանայ
 Մեծայ՝ և ընդդէմ Կոնյ շրջան
 Յունաց, և ՂԱՒԵՏԻԱՆ ԶԻՆԵ
 ԼՂ. և սրչաւանս սանեւ
 'ի Պաշտօնի :

 Եւս՝ Արտաշեսի Ասաջնոյ
 Թագաւորի Տիգրան՝ որդի
 նորա 'ի բառասուն՝ և յինն
 երորդ ամի Արշակայ՝ Թա
 գաւորի Պարսից . և ժողովեալ զգօրս
 Հայոց՝ ընդդէմ երթայ զօրացն Յու
 նաց . որք յետ մահուան Հօրնի՝ Ար
 տաշեսի՝ և զրուելոյ զօրացն, հետա
 մուտ լեալ՝ գային յաշխարհս մեր . ո
 ղոյ ընդդէմ պատահեալ Տիգրանայ՝
 արգելեալ 'ի վերջ պահանջի . և 'ի բեռ
 այր իւր Միհրդատ հաւատացեալ ըզ
 Մատար, և զհոգս միջերկրեայցն . և
 զօր բազում թողեալ առ նմա, դառ
 նայ յաշխարհս մեր . Ասաջին գօրծ՝
 զՄեհհանս շինել կամեցեալ : Իսկ
 Քրմացն՝ որ 'ի Յունաց զմտաւ անեալ
 զի մի՝ 'ի խորագոյն Հայս վարիցին .
 պատճառեցան զըզմութիւնս . իբր թէ՝
 'ի իրն անդէն կա՛նցին զքնակութիւն .
 որում հաւանեալ Տիգրան՝ կանգնեալ
 զԱրեւալիսկան պատկերն Ղաւսի Ա

մարն յԱնի. և զԱթենայն՝ ՚ի Ռիլա,
 և զԱրտեմիդեայ զմիւս պատկերն՝ յԵ-
 բիզայ. և զԵֆեսոսուն՝ ՚ի Բագառին ջ-
 բայց զԱֆրոզիսեայ պատկերն՝ իր-
 ըն Հերակլեայ՝ տարփաւորի առ նո-
 ՚րին պատկերին Հերակլեայ՝ հրամայ-
 եաց կանգնել յաշտից տեղիսն : Եւ
 ցասուցեալ Է Վահանիսն՝ եթէ ընդ
 էր յիւրեանց սեպհականին իշխեցին
 կանգնել զպատկերն Հերակլի՝ զառա-
 քեալն ՚ի նորուն հօրէ, ընկենու զնա
 ՚ի Քրմաթէն՝ հանդերձ զգեօղսն յԱր-
 քունիսն ունելով, յորում պատկերքն
 կանգնեցան : Եւ այսպէս՝ Մեհեանս
 շինեալ, և առաջին Մեհենիցն՝ Բա-
 դինս կանգնեալ, զոհս ամ Նախարա-
 րացն՝ հրամայէ մատուցանել երկրպա-
 դութի. զոր շառեալ յանձն՝ Արանց
 Ազգին Բագրատունեաց, յորոց ըզ-
 միոյ ունեմն՝ զլեզուն հասեալ, որում
 անուն էր՝ Ասուգ : Վն պատկերացն
 անարգանաց, ոչ այլ ՚ի իր խաշտան-
 գէ. բանդի՝ յանձն առին ուտել ՚ի զո-
 հիցն Արքայի, և զմիս իողի. Թէպէտ
 և ոչ ինքեանք զոհեցին երկրպագու-
 թի. վասն որոյ՝ ահաւ ՚ի նոցանէ
 զիշխանութի զօրուն. բայց միայն ըզ-
 Թագակապ Ասպետութիւն՝ ոչ հա-
 նէ : Ինքն իջանէ ՚ի Միջագետս, և
 զտեալ անդ՝ զԲարշապինայ զպատ-
 կերն. զոր պատկեր՝ ՚ի փլոսկրէ, և

Պրակ 14.

ԴՆՏԱՆԻ Ի ԿԷ ՊՆՏԵԻ ԶՆՈՎՄԱՅԵՅՈՅ
 ԶՈՐՈՎՆՐԻՒ Ե ԱՆՆԱՆԼ ՂՄՈՒՄԻ . Ե
 ԵՆՑ ՄԻՆԻՏՄՈՅ :

Այնմ ժամանակի Պոմպէոս
 ԶՆՈՎՄԱՅԵՅՈՅ ՉՕՐԱՎԱՐ՝
 զՕՐՕՔ ԲԱՂՎՈՔ ԵԿԵՈՂ ՏԱ-
 ՍԵՈՂ Ի ՄԷՋ ԵՐԿՐԵԱՅԱ . ԸՂ
 ՍԿՕՐՈՍ ՂՄԱՐԱՐԱՅԵԱՆ ԻՐ ԱՍՕՐԻՍ
 ԱՍԱՐՔԻ՝ ՄՈՂ ԱՅԱՆԵՐԱՂՈՎ ԸՆԴ ՏԻՂՐԱ
 ՆԱՅ : ԲԱՆՂԻ՝ ԷՐ ՊԱՐՁՆԵՈՂ ՃԻՐ ԱՂ-
 ԽԱՐՀՆ՝ ՎՄԽԱՆ ԶԱՊԱՆՆԱՅ յԵՐՈՂԱԿԻՆ .
 ԱՆԵՆԵՈՂ ՍԿՕՐՈՍԻ Ի ԴԱՄԻԱՍԿՈՍ՝ Ե
 ՍԵՆՍԵՈՂ ՊՐԱՊԱՐՆՆ ԱՍԵՈՂ Ի ՄԵՍՐԱ
 ՂԱՅ՝ Ե Ի ՂԱՂԱՅ . զՆՈՍԱ ՏԱՐԱԾԵՈՂ
 ԶՆՂՆ՝ Ի ԶՐԷԱՍՏԱՆ ՓՈՒԹԱՅՐ՝ ՏԱՍԱ
 ՆԵՂ Ի ՎԵՐԱՅ ԱՐԽԱՍԱՐՈՂԻ , յՕՂՆԱ-
 ԿԱՆՈՒԹԻՆ ԵՂՐՕՐ ՆՕՐԱ ԵՐԻԿՈՒ ԶԻՐ
 ԿԱՆՈՒ ՔԱՏԱՆԱՅԱՅԵԱՐՔԻ՝ ՕՂԸՆՅ Ա-
 ՂԵՐՍԱՆՂՐԻ : Իսկ Պոմպէի պատերազ
 մեՈՂ ընԴ ՄԻՆԻՏՄԱՍՅԱՅ , ՍԵՍԱՆԵ ԸՂ
 ՍԱՍՏԻԿ ԸՆԴ ՊԻՄԱԿԱՅՈՒԹԻՆ՝ Ե ՊԱՏԱ
 ՂԻՆ ՄԱՐՄԱ , Ե ՎՄԱՆՂԻ յՅԺ . ՍԱ-
 ԿԱՅՆ՝ ԲԱՂՎՈՒԹՆՆ յԱՂԹԵՈՂ , ՓԱԽՍ-
 ՍԱԿԱՆ ՎՆԻՐ ՄԻՆԻՏՄԱՍ Ի ԿՈՂՄԱՆՍ
 ՊՈՆՏՈՍԻ : յԱՐՈՒՑ ԻՐՐԵ ՂԵՐԾԱՆԵՂՈՎ
 ԵՂԵՈՂ ՊՈՄՊԵՈՍ , ՕՐՈՒՄ ԱԿՆ ՈՂ Ա-
 ՆԷՐ՝ Ե ԱՍԵՈՂ ՂՄՈՒՄԱՐ , Ե ԿԱՂԵՈՂ
 ՂՕՐՂԻ ՆՕՐԱ ՂՄԻՆԻՏՄԱՍ , ՆՍՏՈՒԿԱ-

նէ 'ի բաղարին զօր, և ինքն ոչ հետա
 մուտ լինի նմա, և ընդ Ասորիս 'ի Հը
 բեաստան փութայր հասանել . և 'ի
 ձեռն հօրն Պիղատոսի Պոնտացոյ՝ ըզ
 Միհրդատ սպանանէ՝ Թունաւոր զե
 զօր : Վկայէ այսմ բանից՝ և Յովսէփ
 փոս՝ 'ի Ճառին, որ վասն Ապրսամին
 պատմէ, այսպէս ասելով . Պոսպէի
 մտ Յերիբով հասանեն ասեալիք մա
 հունան Միհրդատայ :

Պրակ 15.

Յուզոյ յորձնելոյ Տեգրանայ 'ի վերայ
 շրոյ Հորվայեցոյ, և իոյս Կա
 զմիւսն . և որձնել ըմ
 նայն Միհրդատ :

Ս' Թագաւորին Հայոց
 Տեգրան, զգերութին Հը
 բեից նստուցեալ յԱրմա
 յիր՝ և յԱւանին Վարդգէ
 սի, որ 'ի վերայ Քասաղ գետոյ : և զյե
 լուզական բնաջինջ արարեալ 'ի լեռ
 նէն, և զսուգ Միհրդատայ կատա
 թեալ . խաղայ գնայ յԱսորիս, 'ի վե
 րայ զօրացն հռոմայեցոց՝ առ 'ի վե
 րէժա պահանջել : Ընդգէմ նորա գայ
 Գարիանոս Սպարապետ զօրացն հը
 ռոմայեցոց, զոր թողեալ էր Պոմ
 պէի 'ի գնան իւրում 'ի հռոմ . և Գա

բխանաս ո՛չ իշխեաց 'ի դիմի հարկա-
նել Տիգրանայ, դառնայ Տեփրատայ,
զՊատղոմէաս անելով պատճառս . և
գաղտնի հաշտութիւն խօսեցեալ ընդ
Տիգրանայ, տայ զքեռորդին նր' զպա-
տանին Միհրդատ . զորդին Միհրդատ
տայ, զոր կաշեալ էր Պոմպէի 'ի Մա-
ժաք' ասելով, թէ՛ գաղտնաց :

Պրակ. 16.

Պատերազմ կրօնայ, և ստախոսն նորի՛ն
'ի Տեգրանայ :

Կասկած առեալ հասովմայն-
ցոց՝ զԳարինոս փոխեն, և
զԿրասոս փոխանակ առա-
քեն : որոյ եկեալ և առեալ
զմտ գանձս՝ գտեալս 'ի տաճարին Այ
Տէմ, խաղայ 'ի վերայ Տիգրանայ . և
անցեալ ընդ Եփրատ, սատակի ամե-
նայն զօրօքն հանդերձ՝ 'ի պատերազ-
մելն՝ 'ի Տիգրանայ . զորոյ գանձան ժո-
ղովեալ Տիգրանայ՝ դառնայ 'ի հայս :

Պրակ 17.

Թե՛ որդե կրտսի՛ն՝ ընդդէմօց եղի
Տիգրանոյ . և Միհրդատոյ ազգոս
Բել՝ և շինել շկտորե :

Չարելի Հասկմայեցւոց՝ առա
ջին զկրասոս անթիւ զօրօք
Սա եկեալ՝ և ընդդէմ կա
ցեալ , չտայ թողլ զօրացն
հայոց՝ անցանել ընդ Եփրատ , և առ
պատակել յԱսորիս : Չայտա ժամ
նակա՝ թերահաւատութի լեալ Տիգ
րանայ ՚ի պատանին Միհրդատ , ոչ
զիւր կարծելով քեռ որդի՝ չտայ նմ
ման ինչ իշխանութի , այլ՝ և ոչ զիւր
աշխարհն Վրաց . և Միհրդատայ ար
համարհութի կրեալ ՚ի Քեանուշնիւր
և Տիգրանայ , ապստամբութի անկա
նի առ կեսար , իշխանութի գտեալ
զՊերգեայ քաղաքի , զօրավիզն օգնա
կանութի լինի՝ Անտիպատրոսի հօր հե
րովդի , կեսարու հրամանաւ : Սա՛ շի
նե զՄաժար , ընդարձակագոյն , և
պայծառ շինուածովք , և անուանե կե
սարեա ՚ի պատիւ կեսարու . և յայնմ
հետե՛ բարձեալ լինի իշխանութիւնն
Հայոց ՚ի քաղաքէն յայնմանէ :

Պրակ 18.

Յուզու գոթանութի Տեգրանայ՝ և Ար
 շէշի, և աստեղ սոցոտի՝ ՚ի Պրշե-
 րիէ, և գերութի Հիւրիւնո-
 թիւնայ-դեռի, և ոչ
 քաղութիւն հրէից :

Եւ այսր իմի՛ ՚ի հիւանդու
 թն եղեալ Տեգրանայ, ա-
 ղերսէ՛ ՚ի սէր զԱրշէզ Ար
 թայ Պարսից, յաղաղս հը
 պարտութե՛ հօրն՝ հանելով ՚ի նոցանէ
 զնախագահութիւն : Իսկ սա իւրովք
 համօք ղերկորդականն ունելով՝ ըստ
 իրաւանց, դարձուցանէ ՚ի նա զնախա-
 գահութիւն. և ՚ի հաշտութի՛ անեալ
 զԱրշէզ, աւնու ՚ի նմանէ զօր յօգնա-
 կանութի ինքեան : Յայնմ ժամանա-
 կի՛ առեալ Տեգրանայ զՔաղաքիբան՝
 Նահապետ Ռըչտունեաց նախարա-
 րութիւն՝ Սպարապետ կաշուցանէ զօ-
 րացն հայոց, և Պարսից, և առաքէ
 ՚ի վերայ զօրացն հռովմայեցւոց. հրա-
 ման տալեալ՝ զքնակիչս աշխարհին Ա-
 սորուց, և Պաղեստինացւոց՝ ՚ի հաշ-
 տութի հաւանութե՛ խօսիլ : Նմա ընդ
 առաջ լինի՛ Պակարոս ոմն անուծ, ո-
 թայ հայրն լեալ Թադաւոր Ասորուց,
 և ինքն ինախ Վախագոնի Արիստա-

երկրայինս, և յարև Արշէղի, և Տեղ
բանայ: Ընդ որ մտաճացեալ հիւրկա
նոս, Թողու զհերովդէս 'ի վերայ Ե.
բուսաղեմի, և զփասայելոս՝ զերէց եզ
բայր հերովդի, առեալ ընդ իւր գայ
առ Բազափրան 'ի ծովեղերն, 'ի դեօզն՝
որ կողի Երախսն: և Բազափրան խո
բանանկա Թք սաառէր զնս, և ինքն
յանկարծակի անտի զնացեալ, մնացե
լոյ զօրացն հրաման տայր, 'ի բուսն
առնուլ զնոսա, և 'ի ձեռն Անտիգո
նի մամնել: և Անտիգոնոս 'ի վերայ
հիւրկանոս անկեալ՝ զականջս նի ատա
մանքն 'ի բաց կարէր. զի Թէ՛ և սյլ
ժամանակ փոխեացի, անհնար լիցի նը
մա զՔահանայապետութիւն ունիլ.
բանդի՝ օրէնքն զողջանդաման՝ հրա
մայեն կացուցանել Քահանայս: և
Փասայիլի եղբայր՝ հերովդի խրովի
զարկեալ զիւր գլուխն զքարի, առա
քեցաւ բժիշկ Անտիգոնեայ, իրր Թէ՛
բժշկել զնա՝ ելից զվերն նորա Թունա
ւոր գեղովք, և վախճանեցոյց 'ի Բա
զափրանայ հրաման տուեալ Գնէլոյ՝
Տակառապետի Արքայի Հայոց յԵ՛ժ
զհերովդէս որսալ. իսկ Գնէլ զհերով
դէս՝ արտաքս քան զպարիսպն ելա
նել պատրէր. զոր շտուեալ յանձն հե
րովդի, և ո՛չ ևս՝ կալ 'ի բաղաքին իշ
խեաց, երկուցեալ 'ի պատառմանէ Ան
տիգոնեանցն, 'ի զիշերի ծածուկ ընտա

նեօքն հանդերձ՝ առ Եղովայեցիսն
 փախչէր, ՚ի Մասանդան յամուրն . թո
 ղեալ զընտանիսն, ինքն ՚ի հոռմ փա
 թայր հասանել : Բայց՝ զօրքն հայոց
 ձեռն տա՛ռութեամբ Անտիգոնեանցն՝
 յԵլմ մտանէին, ո՛չ ինչ ումք փա
 սեալ . բայց միայն զհիւրկանու զինչն
 առնուին աւելի քան՝ 300 քանքար .
 և ընդ դաւառսն ասպատակեալ ըզ
 հիւրկանեանսն աւերէին . և զՄա
 ղիկացւոց քաղաքն գերի առեալ՝ թա
 դաւոր կացուցանէին զԱնտիգոնոս .
 կապեալ զհիւրկանոս՝ ածեն Տիգ
 րանայ՝ հանդերձ գերութեամբն . և
 Տիգրան հրաման տայ Բաղասիրանայ՝
 նստուցանել զգերին Հրէից՝ որ ՚ի Սա
 մարացւոց, ՚ի քաղաքին Շամիրամայ :
 և Տիգրանայ ո՛չ աւելի բաւեալ քան
 զերկեամ մի՝ յեւ այսորիկ վախճանի :
 Թաղաւորեալ ամս՝ 33 :

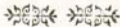
Պրակ 19.

Այլ դասերակ շայոց, ընդ զորս հասն
 շայոցոց. և դասուին Սէշնի՝ և
 Բենդեգէոյ:

 Երավդէս անցեալ 'ի Տոսմ,

 առաջի Անտոնիոսի՝ և Կե

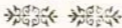

 սարու՝ և Սինկլիտոսին, զին

 քեան միամտութի՝ առ հը
 ոսվմայեցինն պատմէ, և Թադաւոր
 հրէաստանի յԱնտոնիոսէ եղեալ, առ
 նաւ իւր զօրավիգն օգնականութեան՝
 զԲենդեգէոս հոսմայեցւոց Սպարս
 պեան զօրօք պատերազմել ընդ զօրս
 շայոց՝ մերձ Եփրատ. և 'ի զՊակա
 րոս սպանեալ՝ դառնայ Երուսաղէմ
 'ի վերայ Անտիոնի: Իսկ շայոց միւս
 անգամ օգնութիւն զօրու 'ի պար
 սից դանալ՝ զիմեալ 'ի վերայ Սէզո
 նի, և փախստական զնա 'ի Բենդե
 գէոս արկանեն, հեղձունս արեանց
 առնելով անբաւս:

Պրակ 20.

Ե՛կե՛ զե՛րր Անտոնոս Իրեմիէ ԴԻՔՆԷ
 'Ի Քերոյ շրջն հոյոյ՝ առնաւ շէ
 Հ-Տի-Կ :

Չարեալ Անտոնիոս՝ Իւրո-
 յի հասանէ իմ զօրօք հոօ
 մայեցւոց . և հասեալ 'ի Համ
 բաղ , լսէ զմահն Տիգրա-
 նայ , և առեալ զքաղաքն , և թողեալ
 Ղասիա՝ զօրավիզն հերովդի՝ մարտ
 դնելով ընդ Երուսաղիմի՝ 'ի վն Ան-
 տիգոնի , ինքն 'ի ձմերոցս գնայ յԵ-
 ղիպոսս , վառթայր հասանել ըստ
 շամբշութն առն կնամուլոյ՝ ցանկա-
 թի վառեալ 'ի կղեպատարայ՝ զչխոյն
 Եղիպատացոց : Այս կղեպատարա՝
 դուսարէ Պատղոմէոս Դիոնիսի , թառն
 Պատղեմայիդ կղեպատարայ՝ և սիրե-
 լի յոյժ հերովդի . վն որոյ , առաւել
 ևս՝ յանձնէ Անտոնիոս Սասիայ . որ
 և մարտացեալ իսկ քաջապէս՝ առ-
 նաւ զԵրուսաղիմ . և սպանեալ զԱն-
 տիգոնոս՝ թաղաւ որեցուցանէ զհե-
 րովդէս ամենայն հրեատարանի , և Գա
 լիլեայ :

Պատկ 21:

Յարգու Ռահմանի Արտաւազդայ,
 և գաբերուել ընդ հովանայի:

Այոց թագաւորէ Արտաւազդ՝ որդի Տիգրանայ: սա ժառանգեցաւցնէ զեղբորս իւր, և զքորս ի գաւառին Աղւստովաի, և Առբերանայ, թող լով ի նոսա զմասն Արքունի՝ որ ի շէնսն այնց գաւառաց, հանգերձ առանձին մտից, և ռոճկաց. ըստ օրինակի ազգականացն՝ որ ի կողմանց հաշտենից: ուն՝ զի լինիլ նոցա պատուականագոյն, և առաւել թագաւորազն՝ թան զայլսն Արշակունիս: միայն օրինադրէ, ո՛չ կեալ յԱրարատ ի բնակութիս Արքայի: Բայց՝ այլ ո՛չ գործարութի, և քաջութի եցոյց. այլ ուտելաց՝ և ըմպելաց պարսպեալ. մօրից՝ և եղեգնապարակաց թափ առեալ շրջէր՝ և առապարաց, զիշավայրիս, և զխոզս արածելով. զիմաստութենէ, և զքաջութի, և զքարի յիշատակաց՝ անփոյթ արարեալ. ծառայ՝ և սարուկ որովայնի լինելով, արդարև զաղբիս մեծացուցանէր: Սարասրելով յիւրոց զօրացն՝ վն առաւել պրզերդութի, և սաստիկ որկրամուտութի, մանաւանդ զի և միջագետս ասորոց՝

Անտոնիասի հանեալ էր ինմանէ . թոր զայրացեալ Արտաւազդ, հրաման տայր՝ զոր յարուցանել զԲերաւորս Արարատական նահանգին, և զԵնակիւս լերինն կաւկասու հանդերձ Ազուանօք, և Աբօք . խաղայ՝ իջանէ ՚ի Միջագետս, և հարածականս առնէ զգորս հռօմայեցոց:

Պրակ 22:

ՉԵՐԲ՝Ի՛Լ Ե՛ՆԵԼ ԶԱՐԻ՛ՆՆԻ՛Ց Ա՛Կ՝ՆԵ՛Յ:

ՄԻՆԵՆԵԱԼ առիւծարար գաղտնաւ յուր թի՛ն Անտոնիաս, առաւել ևս՝ թունեալ ՚ի կրկնօպատրայ: Քանզի՛ քեն պահեալ էր՝ զն լեկանաց իւրոյ հանուոյնս, որ ՚ի Տիգրանայ. և ո՛չ միայն Հայոց, այլ՝ բազմաց այլոց թագաւորաց լինէր մահաբեր, զի՛ նոցայոցն տիրեցէ իշխանութեց. սակս որոյ՝ բազում թագաւորս սպանեալ Անտոնիաս, կը դէոպատրայ հաւատայ՝ զնոցա իշխանութիս, բայց ՚ի Տիգրոսէ, և ՚ի Արգոսէ, և որ միանգամ՝ ընդ Ազատ գետովն էին: Ե՛ւ առեալ զբազմութի զօրացն՝ դիմէ ՚ի վերայ Արտաւազդայ, և անցեալ ընդ Միջագետս՝ կտարէ անհնարին զգորս հայոց, և ձերբակալ

առնէ զԱրքայն նոցա . և դարձեալ
 յԵզիպատս՝ պարգևէ Կղեոպատրայ
 զԱրտաւազդ՝ որդի Տիգրանայ՝ հան-
 դերձ բազում ընչիւք յանկածէ պատն
 բազմին :

Պրակ 23.

Յուզոս Բոգոստրէւն Արշակոյ՝ և շա-
 քանն Տաւուսոս հարնէ Հոյոց Հը-
 ստիոյեցոց : Եւ որ իսկն հիւ-
 իսնս վահանոյողերի . և վան
 նորն՝ վանգ ուրն Բոգոս-
 տրուանեաց :

Քաաներորդի ամբ, 'ի կատա
 բուն աւուրց թագաւորու
 թն Արշակ, ժողովեալ
 զօրք հայոց՝ հրամանաւ նո
 թն՝ թագաւորեցուցին 'ի վր ինքեանց՝
 զԱրշակ, որ և Արշակ, որդի Արտա
 շակ՝ Եզրայր Տիգրանայ՝ հայր Ար-
 զարու : զսա սմանք կոչեցին յասոր-
 ւոց՝ Մանովազայ . ըստ յայտից սո-
 վորութն կրկին ունելով անսուանս .
 ուն հերովդէս աղբիպաւ, և ուն Տիտոս
 անսանինս, և կի՛ Տիտոս Յուստուս :
 Բայց՝ քանդի 'ի նմին ամբ վախճանե-
 շաւ Արշակ՝ թողով զթագաւորու
 թն պարսից՝ որդւոյ իւրում Արշորի
 մանկան՝ փորրկան՝ յոյժ աղայոյ . ո՛չ

րայ՝ Նահապետ աղգին Գնունեաց՝ ա-
 սելով: Գիտեալ Արքայ՝ զի ապստամ-
 բել ՚ի բէն կամեցաւ Ենանոս, խոր-
 հարդ ընդ իս բերելով, զի երդումն
 ինդրեացաւ ՚ի հերովդէ Թաղաւորէ
 հրէաստանի, իբր ընդունել զմեզ՝ և
 տալ ժառանգութիւն ՚ի բնիկ երկրի մե-
 րում: քանզի՝ նորահատուտ ծանակեցար
 յաշխարհիս յայսմիկ. և իմ ո՛չ յանձն
 առնելով՝ ասեմ ջնա. ընդէ՛ր պատ-
 րիմք զբուցօք վաղնջուց, և պատաել
 առասպելեօք՝ Պաղեստինացիս զմեզ
 վարկանելով: և նորա անյուսացեալ
 յինէն, նմին իրի իսկ՝ առաքեաց զՔա-
 հանայապետն հիւրկանոս, և առաւել
 ևս՝ ՚ի հերովդէէ անյուսացաւ. սա-
 կայն ո՛չ մեկնի ՚ի դրժողութեան քա-
 րուցն, եթէ ո՛չ՝ Արքայդ աճապա-
 րեացես նմա: Այսմ քուժնց հաւա-
 նեալ Արշամայ, և հաւատացեալ, հը-
 րամայեաց տանջանս պէսպէս՝ ՚ի վերայ
 Ենանոսի կուտել: Եւ վախճան գոր-
 ծոյն՝ կամ, Թողով իսպառ զօրէնս հը-
 րութիւնն, և երկիր պազանել արեգա-
 կան, և պաշտել զկուռս արքայի, Ը-
 որ վստահացեալ արքայի՝ տացէ նմա
 զնոյն իշխանութիւն. կամ կախիւ զփայ-
 տէ, և բնաջինջ լինիւ աղգի դորա:
 և սպանեալ զմի յաղգականաց առաջի
 նորա՝ որում անուն էր Սարիս. և ա-
 ընթեր զորդիսն մատուցեալ ՚ի տեղի

ապանմանն, որոց անուններն՝ Սափա-
տիա, և Ազարիա. յերկիւղէ մահուան
որդւոցն՝ և ՚ի Թափաւնձեղոյ կանանցն.
կատարե զկամս Արքայի՝ հանդերձ ամ
ազգատոհմաւ, և յառաջին պատիւն
իւր հաստատի. սակայն՝ ոչ ամենեկն
վստահանայ ՚ի նա արքայ, հաւատա-
լով նմա զաշխարհն. զի ՚ի Միջագե-
տաց միայն հեռացուցէ զնա:

Պրակ 24.

ԳՆԻՆԻՒՆԻ ՀԵՐԵՄԻ ԸՆԴ ԱՐԶՄՈՅ՝ Լ
ՍԻՄՈՅ ԿՆՆՆԻԴՆԵՐԻՆԻ:

Ետ այսր՝ եղև խոսիւթի
՚ի մէջ Հերովդի՝ արքայի հը
րեաստանի՝ ընդ մերոյ ար-
քային Արշամայ. բանզի Հե
րովդէս՝ յետ բազում դործոց արու-
թեանց, ձեռնամուխ լինի ՚ի բարեգոր
ծութիս. շինուածս բազումս առնե-
լով բազում քաղաքաց, սկսեալ ՚ի Հը
ռովմէ՝ մինչև ց՛րամասկոս. խնդրեաց
Արշամայ բազմութի արանց՝ անա-
րուեալից Գործաւորաց, որովք զԱ
սորոց զԱնտիոքայ՝ զանանց, և զան-
կոխ հրապարական ՚ի խոհերոց, և ՚ի արշ
մոց լոցէ. զոր ոչ առեալ յանձն Ար
շամայ, զորս ժողովէ ընդդիմանալ Հե
րովդի. և ՚ի ձեռն հրեշտակաց՝ յէ

առ կայսր 'ի հռոմ, զի մի՛ զնա ընդ
 իշխանութեամբ հերովդի արասցէ .
 իսկ՝ կայսրն, ո՛չ միայն զԱրշամ շաղա
 տէ իշխանութենէ հերովդի, այլ և՛
 զամենայն Միջերկրեայս նմա հաւա
 տայ : Յայնմ ժամանակի, հերովդէս՝
 զաներ Աղեքսանդրի որդւոյ իւրոյ՝ որ
 էր 'ի հօրէ Տիմոնէ՝ և 'ի մօրէ՝ 'ի Թա
 գաւորութենէ Մարաց, 'ի զաւակաց
 Աշղահակայ վիշապասպեանց, ընդ իւ
 րով ձեռամբ Թագաւոր Միջերկրեայ
 ցըն կացուցանէր . առեալ իւր 'ի սպա
 սաւորութի գունդ՝ զԳաղատացւոց,
 և զՊոնտացւոց : Տեսեալ զայն Ար
 շամայ՝ երկրպագէ Հերովդի՛ երբև
 Տեառն, անմի՛ իսկ տալով նմա, զոր
 ինչրէր՝ Գործաւորս . որովք լցեալ
 զհրապարակսն Անտիոքացւոց՝ քսան
 վտաւանաւ երկայնութեամբ յատա
 կեաց՝ սպիտակ կճեայ սալայատակօք .
 զի ուխաւորք յատակացն դիւրագոյն
 կարգեացնն առ ո՛չ ինչ վնաս առնել :
 Բայց՝ Արշամայ վարեալ զԹագաւո
 րութին անս քսան՝ վախճանեցաւ :

Պրակ 25.

Թագաւորութիւն Աբգարու , և հասնել
 Բուրբուրէի Հայոց՝ ընդ հարկաւ Հառ
 հայեցոց . և գառերով ընդ հերով
 ՚ի շրջոցն . և գառնանել շէշբոյ
 րոյի նորա՝ շԵ՛՛՛՛՛՛ :

 Ազաւորե Աբգար՝ որդի Աբ
 շամայ՝ Երսաներորդ ամի Աբ
 շորայ՝ Թագաւորի Պար
 սից : այս Աբգարոս կոչուի
 Աւագայր , վս առաւել հեղութնն՝ և
 իմաստութնն . որում յետոյ՝ և տիրն .
 զայս՝ ո՛չ կարելով ուղղակի խօսիլ Ա
 սորոց՝ և Յունաց , կոչեցին՝ Աբգա
 րոս : Ի սորա երկրորդ ամի Թագաւո
 րութնն՝ հարկին Հռոմայեցուց բոյր
 բովիմբ՝ ամ կողմանց Հայոց : Քանզի՝
 հրամայեալ յՕգոստոս կայսերէ , ոնց
 ասի ՚ի Ղուկայ Աւետարանին , աշխար
 հադիր առնել՝ ընդ ամ տիեզերս . վս
 որոյ՝ ՚ի Հայս առաքեալ Գործակալը
 Հռովմայեցուց , բերելով զպատկերն
 Օգոստոսի կայսեր՝ կանգնեցին յամ
 Մեհեանս : Զայսու ժամանակաւ՝ լի
 նի ծնեալ՝ ՓՐԿԻՉՆ , մեր Յս Բս
 Որդի Այ՝ ՚ի Հրեաստանի : Զամին առ
 ուրբբ՝ լինի խռովութի ՚ի մէջ Աբգա
 րու , և Հերովդի . զի հերովդի հրա

մայեալ, զիւր պատկերն՝ հուպ ՚ի կայ
 սերական պատկերն կանգնել՝ ՚ի Մե
 հեանս Հայոց . զոր շատեալ յանձն
 Արգարու, պատճառս ՚ի վերայ նորա
 յուզէ հերովդէս, առաքէ զզօրս Թրա
 կացոց, և Գերմանացոց՝ ասպատա
 կաւ հինից՝ յերկիրն Պարսից, հրաման
 տուեալ ընդ աշխարհն Արգարու ան
 ցանել : Իսկ՝ Արգար ոչ հաւանեալ,
 ընդ գիմանայ՝ ասելով . եթէ ընդ անա
 պատ՝ է հրաման կայսեր՝ անցանել զօ
 բացդ ՚ի Պարսս . ընդ որ յոյժ դառ
 նացեալ Հերովդէս, անձամբ ինչ ոչ
 կարէր վճարել՝ պէս պէս ցաւոց զնա
 ըմբռնեալ, զն զի ՚ի Քն համարձակե
 ցաւ, որդանց ՚ի նմա եւացեալ որպէս
 պատմէ Զովսէփոս . առաքէ զեղբօր
 որդի իւր զԶովսէփ՝ որում տուեալ
 զգուտար իւր, որ յառաջ էր կին Փե
 րուրի՝ եղբօր իւրոյ : և նորա առեալ
 զբաղմութի զօրացն՝ գայ հասանէ յաշ
 խարհն Միջագետաց . պատասէ Ար
 գարու ՚ի զօրանիտ գաւառին Բուզ
 նան, և մարտուցել մեռանի ՚ի զօրացն
 Արգարու, և զօրքն փախստական լի
 նին : Նոյն հետոյն՝ վախճանի և Հե
 րովդէս . և Հրէից ազգապետ զԱրթե
 լուսոս՝ նորին որդի Օգոստոս կացու
 ցանէ :

Պրակ 26.

Հինգուցից Երկուցից սաղարթի, և յիշատակ
 յառն սաղարթի՝ աղբի հերոյ Լուս
 արիւն :

Կնի ոչ բաղում առուրց՝ վախ
 ճանի Օգոստոս, և փոխա
 նակ նի թագաւորէ Հոօ
 մայեցւոց՝ Տիբեր. և Գեր
 մանիկոս՝ Կեսար եղեալ, ձաղեաց զա
 ռաբեալսն ի հոօմ, զիշխանսն Արշո
 թի, և Արգարու՝ յաղաղս պատերազ
 մի նից, յորում սպանին զեղբօր որդին
 հերովդի. ընդ որ խտտացեալ Արգա
 րու՝ խորհի ապստամբութի, և պատ
 բաստութի պատերազմի. յայնժամ
 շինէ բաղար՝ զտեղի պահպանութեան
 գնիգն Հայոց՝ ուր յառաջագոյն զգու
 շանային Եփրատու ի կրաստսէ, որ կո
 յի՝ Եդեսեա. և փոխէ ի նա զարքու
 նիսն իւր՝ որ ի Մծրին. և զկուռս
 իւր՝ զՆարազ, և զԲէլ՝ և զԲաթնի
 բաղ՝ և զԹարաթայ, և զՄատեանս
 Մեհենից Արժարանին, և միանդա
 մայն զԴիւանս թագաւորացն. Յետ
 այսր՝ Տոեալ Արշաւիր, թագաւորէ
 ի վի Պարսից Արտաշէս՝ որդի նորա.
 Արդ՝ թէպէտ և ոչ է կարգ պատմու
 թէս ի ժամանակի. և ոչ քստ կարգի

է զոր ասելու ձեռնարկեցաք . այլ՝ քան
 զի սերունդք Արշորի Թագաւորի՝ են
 որ հայոց ազինս հաւատոց եղեն ա-
 ռիթ , և Արտաշեսի՝ որդւոյ նր հա-
 թաղատութի : Սիիզըն արասցուք՝ յա-
 ղազս սատուհանութեանն մարդ-
 կանն՝ նախախարդեալ ՚ի գիրսս առ ըն-
 թեր Արտաշեսի , զի իմացին՝ որք
 ընթեանուն , եթէ համադդիք՝ Քա-
 ջին են . իսկ զինի ապա նշանակեա-
 ղուք զժամանակս՝ դալտեան հարց-
 նոցա ՚ի հայս , որք են կարենեանք .
 յորմէ Սրն Գրիգոր , և յորմէ՝ կամսա-
 բականք . յորժամ՝ ՚ի շարի կարգին հա-
 սանիցեմք Թագաւորին , որ զնոսայն
 ընկալաւ : Բայց՝ Արգարու սէ ա-
 շողեցաւ իորհուրդն ապստամբու-
 թեան . զի իստվութեանկեալ ՚ի մէջ
 աղգականացն իւրոց Թագաւորութեն
 Պարսից , զօրս ժողովեալ՝ անդ շու-
 էր՝ համոզել զնոսա , և դադարեցու-
 ցանել :

Պրակ 27.

Յուզո երեւոյն Աբգարու յարեւել . և
 Բագարեդոսոյնեւ Պրոնոյ շարո
 շե : Ե՛ թե՛ շե՛րտ ի՛րգեոյ շե՛շ
 Բոբ ի՛ր , յոնոյ հե Լոսոսոբե՛ն՝
 և ոչգոնոյ ի՛ր :

 Երթեալ Արգարու յարեւել՝
 գտանե թագաւորեալ Պար
 սից զԱրտաշէս՝ որդի Ար
 շորի , և ընդդիմացեալ նմա
 զեղբարս իւր : քանզի նա խորհէր՝ ազ
 դաւ ՚ի վերայ նոցա թագաւորել , և
 նոքա ո՛չ անուիրն յանձն . վն որոյ՝
 պաշարեալ զնն Արտաշիսի , և երկիւզ
 մահաւ եղել ՚ի վրնոյ , բողոմ պատառ
 մուսք , և անվարանու թիք զօրացն , և
 այլոց ազգականաց լինեին . քանզի՝ Ար
 շորի թգւորի էին որդիք ի , և զուսար
 մի : առաջին , նոյն ինքն արքայ Արտա
 շէս . երկրորդ՝ Կարէն . երրորդ՝ Սու
 բէն : և բոլրնոցին՝ որ անուանեալ կո
 չիւր՝ Կոչմ , կին զօրավարին ամ արեաց
 ՚ի հօրէն կարգեալ : իսկ՝ Արգարու հա
 մոզեալ զնսա խաղաղանալ , ՚ի մեջ ա
 մենեցուն հաստատէր զայն ինչ սահ
 մանելով , թագաւորել Արտաշիսի
 հանգերն իւրովք ծննդովք , ոսկ խոր
 հեցաւ : և զեղբարս անուանել՝ Պալ

հաւս՝ յանուն քաղաքին իւրեանց, և
 աշխարհին մեծի՝ և քաղաքերոյ . ունի
 զի լինիլ նոցա պատահանազոյն, և
 Առաքին՝ քան զամ Կախարարութեւ
 Պարսից, ունի արդարեւ Չարմա թագա-
 ւորաց : Եւ զաշինս՝ և երզնունս՝ ի
 միջի հաստատեալ, զի թէ՛ զէպ լիցի
 սպառիլ Չարմից Արտաշեսի պատա-
 նեաց, նորա մատիցնն՝ ի թագաւորու-
 թի : Եւ արտաքոյ Յեղին նորա՝ թա-
 գաւորնցելոյ ցեղս որոշեալ զնս, և
 բիս կոչմամբ այսպիսեալ՝ Կարեննի պալ-
 հաւ . Սուրենի պալհաւ, և զբոյրն
 Ասպահայեալի պալհաւ . յանուն Տա-
 նուտերութե՛ն և զնորա անուն որո-
 շեալ : Եւ ասեն՝ զՍուրբն Գրիգոր՝ ի
 Սուրենեան պալհաւ, և զԿամսարա-
 կանն, ի Կարենեան պալհաւն : Այլ
 զայսք գոչոյն զորպիսութե՛ն, ի կար-
 զին պատմեացուք . միայն պատմելով
 այժմ առն՛թեր Արտաշեսի . զի ծա-
 նիցես զազգս զայս մեծ, թէ հաւաս-
 աի արեւն Աղարշակայ են . ք՛ Չարմ
 Առշակայ մեծի՝ եղբօր Աղարշակայ :
 Եւ այսոցիկ՝ այսպէս կարգեցելոյ, և
 զդիւր ուխտին՝ ընդ իւր առեալ Ար-
 զարու, զառնայ՝ ոչ առողջ մարմնով,
 այլ շարաշար ցաւովք՝ արտացեալ :

Պրակ 28.

Իսրայիլ Աբգարոս յարեւելից, և քաւ օգն-
 նախնանքի Արեւոյ ՚ի յարս՝ ընդդէմ
 Հերձի Զորորդադի:

Բրև դարձաւ Աբգար յարեւելից, լուաւ նա զհասնայ եցոց՝ թէ ՚ի կասկածանս անկեալ են՝ վասն նորա, իբրև՝ թէ զկնի զորու զնաց յարեւելս . վն որոյ՝ գրեաց առ դործակալս հասնայեցոց զպատճառս երթալոյն նր՚ի Պարսս . միանդամայն և զգիր ուխտին, որ ընդ Արտաշեսի, և ընդ Էզրարս նր՚տայ տանել, և նորա ոչ հաւատային նմա . վն զի՝ և թշնամիք շարախօսք էին զնմանէ, սիղատոս, և հերովդէս Զորորդադէս . և Լիւսինա Փիլիպպոս . իսկ Աբգարու եկեալ ՚ի քաղաքն իւր յԵգեսեայ, միաբանեաց ընդ Արեւոյ աբգարային Պատրիարքոց, սատարս նմա տալով ՚ի ձեռն խորենայ ումնն Արծրունոյ՝ մարանել ընդ հերովդի քանզի՝ նախ զգուսոր Արեւոյ արքայի՝ կին առեալ հերովդի, և ապա անարդեալ ՚ի բաց եթող . զի զհերովդի աղայ մեկնեալ յառնէն իւրմէ կեն դանւոյ ՚ի բաց եհան . յաղաչս որոյ՝ ստեղ յանդիմանեալ ՚ի Յովհաննէ Մէկրտէ, այնք աղաղաւ՝ էսպան զՅով

հաննէս Մկրտիչ : Եւ եղև պատե-
րազմ ընդ նա, և ընդ Արեւտ արքայ
վասն անարգանաց դատերն . յորում
սաստկապէս հարեալ սաստկեցան
զօրքն հերովդի՝ յօգնականութի քա-
ջացն հայոց . ոպ յԱճային ինն գոգ-
ցես տեսութի վրէժս հատուցանել
ընդ մահուանն Յովհաննու Մկրտչի :

Պրակ 29.

Առաւելու իշխանացն Աբգարու առ
Մատնու, յորում տեղն շփրիւն
գր քն . սուտ ելն սիւրբ
հասարցն Աբգարու :

Նդ այն ժամանակս և կաց ՚ի
գործ հաղարապետութեան
կայսեր, ՚ի վերայ Փիւնիկե
ցոց, և Պաղեստինացոց .
Ասորոց, Միջագետաց, Մատինոս
որդի Սորոզեայ : Ասոր առաքեաց
Արգարսս երկուս ՚ի գլխաւորաց իւ-
րոց . զՄարիճաք՝ Բղեաշին Ազը-
նեաց, և զՀամշադրամ Նահապետ
Ապահունեաց Տոհին, և զԱնն հա-
ւատարիմ իւր, ՚ի քաղաքն Բեթքու-
րին, զգացուցանել նմա զպատճառս
երթալոյն իւրոյ յարևելա, ցուցանե-
լով նմա զգիր ուխտին՝ որ ընդ Արտա-

չէս՝ և ընդ եզրարս իւր, և առնել ըզ
նա Թիկունս օգնականութն. որոց Ե-
կել զտին զնա Երեթերոյսօրիս: Եւ
նորա ընկալեալ զնոսա խաղաղութի՛ն
և մեծարանօք. առնէ պատասխանի
Արգարու. մի՛ կասկածել ՚ի կոյսերէ
սակս այնր, միայն զհարկէ ըն՝ լիօզ փու
թասցի: Եւ նոցա զարձեալ անտի և
լին Երուսաղէմ, տեսանել զփրկին
մեր՝ Քս, վս լրոյ համբաւոց սքանչե
լազորութեցն. որում և տկանա-
տես եղևալ՝ պատմեցին Արգարու: Է
որ՝ զարմացեալ Արգարու, հաւատաց
համարտապէս՝ իբր արդարեւ Որդի Այ.
և առէ. այն զօրութիք Այ են, և ո՛չ
մարդոյ. զի ըիք որ ՚ի մարդկանէ՝ որ
կարէ յարուցանել զմեռեալս՝ բայց մի-
այն Աճ, և քանզի ապականեալ էր մար-
մին նր ՚ի շար ցաւոց՝ որ պատահեցին
նմա ՚ի պարտից աշխարհին՝ յառաջ և ս
քան զեօթն ամ, որ ՚ի մարդկանէ ո՛չ
եղև նմա հնարս բժշկութն: Եւ ա
նել առ նմա Թուզթ աղաւանաց, զալ
և բժշկել զնա ՚ի ցաւոցն, օրինակ զայս:

Թուշի Աբգուսու սփրիւն Ք:

Արգար Արշամայ, Իշխան աշխարհի.
ՄԱՆ ՅԻՍՈՒՍ ՓՐԿԻՉ ԲԱՐԵ
ՐԱՐ, որ երևեցար Երուսաղիմացոց
աշխարհիզ, Ողջոյն: Լուեղէ իմ վս քո.
և վս բժշկութեցդ՝ որ վնին ՚ի ձեռս

բո, առանց դեղոց՝ և արժատոց. զի
 սպասի, տաս դու կուրաց տեսանել
 և կաղաց դնալ, և զբարտու սրբես, և
 զայսս պիղծս՝ և զդու հանես. և որ
 միանգամ շարչարեալ են յերկար հի-
 ւանդու թիբ՝ բժշկես, դու՝ և զմե-
 ուաւս յարուցանես: Եւ իբրև լուսայ
 վն բո զայս ամ, եդի իմախ իմում, մի
 յերկուց. կամ թէ՛ դու իցես ԱՏ ի-
 ջնէ՛ յերկնից՝ և դարձես զայդ, կի՛ թէ՛
 դու իցես Որդի ԱՅ, և զայդ առ-
 նես: Արդ՝ վն այնորիկ գրեցի ես առ
 բեզ, ազաւել զբեզ՝ զի աշխատ լինի-
 ցիս, և եկեսցես առիս՝ և բժշկեսցես
 զհիւանդու թիս, զոր ունիմ ես: նաև
 լուսայ՝ զի և հրէայք արտունջ են զբէն,
 և կամին շարչարել զբեզ. բայց՝ բա-
 զար մի փոքրիկ, և գեղեցիկ է իմ, և
 բաւական է մեզ երկոցունցս: Արոց
 տարեալ զթուղթն՝ պատահեցին նմա
 յերուսաղէմ: զայս վկայէ՛ և Աւետա-
 բանական Բանն. և թէ՛ էին ոմանք, և
 ի հեթանոսաց յելելոց առ նա: վասն
 որոյ՝ ոչ համարձակին, որք լուանն՝ ա-
 սել ԳՅ՝. այլ՝ ասեն ԳՓիւիպպոս, և
 ԳԱնդրէաս. Անդրէաս՝ և Փիւիպպոս
 ասեն ԳՅ՝. իսկ՝ ինքն Փրկիչն մեր՝
 յայնմ ժամանակի, յորում կոչեացն ըզ-
 նա՝ ոչ էառ յանձն, բայց՝ թղթոյ ար-
 ժանի արար զնա, որ ունի օրինակ
 դայս:

Պատմիկի Բշխյն Աբգրու, զբ գրեաց
 թուխս Աստուղ հրմանս
 Փրկչն :

Լրանի իցէ այնմ, որ հաւատայ յիս,
 իբր՝ ոչ իցէ նի տեսեալ զիս . զի
 գրեալ է վն իմ այսպէս . զի՛ որք տեսա
 նեն զիս՝ ոչ հաւատայցեն յիս, և որք
 ոչն տեսանիցեն զիս՝ նորա հաւատա
 ցեն՝ և կեցցեն : Իսկ վն այնր՝ զի գը
 բեցեր դու առ իս՝ գալ ինձ առ քեզ,
 արժան է ինձ՝ աստ կատարել զիմ ինչ,
 վասն որոյ առաքեցայ յԵրուսաղէմ :
 Իբրև կատարեցից զայս, ապա համ
 բարձայց առ այն՝ որ առաքեացն զիս .
 և յորժամ համբարձայց, առաքեցից
 զմի յաշակերտաց աստի իմոց՝ զի ըզ
 քո ցաւսդ բժշկեսցէ, և կեանքեզ,
 և որոց ընդ քեզ են՝ շնորհեսցէ :
 Չայս՝ Թուղթ երեր Ենան՝ Սուրհան
 զակ Արզարու, ընդ որում՝ և զկեն
 ղանագրու թի՛ Փրկչական սրտիկերին,
 որ կայ յԵզեւացւոց քաղաքին :

Պրակ 30.

Քրիստոսի Յերեմիայ՝ Աստուծոյն Թոշակի, և գործեն իշխոյն հնգից :

Այց՝ յետ համբառնալոյն
 Քրիստոսի մերոյ, Թովմաս ա-
 աքեալ մի յԵրկոտասա-
 նիցն, առաքեաց զԹադէոս՝
 որ էր մի յԵօթանասնից անտի, 'իբր
 զարն յԵդեսեայ՝ բժշկել զԱբգար .
 և տեսարանել ըստ բանին Տն : Որոյ
 եկեալ՝ եմուտ 'ի տուն իշխանի Հրէից .
 զոր ասեն՝ լինիլ յազգէն Բաղրատու
 նեաց . որոյ խօսեալ յԱրշամայ, ոչ
 սրացաւ զՀրէութիւն՝ ընդ այլ ազգա-
 կանս իւր, այլ՝ նովին օրինօք եկաց՝
 մինչև հաւատալ 'ի Քն . և ել համբա-
 նի՝ ընդ ամ քաղաքն : Լուեալ Աբգա-
 րու ասէ . նա է, վասն որոյ գրեացն
 Յն . և իսկոյն կոչեաց զնա : և եղև
 'ի մտաներն Թադէի, տեսիլ սքանչե-
 լի երևեցաւ յերեսան Թադէի : Յա-
 բուցեալ անկաւ առ սոս նորա 'ի գա-
 հոյիցն 'ի վր երեսաց իւրոց՝ և երկիր
 եպագնմա . և զարմացան ամ իշխանքն՝
 որք շուրջ կային, զի ոչ գիտացին ըս-
 տեսին : Եւ ասէ ցնա Աբգար, ե-
 թէ՛ դու իցես արդարև՝ Աշակերտ Օրհ-
 նելոյն Յն, և կարող իցես բժշկել իւր

ցաւս իմ : Պատասխանի եւս նմա Թա
 դէ . եթէ հաւատասցես 'ի Յս քս
 Արդի Այ, տացին բեզ ինդրուածք
 սրտի քոյ : Ասէ ցնա Աբգար, ես հա
 ւատացի 'ի Նա' և 'ի Հայր նորա . վս
 որոյ' կամեցայ առնուլ զգօրս, և գալ
 կոտորել զՀրէայսն՝ որք խաչեցին զնա,
 եթէ ոչ էր իմ արդեւեալ՝ վս Թագա
 ւորութենն Հռօմայեցւոց : Եւ յայսմ
 բանից սկիզբն արարեալ Թադէի, ա
 ւետարանեաց նմա՝ 'ի քաղաքին նորա .
 և եղեալ ձեռն 'ի վերայ' բժշկեց զնա,
 և զԱբգիու Պատագրոս՝ իշխան քա
 ղաքին՝ պատուական յամ տանն ար
 քայի . նաև՝ զամ, որք էին 'ի քաղաքին'
 հիւանդք, և ախտաժեւոք, բժշկեաց .
 և հաւատացին ամենեքեան . և մկրտե
 ցաւ ինքն Աբգար՝ և ամ քաղաքն . և
 զդուրս տաճարաց կռոցն փակեցին .
 և որք 'ի վր քաղնին' և սեանն կային
 պատկերքն, ծածկեալ պատեցին եղե
 գամբ : բայց ոչ զոր ամէր բռնու թք
 'ի հաւատս . այլ՝ օր ըստ օրէ յաւելել
 'ի հաւատսն բաղմանային : Իսկ առա
 բելոյն Թադէի զԽոհարար ոմն՝ Մե
 տաքսադործ՝ մկրտեալ, և յանուն կո
 չեցեալ Ադդէ՝ ձեռնադրեալ 'ի վերայ
 Եղեսեայ, փոխանակ իւր Թողու՝ առ
 արքայի . և իւր առեալ հրովարտակ
 յԱբգարէ՝ զի ամքն լուիցենն աւետարա
 նին Քրիստոսի . գայ առ Սանատրուկ՝

Քեռ որդի նորին, որ կարգեալ էր 'ի վն աշխարհիս' և զորաց: Բայց Աբգար յօժարեցաւ գրել թուղթ՝ առ Տէրեր, որ ունի օրինակ զայս:

Թուղթ Աբգարս՝ առ Տէրեր:

Երգար Աբգայ Հայոց, Տեառն ի մօռմ Տիրերի՝ կայսեր Հռովմայեցոց՝ խնդալ: Գիտելով իմ և թե՛ ոչ ինչ ծածկի 'ի բուսմէ թագաւորութեանդ. այլ իբրև զմտերիմ քո՝ աւելի ևս իմացուցանել 'ի ձեռն գրոյ. զի Հրեայք, որք բնակեալք են 'ի Գաւառս պալեստինացոց, ժողովեալ խաչեցին զքս՝ առանց իբիք յանցանաց 'ի վերայ մեծամեծ երախտեացն, զորարար առ նոսա, նշանս' և սքանչելիս. մինչև՝ զմեռեալս միանգամայն յարուցանել: Եւ՝ գիտեալ, զի զօրութիքս այս՝ ոչ են սոսկ մարդոյ, այլ Այ. զի՛ և 'ի ժամանակին, յորում խաչեցին զնա, արեգակն խաւարեցաւ, և երկիր շարժեալ տատանեցաւ. և ինքն յետ երից աուրց յարեալ 'ի մեռելոց. և երևեցաւ բազմաց. և այժմ, անուն նորա յամ տեղիս 'ի ձեռն աշակերտաց նորին՝ սքանչելիս մեծամեծս կատարեար՝ և առ իս եցոյց յայտնապէս: Եւ՝ արդ՝ այսուհետև Տերութիք քո գիտե հրամայել 'ի վերայ ժողովրդեանն

հրեից,

հրէից, որք զայն դորձեցին. և գրել
 ընդ ամ տիեզերս. զի Երկիրպապադես-
 ցեն Քրիստոսի՝ իբրև ճշմարտի Աս-
 տուծոյ. Աղջլեր :

Պատմութիւնք Բլերոյն Աբգարոս ' Ի Տե-
 բերէ :

Տիբեր Կայսր Հռոմայեցոց, Աբ-
 գարու թագաւորի խնդալ :
 Ձ թուղթ մտերմու թէ՛ քոյ ընթերցան
 առաջի իմ, վասն որոյ՝ չնորհակալու
 թի՛ ի մենջ քեզ հասցէ : Թէպէտ՝ և՛ ի
 թաղմաց յառաջագոյն լուեալ է մեր
 զայդ : եցոյց ստուգապէս և պիղատոս՝
 վասն նշանաց նր՝, և եթէ՛ յետ յարու
 թէն՝ ի մեռելոց՝ հաւատարիմ եղև՝ թէ
 Աճ է : վասն որոյ՝ և ես կամեցայ առ-
 նել զայդ՝ զոր դուդ խորհեցար. այլ
 բանզի սուխորու թի է Հռոմայեցոց,
 Աճ միայն ի հրամանէ թագաւորին՝ ո՛չ
 նստուցանել՝ մինչև ո՛չ փորձեալ քնր
 նեսցի նա՛ ի Սինկլիստսէն. վասն որոյ՝
 և իմ յայտնեալ զբանս զայս Սինկլի-
 տոսին, արհամարեաց Սինկլիստոսն՝ զի
 ո՛չ քննեցաւ նա յառաջագոյն ի նմա-
 նէ. այլ՝ մեր տուաք հրաման ամ ու-
 մեք, որում և հաճոյ թուեցի Յի-
 սուս՝ ընկալցի զնա ընդ Աճս. և մահ
 այնոցիկ սպառնացեալ, որք շարախօս
 կայցեն զՔրիստոսնէից : Եւ՛ վս՝ ժողո
 վրդեանն հրէից՝ որք յանդգնեցան իա

լնէլ զնա, զորմէ լսեմ եթէ՛ ոչ արժա
նի խաչի երնա, այլ պատուի՛ և երկր
պագութեան: յարժամ, առից պարա
պունն ՚ի պատերազմէ Սպանիացոց՝
ապստամբողաց յինէն, քննեալ հա
տուցից նոցա զարժանն:

Դարձեւ Գրե Բարձր Աբգոս —
Տէր:

Աբգար արքայ Հայոց, Տեառն ի
մում Տիրերի՛ կայսեր հոռմայե
ցոց՝ ինզալ: Զթուղթ գրեալ՝ ըստ
արժանի քոյ տէրութեդ՝ տեսի. և լը
հրաման մտածութեդ քո՛ւ արախացայ.
և եթէ՛ ոչ ինձ ցասնուցուս, գործ
Սինկլիտոսիդ է յոյժ այպանելի. քան
զի՛ առ դոսա, ՚ի քննութենէ մարդ
կան՝ տուեալ լինի Ածութիւն: Եւ
արդ՝ այսուհետև եթէ՛ ոչ լինիցի Ած
հաճոյ մարդկան, Աստուած լինիլ նա
ոչ կարէ, և իբրև՝ յայսմանէ մարդոյն՝
արժանէ քաւել զԱճն: Բայց՝ բեզ
Տեառն իմում հաճոյ թուեցի առա
քել Եէմ, փոխանակ Պիղատոսի, զի
լուծցի նա յիշխանութենէն՝ զոր կար
գեցեր զնա. վասն զի՛ արար զկամս
հրէիցն, և խաչեաց զՔս տարապար
տուց՝ առանց քոյոյ հրամանի. ողջ
լինիլ բեզ ըղձանամ: Զայս գրել Աբ
գարու՝ զհաւասար թղթոյն, եզ ՚ի

Իրիանի իւրում, ունի և զայլն: Գրեաց
և առ Ներսէս, Մանուկ արքայ Ա.
սորենտանի Ի Բարեւոն:

Թ. Ե. Զ. Ա Բ Գ Ե Զ Է Ը Թ Կ Ը Կ:

Արգար արքայ հայոց, որդւոյ իմոյ
Ներսէսի ինդալ: Զգիր ողջունի
բոյ տեսի, և զՊերոզ լուծի Ի կապա-
նաց, և զՆաս նորա թողի. և եթէ
կամ իցէ քեզ՝ կարգեսցես զնա Ի Ա.
րակացութի Նինուէի, ունի և կամիս:
Այլ վասն այնր զի՝ գրեցերն առ իս,
եթէ տուր անել զայրդ Բ. Ժ. Է. Կ., որ
զնշանսդ առնէ, և քարոզէ այլ Ա.
տուած՝ որ Ի վեր է քան զՏուր, և
զՋուր. զի տեսից՝ և լուսայց զմա: նա
ոչ էր բ. Ժ. Է. ըստ արուեստից մարդ-
կան, այլ աշակերտ Որդւոյն Ա. Ե. Ա.
րարին հրոյ՝ և ջրոյ, և վիճակ հա-
տեալ՝ Ի կողմանս հայոց առաքեցաւ:
Բայց՝ յընկերաց նորա գլխաւորաց՝ Սե-
ման անուն, անդր՝ Ի կողմանս պար-
սից առաքեցեալ է, ինդիր արարեալ
լուսիցես նմա. յորժամ, և հայրն քո
Արտաշէս. և նա բ. Ժ. Է. կեսէ զմձ հի-
ւանդութիւնս, և ճանապարհ կենաց
ցուցցէ: Եւ յաւել ևս՝ գրել առ Ա.
րտաշէս արքայ պարսից՝ օրինակ զայս:

Թուի Աբգարու — Աբգարու :

Աբգար արքայ հայոց, Արտաշեսի եղ
բոր ինոյ՝ արքայից արքայի, իւրն
գալ : Գիտեմ, զի արդ՝ լուեալ է վս
Յն Քե, Որդւոյն Աստուծոյ, զոր խա
չեցին հրեայք : որ յարեաւն ՚ի մեռե
լոց, և առաքեաց զաշակերտան իւր
ընդ իմ տիեզերս ուսուցանել ընդ
հանուր : և մի յաշակերտաց նորա զը
խաւորացն՝ Սիմոն անուն՝ է ՚ի կողմանս
բոյ Տէրու թէր : Արդ՝ ինդիր արա
րեալ՝ գտցես զնա, և նա բժշկեսցէ
զամենայն աստա հիւանդութեց՝ որ ՚ի
ձեզ, և ճանապարհ կենաց ցուցցէ :
և հաւատասցես բանի նորա դու՝ և
Եղբարք բո, և իմ՝ որք հնազանդին
բեզ կամաւ : զի ասոր թելի է ինձ, ըզ
ձեզ ըստ մարմնոյ ազգականս իմ, լի
նիլ ինձ մտերիմ հարազատս՝ և ըստ
հոգւոյ : Եւ մինչ գեռ՝ պատասխանի
այսց թղթոց ոչ էր ընկալեալ, վախ
ճանի Աբգարոս, թագաւորեալ
ամս 38 :

քելոյն՝ յԵզեսեայ յորդուոյն Արգա-
 բու գտանի, յԱյոց պատմեալ՝ յառա-
 քագոյն քան զմեզ : Որ իբրև թագա-
 լորեաց՝ յետ հօրն մահուան, ոչ եղև
 ժառանգորդ՝ հայրենի առաքինու-
 թեն . այլ երաց զտաճար կոոյն, և
 կալաւ զպաշտօն հեթանոսութեն . և
 յղևաց Ադդէ, զի արասցէ նմա խոյր
 բեհեղեայ, անկուածոյ ոսկւոյ՝ որպէս
 յառաքագոյն առնէիր հօր ինոյ : Եւ
 պատասխանի ընկալաւ, եթէ՛ ոչ ա-
 բասցեն ձեռք իմ խոյր դադաթան ա-
 նարժանի, որ՝ ոչ երկրպագէ Քսի .
 կենդանւոյ Այ : և իսկոյն՝ հրամայ-
 ևաց զինակրացն՝ կտրել զոտան նի սը-
 բով, որոյ երթեալ և տեսեալ զնա,
 զի նստէր յաթոս վարդապետութեն՝
 կած սուսերաւ, և իբրաց կտրեաց ըզ-
 սրունս նորա . և նոյնժամայն՝ աւան-
 դեաց զհոգին : Չայս ծայրաքաղ արա-
 բեալ՝ համառօտ յիշատակեցաք, ոյց
 զառ ՚ի յԱյոց պատմեալ նախկին .
 Բայց վիճակեցաւ հայոց՝ և Բարդու-
 ղուէոս Առաքեալ, որ և կատարեցաւ
 առ մեզ Յարևբենոս բաղաբի : Իսկ
 զԱրմօնէ՛ որ պարսիցն վիճակեցաւ .
 ոչ զհաւաստին կարեմ պատմել, թէ՛
 զինչ դործեաց, և կամ, ոչ բկատարե-
 ցաւ . քանզի պատմի Ոմանց՝ Արմօ-
 նի ումնն առաքելոյ՝ կատարիլ ՚ի Աե-
 բրաֆորա . եթէ՛ նա իցէ ճշմարտի .

և Եթէ՛ է՞ր աղաղաւ դալուստ նորա
անդր, ո՛չ գիտեմ . այլ՛ միայն նշանա
կեցի, զի գիտասցես՝ Եթէ՛ ոչինչ
մնաց, ՚ի մէջ բանից պատմել քեզ զամ,
որ ինչ անկէ :

Պրակ 32.

Վնն Սնաբնոյ Բագաորուիքն, և Շ
դննն ծննդոյն Աբգորու . և Վ
Հեւիւեոյ Տիւնը :

 Սնատրուկ թողաւ որեւէ՛, զորս
ժողովէ ՚ի ձեռն Բաջայն
Բադրատունեաց՝ և Արծ
րունեաց՝ դայեկաց իւրոց .
իջանել՝ տալ պատերազմ ընդ որդիան
Աբգարու . զի՛ բոլորումս արեւցե
հայոց թագաւորութեն : Եւ մինչդեռ
նա յայտ էր, Ածային իմն ակնարկու
թի՛ ինդրեցաւ վրէժ մահուանն Ադ
դէի որդւոյն Աբգարու : Քանզի՛ սիւն
կճեայ կանգնել տայր յԵդեսեայ ՚ի
վերնատունս ապարանից իւրոց . և ինքն
ի ներքոյ կալով՝ հրամայէր զորպէսն
առնել . որ զերծեալ յունողացն, ան
կաւ ՚ի վն նն՝ և խորտակեաց զատան,
և սատակեաց : Եւ իսկոյն պատգամ
բնակչաց քաղաքին եկն առ Սանատ
րուկ՝ ինդրել պայման ուխտի, զի մի
վրդովեացէ զնոսա ՚ի հաւատոց Քրիս

տանէից , և նորա տայցեն նմա դրա-
 զարն 'ի ձեռս , և զգանձս թագաւո-
 թին , զոր արարեալ յետոյ ստեայ ,
 նաև՝ զամ զուակ տանն Արգարու մա-
 շեաց սրով՝ բաց յաղջկանց , զորս է-
 ճան 'ի բաղարէն , բնակիլ 'ի կողմանս
 հաշտենից : Սասնա՝ և զղլուխ կա-
 նանցն Արգարու՝ որում անուն էր Հե-
 ղինէ , առաքեաց բնակիլ 'ի Խառան՝
 յիւրոյին բաղարն , թողով նմա Տեկ-
 նութին ամենայն միջազետաց , փոխա-
 նակ բարեացն , զորս գտեալ էր ընդ
 ձեռն նորա՝ յԱրգարէ : Այս Հեղինէ
 զարդարեալ հաւատովք , ոնց և զայր
 իւր , ո՛չ հանդուրժեաց բնակիլ 'ի մէջ
 կառայաշտիցն , այլ չողաւ յէրուսա-
 ղէմ , յաւարս կրուղեայ 'ի սովին զոր
 մարգարէացաւ Ագարոս , և տանազ
 զգանձս իւր զամենայն յԵգիպտոս՝ զը-
 նեաց ցորեան բազում յոյժ , և բաշ-
 խեաց յամենայն կարօտելոց : որում
 մկայէ՝ և Յովսէփոս : որոյ շիրիմ նշա-
 նաւոր կայ առաջի դրանն Եկմ' մին-
 չև ցայսօր :

Պրակ 33.

Յազոգս նորոգման Մծբին սաղսի . և
 ոնանանիւն-ԲԷն Սնաբրիոյ , և հա
 հանան նորին :

ՅԼ՝ որ ինչ գործք եղևն Սա
 նատրկոյ , ոչ ինչ արժանի յի
 շատակի համարեցաք , քաց
 ի շինուածոյ Մծբին քաղա
 բի . զի ի շարժմանէ խախտել՝ քաղեաց ,
 և վերստին շինեաց պայծառագոյն . և
 պարսպեաց պարսպով՝ կրկին պատուա
 բով . և զինքն Անդրի ի մէջ հաստեաց ,
 մին դրամ ի ձեռինն աւնելով , որ նշնկէ
 այսպիսի ինչ . թէ՛ ի շինել քաղաքիս .
 ամ գանձքս ծախեցան , և այս միայն
 մնաց : Բայց թէ ընդէ՛ր Սանատրուկ
 կոչեցաւ , ասելի է . քանզի յաւուրս
 ձմերայնոյ՝ ճանապարհորդեալ քոյր
 Արդարու՝ Օդէ ի հայս , պատահէ
 բքոյ ի լերինն կորչուաց , ցրուեաց
 զամենեանն մրրիկ , մինչ՝ ոչ զիտե
 լով ընդ որ վարեցաւ այր զընկեր : Իսկ
 Գայեկի նորա՝ Սանոտայ , քեռ Բիւ
 բատեայ Բազրատունոյ՝ կնոջ խորե
 նայ Արծրունոյ՝ առեալ զմանուկն ,
 քանզի՝ տղայ էր . եղ ի մէջ ստեանց
 իւրոց՝ մնալով ի ներքոյ ձեան , զերիս
 տիւս՝ և զերիս գիշերս : զորմէ առաս

պերարանեն թէ՛ կենդանի իմն նորա-
 ճրաչ սպիտակ՝ յԱծոցն առաքեալ, պա-
 ճէք զմանուկն : Բայց որչափ մեք ե-
 ղաք վերահասու՝ այսպիսի է . շուն ըս-
 պիտակ՝ ընդ ինդրական լեալ պատա-
 ճեաց մանկանն , և զտյեկին : Արդ կո-
 մեցաւ Սանատրուկ , ՚ի Դայեկէն զա-
 նուանակոչութի՛ն առեալ՝ որպէս թէ՛
 Տուրք Սանատայ : Սա թաղաւորեալ
 յերկատասաներորդ ամի Արտաշեսի
 արքայի Պարսից . կեցեալ ամս՝ 30 . մե-
 ռաւ յորս , նեափ ուրուք զխպեալ փո-
 թտակացն . իբրև թէ՛ փրկմս հասու-
 ցեալ՝ ընդ շարչարանս Սրբոյ Դատերն
 իւրոյ Սանդխտոյ : Ղերուքնայ որդի
 Ափշազարայ Դպրի՛ գրեաց զամենայն
 գործս՝ որ ինչ յաւուրս Արգարու՝ և
 Սանատրկոյ , և եզ ՚ի Դիւանին յե-
 ղեսեայ :

Պրակ 34

Թագաւորէլ Երթմնոյ , և իւրորէլ Եր-
 րթմն Սմաթրիոյ , և շերթմնէլ Ար-
 րաշիտի իւրիւրեմի :

Եւ յաճուանն Սանատրկոյ
 Արքայի , շփոթի իմն թա-
 զաորութիւնն : քանզի՛ Եր-
 ուանդ ումն՝ որդի կնոջ Ար-
 շակունոյ՝ թաղաւորէ յութերորդ ամի՛

մի՛ Դարևո՛հի Պարսից արքայի Վերջ-
նոյ : և ունի զրոյց յազազս սորա՛ այս
պէս . կին ոսն՛ յաղգէ Արշակունեաց,
անձամբ հարստի և խոշորագեղ՛ վա-
րար , զոր ոչ որ դիմագրաւեաց առ-
նութԷ : Ճնանի երկուս մանկունս՝
յանկարդ խառնակութէ , ոսի՛ Փասի-
փայ զՄ՛սնոգորսս : Եւ՛ ՚ի զարգանայ
մանկանցն՛ կոչեն անուանս , Երուանդ,
և Երուանդ : և ՚ի շափ հասեալ Երուան-
դայ , լինի սրտեայ , և անդամօք յաղթ-
սա՛ և ՚ի բազում իրս վերակացու ա-
ռաջնորդու թի՛ առաքեալ ՚ի Սանատր-
կոյ , զսանի երևելի . մինչև՛ Առաջին
Նախարարացն լինիլ ամենայն Հայոց
զօրացն . և խոնարհու թի՛ , և առա-
տաձեռնու թի՛ զիմ որ յանկուցեալ
լինին յարեցոյց : Եւ՛ ՚ի մեռանիլ Սա-
նատրկոյ , միաբանեալ թագաւորեցու-
ցին զնա , առանց արանց աղգին Բաղ-
րատունեաց լինիլ Թագադիր : Բայց ՚ի
Թիւորելն իւրում Երուանդ , կասկած
ունելով յորդուցն Սանատրկոյ , կատ-
րէ զամենեւեան . թուի՛ վրէժս հա-
տուցաւ սպանման որդուցն Աբդա-
րու : Բայց մի ոսն սղայ՛ Արտաշէս
անուն , զոր առեալ Սանատի նորա՛
փախեաւ ՚ի կողմանս Հերայ , ՚ի վանս
հովաւայ՛ վասն մաղխազանի . լուր առ-
նելով Դայեկի նորա Սմբատայ՛ որդ-
ւոյ Բիւրատայ Բաղրատունոյ , ՚ի

Սպեր Գաւառի, 'ի շէնն Սմբատաւա
նի : Արդ՝ իբրև լսէ Սմբատ՝ որդի
Բիւրատայ՝ զբօթն Սանատրկոյ, և ըզ
գոյժ կոտորման որդւոց նր. առեալ
զերկուս դստերս իւր զՍմբատ անոյշ
և զՍմբատ ուհի՝ նստուցանէ 'ի Բայ
բերդի : արս քաջս թողլով 'ի վերայ
ամրոցին . և ինքն հանդերձ կնաւ իւ
րով՝ և սակաւ արամբք , գայ անցա
նէ՝ 'ի ինդիր Մանկանն Արտաշեսի :
Որում իրազգած եղեալ արքային Է
րուանդայ՝ Հետայոյղս առաքէ . վասն
որոյ բովանդակ ժամանակս՝ ընդ Է
րեսս լերանց , և դաշտաց , այլակեր
պեալ շրջելով հետի՝ հանդերձ Ման
կամբն , սնուցանէ 'ի հովուաց վանս ,
և յանդէորդս , մինչև պարսպ գտեալ
ժամանեաց առ Դարեհ արքայ Պար
սից : և քանզի՝ այր քաջ էր Սմբատ ,
և ծանօթ յառաջագոյն , պատուի մե
ծապէս ընդ Զորազրուխսն Պարսից :
սապէս՝ և Մանուկն ընդ որդիս թա
գաւորին , տեղի բնակութն առեալ
զԲատ , և զՈղ՝ ոմն կոչեցեալ Գա
ւառ :

Պրակ 35.

Որ Ինչ ընէ Իր ընտանեաց՝ զանն ՚ի բառն
 ընտանեաց շահանքն Արտաշէս . և ՚ի
 Բոյ Բոշեաց շահանքն :

Այց Երուճանդայ զմտաւա
 թեալ թէ, որպիսի չար նյ
 թագաւորութեն՝ սնանի ՚ի
 Մարս . խեթ ՚ի սրախ լինե
 լով՝ ոչ հեշտալի լինէր նմա բունն . հա
 նապաղ յարթութե՝ յայն հողալով .
 նաև ՚ի բուն՝ անուրջս ասողին նմին
 իրի տեսանէր : զի որոյ ՚ի ձեռն Հրեշ
 տակաց, և պատարագաց՝ ինդրէր հաշ
 տեցուցանել զսրբայն Պարսից, տալ ՚ի
 ձեռս զ) Արտաշէս . ասելով, թէ՛ ա
 բիւն իմ, և հարազատութի, ընդ էր
 սնուցանես զՄարդ՝ զԱրտաշէս՝ հա
 կառակ իմոյ թագաւորութես, լան
 լով բանից Սմբատայ ելուզակի, որ ա
 սէ, թէ՛ որդի է Արտաշէս Սանատ
 կոյ . և զորդի Հովոճաց՝ և Անդէոր
 դաց՝ ջանայ առնել Արշակունի, և
 արիւնքս, և հարազատութի . համ
 բաւելով զնմանէ, թէ չէ իսկ որդի Սա
 նատրկոյ, այլ ընդ իւրս գտեալ Սըմ
 բատայ զՄարսն՝ տղայ բազաղի : նոյն
 պէս՝ և առ Սմբատ յղէր բազում ան
 դամ, թէ ընդ էր այդ բան սնտախ աշխա

տաթի կրեա՛ խաբեալ ՚ի Ստեփանոսէզ,
 սնուցանես զորդի Մարիզ՝ հակառակ
 ինձ : Եւ լսէ՛ ոչ սիրելի բանս պա-
 տասխանեաց . յայնժամ՝ առաքէ Ե-
 բրուանդ, և սատակէ զքաջսն ՚ի Բայ-
 բերդի . գերելով զդատերան Սմբատայ՝
 պահէ յամբողին յԱնի, ոչինչ վատթա-
 բապէս : Բայց թիկունս առնելով Ե-
 բրուանդայ զՀռոմայեցիս, ոչինչ վտան-
 գի ՚ի Թագաւորութենն Աեսպագիանոս
 սի, և Տրոսսի, Թողով ՚ի նոսա զՄի-
 ջագեաս . և յայնմհետէ բարձաւ իշ-
 խանութիւն Հայոց ՚ի Միջագետաց .
 և հարկս և սակերագոյնս ապր ՚ի Հայ-
 ոց Եբրուանդ : Իսկ Հռոմայեցոց
 Գործակալաց՝ մեծապէս հանգերձեալ
 զքաղաքն Եդեսեայ, ՚ի նմա հաստա-
 տել զտունս դանձուց՝ հարկայն ժո-
 ղովելոց ՚ի Հայոց՝ Միջագետաց՝ և
 յԱսորեստանեաց : և ժողովեն ՚ի նա
 զամենայն Գիւանս . և կարգեն զքա-
 ղոցս՝ Էերիս . մին՝ զբունն իւրեանց
 զԱսորին, և միւսն ևս՝ զՅոյնն : և ըզ-
 Գիւանն հարկաց՝ և զՄեհենականն .
 որ կայր ՚ի Սինոպ Պանտաղոսոյ՝ անդր
 փոխեն :

Պրակ 36.

Յուզոս Հիւսիսոյ Երուանդոս
 Կաթողիկոս:

Սորա աւուրս՝ փոխին Ար-
 քունիքն Արմաւիրն անուա
 նեալ բլրոյ . քանզի էր հե-
 աացեալ գեան Երասխ , և
 'ի յերկարել ձմերայնոյն՝ 'ի դառնա-
 հոս փլմանէ Հիւսիսոյ՝ պաղեցեալ՝ ձու-
 լեալ վտակն , ոչ սաստեք արբուցումն
 թագաւորականին դասնիւր տեղոյ :
 Ընդ որ՝ նեղեալ Երուանդոս , նաև
 ամրագունի ևս տեղոյ ելեալ խնդիր ,
 փոխէ զարքունիան յարեմուտս կոյս՝
 'ի բարակաուր մի բլուր , զորով պատա-
 ռեալ Երասխոյ՝ ընդգէմ Ախուրեան
 հոսի գեա . պարսպէ զբլուրն , և 'ի
 ներքսագոյն քան զբլուրն պարիսպն ,
 ընդ բաղում տեղիս՝ կտրեալ զքա-
 ընան մինչև՝ 'ի յատակս բլրոյն հա-
 ւասար գետոյն , մինչև 'ի գիմել ջուրոյ
 գետոյն՝ 'ի փորումն յընկելեաց պատ-
 րաստութիւն . զմիջնաբերթն ամրա-
 ցուցանէր՝ բարձր պարսպօք . և զը-
 րունս պլնծիս կանգնէր՝ 'ի միջոցի պար-
 ըսպին . և ելանելիս երկաթիս ներ-
 բուսա՝ 'ի վեր , մինչև 'ի գունուն .
 և 'ի նմա որոգայթս իմն ծածուկս՝ ընդ

մէջ աստիճանացն , ունի՛ զի ըմբռնեալ
ցի . եւ թէ որ գաղտեւ լանելով՝ դաւել
կամիցի զարքայն : Եւ կրասեն՝ երկդի
մի : ունի , զի՛ մինն լիցի Ստատարաց
Արքունի , եւ նմ ել եւ մտից՝ ճանա-
պարհ տունջենային : Իսկ՛ միւսն զիշե
րային՝ եւ մարդադատաց :

Պրակ. 37.

ԵՒՒ՛ - ԲԵՒ՛ շինեաց շինեաց շինեաց
Կաց :

Այց երուանդայ շինեալ ըզ
բաղաքն իւր , եւ փոխեալ
անդր զնմ ինչ Արմաիրայ
ուրայն ՚ի Կոստն . զորս ոչ
օգուտ իւր համարեալ՝ յիւրն փոխել է
բաղաքն . զի մի՛ ՚ի գալ եւ ՚ի զոհել անդր
աշխարհի՛ ոչ զգուշութի՛ պահեսցի բա
ղաքն . այլ՝ հեռագոյն ՚ի նմանէ , իբր
բառասուն ասպարիզու , զշիւսիսեալ
նման իւրոյ բաղաքին՝ շինեաց բաղաք
փոքր՝ ՚ի վի՛ գետոյն Ախուրենայ , եւ
անսուանեաց Բաղարան , այսինքն՝ թէ
՚ի նմա զԲաղանացն յօրինեալ է զկազ
մութիւն : եւ փոխեաց անդր զնմ ըզ
կուսան՝ որ Արմաիր . եւ Մեհեանա
շինեալ՝ զեղբայր իւր զերուաղ՝ Քրմա
պետ կացուցանէր :

Պրակ

Պրակ 38.

Վասն փնէլէլոյ զանփառն՝ որ ինչի ճննոց:

Ննկէ և Մայրի մեծ՝ ցՀիւսի
սոյ կողմանէ գետոյն, և որ
մովք ամրացուցանէ. արգել
լով՝ ինեքքս այծեմունս ե-
րագունս, և զեղանց՝ և զեղջերունաց
ազգ՝ և ցիռս՝ և վարազս, որք ի բազ
մութի աճեցեալ՝ լցին զանտառն. ո-
րովք ուրախանայր թագաւորն յա-
ւուրս որսոց. և անուննէ զանտառն
ճննոց:

Պրակ 39:

Վասն Չեռակերտի՝ որ ինչի Երուան-
րակերտ:

Աղցր է ինձ ասել՝ և յաղազս
գեղեցիկ Չեռակերտին ե-
րուանդակերտի, զոր յօրի-
նեաց նոյն ինքն երուանդ-
գեղեցիկ՝ և չքնաղ յօրինուածովք:
քանզի՝ զմիջոցն հովտին լնու մարդ-
կութի՝ և պայծառ շինուածովք, լու-
սաւոր, ունի՝ ական բիր: Իսկ՝ շուրջ ըզ
մարդկութի՝ ճաղկոցաց, և Հոտա-
րանոց կազմութի, ունի՝ որ շուրջ ըզ

բրան, զայլ բոլորակութիւն ական :
 իսկ զբազմութիւն այդևատանոցն, իբր
 զարևանաց խառ, և գեղեցիկ ծիր-
 որոյ Հիւսիսային կողմանն՝ դիր նկա-
 բան, արդարև Գեղաւոր Կաւսից յո-
 նից դարևանդաց համեստ. իսկ ՚ի Հա-
 բաւոյ դաշտաց, ծնօտից գեղեցիկութիւն
 պարզութիւն. իսկ գետն բերանարա-
 ցեալ դարևանդօր արհանցն, զերկ
 թերթիսն նշանակէ շրթունս : Եւ այս
 պիտի գեղեցիկութիւն դիր՝ անբթթեւի
 իմն զողջեա՝ ՚ի բարձրաւանդակ թա-
 դաւորանիսան զհայեցուածս ունի. և
 արդարև՝ բերրի, և թաղաւորական
 Կաստակերտ : Զայս անձ զոր յեցեալս
 նրուանդայ, պարզեւէ Մեծն Տրդատ
 մարդկան ազգին Կամսարականաց, ուր
 զՄանրմաց՝ և Արևանց կցորդաց՝ Ազ-
 գին Արշակունեաց, զոր յիւրում անդ
 ւսն՝ պատմեսցաւք : Բայց ասեն, զԵ-
 բրուանդայ՝ ի հմայից՝ զժնեայ գոյ՝ ա-
 կան հայեցուածով. զնորոյ՝ ի այգա-
 նալ աշալրջոցն՝ սովորութիւն ունիլ ա-
 սեն՝ Սպասարայն արքունի, զէմս
 օրձարարեայս ունիլ ընդդէմ երուան
 գեայ, և ՚ի հայեցուածէ ասեն՝ զժնեու-
 թէն, սրայթիլ օրձարար զիմացն. բայց
 այս՝ կամ եղիցի սուտ՝ և առասպել-
 և կամ, յոյժ գիւտկանս առ իւր ունիլ
 զօրութիւնս. զի՝ այսպէս, հայեցուածոյ
 անուամբ, զնասեսցէ զարս կամի :

Պրակ 47.

Թե որդե՛ Սխառայ տնայանս իւր =
 րորեւ Նտորութի Պորտից . Ինք
 րե Բագորտիցոյսնել ՆԱր-
 րալի :

Այց ՚ի դարդանալ մանկանն
 Արտաշեսի, և ՚ի բազում բա
 ջուածիս արուածն ցուցանել
 Գայեկին Սքասայ, հա-
 ճեալ ընդ նա Նախարարք Արեաց,
 մայթեցին զԹագաւորն՝ տալ նմա
 պարգևս՝ զինչ և ինչրեսցէ . և յանձն
 առեալ Թագաւորին, ասէ ցՆախա-
 րարսն . ասէք թէ՛ զի՛նչ կամօցի Արն
 Բաջ . և նորա ասեն, անմահ բարե
 բարութիւնք բո . այլ ո՛չինչ կամի Սըմ-
 բատ, քան թէ՛ զարիւնքս, և զհարա
 զատութի զԱրտաշէս՝ որդի Սանաար
 կոյ՝ զմերժեալն ՚ի Թագաւորութի իւր
 մէ՛ հաստատել յիւրում Թագաւորու
 թենն : Եւ յանձն առեալ Արքային Ար-
 քայից . տայ ՚ի ձեռս Սքասայ մասն
 ինչ՝ ՚ի զօրացն Ատրեւտանի, և զզօրս
 Ատրպատականի, զի տարեալ զԱր-
 տաշէս՝ հաստատեցեն ՚ի Գահն Հայ
 ըննի ,

բացն տայր պատիւս , և զօրացն ամն
նեցուն պարգևս :

Պրակ 42.

ԵՒՔ՝ ԵՂԵ՝ ԸՆԴ Ե-ՊՆ ԱՐԹ-ԸԻ-Ի ԵԻ-Բ
-ԸԻ-ԲԻ՝ Ե-ԸՂԵԳ-Ց-Ց ԳՐԵԾՆ :

Սկ Սմբատ հանդերձ Ման
Ի կամբն Արտաշեսի՝ ամա-
պարէր հասանել 'ի սահ-
մանս Ռետէացոց . ընդ ա-
ռաջ նորա ելին զօրք կողմանցն այնր .
նակ՝ Նախարարքն , զորս եթող ևր-
ո՛ւանդ : Զայն իբրև լուան այլ Նա-
խարարք Զայոց , լուծանէին , լքա-
նէին , և զաաչիլ յերո՛ւանդայ խոր-
հէին . նակ՝ զայն ևս տեսանէին , թէ
զօրք Զաօմայեցոց ո՛չ հասին նմա 'ի
թիկունս : Իսկ երո՛ւանդ առաւել յոյ՝
զադոյն տայր զպարգևսն , և բաշխէր
միոյ միոյ 'ի նոցանէ զգանձսն . և որ-
չափ շատ տայր՝ շատ ևս ատելի լինէր .
քանզի՝ գիտէին ամենեքեան , եթէ ո՛չ
առ առատութե՛ն , այլ՝ առ երկիւղի վառ
նէ : և ո՛չ այնչափ սիրելի զայնստիկ
առնէր՝ որոց շատն տայր , քան թէ՝
թշնամի : և քան զնոսա՝ զայնս՝ որոց
ոչն տայր , էր տեսանել լաւադոյնս :

Պրակ 43.

Երանդոյ գտերւոյ ընդ Աստուծոյ
 և Բարսի, և սուսն սուսի
 նորն՝ և հւն:

Այ Սմբատ, հանդերձ ման
 կամքն Արտաշիսի, ելանե
 առ ամեն ծովուն Կեղամայ,
 զԹիկամբն Արագածն կո
 շեցեալ լերինն՝ ածապարէին հասանել
 ՚ի քանակն Երուանդայ. առ ոչինչ հա
 մարեալ զբազմութի զօրացնն. միայն
 ակն ածէին ՚ի Մուրացեանէն Արգա
 մայ. զիայր Քաջ էր, և բազմաց Տէր
 Տիգաւորաց: Եւ Ճամբարն Երուան
 դայ էր բացազոյն ՚ի քաղաքէ նորին,
 աւելի քան զերեք հարիւր ասպարի
 զառ՝ ՚ի Հիւսիսոյ ՚ի վր զեւոյն, Ախու
 բեան: զայն իբրև լսէր Երուանդ,
 հաներ ի առաջ զբազմութի զօրացն.
 և ճակատեր ոչ հետի յիւրնէ քանա
 կէն: Իսկ Արտաշիսի արձակեալ պառ
 գամ առ Արգամ, Նահապետ Մու
 րացեան, հանդերձ բազում երգմամբք
 Թողուլ ՚ի վր նորա, զորինչ գտեալ էր
 յԵրուանդայ, և կրկին այլ յաւե
 լուլ. միայն, զի զԵրուանդ Թողուլ
 ՚ի բաց գնասցէ: և իբրև յանդիման ճա
 կատուն Երուանդայ ելին նշանակի

Արտաշիսի, Արդամայ առեալ զբաղ
 թուլթի հեռեակացն՝ ի կողմն ելանէր :
 և Սմբատ հրամայէր՝ զփողոսն պղնձիս
 դռնեցուցանել . և յառաջ առեալ ըզ
 ճակատն իւր, իբրև զարծուի յերամ
 կաքաւուց խոյանայր : Իսկ Նախա
 բարբն Հայոց, որ յաջ՝ և որ յահեակ
 թեան էին, ի նա խառնեալ միանային :
 և զօրք Արաց, հանդերձ Արքայիւն
 իւրեանց Փարսմանաւ՝ թէպէտ և յան
 դուզն յառաջեալ բախէին երազա
 պէս, այլ դառնային ի միւս կողմն փա
 խուցեալ : և անդ էր տեսանել կոտո
 բաժ անհնարին Երուանդայ, և զզօ
 բայ Միջագետաց : Եւ ի խառնակել
 այսպիսի ճակատուց, պատահեն Ար
 տաշիսի արք քաջք Տօրացիք, որոց զօ
 դիս իւրեանց եղեալ երուանդայ, պայ
 մանեալ՝ սպանանել զԱրտաշէս : որոց
 դիպեալ ի հեաի, ընդ մեջ անցանէ Գի
 սակ՝ որդի Ստնտուին Արտաշիսի, և
 սատակեալ զնոսա . ուր՝ և զկէս դի
 մացն ի վայր բերեալ սուսերաւ, և
 յաղթուլթի դործեցեալ մեռանի ի վր
 այսպիսեաց . և մնացեալ զօրքն ի փա
 խուսս դառնային : Իսկ երուանդ ի
 բով ձիաւ բովանդակ ասպարէզս ան
 ցեալ, ելանէ ի խորանս կանդնեալս՝ ի
 բանակէն իւրմէ ի քաղաքն իւր, հե
 ծեալ ի նոր ձիս, հանդոյց ի հանդու
 ցէ փախել : Եւ Քաջին Սմբատայ՝

զհետ մտեալ, սաստկագոյն զնա վա-
 րեալ 'ի գիշերի' մինչև ցդուռն քաղա-
 քին . և Մարաց զօրացն անցեալ 'ի
 կողմն Երուանդական զնդին , նաե-
 մա 'ի վր գիականցն բանակէին : Իսկ
 Արտաշիսի հասեալ 'ի յերուանդայ շր-
 ջապատեալ առադասան , 'ի կաշեայ' և
 'ի կառեայ պարսպին էջ , և 'ի խորանի
 եօրա բնակեցաւ զայն գիշեր . և այ-
 զուռն եղելոյ՝ Տիրաբար արարեալ՝ ըզ-
 սպանեալսն թաղել հրամայեաց . և
 անուանեաց զհովիտն՝ որ 'ի վերայ դիա-
 կանցն բանակեցան , Մարաց Մարդ ,
 և զտեղի Ճամբարուն , Երուանդայ
 Վան . և կողի մինչև ցայսօր ժամանա-
 կի . ք է՝ թէ յայտ տեղոջ՝ վանեաց
 զերուանդ , և ինքն շուեաց 'ի քաղաքն
 երուանդայ . յառաջ բան զՄիջօրեայ
 հասեալ 'ի դաստակերն երուանդայ ,
 և միաբան զուղմամբ՝ հրամայեաց աղս-
 զակել զօրացն , Մար Ամատ . որ
 թարգմանի՝ Մարս եկն . յիշելով ըզ-
 թշնամանս՝ զոր յէջ Երուանդ առ
 Թաղաւորն Պարսից՝ և առ Սմբատ ,
 Մար զնա կողելով : Յայս 'ի սոյն ձայն
 անուանեցաւ դաստակերան՝ Մարմիա-
 իբր՝ 'ի կամաց Արտաշիսի , բառնալ
 զանուն երուանդայ 'ի տեղոջէն . այս
 պատճառ է անուանակոչու թէ դաս-
 տակերսին : Բայց Սմբատայ՝ զիշե-
 րայն զհետ Երուանդայ եկեալ՝ սա-

կաւ վաշականաւ, զդուռն քաղաքին պա-
 Տէ . մինչև 'ի դաշն Արտաշեսի' և զօ-
 րացն ամենեցուն . և 'ի մարտնչիլ Քա-
 ջացն ամենեցուն . անձնատուրք եղեն
 մարդիկք ամրոցին, բանան զդուռն քա-
 ղաքին : Բայց մի ոմն 'ի զինուորացն'
 մտեալ, էհար վաղերք զգլուխն Եր-
 ուանդայ, և ցրեաց զուզեղն յատակս
 տանն . և այսպիսի ջախմամբ՝ վախճա-
 նեցաւ, կաշեալ զԹագաւորութիւնն՝
 ամս քսան : Բայց Արտաշեսի յիշեալ
 Թէ, խառնուած Արշակունւոյ է Ե-
 րուանդ, հրամայէ՝ զգի նորա Թաղել
 Մահարձանօք :

Պրակ 44.

ԹԵՐԵՆԵՐԵԼ ԱՐԲԵԼԻՒՒՒՆ ԵՒ ԱՆԵԼ ԲՈՐԻ
 ԻՐՈՅ ԵՐԵՒԹԱՆՈՐՈՅՆ :

Ետ մահուանն Երուանդայ՝
 3 մտեալ Սմբատայ զարքու-
 նականն՝ յուղել զգանձսն,
 և գտեալ զԹագն Սանատր-
 կոյ Արքայի՝ գնէ 'ի գլուխն Արտաշե-
 սի, և Թագաւորեցուցանէ 'ի վերայ
 ամ երկրիս Հայոց, 'ի քսան և իննե-
 րորդի ամի՝ Դարեհի Պարսից Ար-
 քայի : Իսկ Արտաշեսի առեալ զԹա-
 գաւորութիւն, տայ պարգևս Չորացն
 պարսից՝ և Մարաց, և արձակեաց

յաշխարհ ի բնանց . տայ՝ և ասն Քա-
 ղի , և Պատուականի՝ Արքամայ՝ զնոս
 տայեալ Գահն Երկրորդական , և Պը-
 տակ Յակնթախայ . և Գինգ՝ յերկո-
 սին ականջան , և կարմիր զգեստ՝ մոյ
 սահնն . Գորդալ ունիլ սակի , և պատա-
 սաքաղ . և սակեղնոք ընպել նուա-
 գօք : Եւ՝ ո՛չինչ ընդհատ յայսց՝ պա-
 տուոյ տայ Գայեկին ի բոյ Սմբատայ .
 ըայց միայն՝ յերկուց գնդայն՝ և՛ ի կար-
 միր կոչիկ . և ասելի քան զՀայրականն
 ի բ՛ թագականայ ստղետութեանն , և
 Վշխանութի արևմտեայ զօրուն . հա-
 ռատայ ՚ի նա զնա՛ զօրս Հայոց , և ըզ-
 բոյր աշխարհիս Գործակալս , և զհա-
 մօրէն Տունն Արքայի : Եւ՝ զՆերսէս՝
 որդի Արդւոյ Սանտաբ ի բոյ՝ Գիտա-
 կայ , աղբ զնա սերելով՝ անուն կոչի
 զնահատակութեցն՝ զհօրն Գիմակի-
 սեան . քանզի՛ ույ սասցաք , զկես գի-
 մայն ՚ի վայր բերին Սուսերաւ՝ ՚ի վի-
 Արտաշիսի . պատմի սորա ՚ի նոյն ա-
 ռարս սերեալ աղբ : Եւ՝ զորդիս Տա-
 րայ պատանիս հինգ՝ հանդերձ տա-
 սամբ , յանուն հօրն ի բնանց՝ Տրու-
 նիս . ո՛չ վնարութե ինչ գործոց , ալ
 միայն վն քսութե հօր նց , զոր սունեք
 ՚ի տանէն Արքայի առ Սմբատ . քանզի
 Ընտանի կր Երուանդայ , սակս նորին ,
 և սպանաւ ՚ի նմանէ :

Պրակ 45.

Սղանուն Երանազայ, և շինել Կոստյ Բա-
գարանի . և հարիել Արտաշատի 'ի
Հարձմայեցոց :

Կնի այսորիկ՝ հրաման տայ
 Սմբատայ՝ երթալ յամառն
 Բաղարան, որ հուպ 'ի քա
 դարն երուանդայ՝ 'ի վերայ
 Ախարեան գետոյ, զի սպանցե զե-
 րուադ՝ զեղբայր երուանդայ . զոր կա
 ըալ Սմբատայ՝ երկան զուլանե՝ հրա
 մայե կապել, և ընկենուլ 'ի պտոյս մի
 գետոյն . և 'ի տեղի նորա, 'ի վի Բաղ
 նայն՝ կացուցանե զընտանի Արտաշի
 սի՝ աշակերտ Մողի ումնն երազահա
 նի . որ յայս սակս՝ և Մոզապաշտի՝
 անուն կարդային : Եւ ապա՝ աւա-
 ըալ զգանձս երուազայ, և ծառայս
 անձինս հինգ հարիւր . նաև՝ զընտիր
 ընտիր գանձուց Մեհենայն բերե Ար
 տաշտի : և Արտաշէս պարզ և և Սմբա
 տայ զծառայս երուազայ . քայց ըզ
 գանձն հրամայե տանել Դարնհի Ար
 քայի Պարսից՝ հանդերձ յաւերմա՛ր
 յիրոց գանձուցն, 'ի շնորհակալութե
 պատի՛ իրրև Հօր, և Օղնականի :
 Զայնմ ալ Սմբատայ զծառայսն երուա
 զայ, զոր գերեաց 'ի Բաղարանե տա
 ըալ :

րեալ՝ բնակեցուցանէ՝ ի թիկանց Մասեաց, ի նոյն անուանակոչելով՝ զձեռակերան : Ինքն անցանէ՝ ի Պարսս Ընծայ առար Դարեհի, ոչինչ փոյթ առնելով զՀառովմայեցոց Տերութեն : Իսկ ի գնալն Սմբատայ ի Պարսս, հասանեն Հարկահանք Կայսեր, և Սպայ ծանր՝ ի սահմանս Հայոց - զորս մաղթեալ Արտաշեսի, և կրկին տուեալ զհարկսն՝ հաշտեցուցանէ : Եւ զայս՝ մեզ ստուգապէս պատմէ Օլիպ Բուրմ Հանոյ, զբող Մեհենական պատմութեց. և զայլ բազում գործս՝ զորս սելկայ մեզ առաջի - որում և Պարսից Մատեանքն վկայեն, և Հայոց երգն Վիպասանաց :

Պրակ 46.

Յուզո Շինուծոյ Արտաշատ տառի :

 Բտաշեսի Վերջնոյ՝ գործք

Աբաղումք, յայտնի են քեզ ի

 Վիպասանայն, որք պատմին՝ ի Գողթան շինել զքաղաքն, և խնամութիւն ընդ Ալանս, և Տնունդք Չարսիցն, և իբր՝ տրտիանք Սաթինկան լէ Վիշապաղունսն, առասպել լարար. այսինքն՝ լէ Չարմս Աժդահակայ. որք ունին զմտ զառ ըստ որտառն Մասեաց : մարտ ընդ նս,

և

և քայքայումն յիշխանութէն, և սպա
 նումն նոյ, և հրկիղութի շինուածոյն,
 և նախանձ որդւոցն Արտաշիսի . և
 դրդութի ընդ միմեանս՝ ՚ի ձեռն կա
 նանցն : այս ամ, ուի ստացաք՝ յայտնի
 են քեզ՝ յերգս Ախայասանացն . բայց
 յիշատակեսցուք և մեք կարճառօտիք,
 և զաշխարհութիւն ճշմարտեսցուք :
 Երթել Արտաշիսի ՚ի տեղին՝ ուրխա
 նին Երասխ և Մեծածօր . և հաճեցել
 Արտաշիսի ընդ բլուրն, շինէ քաղաք՝
 յիւր անուն, անուանեալ՝ Արտաշատ :
 ձեռնառու լինի՝ և Երասխ՝ նմա փայ
 տիւք Մայրեայ . վս որոյ՝ անաշխատ
 և երազ շինեալ, կանգնէ ՚ի նմա Մե
 ճեան . և փոխէ ՚ի նա ՚ի Բազարա
 նէ զպատկերն Արտեմիդեայ, և զնմ
 զԿուռս Հայրենիս . բայց զԱյոզոնի
 պատկերն՝ արտաքոյ քաղաքին կանգ
 նէ՝ հուսի ՚ի ճանապարհն . և յարու
 ցանէ ՚ի քաղաքէն Երուանդայ զգերու
 թիս Հրէկոյն, որք փոխեալ էին անդր
 յԱրմաւիրայ . և նստուցանէ զնոսա
 յԱրտաշատ . նաև՝ զնմ վայելութի
 քաղաքին Երուանդայ՝ զոր տարեալ
 էր յԱրմաւիրայ, և զոր անդէն արա
 բեալ նոր, փոխէ յԱրտաշատ . և առա
 լել ևս՝ յինքենէ, իբրև զքաղաք
 Արքայանիստ :

Պատմ 47.

Յորչիւնն Աւնայ 'ի հիւ' և պարտն ,
 և ինձսնի Արտնիւն շնտն :

Այսու մամանակաւ՝ միաբա
 նեալ Աւանք լեռնականօք
 ամենայնիւ՝ յինքեանս ար-
 կանելով և զկէս Արաց աշ-
 խարհին , մեծաւ անբոխի՝ տարածեալ
 ընդ աշխարհս մեր : Եւզովէ և Արտա
 շէս զիւրոց զօրացն բազմուիս , և լինի
 պատերազմ 'ի մեջ երկոցունց Ազգացն
 Քաջաց Ազննաւորաց . սակաւ ինչ
 տեղի տայ Ազգ Աւանաց , և գնացեալ
 անցանէ ընդ գետն Մեծ կուր , և բա
 նակի առ եղերբ գետոյն՝ ըստ հիւսի-
 սոյ : և հասեալ Արտաշէս բանակի
 ցՀարաւոյ , և գետն ընդ մեջ նոցա :
 Բայց բանդի՝ զՈրդի Աւանաց Ար-
 բայի՝ ձերբակալ արարեալ Չօրացն
 Հայոց , ամին առ Արտաշէս , զիսա-
 զազութի ինդրէր Արքայն Աւանաց .
 տալ Արտաշիսի՝ զինչ և ինդրիցէ . և
 երգմունս՝ և գաշինս ասէր՝ հաստա-
 տել մշանջննաւորս . որպէս՝ զի մի՛ ևս
 Մանկունք Աւանաց՝ ասպատակաւ հի
 նից՝ ելլեն յաշխարհս Հայոց : Եւ՝ 'ի
 լառնուլ յանձն Արտաշիսի՝ առ 'ի տալ
 զՊատանին , զայ Քոյր Պատանուոյն

յափն գետոյն, 'ի դարաւանդ մի մեծ,
 'ի ձեռն Թարգմանաց' ձայնէ 'ի բա-
 նակն Արտաշեսի: Քնզ ասեմ, Արիդ
 Քաջ Արտաշէս, որ յաղթեցեր Քաջ
 Ազգաց Ալանաց, եկ հաւանեաց բա-
 նից Աւագեղոյ Դսաերս Ալանաց
 տալ զՊատանիդ, զի վն միոյ քինու-
 ո՛ւն է օրէն 'Իւցաղանց' զայլոց Իւցա
 զանց Չարսից բառնալ զկենդանու-
 թի, կամ ծառայեցուցանելով 'ի Սոր
 կաց պահել 'ի կարգի, և Թշնամութի
 յաւիտենական' 'ի մէջ երկոցունց ազ-
 դացս Քաջաց հաստատել: Եւ լու՛նլ
 Արտաշեսի զայսպիսի իմաստութեան
 բանս, գնաց յեզր գետոյն, և տե-
 սեալ զկոյսն Գեղեցիկ, և լու՛նալ 'ի
 նմանէ բանս իմաստունս, ցանկացաւ
 կուսին: և կոչեցեալ զԳայեական իւր'
 զՍմբատ, յայտնէ նմա զկամս սրտի
 իւրոյ, առնուլ զՕրիորդն Ալանաց
 իւր կնութեմ, և դաշինս՝ և ուխտս հաս-
 տատել ընդ աղդի Քաջացն, և արձա-
 կել խաղաղութիւն. և հաճոյ Թու՛նցաւ
 Սմբատայ: յդէ առ արքայն Ալանաց
 տալ զՏիկին Օրիորդն Ալանաց՝ զՍա-
 թինիկ՝ Արտաշեսի կնութեմ: Եւ ասէ
 արքայն Ալանաց. և ուստի՞ տացէ Քաջ
 արին Արտաշէս՝ բիւրս 'ի բիւրուց, և հա-
 զարս 'ի հաղարաց Է Քաջազգւոյ կոյս
 Օրիորդիս Ալանաց: Չայս տեղի ա-
 ռասպելարանելով Վիպասանքն՝ յեր-

գերն իւրեանց՝ ասեն: Հեծաւ արի ար
 բայն Արտաշէս՝ ի Սեան Գեղեցիկ .
 և հանեալ զոսկի օղ շիկափոկ պարանն,
 և անցեալ ուն զարծուի սրաթև՝ ընդ
 գեան, և ձգեալ զոսկի օղ շիկափոկ
 ներդերն, ընկէց ՚ի մէջ Օրիորդին Ալա
 նաց, և շատ ցաւեցոյց զմէջ Փափուկ
 Օրիորդին, արագ հասուցանելով Կ
 բանակն Արտաշիսի: Որ ճշմարտութի
 ունի՝ այսպէս. քանզի՝ պատուեալ առ
 Ալանս՝ մորթ կարմիր, լայքայ շատ,
 և ոսկի բազում ՚ի վարձանս տուեալ
 առնուլ զՏիկին Օրիորդն Սաթինիկ .
 այս է՝ ոսկի օղ շիկափոկ պարանն .
 Գոյնպէս՝ և զհարստանեացն առասպե
 լեալ, երգեն այսպէս՝ ասելով: Տեղ
 ոսկի՝ տեղայր ՚ի Փեսայութեն Արտա
 շիսի: Քանզի սովորութի իսկ էր թա
 գաւորացն մերոց՝ Փեսայութեամբ ՚ի
 դուռն հաճարին հասանիլ՝ զասեկանս
 ճսպաղել, իբրև զՀիւպատեանն Հոռ
 մայեցւոց. ստպէս՝ և թագուհեացն
 յառազատին մարգարիտ: այս է ճը
 մարտութի բանից: Սա, առաջին ե
 ղեալ Կանանցն Արտաշիսի, ծնանի
 նմա զարտաւազդ, և զայլս բազումս,
 զորս ոչ կարևոր համարեցաք՝ ան
 սլամբ թուել: բայց՝ զկնիսն, յորժամ
 ՚ի գործ ինչ հասանիցիմք:

Պրակ 48.

Սղանուն Առգմայ, և որդւոց նորո :

Չափ հասեալ Արտաւազ
 դայ՝ որդւոյ Արտաշիսի, և
 զև այր Քաջ՝ Անձնահաճ,
 և Հարստ : և նախանձ բե
 բելով ընդ ծառայսն արգամայ, հրա
 պարեաց զհայր իւր՝ ցաննուլ արդա
 մայ, ոսկ թէ՛ թաղաւորել ՚ի վերայ
 ամենայնի խորհիցի . այսպէս՝ ընկե
 ցեալ զնա ՚ի պատուոյն, ինքն առնու
 զերկրորդութիւն : Յետ այսորիկ՝ եր
 թալով Արտաշէս ՚ի ճաշ արգամայ,
 կասկած իմն անկեալ, որպէս թէ՛ դա
 ւել զարքայն խորհիցին . յարուցանեն
 որդիք արքային արշառ, և անդէն իսկ
 ՚ի հացին՝ քարշեն զալիսն արգամայ . և
 խռովութիւն մեծաւ եկեալ յարտաշատ
 արքային : Դարձեալ արձակեաց՝ զոր
 դի իւր՝ զՄաժան մեծաւ զնդաւ, և
 զբազումս յաղգէն Մուրացեան սպա
 նանել հրամայեաց, և զապարանսն
 արգամայ՝ այրել . և զՀարձս նորա,
 որ կարի չքնաղ էր զեղով և քնացեալ
 զնացիւք ոտից, զոր կոչէին՝ Ման
 դու՝ ածել ՚ի Հարձութիւն Արտաշի
 սի : զորս՝ դարձեալ նուաճեալ յետ
 երկուց ամաց՝ տալ ՚ի բաց զինչսն՝ հը

բամայէ, բայ 'ի հարձէն: Իսկ արտա
 ւազդայ՝ ո՛չ շատացաւ առնուլ 'ի նո-
 ցանէ զերկրորդականն պատիւ, յաւե
 լու ևս՝ հանել և զՆախճաւան, և ը
 Հիւսիսոյ երասխայ զամենայն դեօղս,
 յորում և ապարանս իւր՝ և բերդս
 'ի նոցանէ շինէ ժառանգութեան:
 Այսմ ո՛չ կարացեալ համբերել որդ-
 ւոցն արգամայ. ընդդիմանան նմա պա-
 տերազմաւ. բայց՝ յաղթէ արքայոր-
 դին, և սատակէ զամենայն ծնունդս
 արգամայ՝ հանդերձ Հարբն, և որք
 միանգամ, երևելիք էին յազգէ Մու-
 բացեան. և դրաւէ յինքն զէնս նոյ,
 և զնմ իշխանութիս նոցա. և ո՛չ որ
 ապրեաց 'ի նոցանէն, բայց աննշանք
 սմանք, և կրսերք փախուցեալք առ
 Արտաշէս՝ ապրեցան 'ի դրան արքու-
 նի: Այս Արգամ է, որ յառասպել-
 լին Արգաւանն անուանեն. և այս
 պատճառ պատերազմին ընդ Արտա-
 ազդայ:

Պրակ 49.

ԵՒԷ՝ ո՛րդի-ի եր ՍՏԲ-ս . և շի՛նչ ՍԼ-ն-
 Գ-րծե-ց, և Բն-իԼ ՍԵԳ-ը-ն:

Սիրելի է ինձ ասել՝ և վասն
 Քաջին Սմբատայ . քանզի
 արդարև՝ ըստ առասպելին,
 ո՛չինչ կարի հեռի՝ ի ճշմար
 տութենէն . որ ունէր հասակ ան-
 դամոց՝ համեմատ քաջութեն . և ա-
 ռարինութե՛ն ողւոյն՝ որսորդ, և զե-
 ղեցկութե՛ն ակօր՝ վայելչացեալ, ա-
 կաւ ինչ արեան նիշ ունելով յաշն,
 ունի՛ր Գրականտիկոն՝ ի վերայ ոսկւոյ, և
 ի մէջ մարդարոց՝ ծագէր ի վի՛ շոյա
 անձին՝ և մարմնոյ . զգո՛յշ յամի . և
 տու՛նուի յաջողուածոց ունէր ի մարտ
 առաւել՝ քան զիմ որ . զի յետ այն-
 չափ արութեանց, օգնական Եղբօրն
 Սաթինկան՝ յաշխարհն Ալանաց, հան
 դերձ զօրու երթայր՝ հրամանաւ Ար-
 տաշիսի: Քանզի՛ մեռաւ հայր Սա-
 թինկանն, և այլ ոմն բռնացեալ թա-
 դաւորեաց աշխարհին ալանաց, և հա-
 լածէր զեղբայրն Սաթինկան . զորս վա-
 նեալ՝ հերքէ Սմբատ, և տիրացուցա-
 նէ ի վերայ աղգին՝ զեղբայրն Սաթին-
 կան . և զերկիր հակառակորդացն ա-
 լերեալ՝ զիմ միահամուռ անէ զերի

սաստիկ յարտաշատ : և հրամայեալ
Արտաշեսի բնակեցուցանել զնոսա՝ ի
Հարաւոյ յարեւելից կուսէ Մասեաց,
որ կոչի՝ Հաւարշական Գաւառ . ի վե
րայ պահելով զբնիկ անուան՝ Արտաշ :
և քանդի՝ և աշխարհն , ուստի գերե
ցանն՝ արտող կոչի՝ մինչև ցայսօր Ժա
մանակի :

Պատկ 50.

Ասորոն կոսովց . և գրգռութիւն ընդ
Մեծոյ Զորոցն Ասորոցն :

Եւս մեռանելոյ Աերջնոյ Ար
շակայ՝ Թագաւորի Պար
սից . Թափերեցուցանէ մերս
Արտաշէս՝ զՀամանուն իւր
զԱրտաշէս՝ որդի նորին՝ ի վն Պար
սից աշխարհին : և ոչ կամեցան հնա
զանդիլ նմա բնակիլ ը լերինն , որ ան
ուանեալ կոչի՝ Պատիժահար Գա
ւառ , որ է՝ զիմաց լեառն , և ծովե
ղերք , և այսր ևս՝ քան զնս . նաև՝ կաս
պից երկիրն յայն սակա ապստամբէին
ի նմանէ , ի մերոյն Արքայէ : վն որոյ՝
առաքէ ի վերայ նոցա Արտաշէս ըզ
Սմբատ ամ զօրօք Հայոց . ինքն Ար
քայ՝ յաղիարկ երթալով զաւուրս
եօթն . իսկ Սմբատայ երթեալ՝ հը
նազանդէ զամենեւեան Բայց զերկիրն

Պարտից աւերեալ առաւել քան զԱր-
 դաղեան՝ գերին ամէկ՝ ի Հայս . Է որս
 և զՉարդման ոմն անուն՝ Թադաւոր
 նոցին . վն որոյ՝ արժանի վատտակոցն՝
 կարգեւէ նմա Արտաշէս զման ար-
 չունի՝ որ ի շէնս Գողթման, և զուղ-
 սու ահուանն . և առ սյսորիւք՝ և ըզ-
 րքն ամ ի վն նորա Թողու : Ընդ որ
 նախանձեալ Արտաւազդ՝ կամեցաւ սը-
 պանանել զԱմբաս . և յայտնեալ խոր
 հրդոյն՝ բաղում խռովութի լինէր՝ յա-
 զագս այնր Հօրն : Իսկ՝ Ամբաստայ ան
 ղի տունեալ՝ գնաց ղկողմանքս Ասորես
 տանի . իւրովք կամօք՝ Թողով զիջեա
 նութի՝ զօրացն Հայոց, ընդ որ խան-
 տայրն Արտաւազդ, հրամանաւ Ար-
 տաշխի՝ բնակէ ի Տմորիս, որ այժմ կո-
 ջի՝ Կորդրէք . ի յԱլկի նատուցեալ ըզ-
 բաղմութի գերւոյն . քանզի՝ եր ի ծե-
 բութե կինն արարեալ յԱսորեստա-
 նեայց՝ հուսլ ի յայն կողմանս, զոր յոյժ
 սիրեաց . և վն այնորիկ՝ և ղնորին կող-
 մանքք բնակեցաւ : Իսկ Արտաւազդ՝
 յետ գնալոյն Ամբասայ, առնու ի հօ-
 բէն՝ որում ցանկայրն՝ զիջեանութի
 զօրացն ամենեցուն : Եւ նախանձ բե-
 բելով ընդ նմա եղբարցն, ի գրդաու-
 Թեննէ կանանց իւրեանց . վասն որոյ՝
 կարգէ Արտաշէս զԱրոյր Հազարա-
 պետ, զայր իմաստուն, և բանաստեղծ .
 հաւատարմով ի նա զամ գործ Տանն

Արքունի : և զՄաթան կարգէ Բրնա պետ 'ի Սնի' Դեցն Արամաղղայ . թա ժանէ Արտաշէս և ղիշխանութի ղօրուն' ընդ չորս : ղԱրևելեայ ղօրն թո ղու 'ի վր' Արտաւաղղայ . և ղԱրևմտեայն' ապ Տիրանայ . ղՀարաւայինն 'ի Սրատ հաստայ . և ղՀիւսիսայինն 'ի Չարեհ : Եւ Չարեհ էր' այր սեղ . և յորս էրեոց Նահատակ իսկ առ'ի պատերազմունս վառ' և տաղտուկ . ղորոյ' ըզ փորձ առեալ Քարձամայ ուրումն Արքայի' ապստամբեցուցանէ ղերկիրն . և կալել ղՉարեհ' 'ի բանտի ղնէ 'ի Կապառ , ընդ որում պատերազմեալ Արտաւաղղայ , և Տիրանայ' հանդերձ Սրատաւ , դարձուցանեն ղեղբայրն 'ի Մեծէ Կարակն :

Պրակ 51 .

Պատերազմ ընդ չորս Դուռի-նուրի
'ի Բա-ե-ան :

 Ղմուկ շիտթի ինն լեալ Արևմուտս : ընդ որ վատահացեալ Արտաշէս , նշկահեալ ընդդիմանայր Հռօմայեցւոց Տերունն' ոչ տալով հարկս . իսկ Դամասիանոսի Կայսեր ցասուցեալ , ղորս 'ի վր' Արտաշիսի առաքէ : որոյ հասեալ 'ի կողմանս Կեսարու ,

զՏի

զՏիրան, և զգորսն Արևմտայ՝ առա
 թի արկեալ՝ ածեն տաղնապառ մինչև
 ի բազ ընդարձակ հովիտն Բասենայ :
 Արու՛մ ընդդէմ գիպեալ Արտաւազգ
 Արևելեայ՝ և Հիսիսային զօրօքն, և
 հանգերձ ամ սրղւոյքն Արքայի պա
 տերազմեալ՝ սաստկապէս վտանգին :
 Յորոց ՚ի վերջս պատերազմին հասնի
 Սիրաս, Հարաւային զօրօքն՝ ընդ մեջ
 անցեալ սպրեցուցանէր զսրղխն ար
 քայի . յաղթուի՛ն, և զհաւ պատերազ
 մին արարեալ : Չի թէ և՛ ծերագոյն
 էր՝ Երիտասարդ արեաց, և մղեաց
 զճակասն, և հեռամուտ եղեալ՝ հա
 լածեաց զգորս Հաճայեցւոց մինչև ՚ի
 սահմանս Կեսարա : Չայս կամելով
 երգել՝ յառասպելս . Դոմէտ զոմն ա
 սեն, և կեալ որ է ինքն Կայսրն Դոմի
 տիանոս : ո՛չ ինքն և կեալ այսր, այլ ըզ
 հրամանս նր, և զգորս՝ այլաբանելով
 յանունս նր կոչեն : Բայց՝ ըստ բախ
 տի՛ եղեալ Արտաշիսի, մեռանի՛ ՚ի նմին
 ժամանակի՝ Դոմիտիանոս ՚ի Հաճ, և
 զկնի նր՝ Ներվաս՝ ո՛չ աւելի Թադաւո
 բեալ, քան զի՛ ամ : ընդ որ առաւել
 հպարտացեալ զօրացն Հայոց՝ և Պար
 սից, ապառտակ և ս՛ի Յոյնս արաքին :
 Ընդ սոսա հայելով Եզիպտացւոց՝ և
 կողմանց Պաղեստինացւոց, արդելուի՛ն
 և նորս զհարկին Հաճայեցւոց :

Պրակ 52.

Յուզոց Տրոյիւնութի և նորն գործոց . և
Տոհունն Մծունոյ՝ յէշխարհն :

Սյու ժամանակաւ՝ Թագա
 գաւորեալ լինի Հոսմայեց
 Տրայխանոս . և խաղաղեցու
 ջեալ զիմ արեմաւս , զի
 մեալ 'ի վերայ Եդիպտացոց՝ և Պա
 ղեստինացոց , և նուաճեալ զնոսա
 ընդ իւրով ձեռամբ . խաղայ յարեւելս
 'ի վր Պարսից : Աստ անապարեալ Ար
 տաշէս մեծապէս՝ ընծայիւք ընդ առաջ
 նորա իջանէ , զմեղանս յանձնառեալ
 հանդերձ հարկօք անցելոց ամացն՝
 լինի առաջի նր . և Թողուծի 'ի նմա
 նէ գտեալ զառնայ յաշխարհս Հայոց :
 Եւ՝ Տրայխանոսի անցեալ 'ի Պարսս ,
 և զիմ զկամս իւր կատարեալ զառ
 նայ ընդ Ասորիս . ընդ առաջ նր ի
 ջեալ Մաժան , մասնուծի զեղբարցն
 առնէր : Գիտեալ ասէ՝ Արքայ , եթէ
 զԱրտաւազդ , և զՏիրան վարսանդի
 ոչ արասցեն , և զզօրս Հայոց՝ Չարե
 հի ոչ հաւատասցեն , հարկքն անաշ
 խատ առ քեզ ոչ եկեացեն : Չայս ա
 րար Մաժան , քէն պահեալ զն Սըմ
 րատայ , զի՛ և զնա նորա սնուցեալ
 էր : ընդ նմին՝ և զՏիրան խորհեցաւ

հանել, զի ինքն լիցի Քրիստոսեան միան
 զանայն՝ և Սպարապետ արևմտից :
 Չորով՝ ոչինչ փոյթ արարեալ Տրայ-
 իանու, արձակե սուայն, Բայց՝ Ար-
 տաւաղոյ, և Տերանայ՝ ինացեալ ըզ-
 խորհուրդն նո՛, զարան դործեալ յորս
 սպանին զՄաժան, զոր տարեալ Թա-
 ղեցին ՚ի Բազմաց Աւանի, իբրև ըզ-
 Քրիստոս : Իսկ Արտաշէս յայնմհե-
 տէ՝ անսայթաք հարկեաց Տրայիանու,
 և յետ նորա՝ Հաղրիանոսի Կայսեր՝
 զնմ աւուրս իւր :

Պրակ 55 :

Թե՛ որդեք քաջամարդորոյց Արտ-
 շէսիս, և սոյնան հասարակեաց :

 Ետ ամ ուղղութնց Արտա-
 շէսի՝ հրամայե զսահմանս
 գեօղից, և աղարակաց՝ ու-
 բոյնքէլ Քննդի բազմամարդա-
 ցոյց զաշխարհս Հայոց . եկամուտս
 բազումս ամելով աղգս, և բնակեցու-
 ցանելով ՚ի իերինս, և ՚ի հովիտս, և ՚ի
 դաշտս . և նշան սահմանացն հաստա-
 տեաց՝ այսպէս : հրաման տալով՝ քա-
 ղինս կոփել՝ չորեքկուսիս, և պնակա-
 ձև փակել զնոն՝ ծածկելով յերկրի . և
 չորեքկուսի ՚ի վերայ յարուցանել ամ
 բարտակս՝ սակաւ ինչ բարձրագոյն

յերկրէ : Ընդ որ նախանձեալ Ար-
տաշի՛ որդւոյ Սասանայ . զնոյն նը-
ման՝ հրամայէ առնել և՛ ի Պարսից աշ-
խարհին , և յիւր անուն անուանել , զի
մի և ա՛ յիշեացի անունն Արտաշիսի :
Բայց առի , ի ժամանակս Արտաշի-
սի՛ ոչ գտանել երկիր անգործ յաշ-
խարհիս Հայոց , ոչ լեռնային՝ և ոչ
գաշտային :

Պրակ 54.

Յուզգո Նոխարուսեան Սմարտեաց :

 Առաւ սորա , ասն՝ Եկեալ
զաղգ Ամատունեաց ՚ի կող-
մանց արևելից Արեաց աշ-
խարհին : Բայց են սոքա բը-
տութեամբ Հրէայ , ՚ի Մանուկայ ու-
Ռեմէ , որոյ որդի էր Մեծահասակ
և ուժեղ՝ Սամսոն անուն կոչեցեալ .
որպէս սովորութի է Հրէից՝ ըսա յու-
ոյ զՆախնեացն կոչել զանուանս :
Բայց՛ է ճշմարիտ , ուն՝ և այժմ իսկ է
տեսանել ՚ի զարմս Ամատունեաց . քան
չի՛ Անձնեայք , և Բարեձեք ը պատ-
շաճի՛ վայելին ճմ իբօք , և ուժեղք :
Տարեալս են նոքա յԱրշակայ Առաջին՝
՚ի Պարթևաց թագաւորեցելոյն . և
յառաջագիժութի՛ անդէն ՚ի յԱրեաց
աշխարհին՝ ՚ի պատիւ հասեալք ՚ի կող-

Պրակ 56.

Ու ինչ արձեւեղ գիտութի յառար-
Արտաշէտի:

Անդի՛ բազում ինչ յառար-
Արտաշէտի գործեցաւ: զի
այնորիկ՛ բազում ճառս կո-
տորեցաք. զի մի՛ երկայնու-
թիւն բանից՛ տաղտկու թի ընթերցո-
ղացն լիցի. որոյ վերջին ճառս՛ այսպէ՛
սի ինչ յիշատակել, և զայսն՛ որ ինչ՛ է
ժամանակս Արտաշէտի: Օհ թէպէտ՛
և այլն ամ, զոր յիշատակեցաք յառա-
ջագոյն ճառիցն. կարգք, և սովորու-
թիք զեղեցիկք հաստատեցան ՚ի Վա-
ղարշայ, և յայլոց Առաջնոց Թագա-
ւորացն. այլ՛ ՚ի մեծամեծ արուեստից,
և գիտութեց ունայնացեալք էին. որ-
պէս՛ հինից, և ասպատակաց պարա-
պեալ. և այսպիսի գիտութեց՛ կամ
անփոյթ արարեալ՛ և կամ ո՛չ հասելք-
զարաթուց ասեմ, և զամսոց, և ըզ-
տարեաց բոլորմանց. քանզի՛ ո՛չ այս-
պիսի ճանաչիւր առ նոսա. այլոց ազ-
գաց վարելով: և ո՛չ ՚ի ծովակս աշ-
խարհիս նարազնացութիւնք, և ո՛չ
ի վր զեւոոց ճանապարհորդութիք.
Ի՛նչ, կամարդք, և ո՛չ գործիք ձկանց
որսոց. այլ՛ և ո՛չ յամ տեղիս երկրա-

Ժամն նակս՝ հասանել Ազրիանոսի 'ի
 Պալեստինէ՝ և սատակել զապստամբ
 սըն՝ պաշարմամբ 'ի քաղաքի մի փոքու՝
 հուսյ յԵփմ . վն սրոյ՝ և ան ազգին
 Հրէից հրամայեաց՝ մերժել 'ի Հայրե
 նի աշխարհէն . որք՝ և ոչ 'ի բաղում
 հեռաստանէ հայկեցին յԵփմ : և ինքն
 շինէր զԵփմ, զաւերեալն 'ի Աէսպա
 ղիանոսէ, և 'ի Տիտոսէ՝ և յիւրմէ, և
 անուանեաց՝ Հեղիայ՝ յիւր անունն ,
 ոպ՝ և կոչիւրն իսկ՝ ազրիանոս, արե
 դակն : բնակեցոյց 'ի նս հեթանոսս՝
 և Քրիստոնեայսս, որոց Եպիսկոպոս
 էր Մարկոս ոմն : Ընդ այն ժամն
 նակս՝ առաքեաց զօր ծանր զկողմամբ
 Ասորեստանի, և մերոյն Արտաշեսի
 հրամայեաց՝ երթալ 'ի Պարսս, հան
 դերձ իւրոյ Զեզաստատօք . զորոյ
 զհեա քարտուղարութիւն լեալ այս այր՝
 որ զայս պատմութի մեղեա, հանդի
 պի Արտաշեսի 'ի Մարս, և Սոհո
 վունդ անուանեալ տեղոսը : եղև հի
 շանդանալ նմա 'ի Մարնդի, 'ի Բա
 կուրակերտ Աւանի . և զԱբեղոյ զոմն
 Նահապեա Աբեղենից տոհմն, զԱյր
 շոտ, և զՇղոմարար և սուտակասպաս,
 'ի նորին խնդրոյ արձակէ յԵկեղեց՝ յԵ
 բիղայ, 'ի Մեհեանն Արտեմիդեայ
 խնդրել 'ի կոսցն բժշկութի, և զբա
 ղում կեանս : որոյ ոչ ժամանեալ դառ
 նալ, հասանէ վախճան Արտաշեսի .

և դրէ՝ որչափ ամբոխու թիք մեռան՝ ի մահաւանն Արտաշեսի : սիրելի կանայք, և հարճք, և մտերիմ ծառայք. և որպիսի շուք բազմադիմիս արարին, առ ի պատիւ Գիոյն՝ քաղաքական կարգօք, և ոչ՝ ուն զԽարբարոսս. դազազքն էին սակեղէնք. դահոյքն՝ և անկողինքն բեհեղեայ, և պատմութեանն՝ որ զմարմընոքն՝ սակեթել. թագ կապեալ ի դըլուխն. և ղէն սակաւ առաջի դնէր. և դահոյիքն շուրջ որդիքն, և բազմութիւն ազգականայն. և առ այսոքիւք պաշտօնեիցն զհնուորութիք, և Նահապետքն, և Նախարարութեցն Գունդք. և միանգամայն զօրականացն վաշտք. ամենեքեան կազմեալ՝ զհնուհանդերձ. իբր թէ՝ ի պատերազմ ճակատիցին. և առաջի՝ պղնձիս հարկանելով փողս, և ղկնի՝ կուսանք Չայն արկուք սեւազղեստք, և աշխարող կանայք զճետ բազմութեան Ռամկին, և այսպէս՝ տարեալ թաղեցին. և շուրջ ղղերեղմանան՝ լինէին կամաւոր մահունք, ուն՝ վերադոյն ասացաք : Եւ սորա այսպէս՝ սիրելի եղեալ աշխարհիս մերոյ, թագաւորեալ ամս՝ քառասուն, և մի :

Պրակ 58.

Արքայապետայ Ռաբա-որո-նի, և հալածել շէշքորս ի-ր' և շորս, և հահ' այլա-
հանելով հանդերհ:

Եւտ Արտաշիսի' Թագաւորէ
Արաւազդ որդի նր': և հա
լածէ յԱրարատոյ զամ եզ
բարս իւր' ի դաւառս Աղ-
ւուլտի, և Արեւրանոյ, զի մի' բնա
կեացին յԱրարատ, և ՚ի կալուածո-
արքայի. բայց միայն զՏիրան առ իւր
պահէ' Փոխանորդ իւր, զի որդի ոչ
գոյր նորա: Որ յետ սակաւ ինչ ա-
ւուրց' Թագաւորելոյն իւրոյ, անցել
զկամրջաւն Արտաշատ քաղաքի' որ-
սալ կինճս, և իշափայրիս' զպիւստ
Գինայ. և աղմկեալ ՚ի ցնորից իմս իս
լագարանայ' ընդ վայր յածելով երի-
վարաւն' անկանի ՚ի խոր իմս մեծ, և խո-
րասոյղ լեալ անհետի: Չամանէ Եր
զիչք Գողթան' առասպելաբանեն այս
պէս. եթէ' ՚ի մահուանն Արտաշիսի
քաղաւճ կոտորածք լինէին' ըստ օրինի
հեթանոսաց. դժուարի արտաւազդ'
ասելով ցհայրն, մինչ դու գնացեր,
և զերկիրս ամ ընդ քեզ տարար, ես
աւերակացս' ո՛ւմ Թագաւորեմ. վասն
որոյ' անիծեալ գնա Արտաշիսի, ասաց

այսպէս . եթէ՛ յորս հեծցիս յազատն
 'ի վեր'՝ 'ի Մասիս . զքեզ կայցեն բազբ,
 տարցեն յԱզատն 'ի վեր 'ի Մասիս .
 անդ կացցես, և զլոյս մի՛ տեսցես: Չբ
 րուցեն զսմանէ՛ և պատառունք, եթէ
 արդեւեալ կայ յայրի միում, կապեալ
 երկաթի շղթայիւր, հանապաղ կրծե
 լով զշղթայսն, ջանայ ելանել՝ և առ
 նել վախճան աշխարհի . այլ՝ 'ի ձայնէ
 կռանահարութե՛ն Դարբնաց՝ զօրանան
 ասեն՝ կապանքն: վն որոյ՝ և առ մերով
 իսկ ժամանակաւ՝ բազումք՝ 'ի Դարբ
 նաց զհետ եթալով առասպելին, յա
 ուր միաշաբաթուջ՝ երիս, կամ չորս բա
 խնն զսալն, զի զօրասցի ասեն շղթայքն
 Արտաւազդայ: բայց է ճշմարտութի
 այսպէս, ուն՝ ասացաքս վերագոյն: Այլ
 ոմանք ասեն, և 'ի ծնաննէն զսա, զի
 պեալ Պատահարաց իմն, զոր համարե
 ցան կախարդել զնա կանանց Չարմիցն
 Աթղահակայ . վն որոյ՝ բազում զնն
 չարչարեաց Արտաւազդ: Եւ զայս նոյն
 Երգիչքն յառասպելսն ասեն՝ այսպէս .
 Թէ՛ Ահշապազունք զողացան զՄա
 նուկն Արտաւազդ, և զև փոխանակ
 եղին: բայց ինձ արդարացեալ թուի
 լուրն այն, թէ՛ 'ի ծննդենէն և եթ՝ մո
 լութի՛ լեալ, մինչև վախճանեցաւ: և
 առնու զթաղաւորութին Տիրան՝ եզ
 բայր նորա:

Պրակ 59.

Որ էնչ լուսն Տերանոյ :

Ազատորէ Հայոց՝ Տերան որ
 զի Արտաշեսի, յերրորդ ա-
 մի՝ Պերոզի առաջնոյ Պար-
 սից արքայի : Սորա ոչինչ
 պատմին դործք մեծամեծք, այլ միայն
 թէ՛ մտերմութիւն ծառայեաց Հասմայե-
 զաց. եկաց խաղաղութիւն որսոց, և
 դրօտանաց պարսպեալ՝ ուր ասեն. և
 ձիոց երկուց լեալ թէթե առաւել
 քան զՊէգասոս՝ երազութիւն անբա-
 զորս ոչ երկրակոխ, այլ օդադնացս
 համարէին. զոր խնդրեալ հեծանել
 Դասաքէի ուրումն՝ Իշխանի Բզնու-
 նեաց, պարծէր ընչեղազագոյն գոլ-
 քան զարքայ : Եկեալ առ նա կանչու-
 խոյն իւրոյ աղդին Արշակունեաց՝ որք
 էին ի կողմանս Հաշտանից. առէին ըն-
 դարձակեալ մեզ զժառանգութիւն, զի
 նեղէ. քանզի բազմացար յայժ : և նա
 հրամայէ՝ ոմանց ի նոցանէ երթալ ի
 գաւառն Աղւսիտի, և Արերանոյ :
 Իսկ՝ սոցա առաւել ևս՝ բողոք կալել
 առ արքայի, թէ առաւելագոյն մեզ
 նեղէ. ոչինչ ունկնդիր լինի Տերան :
 վճիռ հաստատեալ, այլ ժառանգու-
 թիւն ոչ տալ նոցա, այլ՝ զոր ունէինն :

Տաւասար տրոհել յինքեանս . զոր բա
 ժանեալ՝ ըստ մարդաթուի, դատաւ պա
 կաս ժառանգութի Բնակողացն Հաշ
 տենից . վն որոյ՝ բաղումք ՚ի նոցանէ
 եկին ՚ի դաւառս աղւովտի, և առքե
 րանւոյ : Զուրա սորա ասեն՝ լեալ
 շարասանի ոմն, յազգէն անձաւացեաց՝
 սեգ յամենայնի, Երախնաւու՝ անուն
 կոչեցեալ, որ ասնէ կին՝ զվերջին կա
 նանցն արտաւաղդայ, զոր ՚ի Զունացն
 էր անեալ : Եւ բանզի՝ զաւակ ոչ գոյր
 արտաւաղդայ, արքայ թողու Երախ
 նաւու զամենայն դոռունն արտաւաղ
 դայ . զի ասէին զնա այր ընտիր լի
 նիլ, և համեստ յամենայնի . այլ և ՚ի
 ցանկութիւ մարմնոյ, իրքև զօրինա
 ւորք սք . զոր սիրեալ արքայի, տա
 նմա զԳահն Երկրորդական, զոր ու
 նէրն արտաւաղդ . և զհոգս արեւե
 լեայ զօրուն ՚ինա հաւատայեալ : Աս
 նմա թողեալ զԻրոճասոյ ոմն Պար
 սիկ, զմտերիմ իւր՝ որ խնամացեալ էր
 ընդ Նախարարս Վասպուրականի .
 որում տուեալ զաւանն Տաւեայ ՚ի
 նա՝ հանդերձ Ազարակօբն, և զայ
 զին մեծ՝ յոր մտանէր Ասուն գետ
 հանեալ ՚ի ծովակէն Գայլտոյ . և
 ինքն զնայ զկողմամբք Եկեղեցայ Ս
 ւանն ՚ի Չրմէս հաստատելով զարքու
 նիսն, ՚ի հանդարտութեան վարեաց
 զթաղաւորութիւնն՝ ամս բսան և մի .

և մեռաւ ՚ի Ճանապարհի՝ ձեան շիւտի
սոյ կալեալ:

Պատկ. 60.

Յուզո՛ւ Տէր-տոյ Բ-զր-տունոյ՝ և ու
նուննոյ ուրի՛ն Նոր-Յոս-նոյ:

Բզատ ո՞նն՝ յազդէն Բագ-
 րատունեաց, որդի Սմբա-
 տուհեայ՝ Դաստեր Քաջին
 Սմբատոյ: այր եղև առա-
 յել սրտեայ, և սեփեզ՝ կարճ հասա-
 կաւ՝ և դձուձ տեսլեամբ. զոր փե-
 սայացոյց իւր Արքայ Տիրն ՚ի Իսուսոր
 իւր Տերանեակ. որոյ ատեցեալ զայր
 իւր զՏրդատ, պըրանովք, և պաստե-
 լով կեայր, զորհանապազ աւաղելով
 զինքն, իբր թէ՛ Չքնազաղեղ ընդ
 Ատտակերպոյ, և Քաջատոհմիկ ընդ
 Ատտթարազգւոյ բնակէ: Ընդ որ զայ
 բացեալ Տրդատայ՝ յաւսւր միում գա-
 նէ զնա սաստկապէս, և կորէ զդեղ-
 ձան հերան, և զվարսիցն փետտեալ
 զխապոսիսն, հրամայէ քարշել՝ ար-
 տաքս ընկենալ ՚ի Սենեկէն. և ինքն
 զնաց ապստամբեալ ՚ի կողմանս ամրու
 թեանն Մարաց. և հասեալ ՚ի Սիւ-
 նեաց աշխարհն, ժամանէ նմա համ-
 րաւ մահուանն Տիրանայ, զոր լու՛նել՝
 զազարէ անդէն: Եւ՛ եղև՝ յետ աւսոր

միում.

միում , կոչել զնա յընթրիս Բակրոյ
 Նահապետին Սիւնեաց , և յարախա
 նալն դիւտով՝ տեսեալ Տրդատոյ զկին
 մը , զի յոյժ դեղեցիկ էր , գէր ձե-
 աամբ , որում անուն էր՝ Նազինիկ .
 արիացաւ և ասէ ցԲակուր . տո՛ւր
 ինձ զվարձակս զայս . և նա ասէ , ոչ
 տամ , զի Հարճ իմ է : իսկ Տրդատոյ
 բռնն հարեալ ՚ի կինն՝ յինքն բարշեալ
 ՚ի Բաղմականն , շահեալ վաւաչք՝ Ը-
 րինակի Երիտասարդի՝ անարգել տար
 փառորի : ընդ որ խանտացեալ Բակ-
 րոյ , յարեաւ՝ հանել զնա ՚ի նմանէ .
 բայց յտն կացեալ Տրդատոյ՝ ծաղկա-
 կալ սկսեղցն , իրբև զինու վարեցաւ .
 նաև զԲարձակիցսն ՚ի Բաղմականացն
 ՚ի բաց պողեաց : Եւ անդ էր տեսա-
 նել զոմն Ոչխակս զԸնպենեովոյ ըզ-
 անդ խոփն ստատկելով . և կամ՝ զԼա-
 պիթեայցն , և զՅուշկապրկացն կռիս
 ՚ի վն Պերիթեայ հարսանեացն : և այս
 պէս՝ իւր վանան եկեալ , իսկոյն ՚ի ձի-
 ելեալ՝ հանդերձ հարճին ՚ի Սպեր գը-
 նաց գաւառ : Չայս աւելորդ եղև պատ-
 մել մեզ զնահատակութի առնն ցան-
 կասիրի : Բայց դիտեա՛ , զի ՚ի թողուլ
 ազգին Բագրատունեաց զՕրէնս Հար-
 ցըն . նախ՝ խժական ժառանգեցին յոր
 ջորջումն . Բիւրատ , և Սմբատ , և այլ
 այսպիսիս կոչմունս , զրկեալ ՚ի Նախ-
 նական անուանցն . որպէս կոչէին՝ յս

աաջ քան զուրանայն . Բազադիա ,
Տօւրիա , Եղէանան , Սարիա , Սենե
բիա , Ասուդ , Սափաաիա , Աազա
բիա , Եննանաս . և ինձ թուի , թէ
որ այժմ կոչին՝ Բազրատունիք , Բա
զարատ , Բազադիա , Եդա , որպէս՝
Ասուդ՝ Աշոտ . դոնպէս՝ և Աազա
բիա՝ Ազարիա . որպէս՝ Համբա , Սըմ
բատ :

Պրակ 61.

Ե՞նէ , շէ ուր՝ Տեգրան Աւերին , և շէն
ի նմանէ գործս :

 Մասնորդէ զՏեգրան՝ եղբայր
իւր՝ Տեգրան Աւերին , թա
գաւորեալ Հայոց . ի քան
երորդի , և չորրորդի ամի
Պերողի՝ Պարսից Արքայի . և երկայ
նակեաց եղեալ՝ անս քառասուն և եր
կուս , մեռանի : ոչինչ դործ արժանի
յիշատակի ցուցեալ , այլ ՚ի յաղջկանէ
միտէ Յունոյ՝ ի կալանս ըմբռնեալ ՚ի
ժամանակին՝ յորժամ վախճանեցան
Տրատս Երկրորդ՝ Թադատոր Հասկ
մայեցոց՝ որ անուանեցան Անտոնի
նոս Օդոստատ և Պերող՝ Արքայ Պար
սից ՚ի Հասմայեցոց իշխանութին ար
չաւեաց . ուստի՝ և Պերող անուանե
ցաւ , որ է յաղթող . քանզի՝ յառաջ

ցուք. և ինչ որ ո՛չ վն յայտնի լինե-
 լայ մեզ, և և ինչ, որ վասն աշխատու-
 թն ՚ի վաստակելն՝ խոյս տալով: Եր-
 բորդ, զի և անհաւասարութն բազ-
 մաց կարծիս ՚ի ներքս անէ՛ ընդ բնան
 անցանել. և այսորիկ ազագաւ, ո՛չ
 ինչ՝ վն այսց ազգաց, որք ՚ի վերջնոյն
 Տեղբանայ կարգեցան՝ ճառեցուք
 թէ և՛ բազում անգամ աղերսեսցես.
 այլ միայն՝ զորս հաւաստին գիտեմք ըզ-
 կնինս. զի որչափ հնար էր՝ փախեաք
 յաւելորդ, և ՚ի պահուսնեալ բանից. և
 որ ինչ յանհաւաստին հայցեր բանն,
 և մտածութինս. միայն՝ զհետ երթա-
 լով թ կարողութն, որ ինչ յայլուտս՝
 և կի՛մ ՚ի մեջ զարդարոյն, և զճշմարտի:
 Չնոյն և աստանօր՝ պատրաստելով
 արգելում զքնթացս բանիցս ո՛չ զպատ-
 շածէն, և որ զանհաւաստութնն ՚ի
 ներքս անել ակն արկէ կարծիս. և ըզ-
 քեզ՝ ուր բազում անգամ, և այժմ՝
 ազույեմ, մի՛ յաւելորդան հարկաւորել
 զմեզ, և սակաւ՝ և յոլով բանիւք ըզ-
 մեծ, և զհաւաստի՝ բովանդակ աշխա-
 տութիս մեր, ընդ վայր՝ և աւելորդ
 ցուցանելով գործ. զի նմանադոյնս,
 ուր ինչ, և քեզ՝ գործէ վտանգս:

Պրակ 62.

Յարգի Բագատրութեն Վարչաւոյ, և
 Մեկոյ ՂԱւն Բաւնոյ. և գործի
 գորգոս ընդ բարս, և գործ
 Եւ ընդ Խաւոյ, և Տակ
 Նորն:

3 Եւ մահուանն Տիրանայ՝
 Թագաւորէ Վարչաւ արդի
 նորին, յերեսներորդ ամի
 Համանուանն իւրոյ՝ Վա-
 ղարչակայ Պարսից Արքայի: Սա ը-
 նէ զՂԱւն մեծ՝ զտեղի ծննդեանն ի-
 թոյ, ՚ի վի՛ Ճանապարհին՝ ուր ՚ի գնալ
 Մօր իւրոյ ՚ի ձմերոցս Սյրարաւո՝
 յանկարծակի պատահեալ երկանց ՚ի
 գնացան, ծնաւ ՚ի վի՛ Ճանապարհին՝ ՚ի
 գաւառին Բասենոյ, ՚ի տեղւոջն՝ ուր
 իստանին Մուրց գետ՝ և Երասխ. զոր
 շինեաց յիւր անուն, և կոչեաց՝ Վա-
 ղարչաւան: Սա պատեաց պարզպաւ
 և զհզօր Աւանն Վարդգիսի՝ որ ՚ի վի՛
 Քասաղ գետոյ, զորմէ յառասպելն
 ասեն. Հատուած գնացեալ Վարդ-
 գեսն մանուկ ՚ի Մուրհաց գաւառէն,
 եկեալ նստաւ զՇրեշ բերդաւ՝ զԱր-
 տիսէդ քաղաքաւ, զՔասախ գետով
 կոել, կոփել զշուռնն Երուանդայ ար-
 քայի:

Եւ Երուանդ է Սահաւակեացն՝

որ 'ի Հայկազանց , զորոյ զքոյրն կին
 առեալ Վարդգիսի , շինեաց զԱւանո
 զայս . յորում և Տիգրան Ստեփան Սե
 շակունեաց' նստոյց զհասարակառաջ
 նոյ գերութենն Հրէից , որ եղև' Քա
 ղաքազեղ վաճառօք : այժմ' այս Վա
 ղաքը պատեաց պարսպաւ' հզօր պա
 տուարաւ , և անուանեաց' Վաղարշա
 պատ , որ և Նոր Քաղաք : Սա թա
 դաւորեալ ամս քսան' մեռաւ : Բայց
 ասեմ , զսա և կեալ' յետ մահուանն ,
 յաղագս բարի անուանն , քան' զթա
 ռագոյնս 'ի թագաւորացն : վն զի , 'ի
 սորա աւուրս' միարանեալ ամբօխու
 թիւն Հիւսիսականաց' զԽաղրաց ա
 սեմ , և զԲասւաց' արտաքս քան ըզ
 դուռնն Ճորա' ելանել . Առաջնորդ
 և Թագաւոր ունելով իւրեանց' զՎե
 նասեպ ոմն Սուրհակ . որք անցեալ
 վտարին այսր զկուր գետով : որոց պա
 տահեալ Վաղարշ ամբօխաւ մեծաւ ,
 և արամբք մարտկօք , ձիգ զհետ ա
 ռեալ' անցանէ ընդ կապանն Ճորա
 սուր միւսանդամ միարանեալ թշնա
 մեացն' յօրինեցին ճակատս : զորս թե
 պէտ' և վանեալ քաջայն Հայոց , փա
 խստականս առնէին . սակայն' Վաղարշ
 մեռանի 'ի ձեռաց կորովեաց աղեղնա
 ւորաց . և առնու զթագաւորութիւն
 Խասրով' որդի նորին , յերկրորդ ամի
 Արտաւանայ' Պարսից Արքայի Եւնոյն

Տեառն՝ միարանեալ զզօրս Հայոց՝ ան
 ցանկ ընդ լեառնն մեծ, վրէժս պա-
 Տանջելով զմահաւան Հօրն. և վա-
 նեալ արով՝ և գեղարդեամբ զՏօրսն
 զայնոսիկ զազգան: մի՛ ի հարիւրոց յա-
 մնեցունց պատանդս առնու. և զի-
 րոյ տէրութենն նշանակ՝ արձան հա-
 տատէ՝ Հելլենացի գրով. ուր զի՛ յայտ
 լիցի ընդ հնազանդութիւնիլ Հռով
 մայեցւոց:

Պրակ 63:

Ե՛նէ սափ՞ զայսոսի՛ գափէ,

Քրուցէ մեզ զայս Բարսե՛ծան՝
 որ յեղեակայս բանզի՛ նա յա-
 ռուրս Վերջնոյն Անտոնինոս
 սի երևեցաւ Պատմագրոջ՝
 որ յառաջ աշակերտէր Ազանդին Վա-
 լենտիանոսի, զոր յետոյ անարդեալ
 յանդիմանեաց, ո՛չ գողով՛ ի ճշմարտու-
 թի, այլ՝ միայն ՚ի նմանէն զատուցեալ
 այլ հերձու՛ած յարգարեաց յինքնէ.
 սակայն՝ զպատմութիւս ո՛չ ստեաց, զի
 էր այր կորովի բանիք, որ՝ և առ Ան-
 տոնինոս համարձակեցաւ գրել թուղթ,
 և բազում ասացու՛ածս արար ընդ գէմ
 Ազանդին Մարկիանացւոց, և բաշխից,
 և կոոց պաշտաման՝ զոր ՚ի մերում աշ-
 իարհիս: վճղի եկն նա այսր, որպէս

զի աշակերտել զոք կարասցէ 'ի Խառմ
 Տեթանասաց . և իբրև՝ ո՛չ ընկալեալ
 եղև, եմուտնա յԱմուրն յԱնի՛ և ըն
 թերցաւ զՄեհնեականն պատմութի .
 յորում, և զգործս Թադաւորացն, յա
 լելլով իւր՝ և որինչ առ իւրովն էին .
 և փոփեաց զամ 'ի Լեզու Ասորի . որ
 և անտի՛ յեզաւ 'ի Յոյն շան . յորում
 պատմէ 'ի Մեհնեակնն պաշտամանց Աեր
 զին Տիգրանայ՝ Արքայի Հայոց, պա
 տուել զգերեզման Եղբօրն իւրոյ՝ Մա
 ժանայ՝ Քրմապետի 'ի Բազմացն Ա
 լանի՛ որ 'ի Բազրեանդ Քաւառի .
 Բազին 'ի վերայ գերեզմանին շինեալ
 զի 'ի զոհիցն ամ անցաւօրք վայելեա
 ջնն, և թունիցին Հիւրք երեկօթիւք :
 յորում, և զինի՛ Վաղարշ՝ Տօն Աշ
 խարհախումբ կարգեաց յսկզբան ա
 մին նորոյ՝ 'ի մուտս Նաւասարդի :
 Յայսմ պատմութի առեալ մեր, երկ
 րորդեցաք քեզ 'ի Թադաւորութենէն
 Արտաւազդայ մինչև ցաննն Խասրօ
 վու :

Պրակ 64

Եկե, որդե՛ Ահա՛նկէզըս զսպիւս
հանաւոր :

Քա՛կս ասացար՝ ՚ի Վաղար-
շայ առնու զԹագաւորու-
թիւն Խոսրով Որդի Եորին,
Հայր Սրբոյն Ս'եծիկն Տըր-
դատայ : յաղագս սորա՛ և Հանաւորն
Քոյն՝ կարճ ՚ի կարճոյ իմն անցանելով
Աջող Քարտաւղարն Տրդատայ՝ Ահա
Թանգեզոս՝ պատմէ քորր ՚ի շահն ըս-
մասն Արտաւանայ՝ Պարսից Թագա-
ւորին . և զբառնալ Թագաւորութեն
Պարթևաց Վրտաշիկ՝ որդւոյ Եասա-
նայ . և զնա՛ւանն ըն Պարսից՝ ընդ ձե՛-
ռամբ նր, և զքինակնդիր լինել Խոս-
րովայ՝ հօր Տրդատայ . և ասպատա-
կաւ հինից աւերել զաշխարհն Պար-
սից՝ և Ասորկստանեաց : Յետ որոյ
ասէ թէ՛ յղեաց Խոսրով իւր բնի՛-
աշխարհն՝ ՚ի կողմանս Քուշանաց , զ
իւր հոհմայինքն՝ ՚ի թիկունս հասցնն .
այլ նորա , ասէ՛ զլինեկին ունկնդիր , զի
հաւանեալք՝ և միամտեալք էին ընդ
Տերութիւն Արտաշիկ , քան ընդ Տե-
րութիւն իւրեանց Ազգատոհմին , և Եզ-
բայրութեն : և ել թէ՛ Խոսրով առանց
նոյ՝ վրէժ պահանքի : և զնովիմբ ա-

ծեալասէ, թէ ամս տասն՝ ս'տէպ ս'ը
տէպ զայս օրինակ՝ աւար առեալ, զեղ
կիրն ամ յապականութի դարձուցա
նէր: Ասէ արա, և զգալն Անահայ՝
նենգութի Տրապուրեալ՝ ի խոստմունս
Արտաշրի՝ որ ասացն, թէ՛ դքուն պա
տուական՝ զձեր սեպհական Պալհաւն
զայն՝ անդրէն դարձուցից՝ ի ձեզ. վասն
որոյ՝ յանձն առեալ Անահայ՝ սպանա
նել զխոսրով: Արդ՝ թէպէտ և Ագա
թանգեղոս՝ այսպէս համառօտ էանց
ընդ այս. բայց՝ ես հաւանեալ եմ
ձիգ, և յերկար առնել զպատմութի
ժամանակիս այսորիկ՝ ճառելով յիսկըզ
բանէն, և իջարիտ ասացուածովք՝
հո՛ծ և իբ՛տ:

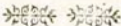
Պրակ 65.

ԶԹագաւորսիւն Արտ-ց, Յորէ Յեր
Պարիւնսիւնս որդեցան:

Ազամայ բսաներորդ առաջն
երորդ Նահապետ մեզ զԱբ
րահամ, Ածայինքն ցուցա
նեն պատմութիք՝ և ինմա
նէն եղել զազգդ Պարթևաց: Քանզի՛
ասէ, յետ մեռանելոյն Սառայի՛ ա
ռեալ Աբրահամու կին զՔետուրայ.
յորմէ ծնան Իմրան, և եզրաբք նո՛.
զորս ի կենդանութի իւրում, Աբրա

համ մեկնեաց յիսահակայ՝ արձակե-
 լով յերկիրն Արևելից, յորոց սերնչ
 աղջ Պարթևաց. և ՚ի նոցանէ Արշակ
 Քաջ՝ որ ապստամբեալ ՚ի Մակեդոն
 նացոց, Թագաւորեաց յերկիրն Քու-
 շանաց, ամս՝ երեսուն, և մի. և յեա-
 նորա՝ որդին նր՝ Արտաշէս, ամս՝ 26.
 ապա Արշակ՝ նորին որդի, որ կոչեցան
 Մեծ, որ զԱնտիոքոս էսպան, և ըզ-
 Վաղարշակ զեղբայր իւր՝ Թագաւոր
 Հայոց կացոյց, երկրորդ իւր ամսն-
 լով. և ինքն յունեաց ՚ի Բաւլ. հաս-
 տատեաց զԹագաւորութիւն իւր: Ան-
 որոյ, շարմբ նր՝ Պալհատիկբ անուա
 նեցան, ոնց՝ և եղբօր նորա Վաղարշա-
 կայ՝ ՚ի Նախնուոյն անուն, Արշակու-
 նիբ: և են Թագաւորք Պալհատիկբ
 այսորիկ: Յետ Արշակայ Մեծի, առ-
 նա զԹագաւորութիւն Արշական՝ յե-
 րեք աստաներորդ ամի՝ Վաղարշակայ
 Թագաւորի Հայոց, ամս՝ 30. ապա
 Արշակ՝ ամս, 31. յետ որոյ՝ Արշէզ.
 ամս՝ 20. ապա՝ Արշաւիր՝ ամս, 46.
 Սորա ընին որդիք երեք՝ և դուստր
 մի, որպէս յառաջագոյնն ասացի. ո-
 րոց անուանքն, Անդրականն՝ Արտա-
 շէս կոչիւր, և Երկրորդին՝ Կարէն, և
 Երրորդին՝ Սուրէն. և դուստրն՝ ան-
 ուանեալ կոչմ. Արզ՝ յետ հօրն վախ-
 հանելոյ, կամ եղև Արտաշիսի՝ ազգաւ
 ՚ի վր եղբարցն Թագաւորել. զոր յան-

ձըն առեալ եղբարցն՝ ոչ առաւել որո
 քահանօք բանիք, և պատրաստօք՝ քան
 թէ՛ սաստի՛ նսու՛ածեալ նք: Եւ Աբ-
 զարու պայման ուխտի, և դաշինս ՚ի
 Տիգրի հաստատեն թագաւորել Աբ-
 տաշխի՛ հանդերձ իւրովք ծննդովք:
 Իսկ եթէ հատցին զարմք նորս, Եւ-
 բարցն մտաշիլ ՚ի թագաւորութիւն՝ ըստ
 կարգի Աւագութեն: և Արտաշի-
 սի զայս ՚ի նոցանէ գտեալ՝ Կաւառս
 պարգևէ, ազգ զնն սերելով յանուն
 իւրաքանչիւր. և ՚ի վերայ՝ քան զամե-
 նայն նախարարութիւս կարգեալ՝ ըզ-
 Նախնականն ՚ի վր պահելով զանուն
 ազգին, զի կոչեսցին այսպէս: Կարե-
 նի Պաշաւ. Սուրենի Պաշաւ. և
 քոյր նոցա՛ Ասպահայեալի Պաշաւ.
 քանզի՛ ՚ի վերայ զորացն էր այր նորս:
 և այսու կարգաւորութիւն՝ ձգեցան բա-
 զում ամս՝ մինչև վերացաւ ՚ի նոցանէ
 Տէրութիւն: Ի այց՝ մի՛ աստանօք բամ-
 բացեսցես զմեզ՝ իբրև զաւելագործակ,
 ուղ թէ՛ զի անգամ պատմեալսն, զար-
 ձեալ ասացաք: այլ՝ գիտեա՛, զի՛ ա-
 խորժելով վն Ազգականաց Լուսաւոր-
 չին Մերոյ, քաջահմուտ կամեցեալ լի
 նիլ՝ կրկնագրեցաք երկրորդելով:

Պրակ 66

ԵՒԷ, չի որտ՝ Տեղ՝ Արտաշէտի՝ Պարտի
 -ից Արտաշէտ, Կեն յընդամեն :

Պրդ՝ անցցուք այսուհետև չ
 թի՛ թագաւորաց Տեղին
 Արտաշէտի, մինչև ցրաւ
 նիլ ՚ի նոցանէ Տերութեն :
 Յետ Արշորի, որպէս տասցաք, թա
 գաւորի Արտաշէտ՝ ամս, 33. Իա
 թի՛, ամս՝ 30. Արշակ, ամս՝ տասն և
 ինն. Արտաշէտ, ամս՝ 20. Պերոզ, ամս՝
 երեսուն և երեք. Վաղարշ, ամս՝ 50.
 Արտաւան, ամս՝ 31. Զսա սպանեալ
 Սասնրացւոյն Արտաշէտ՝ որդւոյ Սա
 սանայ, բառնալով զթագաւորութիւն
 Պարթևաց, հանելով ՚ի նոցանէ զաշ
 խարհն ժառանգութե : Բաղուստին ժա
 մանակիս այսորիկ՝ Պատմողք ՚ի Պար
 տից՝ և Սարեստանեայց, այլ Ոմանք
 և Յունաց : Բանչի՛ ՚ի սկզբան թագա
 ւորութեն Պարթևաց, մինչև ցրադա
 բումն չէ Զաովմայեցւոյ՝ կալանդործ
 երբեմն՝ հնազանդութիւն, և երբեմն
 պատերազմաւ. զոր պատմէ փառէֆա
 տոս, և Պարթիւք, և Փիլիսոն, և այլ
 բաղուստինք. բայց՝ մեր տասցուք ՚ի Սա
 սանէն, զոր երկր խոստայրուա ըզ
 Բարսուսայի :

Պրակ 67.

Թե՛ վնչ սաստիկ Պահանջ:

Եւ խոստարուա՛ Ղափր ե-
 ղեալ Հապհոյ՝ Թաղաւորի
 Պարսից . և ՚ի ձեռս Յու-
 նաց անկեալ, յորժամ Յու-
 լիանոս (որ և՛ Բառաստան) զօրու-
 հանգերձ՝ ՚ի Տիրոն չողաւ . և ՚ի մե-
 աանիկն նի, և Յարիանու, ՚ի Յոյնանի-
 ընդ Արքունական Սպասարսնեկն,
 և Մերոյ Հաւատոյս դաւանեալ՝ ա-
 նուանեցաւ Եղիազար, և Յոյն Լեզու-
 սեալ պատմագրեաց զգործս Հապ-
 հոյ, և Յուլիանու . ի նկն՝ և Թարգ-
 մանեաց զԱռաջնոցն պատմութիւնս
 Մատեան մի, որ գերեկից իւր լեալ
 Բարսուսայի սերունս անուանք, զոր
 Պարսքաստ Սոհունիտնն . յորմէ մեր-
 սեալ երկրորդեմք այժմ ՚ի գիրսս
 յոյս, Թողով զառասպելաց նց բար-
 բաջմունս : քզի՛ անաեղի է՛ մեզ այժմ
 երկրորդել զառասպելնն . յաղադս ե-
 բազոյն փափագոյն, և արտադրատու
 Թնց հրոյն մանուածոյ՝ որ ՚ի Սասա-
 նայ, և պատումն զՏօախն, և լուս-
 նակն՝ և արտարմաղայն յառաջ սաս-
 ցումն . որ են Քողեր . և որինչ զկնի
 այսոցիկ՝ պատնկական իւրհուրդն Ար

տաշրի հանդերձ սպանու թիժքն. և ան
միտ հանձարարանու թիժ Մոգին դըս
տեր, վն նոխազին՝ և որ ինչ այլն ան.
նա և այծի դիեցումն՝ մանկանն ի հո
վանեաւ արժուոյն, և գուշակումն ադ
ուաւուն, և գերապանծին պահպանու
թիժ առիւծուն՝ հանդերձ արբանեկու
թիժ դայլուն. և մրամարտու թե՛ն առա
քինու թիժ, և որ ինչ այլարանու թե՛ն
բերէ կարդ: Այլ մեք միայն զստոյզն,
որ ինչ ճշմարտու թեանն վայելէ՝ պատ
մեսցուք:

Պրակ 68.

Առաջին արշասանս խտրուայ Վարդե-
փան՝ յորում հոմարեր օգնել Ար-
քասանայ:

Անդի՛յե տ սպանանելոյն զԱր
տաւան՝ և թաղաւորելոյն
Արտաշրի՛ որդւոյ Սանա-
նայ, երկու ցեղք Պալհա-
ւին, որ Ասպահապետին՝ և Սուրե-
նեանի Պալհաւն անուանին, նախանձ
պահելով ընդ ցեղին իւրեանց հարա-
զատու թե՛ն՝ որ է Արտաշրիսին, կամաւ
յանձն առին՝ թաղաւորել Արտաշրի
որդւոյ Սասանայ: Այլ՝ մտերմու թիժ
պահելով առ եղբայրու թե՛ն տան կա
րենի Պալհաւին, ընդդիմացան պատե

բազմաւ Արտաշէս որդւոյ Սասանոյ :
 Բայց՝ յառաջագոյն իրրե լուաւ զազ
 մուկ շինթիս թագաւորն Հայոց խոս
 րով , զիմեաց յօգնականութի Արտա
 լանայ՝ եթէ , հնար լիցի՝ անապարել
 ապրեցուցանել միայն զԱրտաւան . և
 միջամուխ եղեալ յԱսորեստան՝ լին
 զբօթ մահուանն Արտաւանայ , և ըզ
 միարանութիւն ան պարսից զօրաց՝ և
 Նախարարաց . նաև՝ զիւրոյ ազգացն
 Պարթևաց , և Պա՛հաւկաց՝ բաց ՚ի
 Յեղէն կարենեան . Առ որ Հրեշտակս
 առաքեալ խոսրովայ՝ զաւնայ յաշ
 խարհ իւր մեծաւ արամութի , և ըզ
 կծանօք : և նոյն հետայն՝ փոյթ ընդ
 փոյթ ազդ առնէ Փիլիպպոսի կայսեր
 Հռօմայեցւոց՝ օգնականութի ՚ի նմա
 նէ ինդրելով :

Պրակ 69

Խոսրովայ օգնականութի գտեալ ՚ի Փիլիպ
 քոսի՝ Դիէ ՚ի վերոյ Արտաշէս որդւոյ
 Սասանոյ գտերւոյն :

Ամուկ շինթի խոսրովութեան
 լեալ ՚ի թագաւորութենն Փի
 լիպպոսի , ո՛չ կարաց ՚ի Հռօ
 մայեցւոց զնոցայն պարապե
 ցուցանել՝ առ ՚ի զօրավիգն լինել խոս
 րովայ . այլ՝ օգնէ նմա ՚ի ձեռն զրոյ :

Տրամայելով սատարել յոճ կողմանց :
 որոց ընկալեալ զայսպիսի Տրաման՝ հա
 սանեն նմա յօգնականութի յԵզրպ
 տոսէ , և յանապատէն մինչև ՚ի ծով
 եզերսն Պոնտոսի : Որոյ գտեալ զան
 չափ բաղձութի խաղայ ՚ի վի Արտաշէ
 րի , և ճակատա տուեալ ՚ի փախուստ
 դարձուցանէ , թափելով ՚ի նմանէ զԱ
 սորեստան , և զայլ Արքայանիսա աշ
 խարհս : Դարձեալ յիչ ՚ի ձեռն շրեշ
 տակաց առ իւր Տոհմայինն Պարթևս
 և Պալհաիկ ազգս՝ և առ համօրէն
 զօրս աշխարհին Բուշանաց , զի առ նա
 եկեալ վրէժս յԱրտաշէ պահանջեա
 ցեն , զի մի յինքեանց Տերութեն հե
 աացին : Իսկ՝ նոյ՝ ոչ առեալ յանձն
 յառաջ ասացեալ Յեզին , որ Ասպա
 հապետ անուանին , և Սարենեան .
 դառնայ Խոսրով յաշխարհս մեր , ոչ
 այնչափ ուրախացեալ չ յաղթութիւն ,
 որքան՝ ընդ վերջակացութի Ազգակա
 նացն դժգմեալ : Յայնժամ , հասանեն
 առ նա ոմանք ՚ի շրեշտակաց իւրոց ,
 որք ՚ի պատուականագոյն ազգքն եր
 թեալ էին , ՚ի խորագոյն աշխարհն՝ ՚ի
 նոյն ինքն Բաւհ . բերին նմա համբու ,
 եթէ՝ Ազգական բո Վեհստանն՝ հան
 դերձ ցեղին իւրեանց՝ Կարենեան
 Պալհաիկն՝ ոչ հնազանդեաց Արտաշ
 րի . այլ ՚ի կողք բո գիծեալ գայ առ
 բեղ :

Պրակ 70.

Դարձեալ յարձիւոն Խոսրովոյ 'ի վերայ
Արտաշէի, սասնց Հաւանայեցոց
եզնայանասիտն:

^Պ^Պ^Պ^Պ^Պ Էպիտ' և յոյժ զաւարճա-
^Պ^Պ^Պ^Պ^Պ թ ցաւ Խոսրով ընդ լուր գա-
^Պ^Պ^Պ^Պ^Պ լտեան Ազգականացն, սա-
^Պ^Պ^Պ^Պ^Պ կայն' ոչ յամեաց ուրախու-
 թին, ընդ հուպ հասանելով բովն
 թէ' ինքնին Արտաշիր հետամուտ և
 ղեալ մարանուծք զօրացն, կտա-
 թեաց զամ Տեղս կարենեան Պաշտա-
 ին, ջնջելով զամ արու յերիտասար-
 դաց' մինչև ցտանդիայս. բաց 'ի միոյ
 հըայոյ, զոր առեալ Մտերիմ հաննր
 Բուրղ' փախեալ յաշխարհն Քուշա-
 նաց, առ հզօրս սմանս նորա հասու-
 ցանելով ազգայինս. զոր բազում ջա-
 նիք խնդրեալ զմանուկն 'ի ձեռն առ-
 նուլ, ոչ կարաց յազգականացն կու-
 սակցելոց, մինչև' յոչ կամաց երդ-
 նուլ անկասկած լինիլ մանկանն. վն-
 որոյ բիւր առասպելք յօգնցին Պարսք
 զնմանէ, անբանից սպասաւորել ման-
 կան: Սա է Պերոզամատ' Նախնի Մե-
 ծի Ազգին կամօտարականաց, զոր յի-
 բում տեղաջն պատմեսցուք: Աս-
 այժմ, մեր որ ինչ զկնի կատորածի ազ-

զի կարենեան պաշտաւին . զորոց վը
րէժս ոչ թուլագոյնս խնդրեաց թա
ղաւորն Հայոց Խոսրով . Թէպէտ՝ և
վախճանեալ Փիլիպպոսի, և շփոթեալ
Թագաւորութիւնն Հռովմայեցւոց ,
մարդ ՚ի մարդոյ առնելով զՏերութիւն
սահաւաժամանակեայ . Դէչիոս՝ և
Քալլոս՝ և Վաղերիանոս կայսերք ,
որք ոչ օղնեցին նմա : Սակայն՝ Ար
քայ Խոսրով իւրովք զօրօք սիրելովք
յարեցելովք յինքն , և Հիւսիսային
աղգօք , Արտաշի յաղթեաց՝ հալա
ծական առնելով մինչև՝ յՅն Հնդկաց :

Պրակ 71.

ՅԵՂԳ ՔԱՆԻՆ ԱՆՈՒՅ՝ Ե ՎԵՆԷ
ԲԵՆՆ ՍԵԲՅՆ ԳՐԵԳՐԻ :

ՐԳ՝ իախուցեալ ՚ի Խոսրո
վոյ Արտաշիր՝ մերձ ՚ի յաշ
խարհն Հնդկաց՝ և նեղեալ
յոյժ . բազում խոստմունս
Նախարարացն առնէր, Եթէ՝ ոք բու
ժեսցէ զնա յայնմանէ . Եթէ՝ հնարիւք
դեղոց , Եթէ՝ գաղտնի խողխողմամբ
սրոյ , պէսպէս պարգևս խոստանայր՝
տալ . մանաւանդ Պարթևազանցդ ,
ասէ՝ դիւրահնար դողցես՝ ՚ի ձեռն կեղ
ծաւոր սիրոյ զգաւելն՝ աղգականու
թեան անուամբ պատրել , ՚ի դոսա

վատահանայ: խոստանայր զբուն տուն
 դարձուցանել ՚ի նոսա՝ որ պաշտաւուն
 կոչելը՝ զարքայանիտ քաղաքն զԲայն:
 և զամենայն աշխարհն Քուշանաց նա
 և՛ Թագադարութն ձե՛ և շուր խոս
 տանայր: և զհասարակ արեւաց ընդ
 իւրով ձեռամբ, երկրորդ իւր լինիլ:
 Յոր հրապարեալ Անակայ՝ որ ՚ի Յե
 դէն Սաւրենեանն պաշտաւէ, յանձն
 առնու սպանանել զխոսրով: Եւ հա
 տուածի պատճառաւ փախստական լի
 նի յԱրտաշէ, և զհետ մտանելով
 զօրացն պարսից առ ՚ի պատճառէ, որ
 պէտ թէ՛ փախստական վարելով զնա
 ընդ Ատրեստան, հանեն զնա առ ե
 ղերք սահմանացն Ատրպատականի ի
 մէջ կորդուաց: Զոր լուեալ մեծին
 խոսրովայ Ռուտեացոց Գաւառին,
 իբր՝ զկարենեանցն կարծեցեալ ե
 կարութիւն. գունդ առաքէ՝ յօդ
 նականութի Անակայ, ածեն զնա՝ հը
 բամանաւ Թագաւորին՝ ՚ի Գաւառն,
 որ անուանեալ կոչի՝ Արտաղ, ՚ի տե
 ղի դաշտավայրս՝ ուր յայտնեցան Նըշ
 խարք Սրբոյ, և Սեծի Սերոյ Ա
 ռաքելոյն Թագէի: Եւ աստ՝ ասեմ
 սքանչելի զոոյցս զարմանալի ճերտուն
 ուոյ, որ ասէր. եթէ՛ ՚ի նախնեաց ու
 նիմ սովորութիւն, որդի ՚ի հօրէ առն
 լով զիշատակ զբուցացս այսոցիկ. որ
 պէտ՝ Ուինսիտդորայն, յաղազս Տարօ

նոյ՝ և Սիմն կոչեցեալ լերինն : Արդ՝
 ՚ի բնակիլն Անակայ ՚ի դաշտին Ար-
 տազու , պատահէ նմա տեղի Օթա-
 բանին՝ մտա առ Գիրս Սրբոյ Առա-
 քելոյն , որպէս թէ՛ ՚ի ներքսագոյն
 Սրակապանի խորանին . և անդ ասնն՝
 զլուսթն Մօր Սրբոյ , և Մեծի Մե-
 բոյ Լուսաւորչին : Վասն որոյ՝ զնորին
 Առաքելոյ Հնորհօ բնկալեալ , որ առ
 Հանգստարանաւ նորին՝ զլինելու թն-
 կառ . զնորին ելից զՀողեօր Մշա-
 կութեանն պակասութիւնն : Եւ յետ
 անցանելոյ երկուց տարեաց զալս-
 տեանն Անակայ ՚ի Հայս , յերրոր-
 դումն սպանանէ զԽոսրոզ . և մեռա-
 նի ինքն , և իւրքն իմ , պահեալ ՚ի
 Խնամոցն Այդա միայն . որ ակնար-
 կութին Այ , և շնորհօք Առաքելոյն ,
 ստեղծանել ասեմք՝ կամ , լուսաւորել
 յարդանդի մօրն զԱռաքելութն Հե-
 նորհօ նմա ՚ի ձեռն տալով : Իսկ զմն-
 ցեալսն ՚ի Չրուցացս , ստուցանէ
 բեզ Ազաթանդեղոս :

Պրակ 72.

Յառա՛գ՝ Պէրճէլէնէտայ Եղիւնիոյս կէ
տարս կապարէնէնցոց, և Պարս
Տարսէնէնց նորին:

Երմեւիանոս Եպսկոպոս կապ
արազով կացւոց, էր այր ըս
քանչև լի Ռուսումնասիրու
թի. որ և ի տղայութեանն
խրում առ Որոզինէս երթեալ վար
ժեցաւ, սա ըազում խօսս արար. յո
րոց մի է՝ պատմութի հալածանաց Ե
կեղեցւոյ, որ յառաջն յաւուրս Մաք
սիմիանասի՝ և Դէչիոսի յարեաւ, և
որ հուսկ յետոյ ցամա Դիոկլեցիանո
սի, շարայարեալ ի նա և զգործս Թա
գաւորաց, յորում ասէ՝ վեշտասանե
րորդ Եպիսկոպոս կացեալ Աղեքսանդ
րաբոց Պետրոս, վկայեալ յիննե
րորդ ամի հալածանացն. գրէ զըս
ղումս վկայեալ և խօսրովու ի մե
րում աշխարհիս. համայն և յետ նո
րա Օտարք յՕտարաց, Բայց՝ զի ոչ
ճշմարտութի ոճով պատմէ. և ոչ զա
նուանսն նշանակէ, կամ զտեղիս կա
տարմանցն՝ ոչինչ կարևորագոյնս հա
մարեցաք երկրորդել: Նոյնպէս՝ և զԱն
տոնինէ, որդւոյ Սեբրեայ ասէ՝ պա
տերազմեալ ընդ Վաղարշակայ, Ար

բայի Պարսից 'ի Միջագետս , և մե-
ռանիլ 'ի միջ Եգիպտոսյ' և Խառա-
նու . և մեռայն Խոսրովու ո՛չ յոր հա-
կամիտեալ : Իսկ՝ որ ինչ զինի մահուն
Խոսրովու մինչև 'ի Թագաւորութիւն
Տրդատայ , 'ի ժամանակս անիշխանու
Թեն պատմէ , ստոյգ համարելով՝ երկ
րորդենք քեզ համառօտ բանիք :
Բայց՝ և որ ինչ 'ի Թագաւորութեն'
և յետ նորա , ո՛չ հեզգուծի՝ և ան-
զգուշաբար վրիպեալ . և ո՛չ կամաւոր
սխալանօք 'ի սմա յարմարեալ բան , այլ
որ ինչ 'ի յիշատակաց 'ի Գիւր Մատե
նիցն Յունաց : Իսկ՝ ըստ նմանեացն ա-
պա , և որ ինչ 'ի համբաւուց Արանց
Խմաստնոց ստաւգապէս տեղեկացեալ
արդարաբար քեզ զբուցեցար :

Պրակ 75 :

ԴԻՆԵՆ 'ի Հի Արտուրի , և յաշիւ
Կոյտե Տուրտոյ :

Սէ նոյն այր՝ Թէ յետ սուսե
րահարն լինելոյ Խոսրովու՝
միաբաննէ՛ Նախարարք Հայ
ոց , ամեն իւրենց յօգնակա
նութի զգօրս Յունաց , որ 'ի Փոխ-
գեայ՝ Պարսից ընդդիմանալ և պահել
զաշխարհս , և իսկոյն ազգեցին Աղե-
րիանոսի Կայսեր : Բայց , քզի՝ գունդք

անցին ընդ Դանուբ գետ, զրազում
 գաւառս գերի վարեցին, և զԿիւկլա
 դայ Կղզիս աւար առին: Այս որոյ՝ ոչ
 մտոյ աշխարհիս ժամանէ Թեաքիւել
 Ապիւրիանոս, նաև՝ ոչ յերկարեր ըզ
 կեանան, առնլով զԹագաւորութիւն
 Կրալզիտս, և յեւոնի՝ Ալեքիւիտս՝ հուպ
 ընդ հուպ փոխանորդելով զմիմեանս.
 այլ և՝ անսահանօք, Տիտոս և Տաշիտոս
 Թագաւորեալ՝ և Փլորիանոս եղբարք:
 Այս որոյ՝ համարձակարարարչաւեալ՝ ի
 մեզ Արտաշէի, և զզօրս Զունայ փա
 խստահան արարեալ գերելով՝ յուրով
 ժամն աշխարհիս յաւեր դարձուցանէր:
 Զորում գաղթեալ Նախարարք Հայ
 ոց՝ հանդերձ աղղաւն Արշակունեաց,
 ՚ի Զոյնս ապաւինին, յորոյ մի էր և
 Արտաւաղդ Մանգակունի, որոյ ա
 ռեալ զՏրդատ որդի Խոսրովու՝ ՚ի
 շուռն Կոյսեր հասուցանէր: Սակե
 որոյ՝ հարկաւորեալ Տաշիտոս՝ ինչեմ
 Արտաշէի դայ զկողմաբք Պոնտոսի.
 և զեղբայր իւր զՓլորիանոս՝ յուրով գըն
 դաւ ՚ի Չիլիիս արձակէ: Իսկ Ար
 տաշէի հասել ՚ի Տակիտոս՝ ՚ի փախաւս
 դարձուցանէ, որ սպանաւ ՚ի Ճանիւս
 Պոնտացիոց, որ են Խաղաթք. նոյնպ՝
 և եղբայրն Փլորիանոս՝ յեւ ութսուն
 և ութ տար ՚ի Տարսն:

Պրակ 74.

Յուզի-ի-ը-ը-ի-է Պ-ը-ի-ց . և Յու-
ն-ց , և շի-է-լ-ս Ար-ու-ը-ի շ-ը-ի-
յ-ն-ս -ն-ի-շի-ն-ն-ս-ի-էն :

Այ՛ Յունաց թաղաւորեաց
Պրորոս՛ և խաղաղութիւն
բարեալ ընդ Արտաշէի, բա-
ժանէ զաշխարհս սահմանդ ը-
րութի՛ փաս դործելով, և Արտաշէի
նուանեալ զաղգ Նախարարացն, ըզ-
գաղթեալն անդրէն զարձուցանէ՛
բաց ՚ի Նախարարէ ունեմնէ, որոյ ա-
նուն Օտայ կոչիւր՝ ՚ի տոհմէն Ամա-
տունեաց, որ փեայ էր աղդին Սլւ-
կունեաց, և Մնուցող Խոսրովիդըն-
տոյ՝ Դատեր Խոսրովու, որջացեալ
յամուրն յԱնի՛ իբր ՚ի Կաղաղի հան-
գարտութն զողեաց : Իսկ՛ Արտաշէի
գեղեցկապէս յարդարել շերկիրս Հայ-
ոց, ՚ի կարգն առաջին հաստատեր : նա
և՛ զԱրշակունիսն՝ զմեկուսացեալն
՚ի Թագէն, և յԱրարատ բնակելոյ,
կարգէ ՚ի նոյն տեղիս մտիւք՛ և ոտհ-
կօք, որպէս՛ և էինն . և զՄեհննիցն
պաշտամունս առաւել և ս յարդարէ .
այլ և՛ զհարն Որմզդական, որ ՚ի վի-
րադնին՝ որ ՚ի Բագաւանի, անշէջ
հրամայէ՛ լուցանել : Բայց՛ զԱնդրիսն,

գորս

զոր արար Վաղարշակ իւրոց Նախնեացն՝ հանդերձ արեգակամբ, և լուսնի՝ Արմաւիր՝ և փոխեցաւ ՚ի Բագարան, և դարձեալ՝ Արտաշատ, զայնոսիկ փշրէ Արտաշիր, և զերկիրս գըրով ընդ հարկաւ իւրով արկանէ, և ամենեւեմ զիւր անուն հաստատէ, նաև՝ զսահմանս հաստատեալս Արտաշիսէ՝ զքարինս յերկրի կացուցանելով նորոգեաց, և յիւր անուն փոխեալ՝ Արտաշիրական անուանեաց: Եւ կատար զարջարհա մեր, ունի՝ մի յաշխարհացն իւրոց պարսիկ Գործակալօք, ամս քսան և վեց: և յետ նորա, նորին արդին՝ որ անուանեցան Հապուհ, որ լին՝ Արքայի Մանուկ, ցթագառութիւն Տրդատայ ամ մի:

Պրակ 75.

Կատարութի ուղիս Մտնութեաց, Արտաշիսէ:

Այց՝ Արտաշիս լուեալ, թէ ոմն ՚ի Նախարարացն Հայոց՝ առել զմի յորդուցն Խոսրովու, փախուցեալ ապրեցոյց ՚ի դուռն կայսեր հասուցանելով ըննեալ թէ, ո՞վ որ նա իցէ: Եղև հասու, թէ՛ նա է Արտաւազդ յազգէն Մանուկունեաց. հրամայեաց՝ զամ

ազգն ընթել սատակեմաբ . քանզի՝ ի
 դաղթիւն Հայոց Սրտաշրէ, դաղթին
 և նոքա ընդ Յեղս այլոց Նախարա-
 րացն . և ի նո՛ւաճելն Արտաշրի զայլն,
 դառնան և նոքա, և սատակին սրով
 ամենեքեան : Բայց զկոյս մի գեղեց-
 կադիմակ՝ ի բերցն Արտաւազդայ՝ գո
 զացեալ Տաճատայ ուրումն, որ յազ
 դէն Աշոցան, ի զաւակէ Գուշարայ
 Հայկազնոյ՝ փախուցեալ՝ ի կետարաց
 ւոց բաղաբն ապրեցուցանէ . ամուս-
 նաւորեալ ընդ ինքեան՝ զման չքնադ
 կերպարանին :

Պրակ 76.

Յուզն Նահապետ-Բէ Տրտոսայ՝ յոճ-
 անիւնն Հոյոց :

Առմէ զՆահատակութեցն
 Տրտոսայ, նախ ի մանկու
 թեանն՝ յերիզար կամակար
 աշտանակեալ . և կորովի
 ձիւ վարել . և զէնս շարժել յաջողա
 կարար . և այլ պատերազմականս ու-
 սանիլ արորժակս . ապա՝ ըստ Պէլէ
 սէպոնտացւոց Մեհենական հրամա-
 նին Հեֆեստեայ, ի մրցանակս ազո
 նին առաւելեալ քան զկիւստս Տրո-
 տոս Հոսդացի . որ զվզէ և եթ՝ կա-
 լեալ յաղթեր : դարձեալ և քան ըզ

Կրօնսս Արգիացի, զի նա զյղճակ ե-
 զինն թափեաց. իսկ՝ սա զերկուց ջը-
 տաց վայրենեաց՝ միով ձեռամբ կա-
 լեալ զեղջիւրէն թափեաց՝ հանդերձ
 ընդզգեալ ջախջախմամբ : Եւ ՚ի ձի-
 ընթացս մեծի Կարկիսին կառավարել
 կամեցեալ, ՚ի հմտութենէ հակառա-
 կորդին ստուցեալ յերկիր անկաւ. և
 ռուսն հարեալ՝ արգել զկառսն, ընդ
 որ ամենեքին զարմացան : Եւ ՚ի պա-
 տերազմել ընդ զօրս Պրորոսայ՝ եղև
 սով սաստիկ, և ոչ գտելոյ շտեմարա-
 սաց. յարեան ՚ի վերայ զօրքն՝ և սպա-
 նին զնա. նոյնպէս՝ և ՚ի վր իմ իշխա-
 նացն զիմեցին : Իսկ՝ Տրդատ մայն
 ընդդէմ կացեալ՝ շեթող զօք մտանել
 յապարանսն Լիւիանոսի, առ որում
 ինքն Տրդատն էր : Բայց՝ Կարսս հաճ
 դերձ որդւովն Կարինեալ՝ և Նոմ-
 րիանոսի՛ թագաւորեաց. և զօրաժո-
 զով եղեալ՝ եւ ճակատ ընդ Պարսից
 Արթաշին, և յաղթեալ զարձաւ ՚ի
 Հռոմ : Վս որոյ՝ բազում ազգս ՚ի սա-
 տարութի կալեալ Արտաշրի՝ թիկունս
 արարեալ զանապատն Տաճկաստանի,
 զարձեալ՝ եւ ճակատս ընդ զօրս Հը-
 ոսովմայեցեաց կրկին՝ սաստի և անտի
 Եփրատու, յորմէ սպանաւ Կարսս ՚ի
 ՚ի Յերինսն : Նոյնպէս՝ Կարինոս՝ որ ՚ի
 Կոստակայ չոգաւ յանապատ, ընդ ո-
 ռում և Տրդատ. և սատակեցաւ նա՛

և զօրն , և մնացեալքն 'ի փախուստ
 դարձան . յորում և Տրդատայ վերա-
 ւորեալ երիվարն ոչ աճապարեաց՝
 փախչել ընդ փախստեայսն . այլ ա-
 ռեալ զզկնն իւր՝ և զկազմած ձիոյն ,
 'ի ընդ ընդ լայնատարած խորայտակն
 անցանկ՝ ընդ Եֆրատ , 'ի բուն զօրն
 իրեանց՝ ուր Լիշիանոսն էր : Ընդ
 նոյն առաք , լինի սպանանել զՆոսն
 ռիանոս 'ի Թրակէս՝ փոխանորդէ ըզ
 Թազաւորութիւնն Դիոկլէցիանոս .
 իսկ՝ որ ինչ 'ի նի ժամանակի՝ Տրդա-
 տայ գործք , ուսուցանէ քեզ Ադա-
 Թանգեղոս :

Պրակ 77.

Յայտարարութիւնսն՝ Սնդեան՝ Լ
 Վարաց Գրեգորի , և որդւոց նի . 'ի
 Թաշիւն Արտիէտոյ Եդիօնգոտ ,
 որ զն հարցման Մարտի Մտոյ
 նսիւցի 'ի Յագրիճանի :

Յր ոմն 'ի Պարսից՝ ոչ 'ի փո
 քունց՝ և յաննչանից , ո-
 բում անուն էր՝ Բուրգար ,
 զնացեալ անտի՝ և եկեալ
 'ի կողմանց Գամրաց , պանդխտեցաւ
 'ի Կեսարեայ . և առեալ կին 'ի հաւա
 տացելոց՝ որում անուն՝ Սոֆի կոչիւր ,
 զքոյր ուրումն մեծատան՝ որ Եւթա-

լիս յորջորջիւր, դարձաւ անդէն գը
նալ յերկիրն Պարսից՝ հանդերձ կնա
ւերով. զորոյ զհետ մտեալ Եւթա
լեայ, համադեալ՝ արգելոյր: Որոց հան
դիպեալ ճննդեան Մերոյ Լուսաւոր
ին, ըստ պատահման՝ մտանէ Ստըն
տաւ մանկանն. և՛ ի հասանիլ աշխարհն.
առեալ Եւթալեայ զքոյրիւր, և զայր
նք՝ հանդերձ Մանկամբն, ի կապա
գովկացւոց աշխարհն դառնայր:

Ընդ զայս ամ գործէ Զառաջատե
սութիւն Այ, ուր կամք են ասել ի
մոյ բանի, յաղագս՝ որ ի մեզ փրկու
թե՛ն ճանապարհ: ապա թէ ոչ՝ որոյ
յուսոյ ակնունելով՝ զՄանուկն Պալ
հաիկ ի Հոսոմայեցւոց իշխանութիւն
մուսցանէին՝ Քրիստոսի ընծայեին հա
ւատոց: Բայց՝ յարունս հասեալ
Մանկանն հասակի, փեսայացուցանէ
Հաւատացեալ ոմն այր, որում անուն
էր Դաւիթ՝ ի Դուստրիւր Մարիամ.
որ յետ երկոց ամաց՝ երկուց որդւոց լի
նելոյ, ի կամաց երկոցունց՝ մեկնեալ
՛ի միմեանց՝ զատուէին: Մարիամ հան
դերձ կրտսրով մանկամբն՝ ի Վանս
կանանց երթեալ՝ կրօնաւորիւր. որ
՛ի յարունս հասեալ մանկանն, զհետ
միաւորի ուրումն, որում անուն էր՝ Նի
կոմաքոս. իսկ՝ Անդրանիկն առ Դայե
կաց մտացեալ, որ՝ ապա աշխարհավա
րեալ՝ ամուսնացաւ: Բայց՝ Հայր նց

Գրիգոր, անցեալ զնաց առ Տրդատ,
 զՀայրենեացն հասուցանել զպարտս.
 ու պարտէ ասել ճշմարտութիւն, զԱ
 աաբելութենն վիճակ մերոյ աշխարհիս,
 և զՔահանայութենն՝ հանդերձ Մար
 տիրոսութիւնն վարժելով : Բայց՝ է ար
 դարև Հոր Սքանչելոյ՝ որդիք զարմա
 նալիք առասել բան զառասել. զի ոչ
 նա խնդրեաց զորդիսն՝ յորժամ դար
 ձաւ ընդ Տրդատայ, և ոչ նորա չո
 դան առ. և այն դրեթէ՝ յաղագս եր
 կիւղի հալածանացն. բայց՝ և ոչ ՚ի
 քահանայանալն երևեալ փառօք Հորն
 պերճացան. վն որոյ՝ և ոչ նա յա
 մեաց ՚ի կետարիս, այլ՝ փութապէս
 դարձեալ ՚ի Սերաստացւոց բաղաբին
 անսայր՝ հաաբել զնիւթ Վարդապե
 տութեն : այլ թէ՝ և բաղում աւուրս
 արարեալ ՚ի կետարիս, ոչ ինչ՝ յորոց
 զմտաւ ամէր՝ առնելոց էին. Անպա
 ռին՝ և Մնացականին միասն սոյակ
 լով. որք ոչ զպատիւն յինքեանս ձը
 դէին, այլ՝ պատիւն զհետ նոցա ըն
 թացաւ : ուն՝ ուսուցանէ բնզ Ազա
 թանդեղոս :

Պրակ 78.

ԵՒԷ՛ սաստի՛, և շի՛ւրտ՛ ուր Մ-
 ֆիւնէից :

Ահա՛նեալ Արտաշէի՛ որ-
 զույ Սասանայ, Թողու ըզ
 Թագաւորութիւն Պարսից՝
 որզույ իւրում Հայհայ : 'ի
 սորա աւուրս՝ ասեն եկեալ Նախնի
 ազգին Մամիկոնեից՝ 'ի յարեւելից Հիւ
 սիսականէն, 'ի Քաջատոհմիկ՝ և 'ի
 Գլխաւոր աշխարհէ, և ամ աշխարհի
 Հիւսիսականաց ազգաց, Առաջին ա-
 սեմ զՃենաստանացն՝ որունին գրոյցս
 այսպիսիս : Յամա կատարման կենաց
 Արտաշէի, Արթոկ ոմն Ճենքախոր,
 ոմն՝ ասի 'ի նոցա Լեզուն, պատիւ Թա-
 գաւորութն. սորա երկու եզբորդ-
 զիք, Բղդոս, և Մամգոն՝ անուն կո-
 յեցեալ՝ Մեծ Նախարարք : և շարա-
 խօսեալ Բղդոսայն զՄամգոնայն, հը-
 բամայեաց Արթոկ Թագաւորն Ճե-
 նաց՝ սպանանել զՄամգոնն. զոր ի-
 մացեալ Մամգոնայն՝ ոչ գայ 'ի կոչ
 Արթայի . այլ՝ փախուցեալ աղիսի՝ իւ-
 րով՝ անկանի առ Արտաշէի՛ Թագա-
 ւոր Պարսից : և Արթոկ Հրեշտակս
 առաքէ՝ ինդրել զնա . և 'ի չսել Ար-
 տաշէի՛ պատե՛րազմ՝ 'ի վր նր յօրինէ Թա

գաւորն Ճենաց, և խկոյն՝ մուկալ
 Արաաշի, Թագաւորէ Շապուհ :
 Արդ՝ Թեպէտ և ո՛չ տայ Շապուհ
 զՄամգոնն ՚ի ձեռն Տեառն իւրոյ,
 այլ՝ և ո՛չ Արեւաց յերկրին Թողա-
 րայց՝ ամ ազիւնն իւրով առաքէ զնա
 իրրև զվտարանդի՝ առ Գործակալս
 իւր՝ յաշխարհիս Հայոց : և յիւ առ
 Թագաւորն Ճենաց՝ ասելով, Թէ՛ մի՛
 Թուկեցի քեզ դժուարին, զի ՚ի ձեռս
 քո ո՛չ կարացի տալ զՄամգոնն . և վս
 զի՛ երգուեալ Հօրն իմոյ ՚ի Լոյսն Ա-
 րեգական, հալածեցի զնա յաշխարհէս
 իմե՛կ յեղր երկրի, և ՚ի մուտս Արևու-
 որ հաւատար է նմա մահու . և արդ-
 և՛ լիցի պատերազմ ընդ իս, և ընդ
 քեզ : Եւ՛ զի՛ քան զամ Բնակեալս ՚ի
 վերայ երկրի, ասեն՝ խաղաղասէր դոյ,
 զազգզ Ճենաստանաց, յանձն առնու-
 առնել զհաշտութիւնն . ուստի՛ յայտ
 իսկ է, և Թէ՛ են խաղաղասէր, ար-
 դարև կենասէր ազգ Ճենաց : Սբան
 լի լի և աշխարհն առատութի՛ ամե-
 նայն պողոց, և զեղեցիկ բուսովք զար-
 դարեալ՝ քրքմաւէտ, և սիրամարզա-
 շատ, և բազմամետաքս . անբաւութի՛
 յամօրաց՝ և հրաշից . և որ էշայծե
 մունդ անուանեն, ուր հասարակաց
 կերակուր ասեն՝ զառ մեզ պատուա-
 կան, և սակաւուց հաշակելիս, զիս
 սիան, և զպոր, և որ այլք այսպիսիք :

այլ՝ զսկանց՝ և զմարդարաց՝ ո՛չ ասեն գիտել զհամար մեծամեծացն. իսկ պատուականք առաւել զգեատուց, և սակաւուց ազանելիք՝ հասարակացնց է զգետա. և այս՝ յաղագս աշխարհին ճենաց: Բայց Մամգոնայ՝ յո՛չ կամաց եկեալ յաշխարհս մեր, հանդիպեցաւ դարստեան Տրդատայ, և ո՛չ դարձաւ ընդ զօրս Պարսից, այլ՝ ամ իւրով աղիւի՛ ընդառաջ գնաց Տրդատայ: մեծաւ պատարագաւ ընկալաւ զնա Տրդատ: Բայց՝ ընդ իւր՝ ՚ի պատերազմ ո՛չ էառ յերկիրն Պարսից. այլ՝ ետ տեղի աղիւի նորա, և ռոճիկ ՚ի կերակուր՝ փոխելով ՚ի տեղուղէ զբովանդակ ամս:

Պրակ 79

Նահաթսիութի: Տրդատայ ՚ի Թագաւորութեն՝ Յոռն շան զհասարակ:

Անդի՝ ո՛չ է Պատմութիւն ճշմարիտ՝ առանց Դամասկազբութեն. վն՝ որոյ՝ և և մանրախուզիւ՛ քննեալ, գտաք զթագաւորն ին Տրդատայ՝ յերրորդ ամի Գիսկընցիանոսի, և դաւայսր՝ հանդերձ մեծաւ զօրաւ. որոյ հասեալ ՚ի Աեսարիա՝ յոյժիք ՚ի Նա-

Խարարացն ընդ առաջ լինելն: Եւ
 կեալ յաշխարհս՝ գտանէ՝ զՕտայսնու
 ցեալ զքոյր իւր զԽոսրովիդուխա. և
 պահեալ զգանձան ամրոցաւն հան
 դերձ, յոյժ երկայնամուժք: քանզի
 էր արդարև համբերող՝ ժաժկալ և
 առաւել խմատուն. զի թէպէտ՝ և
 ոչ ծանեալ զճշմարտութիւն յաղագս
 Այ, սակայն՝ դատութիւն կռոյն գի
 տաց: Նոյնպէս՝ էր և Սան նորին
 Խոսրովիդուխա, Կուսան, համեստ,
 որպէս՝ զօք օրինաւոր, և ոչ ամենեին
 անդուռն բերան ունիլ՝ նման այլոց կա
 նանց: Իսկ՝ Տրդատ ՚ի Հաղարապե
 տութիւն Հայոց զնա կացուցանէ, շը
 նորհակալութք պատուէ զնա. և ա
 ռաւել ևս՝ զիւր Իայեկորդին զՄան
 զաղունի Արտաւազդ, վասն լինելոյ
 նմա պատճառք փրկութիւն, և Հայրե
 նականացն հասելոց Փառաց. յաղի
 որոյ՝ ՚ի ձեռս տայ նմա զԱպարապե
 տութիւն՝ լինիլ ՚ի վր իմ զօրաց Հայ
 ոց: նորին աղաղաւ և զՏաճատ նորին
 քեռայր՝ Խլտան ՚ի վր դաւառին Աշ
 ցան կարգէ: Սակ, որ յապայան զգ
 ցոյց Անեբոյն իւրոյ Արտաւազդայ և
 նա Արրայի, նախ՝ զԿրիգոր Անկա
 որդի լինիլ. և ապա՝ զԷնի վր որդւոց
 Կրիգորի, ուն հմուտ եղեալ ՚ի կես
 րացւոց քաղաքին բնակելով: Իսկ Ք
 ղին Տրդատայ երազ ապէս, և բողւմ

Տակատս տուեալ. նախ՝ ի Հայս, և
 ապա՝ ի Պարսս, իւրով անձամբ առ-
 նէր զյաղթութիւն. որ ի միում նուա
 զի, առաւել քան զԵլիանանն զայն
 ի Հնումն՝ կանգնեաց զնիզակն ի վի
 յոքնական համաթիւ վերաւորաց :
 Դարձեալ յերկրորդումն Կորովեացն
 Պարսից զփորձ առեալ զաստիու
 թե Սկային, և կուռ վառուածոցն,
 բազում վերօք զնին սատակեցին նե
 տաճգութիւնք, որոց զարկուցեալ յեր
 կիւր՝ ընկեցին զԱրքայն : Իսկ նի յա
 թուցեալ, և հետի յարձակեալ փո
 խանակ իւր բազումս ընկենոյր ի թը
 նամեացն. և զնոյ ուրումն զնին կա
 լեալ արիաբար աշտանակեր : Դար
 ձեալ յերկրորդին միւսանգամ կամա
 ւոր լեալ հետի՝ սուսերաւ զիւրոց զե
 բամակն սուղեր : և այսպիսի նահա
 տակութիւնք յամեալ ի Պարսս՝ և յա
 սորեստանի, անդր ևս քան զՏիւրոն
 յարձակի :

Պրակ 80.

Յուզման անկողն Տրուտայ ինչ Վալ
 Ինչ . և կուտանդնի Վաստի
 նայ . և ինչ որդե հանդիդե
 բա հաստոց :

Կեալ Տրուտայ յաշխարհս՝
 առաքէ զՍմբատ Աստու
 զՀայր Բագարատայ՝ ա
 ծել զԿոյսն Աշխեն , ըզ
 Դուտոր Աշխարագայն՝ իր կնուծն .
 որ ո՛չինչ աննման էր կոյսն Արքային
 հասակի : Ի՛նչ հրամայէ՝ գրել զնա Ար
 շակունի , և զգեցուցանել ծիրանիս՝
 և Թագ կապել , զի հարսնասցի Ար
 քայի : յորմէ եղև որդի խոտրով , ո՛չ
 համեմատ հասակաց իւրոց ծնողաց :
 Ի՛նչ նոյն աւուրս՝ լինի հարսանիք
 Մարտիրոսայ Դատերն Դիակլիցեանո
 սի՝ ի Նիկոմիդա , Փեսայանալով նմա
 կոստանդիանոսի կեսարի՝ որդւոյ
 կոստայ՝ Թագաւորին Հաովայ , որ
 ո՛չ էր ՚ի դասերէն Մարտիրոսայի ,
 այլ յԵլենեայ Պոսնկէ : Այս կոս
 տանդիանոս՝ բարեկամացեալ ՚ի հար
 սանիւն ընդ Տրուտայ՝ Մեր Թա
 գաւորին . և յետ ո՛չ բազում աւուրց
 մեռաւ կոստաս . փոխանորդ նորին ա
 ռաքէ Դիակլիցեանոս՝ զնորին որդի , և

զիւր որդիացեալն Կոստանդիանոս :
 Սա՛ յառաջ քան զԹագաւորնն, մինչ
 զեռ Կեսարէր, պարտեալ ՚ի մարտս,
 և տրամաւթք մեծաւ ննջեալ՝ երևա-
 թացաւ նմա խաչ Աստեղեայ յերկ-
 նից, պարունակեալ գրով. առէ, ԱՅ-
 ՍՈՒ ՅԱՂԹԵԱ՛ : զոր արարեալ
 Սիզնու՛մ. (Ծ՛ , Նշան .) և յառաջա-
 բերեալ պատերազմացն՝ յաղթեաց :
 քայց՝ յետոյ հրապուրել ՚ի կնոջէ իւր
 մէ՛ ՚ի Մարսիմնայ՝ Դատերէն Իիոկ
 լեցիանոսի, յարոյց հարածանս Եկե-
 կեցոյ, և զբազումս վկայեալ. ինքն
 ելև ֆանդական բորտուածնն, ըստ բո-
 լոր ընկալեալ մարմնոյն՝ ապականեցաւ
 վասն յանդգնութենն. զոր ոչ կարա-
 ջին բուժել Արիովկեան Կախարդքն,
 և Մարսիկեան Բժիշքն : Յաղագս ո-
 րոյ յղեաց առ հրդա՛տ՝ առաքել նմա
 Իիւթս ՚ի Պարսից, և Հնդկաց. սա
 կայն՝ և այնք ոչ հասին նմա յօգուտ-
 զոր և քուրմք սմանք հրամայեցին,
 ՚ի դիւաց խրատուէ՛ բաղմութիւն տր-
 զայոց զենուլ յաւազանս, և ջերմ
 լուանալ յարեամբ՝ և ողջանալ : որոյ
 լուեալ զլազիւն մանկանցն՝ հանդերձ
 մարցն կահանամարք, մարդասիրեաց
 նոցա՛ լաւ քան զիւրն վարկուցեալ փր-
 կու՛թ. յաղագս որոյ՝ զփոխարենն ըն-
 դունի յԱՅ յանըրջական տեսութեց .
 յԱ՛ - տեսողն ստեալ հրաման՝ սրբիւ

լուացմամբ կենսատու Աւազանին, 'ի
 ձեռն Սեղբեսարոսի Եպիսկոպոսի
 Հռովմայ, որ 'ի նմանէ հաւածանացն՝
 թարուցել էր 'ի Սերապտիոն լերինն .
 յորմէ և աշակերտեալ հաւատաց :
 զբանասորսն մտ բառնալով յԱՅ. յե-
 րեսաց նր. ոպ' համառօտ ուսուցա-
 նէ քեզ Ազաթանդեղոս :

Պրակ 81.

Սփփփփն Սլլփփփն 'ի Տ'եփփփփն
 Սփփփփն :

Նք հանդիւ Հապհոյ՝ Ար
 քայի Պարսից 'ի պատերազ
 մացն . և 'ի գնան Տրդատայ
 'ի Հռօմ առ Սուրբն կոս-
 տանդ խնոս . պարսպ առեալ խորհր
 դոց Հապհոյ՝ նիւթէր շարիս 'ի վե-
 րայ աշխարհիս մերոյ . թողեալ զՀի-
 սիայինն մտ, ելանել 'ի Հայս . ժամ
 եղեալ և իւր գնալ Արեօք 'ի միւս կող
 մանէ : 'ի նորին բանս հրապարեալ
 Նահապեա Աղղին Սկիւնեաց, զին
 բեան սպանանէ զՓեայ՝ զժերացելն
 Օտայ, որ 'ի տոհմէն Ամատունեաց՝
 և Սնուցող խորովիդխոյ՝ Քեռ թա
 դասորին : Եւ այն ինչ՝ ընդ հոս պ ե-
 կեալ Մեծին Տրդատայ յԱրեմաից .
 և լուեալ զոչս մտ, և դիտացեալ ե-

Թէ, ոչ ՚ի ժամադրութիւնն եկն Հապուհ, Խաղայ ՚ի վերայ Հիւսիսականացն: Իսկ Նահապետ ազգին Սկիւնեաց՝ ամրանայր յամբողջին, որ անուանեալ էր ՚ի Ողկան. ապաւեն առնելով Էրեւանց զԵնակիլս՝ Սիմօ կոչեցեալ Երին: և ընդդիմացեալ Թագաւորին՝ աղակեր զերկիրն, որ առ լեռամբն, ըթողացուցանէր՝ այլում պարապել գործոյ: Ասէ ցամ Նախարարութիւն Տանց Հայոց՝ Արքայ, որ որ անցէ առ իս Վահապետ Ազգին Սկիւնեաց, տայ նմա յաւիտենական իշխանութիւն Կեօղս, և Դաստակերտս, և զամ իշխանութիւն Ազգին Սկիւնեաց: Զոր յանձն առնայր Ճենալն այն Մամգան: և ՚ի խաղալ Թագաւորին զկողմամբք Աշուանից ՚ի վերայ Հիւսիսականացն, գնաց Մամգանն ամ ազխի իւրով զկողմամբք Տարօնոյ, ուր թէ՛ սպաստանել ՚ի Թագաւորէն: Իչու անկեալ առաքէ գաղտագնաց հետեակս՝ զգացուցանելով Նահապետի Ազգին Սկիւնեաց՝ ըզգնալն Թագաւորին զկողմամբք Աշուանից: վտանգ մեծ է, ասէ՛ Թագաւորին Տրդատայ, վն որոյ՝ գնաց զկողմամբք Աշուանից՝ պատեցաւմել ընդ ամ Ղևոտեայսն. վն որոյ՝ մեր է ժամանակ ՚ի Տահ խորհիլ, և գործել՝ որ ինչ կամք են. զի խորհեալ եմ՝

գաշնաւոր լինիլ քեզ՝ վն արհամարհա
նաց իմոց՝ որ ՚ի Թագաւորին : Ընդ
որ՝ յոյժ ուրախացեալ Նահապետ Ազ
գին Սկիւնեաց՝ ընդունի զնա երդ
մամբ ուխտից, բայց յամուրն՝ ոչ Թո
ղու, մինչև տեսանել, Թե՛ սն պա
հեսցէ զմտերմութի երգմանց գաշնա
ւորութեցն : Իսկ՝ ասացեալն Մամ
գոն անիւ ջանացեալ ցուց անել զմտեր
մութի առ ապստամբն : հաւատար
մացաւ նմա, որպէս՝ արդարև միամիտ
Գործակից, մինչև հրամայէ նմա՝ ՚ի
Բերթն համարձակ մտանել, և ելա
նել : Եւ յետ բազում վստահութեց,
՚ի միում աւուրց՝ հաւանեցուցանէ ըզ
Նահապետ Ազգին Սկիւնեաց՝ ելա
նել արտաքս յԱմրոցէն, և որսալ ե
րկս : և ՚ի միջամուխ լինելոյ որսոյն՝ զի
պեցուցանէ աղեղամբն ընդ մէջ Թի
կանցն, և կարծանեալ՝ երկիր զարկու
ցանէ զԱպստամբն : և ընթացեալ ի
րով արամբբ, ունի զբերթն : կապե
լով զամ արս՝ որ ՚ի ներքս : նա և զազգն
Սկիւնեաց՝ խորհեցաւ բառնալ, և
կատարեաց զամենեսին : երկուք ոմանք
փախուցեալք յաշխարհն Ճոփաց, իսկ
Մամգոն՝ վաղվազակի զգացուցանէ
Թագաւորին, և ուրախացեալ Սր
բայի, գրէ Հրովարտակ՝ իջիւն նմա
անի՛ որոց խոստացաւն : և կարգէ ըզ
նա Նախարար ՚ի տեղի Ապստամբին :

անուանել յանուն իւր՝ յի՛ անդունեան .
բայց՝ մնացելոց Սէկունեաց՝ ո՛չ ինչ հը
բանայէ վնասել :

Պատկ 82-

Նահապետութի Տէրտայ ՚ի գաօերդի
Ստեփան . Յորտմ հիշիտուր արտ
ըբուլոց թագաւորն :

Սկ՝ Թագաւորն Տրդատ Թմ
Ի Հայաստանօրս իջեալ ՚ի
գաշուն Գարգարացւոց, պա
տասէ Հիսթիականաց ճա
կատու պատերազմի . և ՚ի խառնել եր
կոցունց կողմանցն , յերկուս ճեղքէ
զամբոս թշնամեացն , սկայարար շա
հատակելով : Ոչ կարեմ ասել զերա
գուցի՛ն ձեռքնն , ո՛ւր՝ անբար ՚ի նմա
նէ յերկիր անկեալ՝ թաւազլոր խա
ղային . օրինակ իմն՝ իրբև ՚ի գեղե
ցիկ Յանցորդէ ՚ի ձկամբք՝ յերկիր թօ
թափեալ ցանցոյն , կայտապին յե
րեսս երկրին : Չոր տեսեալ Թագաւո
րին Բաւրաց , յօտ հասանէ Սրբայն ,
և հանեալ յասպիղինէն՝ զնեղեարէ
մատապատ պարանն , և կորովութի
ձգէ յետուս կողմանն ճահ . գիպե
ցուցանէ ՚ի յուս ձախակողմանն , և յա
նութ աջակողմանն , զի էր վերացու
ցեալ՝ զձեռնն անել , ումբ ուտերաւ .

և ինքն վառեալ վերապահ պանակօք՝
 ուր ո՛չ գծէին նեաք . և քանզի՝ ոչ
 կարաց ձեռամբ շարժել զԱբբայն ,
 զլանջօք Երիվարին առեալ և այնչափ
 ինչ շուժափեաց մտիկել զԵրիվարն :
 Իսկ ապա՝ ահեակ ձեռամբն ՚ի ներ-
 գերն ածապարեալ սկային , և սաստ
 կուժք ուժոյն զհրեառ ցանցեալ ՚ի
 Տահ գիպեցուցանէ զերկայրին , և Է
 մէջ կարէ զայրն , և զո՛յգ ըծդ պարա
 նոցին՝ զգլուխ Երիվարին : Իսկ զօրացն
 ամբ տեսեալ զԹադաւորն իւրեանց՝
 և զԶօրաւորն՝ միջակտուր յայնպիսի
 ահաւոր բազկէ լեալ՝ ՚ի փախուստ դառ
 նային . զորոց զհետ մտեալ Տրդատ ,
 վանէ մինև յաշխարհն Հոնաց : Եւ
 թէպէտ՝ ոչ փոքր հարուած եհաս զօ
 րացն իւրոց , և բազմաց անկուսն մե
 ծամեծաց , յորում և մեռաւ Ապարա
 պեան ամ Հայոց՝ Արտաւազդ Ման
 դակունի . սակայն՝ Տրդատայ անտի
 ըստ Հայրենի Օրինին , պատանդս ա
 ռեալ՝ դառնայ : Արովջ պատճառօք՝
 միաբանեալ զամ Հիւսիս . հանեալ
 զօր բազում , գումարտակ արարեալ
 իազայ յաշխարհն Պարսից ՚ի վր Շապ
 հոյ՝ որդւոյ Արտաշէի . յորս իւրեանց
 առնելով Զօրավարս . զՄիհրան՝ Ա
 աաթնորդ Արաց , վստահացեալ վս
 առ ՚ի Քրիստոսն հաւատոց . և զԲա
 դարատ Ասպետ . և զՄանաճիհր՝ Նա

հասկեա ընշտունեաց . և զՎասան
 Նահապեա Ամատունեաց : Բայց յա
 զազա հաւատոցն Միհրանայ՝ և աշ
 խարհին Վրաց , ասել կայ մեզ ա-
 ռաջի :

Պրակ 83.

Յուզո Նունէի Երանելաց , եբե՛ ո՛ր
 էլ Պատմութի Վրաց :

Ին՝ ոմն՝ անուն Նունի՝ յըն-
 կերաց Սից Զախիսիմեանց
 ՚ի ցրունելոցն՝ փախստեամբ
 հասեալ յաշխարհն Վրաց՝
 ՚ի Մծխիթայ , ՚ի նոցա Քաղաքն Նա-
 խազաս , յոյժ ճգնութի ստացեալ շո-
 նորհարժեղութե . որով զբազում ախ-
 տաժեստ բժշկեալ՝ և գլխովին զկին
 Միհրանայ՝ Աւաջնորդին Վրաց : Այ-
 որոյ՝ հարցեալ զնա Միհրանայ , եթէ՛
 որով զորութի առնես զայս սրանչե-
 լիս . ուսոյց զբարորութի Աւետարա-
 նին Քի : և ախորժելով լուեալ՝ պատ-
 մեաց իւրոց Նախարարացն՝ հանդերձ
 գովեստի : Եւ իսկոյն՝ եհաս առ նա
 լուր սրանչելեացն , որք եղեն ՚ի Զայս .
 ՚ի Թաղաւորն՝ և ՚ի Նախարարսն . Ե-
 որ հիացեալ զբուցեաց Երանելոյն
 Նունեայ , յորմէ ստուգադոյն և ասե-
 ղեկացաւ զմտ՝ ո՛ճով : Եւ եղև ընդ ա-

ւարան ընդ այնտիկ՝ ելանել Միհրա
 նայ յորս, մտլորեցաւ ՚ի դժուարս լե
 բանց՝ խաւարեալ օդով, այլ՝ ոչ տե
 սանելօք. ըստ այնմ, եթէ՝ կոչէ ըզ
 մէզ՝ բարբառով. և դարձեալ՝ եթէ,
 զտիւ՝ ՚ի գիշեր մթացուցանէ: Այսպի
 սեաւ Միհրանայ ըմբռնեալ խաւա
 րաւ, որ եղև նմա առիթ Մշտնջենա
 ւոր Լուսոյն. քանզի զարհուրեալ յի
 շեաց զարլուան վասն Տրդատայ. թէ՝
 ՚ի ճանապարհ ելեալ յորս կամելով,
 հասին նմա հարուածք ՚ի Տէ. զոր հա
 մարեցաւ, եթէ՝ և նմա այսպիսի ինչ
 դիպելոց է: Եւ երկիւղիւ մեծաւ պաշա
 րեալ, ինդրեաց ազօթիւք՝ լուսաւո
 րիւ օդոյն, և դառնալ խաղաղութիւ,
 և պաշտել զԱճ՝ Նունէի խոստանայր.
 որում հանդիպեալ՝ կատարէ զասա
 ցեալն: Իսկ՝ Երանելոյն Նունէի խնդ
 րեալ արս հաւատարիմս՝ յղեաց առ
 Սուրբն Գրիգոր, եթէ՝ զինչ հրա
 մայեսցէ գործել այնուհետև. քան
 զի՝ յօժարութիւ ընկալան Աիրք զքա
 ղաղութի Աւետարանին: և հրաման
 ընդունի՝ կործանել զկուռս, որպէս՝
 ինքն արար. և զպատուականն կանդ
 նել զՆշան Խաչին, ջոր տալոյ Տն նց
 Հովիւ յառաջնորդութի: Եւ իսկոյն՝
 կործանեաց զամպրոպային պատկերն
 Արամազդայ, որ կայր մեկուսի ՚ի քա
 զաբէն՝ գետոյն հզօրի ընդ մէջ անցն

լոյ, զոր սովոր էին երկրպագել այգուն
 'ի տանեաց իւրաքանչիւր, զի հանդեպ
 նոցա երևէր. իսկ՝ եթէ որ զոհել կա
 մեր՝ անցեալ ընդ գետն՝ առաջի ՄՆ
 հենիցն զոհէր: Բայց՝ 'ի վերայ նորա
 յարեան Նախարարք քաղաքին, եթէ
 ո՛ւմ արդեօք՝ փոխանակ կուտն՝ երկր
 պագեմք. ուսան, թէ՛ Նշանի խա
 լին քն, զոր արարեալ՝ կանգնեցին՝ 'ի
 վերայ վայելուչ բլրին յԱրևելից կու
 սէ՝ քաղաքէն մեկուսի, բաժանելով
 և նա փոքրադոյն գետովն. և երկրպա
 գեցին ընդ առաւօտն ամ քաղմութիւն.
 նոյնպէս 'ի տանեաց իւրաքանչիւր :
 բայց յորժամ ելին 'ի բլուրն՝ գտին
 փայտ կոփել՝ ոչ ճարտարի ինչ գործ,
 յորովք քան զսակաւս արհամարհե
 ցին, իբր թէ՛ այսպիսեալ լի իցէ նց
 ամ անտառն, և թողեալ՝ 'ի բաց գը
 նացին: իսկ՝ բարերարին ԱՄ նայե
 ցեալ՝ 'ի դայթակողութիւն նոցա՝ առա
 քեաց յերկնից Սին ամպեաց, և լը
 ցոյց զԼեւոն բուրմամբ անուշու
 թն. և ձայն քաղմութն սաղմուտեր
 գութն, լսելի եղև քաղոր յոյժ: և
 ծագեաց Լոյս տպաւորութի խալին՝
 ըստ ձեռոյ, և ըստ չափոյ փայտեղի
 նին. և կալով՝ 'ի վերայ նորա հան
 դերձ երկուտասան աստեղօք. յոր ա
 մենեցուն հաւատացեալ՝ երկրպագին
 նմա. և յայնմհետէ՝ Չորութիւնք

ԲՃՀԿՈՒԹՆ կատարին 'ի նմանէ : Իսկ
 Երանելին Նունէ ել' զնաց անտի, ա-
 շակերտել և զայլս ևս գաւառս ԱԵ
 րաց' յանապակ լեզուէն շրջելով ան-
 պաճուճարար' և առանց աւելորդաց .
 օտարացեալ յաշխարհի, և որ'ի սմա .
 կամ Թէ' ճշմարտագոյն ասել, 'ի Խաչ
 ելեալ կրթութեամբ մահու զկեան-
 քն առնելով բանի զկայեալ Բա-
 նին Աստուծոյ . և յօժարութեամբն
 իւրով, որպէս' արեամբ պսակեալ .
 զոր համարձակիմ ասել' Առաքելու-
 ճի եղեալ, քարոզեաց' 'ի Կղարջեց սրկ
 սեալ առ դրամբք Ալանաց, և Կա-
 րից, մինչև 'ի սահմանս Մազբեթաց,
 որպէս' ուսուցանէ քեզ Ագաթանե-
 գեղոս : Բայց' մեր դարձցուք 'ի Պա-
 մաթիս' վասն յարձակելոյն Տրդա-
 տայ 'ի Պարսս :

Պրակ 84.

Պատմութի Հարկոյ՝ և սխմայ հեղանդար
 ԲԻ ընդ յեռնիք Մեծիկ Կառնարի-
 նոսի . և Տրտարոյ ունիլ շեիք-
 ասն . և գու Արգիւնոյն : Եւ
 Բե՛յոյնձո՛ւս էլի գիտ փլը
 Կիւն խուլի :

Այց՝ Տրդատայ, Թէպէտ՝ և
 զյաղթուիթի ստացեալ էր
 ՚ի հարկանելոյ զօրուն՝ և ՚ի
 զօրուն՝ և ՚ի բաղում անկե-
 յոյ Կախարարացն , զանդիտեաց ին-
 քեամբ յատուկ մարանչել ընդ Հայ
 հոյ՝ մինչև եհան զբաղմուիթի զօրուն
 Հասկմայեցոյ , որք ըն Ասորեստան
 յարձակեցան՝ և ՚ի փախուստ զՀայ
 հոյ զարձուցին , յաւարի զամենայն եր
 կիրն առեալ : Քանզի՝ և Տրդատ
 մահաճուս իւրովն , և որք ընդ իւ-
 րովն էին զօրքն , ընդ Հիւսիսայ-
 նն կողմանս իջնանուիթեանն Պար-
 սից զիմեաց , տարեկան չուարարու-
 թի : Յախճամ գայ առ նա Աղգա-
 կանն իւր՝ և հարազատ կամար , Ա-
 ռաջին որդի Պերողամատայ . այս Պե-
 րողամատ , է այն տղայ՝ որ ՚ի կատ-
 րելն Արտաշի զՏեղ կարենեան
 Պալհաւին՝ փախուցեալ Բուրղայայ
 րեցուցանէր . որոյ հասեալ յերեսա-

ասրդուծի, 'ի պատիւ Հօրն և 'ի վի՞
 զօրուն կարգի Սրտաշրի : առ 'ի պա-
 տուել ընդ խուժադուժ ազգսն՝ նեն
 դուծի արկանել զնա 'ի ձեռս Բար-
 բարոսաց . որոյ եղեալ այր քաջ՝ սքան
 չելապէս մղեաց զպատերազմունս . և
 'ի պարտել զՎրդընդն , որ անուանէր
 Խաքան , նուաճեալ՝ տայր զդուստր
 իւր նմա կնուծի . նա և այլ կանայս
 առնոյր զմերձաւորս Արտաշրի . և բա
 զում որդիք եղեալ , զօրացեալ՝ բրո-
 նուծի ունի զկողմանսն զայնոսիկ .
 Թէպէտ՝ և 'ի համար Արտաշրի , այլ
 ո՛չ տեսանէ զնա : և 'ի մեռանիլն Ար-
 տաշրի՝ ո՛չ հնազանդի Հապհոյ՝ որդ-
 ւոյ նր . և 'ի մարտնչելն 'ի բազում պա-
 տերազմունս՝ յաղծէ . և 'ի Մտերմաց
 Հապհոյ դեղակուր եղեալ մեռանի :
 Առ նովին ժամանակաւ՝ այլ ոմն կա
 ցեալ Վրդընդ Խաքան , որ Թշնամու-
 թեամբ ընդ Կամսարայ՝ որդւոյ նորա՝
 վարէր . իսկ՝ Կամսարոյ դժուարին
 վարկուցեալ՝ 'ի մէջ երկուց հզօրաց
 բնակիլ Թշնամութեամբ . մանաւանդ՝
 զի և եղբարքն ո՛չ միարանեցան ընդ
 նմա , խաղացեալ ծմ ընտանեօք իւ-
 րովք՝ և աղիւի՛ , գայ առ Տրդատ մեր
 Թագաւոր . եղբօր նր առ Հապուհ
 երթալով : Այս Կամսար՝ ահագին քա
 ջուծի նահատակեալ առ Հարբն 'ի
 պատերազմունս , 'ի շահատակելն իւ-

բում, հարկանի յուսմանե սակերբ դը
 լուին. և վերացուցեալ մասն ինչ յոս
 կերէ սկաւառակին, բժշկեալ ՚ի դե
 ղոց, պակաս դտաւ բուրբութի զա
 զաթանն, անուանեցաւ Կամսար՝ այ
 նորիկ աղաղաւ: Բայց՝ Տրդատայ իւր
 հաստատեալ ղեօթն պարսպեանն Եկ
 բասան՝ Երկրորդ, և Վերակացուս
 յինքննէ թողեալ՝ դառնայ ՚ի Հայս,
 ընդ իւր ածելով զԿամսար անիւքն:
 Բանդի՝ Հապուհ աղալեաց ղՅաղ
 թօղն Կոստանդիանոս՝ ինզրել զհար
 տութի, և զխաղաղութի մշանջենա
 ւոր, զոր արար իսկ՝ Սուրբն Կոստան
 դիանոս: Յետ այսորիկ՝ առաքեաց
 ղԷկեկնէ՝ զՄայր իւր յԵՃՃ, ՚ի խըն
 դիր Պատմական խաչին. զոր և Ե
 ղիս իսկ ղՓրկական Փայտն, հան
 բերձ հինգ Բեկոօր, ՚ի ձեռն Յու
 ղայի Հրէի, որ ապա եկաց Եպիսկո
 պոս յԵՃՃ:

Պրակ 85.

Պարտուք Լիլիանսի, և ժիտուք Ար-
տանէոյն ի Հորի. և շնեւ Կո-
տնէրնուդօլի :

Բառնալ Այ զբռնաւորս
ամ յերեսաց Կաստանդիա-
նոսի, Տեճարեաց նա զԼի-
լիանէ Տեճութի յոյժ . և
եւս նմա իկնութե՛ն զբոյր իւր՝ ո՛չ հա-
մամայր . ծիրանեաւ՝ և պտակաւ Կե-
սարական զարդարեաց զնա . և յերկ-
րորդականս հասուցեալ պատիւս . Ար-
բայ ամենայն Արևելից կացոյց : Բայց
զոր Աստուածայինն Բան առ Հեր-
բայեցինն , անհնարին համարեալ ի-
նիլ չարութենն փոփոխումն , նոյնպէս՝
և աստանօր պատասէ : Ընծու՝ անկա-
րելի է՝ զկայտուցն փոխել, և Եթով-
պացւոյ՝ զթխութենն . նոյնպէս՝ և մար-
դոյ անպարշտի զբարսն : Բանդի՝ սա-
նախ առ Հաւատսն գտանի՝ դժբող .
և երկրորդ՝ առ բարեգործն իւր ա-
պստամբ : յարոյց հալածանս Եկե-
ղեցւոյ , և նենգութի՛ն դաղանի ընդ-
դէմ Կաստանդիանոսի . նա և՛ չարիս
բաղմազանս հասոյց ամենեցուն , որ
ընդ իւրով իշխանութի էին : Յանկա-
սերս այս , և դարչելի Ալեոր՝ ներ-

կածոյ ունելով զՏերս . որ և զկին իւր
 'ի մեծ նեղութի արգել, սակս' տար-
 փութն Երանելուն Գլաֆիլեայ . վն
 որոյ' ետպան զՍուրբն Վասիլէոս' Ա
 մասիոյ Եպիսկոպոս : Եւ իբրև յայտ
 նեցաւ դանն , և զհտաց , եթէ' նմա
 լուռ ոչ լինի Կաստանդիանոս . Ժող
 վեաց զօրս' ընդդիմանալ տատերազ-
 մաւ . և ցրտացեալ 'ի սիրոյն Տրդա-
 տայ Մեր Թագաւորին' որպէս ար-
 զարև 'ի Թշնամոյ : Քանզի գիտէր ,
 թէ ատելի է Արդարոյն իմ Ամպա-
 թիշտ : Իսկ իբրև և կն Զաղթօզն Կաս-
 տանդիանոս , մատնեաց ԱՏ 'ի ձեռս
 նորա զԼիւիանէս , յոր ինայեալ ույ
 'ի Տերունի , և 'ի Քեռայր , եւ տա-
 նել 'ի Գաղիուս' հանդերձ երկաթի
 կապանօք դնել 'ի մետաղս , զի աղօթես
 ցէ առ ԱՏ , որում մեղան , Թերևս'
 երկայնամիտ լիցի առ նա . և ինքն հան
 դերձ որդւովքն' զկին Թագաւոր Հը
 ոսմայեցւոց ցուցեալ , զքսանեմեակն
 'ի Նիկոմեդացւոց քաղաքին կատարեց :
 զի 'ի շորրորդ ամէ հալածանացն' սկը
 սեալ Թագաւորել , մինչև յերբտա-
 տաներորդ ամն Թաղաղութն , զոր և'
 այսօր տօնէ յաշխարհ : Եւ ոչ պարտ
 վարկուցեալ' դառնալ 'ի Հոսմ , այլ
 'ի Բիւզանդիոփն անցեալ' հաստատէ
 զԼորունիսն , յանրգական ինն տեսու
 թնց հրամայեալ . գերապայծառս իմն

առնելով շինուածս , հինգ պատիկ յա
 լելեալ՝ մեծացուցանէ . քանզի՝ ս'չ ու
 բեք Մեծի Թագաւորի կայր 'ի նմա
 ձեռնարկութից այսպիսիք , բաց 'ի սա
 կաւուց ինչ իրաց . ուն՝ Տիեզերակալին
 Ալեկսանդրի Մակեդոնացւոյ , յոր
 ժամ՝ անտի ընդդէմ Դարեհի սպա
 ռազմնեցաւ : և սակս այնորիկ՝ շինեաց
 'ի յիշատակ իւր զՍտրատիդինն ասա
 ցեալ . քանզի՝ 'ի նմա զպատերազմա
 կանան յորինեաց զկտզմութիւն , զոր յե
 տոյ՝ Սևերիոս Արբայ Հռոմայեցւոց
 նորոգեաց : և ինքն շինեաց զբազա
 նիսն 'ի տեղւոջ սեանն , որ ունէր ըս
 տորագիր խորհրդական անուն Արե
 դակն , ըստ Թրակացւոց բարբառի՝
 զԵւքսիպոն , որոյ կոչմամբ յորջորջե
 ցան՝ և բազանիքն : Սա շինեաց և զՏե
 տարանն , և զԳազանամարտն խաղալ
 կոց , և զՉիլնթացսն , ս'չ կատար
 մամբ . այլ կոստանդիանոսի ամենա
 պատիկ յորինեալ , անուանեաց՝ Նոր
 Հռովմ . այլ աշխարհ կոչեաց զնա՝
 կոստանդինու Քաղաք : Ասնն և զայս ,
 թէ գաղտնի եհան 'ի Հռովմէ զասա
 ցեալն՝ Պալլագիոֆէ բերածոյ , և ետ
 զնա 'ի փորոնին ներքոյ սեանն՝ որ առ
 'ի յիւրմէ կանգնեալ : Այս մեզ անհա
 լատալի է , այլոց՝ ուն կամք իցեն :

Պրակ 86.

Յուզոս Արեւի Չորտաւի, և յայն
 շնորհիւ որ ելին ինն յորս ՚Նիկիոյ.
 և ստանլիւիցն, որք երեւցան
 ՚ի Գրեգորիոս :

Նշայն ժամանակս՝ երևե-
 լաւ Արիսա Աղեքսանդրա-
 ցի, որ ուսոյց շարաշար ամ
 պարշաւել, ոչ գող զՈրդի
 Հաւասար Հօր, և ոչ ՚ի Բնութենէ
 Հօր, և յԵութի. և ոչ ճնեալ ՚ի
 Հօրէ՛ յառաջ քան զյաւիտեանս. այլ
 օտար զամն, և արարած, և կրսեր, և
 յետ ժամանակի գոյացեալ, որ ըստ
 արժանեացիւրոյ՝ ամպարիչասայս Ա-
 րիսա, ՚ի գարշելիան ընկալաւ զսատա-
 կումն : Այ՛ որոյ՝ ել Տրաման յինքնա-
 կալէն Կոստանդիանոսէ՛ ժողով լի-
 նիլ բազմութե՛ն Եպիսկոպոսաց ՚ի Նի-
 կիա Բիւթանացոց : Եւ՛ ժողովեցան՝
 Բիտումն, և Բեկենդի Երիցունք ՚ի
 Հոսի Բողաբէ, ձեռնարկութի՛ս Սր-
 բոյն Սեղրեսարոսի. Աղեքսանդրոս՝
 Աղեքսանդրի. Եւստատիոս՝ Անտիո-
 քայ. Մակարիձո՝ Եհմի. Աղեկսանդ-
 րոս՝ Կոստանդնուպօլսի Եպիսկոպոսք :
 Յայնժամ զայ Տրովարտակ Ինքնա-
 կալին՝ առ մեր Արքայն Տրդատ, զի

զՍուրբն

զՍուրբն Գրիգոր առեալ ընդ իւր'ի
 Ժողովն երթիցէ. զոր ոչ էառ յանձն'
 Տրդատ: Քանզի' լուեալ էր զհնամա
 նալն Հապհայ ընդ Հընդկաց Թագա
 ւորին, և ընդ Արևելեայն Սաքանայ:
 և զԶօրավարէն Ներսէհի. որ և նա
 Թագաւորեաց' ամս 9. և Որմզի, որ
 ապա' և նա Թագաւորեաց ամս' 3.
 նահատակուեթք: Եւ'ի կասկածի և
 ղեալ' զի մի' արդեօք պայմանին սակս
 ցէ' ըստ սովորութեան հեթանոսու
 թնն. վն այսորիկ' ոչ էթող առանց
 իւր զաշխարհս: Բայց' և ոչ Սուրբն
 Գրիգոր հաւանեցաւ երթալ, զի մի'
 զառաւել պատիւ' վն խոստովանողա
 կան Անուանն' ի Ժողովոյն ընկալցի.
 Իբր' զի այնպէս փափաքանօք, և մե
 ծաւ փութով կոչէին: այլ' նօքա առա
 բնն Փոխանորդ իւրեանց զԱխտա
 կէս, հանդերձ Ճշմօրիտ խոստովա
 նութի Երկոցունց գրով: Որոյ եր
 թեալ' հասանէ Մեծին Ղևոնդի. և
 հանդիպի յայնմ Ժամու, զի մկրտէր
 զԳրիգոր' զՀայր Գրիգորի Աստու
 ծաբանի. որ իբրև էլ իջրոյն, լոյս
 շուրջ փայլատակեաց, զոր ոչ որ'ի
 բազմաց կտես, բայց միայն Ղևոն
 դիս, և մերն Ախտակէս. և Աւթա
 լոյ' Եղեսեայ, և Յակովբ' Մծբնայ,
 և Յոհան' Պարսից Եպիսկոպոս, որք
 նոյն շաւղօք' ուղևորէին ի Ժողովն:

Պրակ 87.

Իսկ Արեւոյնոյ՝ ԻՆիկոնոյ՝ և հաս-
 քու Ազգոնոն, և որ ինչ ի
 Գոռնի շինուծոյ :

Թեալ Արիստակէս ընդ
 Մեծին Ղևոնդի՝ հասանէ
 Իբաղաքն՝ Նիկեացոց, որ
 եղեն ժողովեալ Հարք՝ 318.
 Իբաղաքն Արիանոսաց, զորս նդո-
 վեալ Տերտեցին ի հաղորդութե Նիկե
 ղեցոյ. սոյնպէս՝ և ինքնակալն ար-
 տաստահմանեաց ի Մետաղա : Ապա՝
 դարձեալ Արիստակէս արժանա-հա-
 լատ բանի, և քսան ստահմանեալ գրե-
 խով կանոնաց խողովոյն, գայ հան-
 դիպի Հորն, և Արքայի ի Վաղարշա-
 պատ Բաղաքի. ընդ որ՝ յոյժ արախա-
 ցեալ Սրբոյն Գրիգորի, սուշ ինչ յին
 բնեկ ի կանոնս խողովոյն յաւելաւ,
 վն առաւել զգուշութե իւրոյ Վեճա-
 կին : Յայնժամ Ազգային նոցա կամ-
 սար՝ մկրտի իւրովքն հանդերձ ի Մե-
 ծեն Գրիգորե, Արքայի ընդունելով
 ի ջրոյն : տայ ժառանգութի նմա զմեծ
 Դաստակերուն Արտաշեսի, որ այժմ
 ասի՝ Դաստակերտ, և զԴաւառն
 Հերակ, ուն՝ ազգականի իւրում, և
 Մտերիմ Հարազատի. այլ նա ոչ ա-

և լի բաւեալ՝ բան ղեօթն աւուրս ,
 յետ մկրտութեն՝ վախճանի : Բայց՝
 Թագաւորին Տրդատայ միեթարեալ
 զգլուխ օրդւոցն կամսարայ զԱրշա-
 խիբ, զինքն փօխմնակ ճնողին սահմա-
 նելով . ազգ զնա սերել յանուն Հօրն ,
 և կարգէ ՚ի թի՛ Կախարարութեանց .
 յաւելու և այլ պարգևս՝ զքաղաքն Ե-
 րուանդայ , և զնորուն Գաւառն , մին
 լև ցկատար ձորոյն մեծի . միայն , զի ՚ի
 մտաց նորա հեռացուցէ զյիշատակ
 բնիկ աշխարհին՝ որ Պալհաւն կոչի .
 սպ՝ զի անվրդով զհաւատն պահեցէ :
 Իսկ՝ Արշախր առաւել սիրեալ զԳա-
 ւառն , յիբ անուն անուանէր՝ Արշա-
 րունիս . բանդի յառաջ Երասխաձոր
 կոչիւր : ահա՝ ասացաք զպատճառս
 գալատեան երկուց Տեղեցն Պար-
 թեաց՝ և Պալհաւկաց : Զայսու ժա-
 մանակաւ կատարէ Տրդատ զճնուածս
 ամբողջին Գաւառոյ , զոր արձաքար՝ և
 կոփածոյ վիժօք , երկաթագամ , և կա-
 պարաւ մածուցեալ . յորում շինեալ
 և տուն հովանոց մահարձանօք՝ սրան
 լի զբոշուածովք՝ բարձր բանդակովք
 ՚ի համար բեռ իւրոյ Խոսրովիդխոսոյ .
 և գրեալ ՚ի նմա զյիշատակ իւր Հելլե-
 նացի գրով : Բայց՝ Սրբոյն Գրիգորի
 դարձեալ ՚ի նոյն լերինս , ոչ ումեք
 յետ այնր յաւել երևիլ՝ մինչև ՚ի վախ-
 ճան :

Պատմ 83-

Յարգու Տահման Գրեգորի, և Արեւո-
 իտոյ . և ինքն էր ուղագոս իւրի լեւան՝
 Մանկոյ Արտոյ .

ՅԵՐՈՅԸ և տանկարգի ամբ
 թաղարուծեն Տրդատայ,
 դասք նստել յԱթոս Ար-
 բոյ Առաքելոյն թաթեա-
 սի զՀայրն մեր, և ըստ Աւետարա-
 նի՝ ճնօղ: Յեա լուսաւորելոյ դամն
 նայն Հայս Լուսով Անդիտուծէ, և
 քնքելոյ զնաւար կառաւորուծեն, և
 ինչոյ զմտ կողմանս Էպիսկոպոսօք, և
 Վարդապետօք, սիրեցեալ զերինս՝ և
 զյամայուծի, և զհանդարտուծք մը
 տայն՝ յինքեան կեալ, զի խօսեսցի Է
 Այ անդբաղապէս . Փոխանօրդ իւր
 թողլով զորդին իւր՝ զԱստուածէս,
 ինքն կալով ի Գաւառին Գարանա-
 ղեաց, ի լերինն՝ որ կոչի Մանկոյ
 Այրս: Այլ ասացաւ թէ, կ'ը ա-
 զագաւ կոչի՝ Մանկոյ Այրք: Քան
 զի՛ կին ոմն, անուն՝ Մանի, Քնկե-
 րաց Արբոյ Հռիփսիմեանց, որպէս՝
 Ղնունի Վրաց Վարդապետուհի . որ
 ոչ շուծափեաց հետեիլ նոյ՝ ի գալն
 առ մեզ, գիտելով զմտ տեղիս Այ-
 բնակեցաւ ի լերինն յայնմիկ՝ ի յայրս

քնն քարանց . վս որոյ կոչեցաւ անուն
 լերինն՝ Մանեայ Արք . յոր Արք
 բնակեցաւ յետոյ Սուրբն Գրիգոր .
 Առ թէպէտ՝ և բնակեցաւ անդ , սա
 կայն՝ չ ժամանակս ժամանակս յայտ
 նեալ շքեք չ աշխարհս , հաստատել
 ՚ի Հաւատս դաշակերտեալն : Բայց՝
 յորժամ եկն նորին որդին Առիստա
 կէս ՚ի Դողոփոյն Նիկիայ , յայնմհետե
 ոչ երևեցաւ յայտնիլ ումք Սուրբն
 Գրիգորիոս . վս որոյ յիսկզբան Քա
 հանայանալոյն նր՝ յեօթն և ՚ի տասն
 երորդ յամէ Թաղաւորութնն Տրդա
 տայ՝ մինչև ցբառասուն և վեցերորդ
 ամն նորին , յորմէհետե ոչ ևս յաւե
 լու՝ ումք երևիլ Գրիգորիոս . համա
 բեալ թուին ամբ՝ 30 : Եւ յետ նորա՝
 Առիստակէս , ամս՝ 7 : ՚ի բառասուն
 և յեօթներորդ յամէն Տրդատայ մին
 չև ցյիսուն և երորդ ամն նորին , յո
 բում եղև կատարումն Սրբոյն Առիս
 տակեայ . զի արդարև՝ սուտեր էր հո
 գևոր՝ ըստ ասացելումն : Վս որոյ և
 Արշեղայոս , որ կարգեալ էր ՚ի Աե
 բակացութիւն Չորրորդն կոչեցեալ
 Հայոց , կշտամբեալ ՚ի նմանէ , սպա
 սեաց զիպօղ աւուր , և պատահեաց
 նմա ՚ի Տանապարհի ՚ի Ծոփաց Գաւա
 սին . էտպան զԵրանելին սրով , և
 ինքն գնաց փախատական ՚ի Տաւրոս
 կիւսիկեցոց : Իսկ՝ զմարմինն Սրբոյն

բարձեալ Աշակերտաց նորին, բերին
 յԵկեղեց, հանգուցանել ՚ի Թիւ Իւ
 բում Աւանին: Եւ յաջորդեաց զա-
 թոսն Էրեցեղոսայր նորին Արթուրեւ,
 ՚ի յիսուն և ՚ի շորորդ յառին Տրդա-
 տայ և անդր: Բայց Սրբոյն Գրիգորի
 ՚ի Մանէ Այրս կեցեալ աներևու
 թաբարամս բազումս՝ փոխի մահումը
 ՚ի կարգս Հրեշտակաց, և հովուաց
 գտեալ զնա վառախմանեալ, ՚ի նոյն տե-
 ղոս թաղեցին, ոչ գիտելով՝ ո՞վ սք-
 նա իցէ: Այնչէր իսկ նց, որք Փրկ-
 յին Մերոյ եղևն խորհրդածուր, և
 նիլ և Աշակերտին յուզարկմանն Սպա-
 սաւորք: Եւ ծածկեալ ամս բազումս՝
 Ածային իմն գողցես Տեսչութիւն, իբ-
 բև՝ զՄովսէսն զայն ՚ի հնումս. զի
 մի՛ ՚ի Պաշտօն գեոասաւառ մարդկան
 ՚ի Բարբարոսացս առցի ազգաց: Իսկ
 յորժամ սերտեալ՝ հիմեցան Հա-
 ւասօք կողմանցս այսոցիկ՝ զկնի յեւ-
 բազում ամաց՝ յայտնեցաւ Ճգնաւո-
 թի ումեմն՝ Գառնիկ անուն կոչեցե-
 լոյ. և բերեալ եղաւ ՚ի գետոյն Թոր-
 դան Նշխարք Սրբոյն Գրիգորի: Սա-
 որպէս յայտնի է ամենեցունց՝ Աշխար-
 հաւ Պարթև, Գաւառաւ Պալհաւ,
 յազգէ Թաղաւորեցելոյ զաւուցեալ
 Աշակունի, ՚ի Յեզէ Սարենական,
 ՚ի հօրէ Անակ կոչեցեալ: յԱրևելից
 կողմանց Հայոց աշխարհիս՝ Արևել

Ճշմարիտ ծագեալ, և իմանալի արե-
 դակն, և հոգևոր ճառագայթ 'ի խո-
 բին շարութի կապառաչութեն. Երա-
 նութն և շինութն հոգևորի առիթ.
 Ածային արդարև արմատնի տնկեալ
 'ի Տան Տն, և 'ի Գաւթիս Այ ծաղ-
 կեալ: Եւ այսպիսեօք՝ և այս քանեօք
 ժողովրդովք բազմացեալ, ժողովեաց
 զմեզ զամենեւեան 'ի Փառս' և 'ի Գո-
 վեսաս Աստուծոյ:

Պրակ 89.

Յ-Դ-Գ- Է-Ի-Տ-Ն-Ի Մ-Ե-Ժ-Ի Թ-Գ-Մ-Ի-Ր-Ի-Ն
 Տ-Ե-Ր-Ի-Ն : Ը-Ի-Ր-Մ-Ն Լ-Ն-Ի-Բ-Ե-Բ-Ի-Ն
 Կ-Դ-Ե-Ր-Մ-Ի-Ն Ա-Լ-Ի-Ն Հ-Ի-Ն :

Սրբոյ, և զմեծէ, և զԵրկ-
 րորդ Նահատակէ, և զմե-
 թոյ Լուսաւորութեց Հո-
 գևոր Աերակացուէ ճառե-
 լով զ'ի Քնէ հանուր եղելոցս Ճշմա-
 րիտ Թագաւորէ, հքառափառագու-
 նիս պարտէրանցանել քանի՛. որպէս
 զԳործակցէ, և զհաւատար Ճգնողէ
 թրոյ Նախաշաղկի և Լուսաւորու-
 թեց Նահապետի, որպէս Թունեցաւ
 հաճոյ Հոգւոյն Սրբոյ Երեցացու-
 ցանել զիմ Լուսաւորին՝ վկայութեն
 մայն վիճակաւ, 'ի վիթ բերեմ, թէ և
 Աւաբելութեն: Իսկ՝ որ ինչ զ'նի այ

սորիկ , զուգարան՝ և հաւատարա-
 գործ , այլ՝ զառաւելութի՛ն ասեմ ըզ-
 Թազաւորին . բանդի՛ խորհիլն յա-
 զագս Այ , և Ճգնազգեցիկ լինիլ՝ զոյդ
 երկոցունց : Իսկ՝ նու՛սանել հաւանո-
 զական , կամ բռնաւորական բանիւք՝
 առաւել Թազաւորին Ընորհ . բան-
 զի ըստ հաւատոցն ս՛լինչ կասեցուցա-
 նէր զգործան . այսորիկ աղաղաւ՝ կո-
 շեմ զնա՛ Նախաշաւիղ Ճանապարհ , և
 Լուսաւորութե՛ն Տեր Հայր Երկրորդ :
 Բայց՝ զի պատմութեց , և ս՛լ գովեա-
 տիցէ Ժամանակս . մանաւանդ՝ զի և
 հագնէրգութեա լիւրաբանիւր պատ-
 մազբայց արտասանութեց՝ և ս՛լ յա-
 տուկ ՚ի մէնջ շարազրեցաւ . անցցուք
 ՚ի կարգ բանից , որ ինչ՝ յազագս նի՛ :
 Սա՛ յեա հաւատոցն՝ որ ՚ի Քն , ամ-
 առաքինութի՛ր բացափայլեալ՝ և ս բան
 զևս յաճախէր , որ ինչ յազագս Քի
 գործ , և բան . սաստելով և հաւա-
 նեցուցանելով զՄեծ Նախարարն ,
 միանգամայն և զմտ բազմութի՛ս Իրամ
 կին՝ լինիլ արդարև Քի . սոյ՛ զի վկայ-
 եացին ըստ հաւատոցն ամենեցուն և
 գործքն : Այլ՝ զհաստարտութի՛ կամիմ
 ասել , թէ և՛ զամբարհաւածութիւն
 Տերոյ Ազգիս , իրակցանն՝ և այսր .
 սոյ անհամբոյր քարոյ՛ և Տշմարտու-
 Թն անհարազատ , կամ թէ՛ բնութի-
 ունելով զհարձրոյցնութիւն , և կա-

մակարութիւն . ընդդիմանան կամաց
 Թագաւորին՝ յաղագս կրօնից Քրիստոս
 կանաց , զհետ երթալով կամաց կա
 նանց՝ և հարձից : Արամ ոչ կամեցել
 ներել Թագաւորին՝ ընկեցել զերկրա
 ւոր Պսակն , զհետ ընթանայր Երկնա
 ւորին . արագ հասանելով ՚ի տեղին՝ ուր
 Ճգնաւոր Չինուորն Քի՛ ծակամուտ
 լեռնակեցիկ եղեալ : Ատանօր ամա
 լեմ ասել զՃմարտութիւն , մանաւանդ
 թէ՛ զանօրէնութի՛ն , և զամպարշտու
 թի՛ն Ազգիս մերոյ . զմեծի ողբոց՝ և
 արտասուաց արժանի՛ զսոցա զգործս :
 բանդի՛ զհետ առաքեալ՝ կուեն զնա՛
 Սուրբ Թնիլ ըստ կամաց նորա , և ու
 նիլ զԹագաւորութիւն : Իսկ՝ ՚ի չհա
 ւանիլ Սրբոյ , տան նմա արբուին՝ որ
 պէս անդ ուրեմն ՚ի հնուին՝ զԱսկրա
 տայ զմուտիինգան . և կամ թէ՛ զմեր
 իսկ ասել՝ կատաղեալ Երբայեցիք ,
 ընկելի լեղեալ խառնեալ Այ՛ Սե
 բոյ : Եւ զայս արարեալ շիջուցին յին
 բեանց զբազմախայլ Ճառագայթ
 Աճապաշտութե՛ն նր՛ : Անայսորիկ՝ ես
 ՚ի վերայ իմոցս ողբալով ասեմ , ոնց
 Պողոս՝ յաղագս իւրոց , և թշնամեաց
 խաչին Քի՛ . բայց ասեմ , ոչ զիմ բանս .
 այլ՝ զՀոգւոյն Սրբոյ . Ազգ թիւր , և
 Դառնացող՝ (ասէ) աղգ՝ որ ոչ ուզ
 դեաց զսիրտ իւր , և ոչ հաւատարմա
 ցաւ Ատուծոյ ոգի նորա :

Լ'բք Արամեանք՝ մինչև յե՛րբ էք ծան
 բասիրաք : Ընդէ՛ր սիրէք զանօրէ-
 նութի՛ն և զանանձու.թի՛ն . որք ո՛չ ծա-
 նեայք , զի սքանչելացոյց Տ՞ր զԱուրբն
 իւր : Եւ՛ ո՛չ Տէր լուիցէ ձեզ՝ յազա-
 զակել ձերում առ նա . զի բարկա-
 ցեալք մեզայք , և յանկողինս ձեր ո՛չ
 զզջացարուք . քանզի՛ զենու.թն անօրէ-
 նութի՛ն զենէք , և գյուսացեալն ՚ի Տ՞ր
 արհամարհեցիք : Այ՛ աչսօրիկ՝ եկես-
 ցէ ձեզ որոգայթ , զոր ո՛չ ծանեայք ,
 և որսն՝ զոր որսայցէք , ըմբռնեցէ
 զձեզ՝ և նօրին որոգայթիւ անկջիք .
 այլ անձն նորա ցնծացէ Տերամք՝ ու-
 բախասցի ՚ի հանգստեան իւրում , և
 ամիւ ինքեան անձամբ առացէ՛ Տ՞ր
 ո՛ նման է քեզ : Եւ՛ զի՛ աչսօրիկ ճըշ-
 մարիտք այսպէս , և մեք մխթարես-
 ցուք մերովք վտանգիւքն : Զի թէ՛
 ընդ փայտ դալար այս է՝ ասէր Քս .
 իսկ՝ ընդ չորն , զի՛նչ լինիցի : Արդ՝
 եթէ ընդ Աուրբն Այ՛ , և որք ՚ի խա-
 դաւորութէ՛ն զինքեանս՝ յազագս Այ՛
 նուստացուցին՝ այսքան . զի՛նչ բան
 մեր առ Այ՛ յազագս ՚ի ձէնջ վտան-
 գիցս . որոց վտանգք՝ և աղբաառ-
 թի՛ն սեպհականէ : Այլ սակայն՝ ա-
 սացից . ո՛վ որ ՚ի ձէնջ թռչակս՝ յա-
 զագս մեր . ո՛վ որ վարդապետացն
 մաղթանս . ո՛վ որ՝ բան յօժարեցու-
 ցանօղ , կամ յորդորական . ո՛վ որ՝

յերթան մերում բեռնաբարձ . ո՛վ
 որ՝ ՚ի դան մերում հանգիստ . ո՛վ
 որ՝ տուն , կամ օթանոց մեզ պատ-
 րաստեաց . Թողից զայլն : Չի՛ և ո՛չ
 զլեզուս շարս՝ և զագիտութեն՝ հան-
 դերձ անտի փառամտութի՛ն , և կա-
 տաղի լեզուանութի՛ն սանձահարեցիք .
 այլ նիւթ նոցա անմտութեն՝ զձեր սե-
 սունաստեացդ տալով բարս , բորբո-
 բեցեք առաւել՝ քան զԲարելիսէի՛ն Տը-
 նոցն : Վասն որոյ՝ իւրաքանչիւրոք
 առանձին է Բուրձ , և Պաշտօն , ո՛յ
 ասէ Գիր . որ է ըստ այժմուցս ՚ի
 դէպ , որ բազում Խոսողք ՂԱտաւա-
 ծայնոցն՝ և զօրութե՛ն մտացն ո՛չ հա-
 սուք . և Խոսողք՝ ո՛չ ըստ հաճոյից
 Հոգւոյն , այլ՝ ըստ օտարին : Վի՛ ո-
 թոյ հրացումն է ճառքս , և սարսափն
 լի իմն՝ որոց միաս ունին . քանզի խօ-
 սի , որ խօսին զՂԱտաւծոյ՝ և զԼ՛ծայ-
 ինսն , և խորհուրդք Խոսողին հայի-
 յօտարս : զի՛ ո՛չ յազազս որոյ խօսին՝
 կրէ զաշխատութին , և ո՛չ մեղմով՝ և
 հեզիկ , ո՛յ ուսան՝ թէ մի՛ որ լուի-
 ցէ արտաքոյ զբարբառնորս . այլ յա-
 զազս փառաց Մարդկայնոյ , և ճայ-
 թելով՝ հնչեցուցանեն ՚ի լսելիս մարդ-
 կան : Ար շատ խօսութե՛ն քանք՝ իր բե-
 յաղցիւրէ բղիւնն , ո՛յ ասացն ոմն ՚ի
 Հնոցն , և զկեցուցանեն զգինար-
 բուս՝ և զՀրապարակս : Ո՛վ որ՝ զսօ

առ ոչ սղբացէ՛ որ միտս ունիցի . և
 եթէ՛ ոչ որ զլարիցի ասեմ . թէ և՛ որք
 յորդորեն զնոսա՛ աշտպխսիս լինիլ՝ ար
 գելում , ասելով զՔրիստոսին . տալ
 վրէժս յարեննն Արեւի Արդարայ , մին
 յև յարենն Չարարիայ . որ կայ ՚ի մէջ
 Տաճարին՝ և Սեղանոյն : Այլ՝ աստա
 նոր դադարեացէ բանս , ուր աշխատու
 թի կրեալ յականջս լինիլ ի սուեցեալ
 մեռելոց : Այլ Պատմութիս յազազս
 Սրբոյն Տրդատայ Տշմարիտէ . բանզի
 արբուցեալ նմա դեղ մահու , զրկե
 ցան ՚ի Լուսոյ Ընորհաց Ճառագայ
 թից նորա . որ Թաղաւորեաց անս
 յիսուն և վեց :

ՆՄՏՈՐ ԵՐՐՈՐԳ

Պրակ 1.

Մովսէսի Խորենացւոյ՝ Ասորոսքանութի
Գրոյ Հայրենեաց :

Չ ՀՆԱԽՕՍՈՒ

Թիք եղևալ մերոց աշխարհիս, և ո՛չ ընդ ամ ընդունականսն անցանելատակեալ՝ սակս կարճու թե ժամանակիս. նա և՛ ո՛չ Մատենադրութիք Ինտորի հուպ են առ մեզ. զի՛ ի նմա պահելով զակն անմուռաց՝ ընդ բնաւն անցանկաք. զի՛ մի՛ ինչ ՚ի մեզնն մնացե՛ ի գլխաւորաց՝ և ՚ի պիտանեաց, և արժանի յիշատակի մերոց Հարադրութեցս. այլ՝ որչափ ջան, և յօժարութի բաւեցին՝ պատմեցաք ստուգապէս, ՚ի Մեծէն Աղեք:

սանդ.

սանդրէ՛ մինչև ցվախճանն Արբոյն Տըր
 դատայ, յոյժ կանուխ՛ և հեռի ժամա
 նակօր: մի՛ սրոյ՝ մի՛ զնեզ այսպանեալ
 պարսաւիցես. զի ահա՛ որ ինչ առ մե
 ռովս ժամանակօրս եղև. կամ՝ դոյզն
 ինչ հեռի, զբուցեցից քեզ անախալ:
 Երրորդ անելով զիրս, որ ինչ յեա
 Արբոյն Տրդատայ՝ մինչև ՚ի սպառիւ
 Արշակունեաց ազգին՝ ՚ի Թագաւորու
 թենէն. և Զաւակի Արբոյն Գրիգօ
 թի ՚ի Բահանայու թէ. հասարակաց
 կօսիք անցանելով ընդ Պատմութիւս.
 որպէս՝ զի մի՛ երեսցուք ՚ի պերճաբա
 նութիւնս գրաւել առ փափաղ. այլ
 ճշմարտութե՛ք քանից մերոց կարօտեալ
 ստէ՛պ ստէ՛պ՝ և անյադ աննիցեն՝ զըն
 թերցումն Պատմութեց մերոց Հայ
 բնեացն:

Պրակ 2.

Որ ինչ յեւ լիճանն Տրդատայ՝ ընդ
 Մեծն Արմենիս, և ընդ Երեւ
 Նոսիսիսիսն անց:

Ժամանակի Աւախճանի Տըր
 դատայ՝ հինգիսկեցաւ Մեծն
 Արթանէս ՚ի Ակայարանի
 Արբոյն Զօհաննու, որ ՚ի
 Հօրե նորին՝ շնորհեալ էր ՚ի Տարօն.

ուր նենդ դործեալ լերինն այնորիկ
 Բնակչաց ՚ի սաղրելոյ Նախարարացն,
 կամեցան սպանանել. որք անըմբռնե
 լի ձեռամբ կապեալ՝ որպէս առ Եղի
 սեբն այնուիկ ՚ի Հնումն, կամ՝ առ
 նորին ինքեան ՔԵՆ Աստուծոյ մերոյ
 դարկուցեալ Հրեայքն: անվտիտ ան
 ցեալ՝ զնայր յԵկեղէց Գաւառ՝ ՚ի
 Թիւն յԱւանն, որ էր հանգստարան
 նորին եղբօրն Արիստակեայ. և սգա
 ցեալ ՚ի վր աշխարհիս Հայոց՝ որք յան
 իշխանութն մեացեալք, յարեան ազգ
 յազգի վր՝ կոտորել զմիւսեանս. ուս
 տի՛ երեք Տոհմն, որք զԲզնունա
 կանն, և Մանաւազեանն, և որ Դու
 նին անսուանելին, սպառեալ՝ բարձան
 ՚ի միջոյ:

Պրակ 3.

Կ-Գ-Ե-Ր-Ե ՍԵՐՅՆ ԳԵՆՃՅԵՒ Ի Բ-Ե
 Բ-Ե-Ե-Ե-Ե:

ՄԵժառ սնտութիւն անէր վը
 ըկմինգրութի հաւատոց՝ և
 վարուց՝ Երանելին Տրդատ.
 առաւել այնոցիկ՝ որք ՚ի բա
 ցեայ կողմանքն էին՝ յիւրում իշխանա
 թնն: վասն որոյ՝ եկեալ Գործակալք
 կողմանցն Արևելից Հիւսիսոյ. ԱԵ

րակացուք հետաւոր բաղարին, որ կո
 կոչի՝ Փայտակարան, ասին ցԱբբայ.
 Եթէ կամիցիս ուղղութիւն վարել կող
 մանցն այնոցիկ, ըստ այսմ հաւատոյ՝
 առաքեալ նց Եպիսկոպոս ՚ի Չաւակէ
 Սրբոյն Գրիգորի, զի յոյժ փափաքե
 լով խնդրեն. և դիտեմք հաւատոյ,
 զի ՚ի հռչակեալ անուանեն Գրիգորի,
 ակն ածիցեն և ՚ի նորին Չաւակացն:
 Այսմ հաւանեալ Երանելին Տրդատ,
 տայ նոցա Եպիսկոպոս զՄանուկն
 Գրիգորիս՝ զԵրեցորդին Աթանիսի.
 Եթէ պէտ՝ և յանկուծի աւուրցն հայե
 լով պարականոն զիւրն վարկանէր,
 այլ տեսեալ զհոգւոյն մեծանձնութի.
 զնտաւ ածեալ զՍողոմոն Երկոտասան
 ամեայ թաղարեալ իլին. առաքե բա
 զում համարձակութի՝ հանդերձ Սա
 նատրկաւ սմամբ յիւրե՛ ազգէն Ար
 չակունեաց: Արոյ երթեալ օրինակ բա
 րեաց լինէր. հայրենականօքն վարելով
 առաքինութիւն. այլ՝ կուսութի զԵր՚ի
 վերոյ՝ բուն զՉարսն. և պատժականաւ՝
 զոյժ Եթիւրին իսկ՝ ՚ի հասանիլ համ
 բաւոյ վախճանին Տրդատայ, ՚ի դաւե
 լոյ նորին Սանատրկոյ, և այլոց ոմանց
 հանապազասուտ արանց Աղուանից,
 սպանին զԵրանելին ընթաղրել ձիովք
 Բարբարոսն ՚ի Ատանիանեան դաշ
 տին՝ մերձ ՚ի Կասպիականն կոչեցեալ
 ծով. զոր բարձեալ Սարկաւազացն նո

բուն՝ բերեալ ՚ի փոքր Սիւնիս, թաղեցին յԱմարէն Աւանին : Իսկ Սանատրէոյ՝ թագ կապեալ ինքեան՝ ունի ըզքաղաքն Փայտակերան, զորու թ ք օտար ազգաց՝ խորհէր տիրել բոլորումս Հայոց :

Պրակ 4:

Որչառն Բախուր Բարեշիտ ՚ի Բաբելոնի
Հայոց . և Իորհուրդ Նիւրուրոյն՝
Բաբելոնիցոյցոնել շխորհլ :

Որպէս՝ յԱՏայինսն գտանեմ
ասացեալ Պատմութիւն Էր
բայական ազգին, յետ Դա
տաւորացն ՚ի Ժամանակի ա
նիշխանութեն, և առանց խաղաղութե
ն չ լինելոյ թագաւոր, և առն ըստ հա
ճոյից իւրոց գնալ . սապէս և ՚ի մե
բումս էր տեսանել աշխարհիս : Քան
զի՛ յետ վախճանի Էրանելոյն Տրդա
տայ, մեծ իշխանն Բակուր, որ՝ Բը
դեաշի Արմենաց կոչիր, տեսեալ ըզ
Սանատրուկ թագաւորեալ ՚ի Փայտա
կարան, զնոյն ինքն խորհեցաւ . թէ
պէտ՝ և ո՛չ թագաւորել, զի՛ ո՛չ Ար
շակունի էր, այլ՝ Տիրագլուխ կամե
ցեալ լինիլ : Ճեղքեալ ՚ի միաբանութե
Հայոց, ձեռա ետ յԱրմէղզ՝ Պարսից
Արքայ . ուստի՛ ուշ ՚ի կուրծս անկել,

և ՚ի միտս եկել Նախարարացն Հայոց,
 Ժողովեցան առ Մեծն Արթուրէս. և
 առաքեցին երկուս ՚ի պատուական իշ-
 խանաց, զՄար՝ Իշխանն Ծոփաց, և
 զԳաղ՝ Իշխանն Հաշտենից, երթալ
 ՚ի Նախագահ Քաղաքն՝ առ Կայսր
 Կոստանդոս՝ որդի Կոստանդիանոսի՝
 հանդերձ պատարագօք, և թղթով՝ որ
 ունէր օրինակ զայս :

Պրակ 5.

Պատմութի Թշնայն Հայոց :

Պրակս պատասխես Արթուրէս՝
 և որք ընդ նովա Եպիսկո-
 պոսուներ, և իմ Նախարարք
 Հայոց Մեծաց. Տեսան մե-
 ռոյ ինքնակալի Կոստանդեայ Կայսեր՝
 ինդալ: Յօւշ լիցի քեզ պայման ուխ-
 տի Հօր քոյ Կոստանդիանոսի, որ առ
 մերում թագաւորին Տրդատայ: և մի-
 տայցես զաշխարհս քո Պարսից անաս
 տուածից. այլ օգնեսցես մեզ զօրօք՝
 թագաւորեցուցանել զորդի Տրդա-
 տայ՝ զԽասրով: Քանզի՝ Աճ ոչ մի-
 այն զձեզ Երօպայ, այլ և՛ իմ Մի-
 ջերկրեայցս Տիրեցոյց. և ահ զօրու-
 թե՛ն ձերոյ և հաս մինչև ՚ի ծագս երկ-
 րի: Եւ մեք ինդրեմք առաւել քան զա-

աւել տիրել ձեզ՝ ո՛ղջ լերուք : Այսմ
լսող եղևալ Կոստանդևայ՝ առարեաց
զԱնտիոքոս՝ Յարդարիչ իւրոյ Պալա
տանն զօրու ծանու, և ծիրանիս հան
դերս Պսակաւ, և Թուզլի՛ս որ ունէր
օրինակ զայս :

Թուզլի Կոստանդէոյ :

(Չոստոս ինքնակալ Կայսր Կոս
տանդոս . Մեծի Արթանիսի՛ և
համօրէն աշխարհականաց քոց ինչայ :
Առաքեցի ձեզ զօր յօգնականութի՛ն .
և հրաման՝ Թագաւորեցուցանել ձեզ
զԽոսրով՝ որդի Արքայի ձերոյ Տրդա
տայ . ուն զի՛ ի բարեկարգութի՛ն հաս
հաստատեալ՝ մեզ ետուայեօքիք մտեր
մութի՛ն . ո՛ղջ լերուք :

Պրակ 6 .

Գալաստն Անտիոքոս՝ և գործի նորին :

Կեալ Անտիոքոս՝ Թագաւո
րեցոյց զԽոսրով, և չորե
սին Սպարապետսն մատոյց
ի՛նչոյն իշխանութի՛ն զօրու,
զօրս կացուցել էր Տրդատայ յիւրում
կենդանութեն՝ յետ մեռանելոյ Դայե
կին իւրոյ Արտաւազգայ Մանգակուն
ւոյ, որ Միազլխապետ էր իմ Հայոց
Զօրավար : Առաջին՝ Բագարատ աւ

պետ, զորավար ամ գնդին Արևմտեայ
հողմանն. Երկրորդ՝ Միհրան Առաջ
նորդ Արաց՝ և Բզեաշի Գուգարաց
ւոյ՝ Սպարապետ Հիստիային զօրուն.
Երրորդ՝ Ահսան Նահապետ Ամա
տունեայ՝ զորավար Արևելեայ գըն
դին. Չորրորդ՝ Մանածիհո Ռշտու
նեայ՝ Սպարապետ Հարաւային զօ
րուն: Եւ բաժանել ետ նոյ զիւրաքան
իւր զօրս. և առաքեաց զՄանածիհո
Հարաւային զօրօք, և զԿիլիկիեցիս զօրս
ընդ նմա՝ զհողմամբք Ասորեստանի, և
Միջագետաց, և զԱհսան Նահապետ
Ամատունեայ՝ Արևելեայ գնդան, և
զԳաղատացի զօրս ընդ նմա, առա
քեաց Ասորայտական ՚ի սլաս ունիլ
Արքայէն Պարսից. և իւր թողեալ
զԱմադաւորն Խասրով բանդի փոքր
էր յանձնէ, և անօրս սկերօք, և ոչ
գոյ ՚ի նմանութի պատերազմական հա
սակի. առեալ ընդ իւր զՄիհրան, և
զԲաղարատ իւրեանց զօրօք, միահա
մուռ ամ Յունականան իաղայ ՚ի վր
Սանատրիոյ: Իսկ նորա Պարսկական
զօրօք լեալ զբաղաքն Փայտակարան,
ինքն առ Էւպուհ փութացեալ ան
հանի՝ հանդերձ Աղուանից Նախա
բարօքն: Չորտեսեալ Անտիոքայ, և
թէ ոչ ՚ի խաղաղութի հնազանդու
թն նուձնեցան, հրաման տայ առ իւր
զիշխանութի պատակառելոցն նուձն

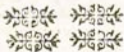
ցուցանել . և իւր ժողովեալ զհարկս՝
 առ կայսրն գնաց :

Պրակ 7 .

Յանցանք Մանաճիհի -- Մեծն Յ-
 ի-բ՝ և Տնի :

Ըրթեալ Մանաճիհի Հայոց
 Հարաւային գնդան, և կի
 լիկեցւոց զօրօք՝ զկողմամբ
 Ասորեստանի . ճակատս
 տուեալ ընդ Բակուր Բրեշիի, սատա
 կէ զնա՝ և զգօրս նորա, և զՊարսիկս՝
 օգնականս եկեալ նմա՝ հալածականս
 առնէ . և զորդի Բակրոյ զՀեշայ՝ ձեր
 բախալ արարեալ՝ հանդերձ երկաթի
 կապանօք առաքէ խոսրովայ . և զգա
 լառս իշխանութե նոցա սրով դատէ
 յանինայ . ոչ միայն զՄարտիկան, այլ
 և՝ զՌամիկ շինականս . և բազում գե
 ռիս առեալ ՚ի կողմանցն Մծրնայ :
 Ընդ որս՝ և սարկաւազունս ութ՝ սըր
 բոյ Եպիսկոպոսին Յակովբայ . զորոց
 զհետ եկեալ Յակովբայ, համոզէ ըզ
 Մանաճիհի՝ արձակել զգերութիւնն
 Ռամիին, իրբև զո՛չինչ մեղուցելոց :
 Արում ոչ հաւանեալ Մանաճիհի,
 պատճառէ զԱրբայ : և Յակոբու գէմ
 եղեալ առ Արբայ, առաւել ևս զգա
 ռի Մանաճիհի, և ՚ի սաղրելոյ Գաւա

ապականացն՝ զութեօքն՝ Սարգիսազուն
 սրն նք, որք ՚ի կալանան՝ հրամայէ ՚ի
 ծով ընկենու. զոր լուսլ մեծին Յա
 կովբայ՝ դառնայ ՚ի տեղի իւր լի բար
 կութք, ու Մովսէսն յերեսաց Փա
 րաւոնի: և ելեալ ՚ի լեառն ինչ՝ յա
 րում երևէր Գաւառն ամ, անէծ ըզ
 մանաճիհք, և զգաւառն ամ: Իւ ոչ
 յամեցին Դատաստանք Աճայինք հա
 սանիլ ՚ի վր. և նման Հերովդի սատա
 կի մանաճիհք. և պողարերու թի ջրա
 ւորաց գաւառին՝ դարձաւ յաղտաղ
 տուկ. եղեալ ՚ի վր երկինք պղնձի լի
 գրեցելու մն. և ծով հակառակեալ
 ինքն ընդունէր զսահմանս անդաստա
 նաց: Զոր լուեալ մեծին Արթանայ՝ և
 Արքային խորովայ, ցասուցեալ հը
 րամայեն արձակել զգերեալսն, և առ
 նոյն պր մաղթել ապաշխարութք, զի
 դարձցի սրտմտութիւն Տն. զոր յեռ
 ելից Յակովբայ յաշխարհէս ժառան
 գորդի մանաճիհի գեղեցիկ ապաշխա
 րութք՝ ուժգին արտասուօք՝ և հա
 ապամաք, նորին բարեխօսութք զը
 տեալ ըժշկութի ինքեան, և գաւա
 ռին:

Պրակ 3.

Յուզուս Բագասարելոյն Ժոյք Խոսրովն ,
 և Ժիէէլոյ Ղարսուհիւն՝ և զնչէլոյ
 զնպասն :

Երկրորդ ամի Յազկերտի՝ Սր
 քայի Պարսից , և յութե
 րորդ ամի Ինքնակալութեն
 կաստանդեայ, յօգնականու
 թէ նորին Թագաւորեաց Խոսրով :
 ոչինչ արութիւն քաջութե ցուցեալ ,
 ուն զՀայրն , այլ և ոչ վն հատուա
 ծեւոյ կողմանցն հակառակեցաւ ինչ
 յետ միոյ նուագին , զոր ՚ի Յունակա
 նացն կրեցին զօրացն . այլ ՚ի կամս Թո
 ղեալ զարքայն Պարսից՝ խաղաղութե
 ընդ նմա առնէ . բաւական համարեալ
 մնացելոց սահմանացս օիրել . ամե
 նեին ոչ ունելով փարել ազնուա
 կան մտածութիւնս . զի Թէպէտ էր
 մարմնով փոքր , այլ ոչ ուն Վ՛ակեղով
 նացին Աղէքսանդր , որ միայն էրից
 կանգնոց ունելով շափ հասակի . և ոչ
 զհոգւոյն իտափանէր ածխոյծս : Իսկ
 նորա զքաջութե , և զբարի յիշատա
 կաց անփոյթ արարեալ . զքօսանաց՝ և
 հաւորութեց , և այլոց որոց սարա
 պեալ . նորին աղագաւ և անտառս առ
 Աղատ գետոջն անկէ , որ յանուն նր

կոչի մինչև ցայսօր ժամանակի : նաև՝
 զարբունիսն վերայ անտառին փոխե-
 յառա մի , ապարանս հովանաւորս շի-
 նեալ որ ըստ Պարսկական լեզուին՝
 Դուին կոչի , որ Թարգմանի Բլուր :
 Քանզի 'ի ժամանակի յայնմիկ՝ Արեւ-
 ուղեկցեալ արեգական , և օղբ ջեր-
 մայինք պղտորեալ ժանտաստաթք
 փչէին . յորմէ ոչ կարացեալ ժամեւ
 որք Սրտաշատ բնակեալ էին , կա-
 մաւ յանձն առին զփոփոխումն :

Պրակ 9-

Որ էլ յառաք սորս 'ի Հիւսիսիսնայ
 ուղաց որչաւնէ 'ի Բլ , և Նիսոս
 իտմէս Վահանայ Աստուանայ :

Աւարսորա՝ միաբանել Հիւ
 սիսայ Բնակիչք կաւկասաւ ,
 զիտացեալ զԹուրսորաւ
 Թի նորա . և առաւել 'ի Տը
 րապաւրելոյ մաղթանաց Սանտարկոյ
 գաղտնի 'ի հրամանէ Հապհոյ Պարսից
 Արքայի , արշաւեալ 'ի միջոց աշխար-
 հիս մեծաւ ամբոխի , ոպ թէ՛ երիւք
 բիւրովք : Որոց պատահեալ պատե-
 րազմաւ Արեւելեայ , և Արեւմտեայ
 մեր զօրուն Հայոց՝ հանդերձ Զօրա-
 պետօքն Բաղարատաւ Սպեւորի , և
 Վահանաւ Ամատանեաց Նահապե-

տիւ: զի Հարաւային մեր զօրք՝ առ ար
բային Խոսրոսայ էին յաշխարհին Տո
փայ . և ՂԱ՛իհրան սպանեալ, և ըզ
Հիւսիսային մեր գունդն հարեալ՝ ի
Թիկունսն կեցեալ Թշնամեացն, և հա
սեալ ի գրունս Վաղարշապատու՝ սր
շարէին: Որոյ յանկարծ ի վի՛ հասեալ
Արեւտեայ՝ և Արեւելեայ մեր զօ
րուն, և անտի մերժեալ զօշական ա
ռապարան՝ ոչ էտուն ժամանել՝ ճա
պաղել ի նետաձգութիւս, ըստ օրինի
իւրեանց սովորութեն, երազել սաս
կապէս՝ զհետունելով քաջածիտցն ի
դժոճարս քարանց՝ և ի վի՛մաւ տե
ղիս . մինչև յո՛չ կամայ դուժարեալ
Թշնամեացն ի ճակատ . և Չորագլուխ
նիզակաւորաց լեալ անարի, ոնս Սկայ
վառել թաղաւ կաճեայ՝ բոլորով ա
մենայնիւ՝ սարածածկեցեալ՝ շահատա
կեր ի միջ զօրացն . յորմէ ակնակառոյց
լեալ՝ մինչև զօրավիզն օգնականութե
ն՝ զինչ կարէին վնասել . քանզի՛ հարել
նիզակաւ՝ ճախր առնոյր կաճեայն:
Յայնժամ, Քաջին Վահանայ Ամա
տունոյ՝ հայեցեալ յէկեղեցին կա
թուղիկէ, ասէ՝ օգնեալ ինձ ԱՃ, որ
զԴաւթեայն սարաքարն դիպեցու
ցեր ճակատու Այլազգոյ՝ խրոխտա
ցելոյն Գողիազու . ուղղեալ և զնի
զակս իմ ական հզօրիս այսորիկ: և ո՛չ
վերկեցաւ ի ինդրոյն՝ ի գաւակ ձիոյն

հարեալ յերկիր կործանեաց զահա-
 գին վերադն : Այսպիսի դիպում ՚ի փա-
 խուստ յորդորեաց զԹնամիսն , և ՚ի
 յաղթութիւն զՀայոց գունդն զօրա-
 ցոյց : Եւ աստի դարձեալ յաշխարհն
 ծոփաց՝ Բագարատ , վկայ հաստա-
 տուն՝ առանց նախանձու՝ ինի առ Ար-
 քայի՝ Վահանայ քաջութեցն՝ և առա-
 քինութե՛ դիպումածոցն : վասն որոյ՝
 պարգևէ նմա Արքայ զտեղի հակա-
 տուն՝ զՕրական , ուր ինքնահամ գի-
 մադբաւ նահատակ եղև . և փոխա-
 նախ Միհրանայ կարգէ զԳարջու-
 Նահապետ խոսխոսունեաց ՚ի վերայ
 զօրուն :

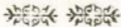
Պրայ 10.

Վիճան խորոլա , և գոտերով Հայոց
 ընդ Պարս :

 Ետ այսր՝ գիտացեալ խոս-
 րովու՝ Թէ ձեռն Հայհոյ
 Պարսից Արքայի՝ Էթեր-
 նամիսն , լուծանէ զխաղաղու-
 թիւն՝ որ լինմա . և զմասնաւ որ հարկն
 արգելու ՚ի նմանէ , տալով և զայն կայ-
 սեր . և ածեալ զօրս Յունաց՝ ընդգի-
 մանայ Արքային Պարսից . բայց՝ ոչ
 յերկարեալ զկեանս իւր . վախճանի
 Թագաւորեալ ամս ինն . և բարձեալ

զնա՝

զնա՝ Թաղեցին յԱնի առ Հօրն : Եւ
 ժողովեալ մեծին Արթանիսի զամ Նա
 խարարս Հայոց, հանդերձ զօրք՝ և
 զօրապետօք, յանան առնէ զաշխարհս
 Առջօրի կամսարականի, ոնց Գլխաւօ
 բէ, և յոյժ Պատուականի՝ յետ Ար
 բայի. և իւր առեալ զՏիրան օրդի
 Խօսրովա՝ զնայ առ կայսր, զի Թ.
 գաւոր Հայոց՝ ՚ի տեղի Հօր իւրոյ կա
 ցուցէ : Բայց՝ Արքայն Պարսից շա
 պուհ, իրբև լուա զմահն Խօսրո
 վայ, և եթէ՝ օրդի նորա Տիրան առ
 կայսր զնայ, գումարէ զօրս բազումս
 ՚ի ձեռն Ներսէհի Եզթօր իւրոյ, ոնց՝
 զի Թագաւորեցաւցանել զնա Հայոց
 խորհեցել. և առաքէ յաշխարհս մեր,
 իրր Անառաջնորդ զնա վարկուցել :
 Արոց պատահեալ Առջօրի կամսարա
 կանի՝ հանդերձ ամ Հայաստանեայց
 Զօրօք, հակառակեալ ՚ի Մատուհն ան
 ուանել զաշտի. և Թէպէտ՝ և բազումս
 ՚ի Նախարարացն անկան ՚ի պատերազ
 մին, սակայն յաղթեալ զնդին Հայոց
 փախատական առնէին զզօրս Պարսիցն.
 և պահեն զաշխարհս՝ մինչև ցգայն
 Տիրանայ ՚ի Հայս :

Պատկ 11.

Յաշտոն Բագասորէւոյն Տէրանայ, և Ժ-
 Իէւոյ յաշտորհէն Մեծին Վրթանայ
 ոյ, և ԺԺանորդէւոյ շԱԲասն
 Սրբոյ Յաստն:

 Եօթն և 'ի տասն ամի ինը
 նակալութե՛ն իւրում, Օգոս-
 տոս Կոստանդեայ՝ օրդի Կոս-
 տանդիանոսի, Թաղաւորե-
 ցուցանէ զՏէրան՝ օրդի Խոսրովու,
 և առաքէ 'ի Հայս՝ հանդերձ Մեծաւ
 Վրթանայ: Արոյ եկեալ՝ ունի զաշ-
 խարհսս մեր խաղաղութիւն. հաշտութի
 չ Պարսս առնելով, և ոչ պատերազ-
 մունս. հարկելով Յունաց, այլև՝ մաս-
 նաւորինչ Պարսից: Կայր 'ի հանդար-
 տութե՛ն իրբև զՀայր իւր. ոչինչ ա-
 րութի բազմութե՛ն և սորա ցուցեալ,
 և ոչ Հայրենի առաքինութեանն հե-
 տեկեալ. այլ՝ Թուրացեալ յիմ բարե-
 պաշտութե՛ն, զազանի՛ ոչ իշխելով հա-
 մարձակ պատուել զախան՝ 'ի մեծէն
 Վրթանայ: Իսկ՝ յետ ինչոյ տասն, և
 հինգ ամ Եպիսկոպոսութե՛ն Մեծին
 Վրթանայ, փոխի յաշխարհէս՝ յեր-
 րորդ ամի Տէրանայ. և 'ի հրամանէ նո-
 րին, տարեալ հանդուցանեն 'ի Քեօզն
 Թորդան: Իրր՝ Մարգարեական ա-

կամք հայեցեալ. որ զկնի բաղում ժա
մանակաց, և Հօրն՝ ՚ի նոյն տեղոց
հանգուցան Նշխարքն: Եւ յաջորդե
զԱթոսն՝ Յասիկ՝ նորին որդի, ՚ի չոր
բորդ ամի Տիրանայ՝ յո՛յժ հեռեօղ և
տեօղ եղեալ Հարցն առարկնութն:

Պրակ 12.

Պ-տէրաւ՛ Ը-դիոյ ընդ Կ-ստմէրեոյ:

Այց Ըսպուհ Յորմզղեան՝
առ Տիրան մեր Արքայի՛ ա
ռաւել սէր հաստատեաց,
մինչև զօրաշիրն օղնակա
նութն եղեալ թափէ զնա յարձակմա
նէ Հիւսիսականացն աղջաց, որք միա
բանեալ ելին արտաքս՝ քան զկապանն
Ճորայ, և բնակեցան ՚ի տահամանս
Աղուանից՝ ամս չորս: Եւ զայլս յո
ւղս թագաւորս՝ նաւանեալ Ըսպուհոյ,
և զազոս Բարբարոսայ՝ բազումս ՚ի
սատարութի կալեալ, յարձակեցաւ ՚ի
Միջերկրեայս՝ և ՚ի Պաղեստինէ: Իսկ
Կոստանդեայ արարնալ Կեսար զՅու
լիանոս՝ սպառազինեցաւ Քզէմ Պար
սից, և տունեալ Տակասո՝ երկօրին կող
մունքն պարտեցան. քանզի՛ բաղումք
յերկաքանչիւրոյն, և ո՛չ մի՛ ՚ի միւսոյ
Թիկունս դարձոյց. մինչև ՚ի հաւա
նութի եկեալ, արարին խաղաղութն՝

ամս սակաւս : և դարձեալ 'ի Պարսից
 կոստանդեայ՝ հիւանդացեալ յերկար ,
 վախճանեցաւ 'ի Մովսէսասին քա-
 ղաքի կիւրիկեցոց , թագաւորեալ ամս
 23 : 'ի սորա աւուրս՝ երեւցաւ խաչ
 լուսեղէն յերկնից յԵՃՄ , իմ քաղաքին ,
 հաւատացելոց՝ և անհաւատից , առ
 Երանելեան կիւրղի :

Պրակ 13.

Ե՞նէ շիւտ Տէր՝ Իկու ընդ ---
 Զ---լիւնստի՝ դարձնէ քոյ :

Այսու ժամանակաւ թագա
 ւորեաց Յունաց՝ Ամարիշ
 տրն Յուլիանոս , և ուրա-
 ցաւ նա զԱԾ , և պաշտեաց
 շկուս , և յարոյց հաւածանս 'ի իւր
 սովութի Եկեղեցոյ . և բազմադիմի
 քանայր շիջուցանել զՀաւատ քրիս-
 տոնէութի . բայց՝ ոչ բռնութի հա-
 ւանեցուցանէր , այլ՝ խորամանկեալ
 հնարէր , զի զքի Պաշտօնն խափա-
 նեացէ՝ և Գիւաց երկրպագեցին : Եւ
 յորժամ , զնա ընդդէմ Պարսից իրա-
 ւունքն դիմեցին , և անցեալ ընդ կիւ-
 լիկիայ՝ հանանէր 'ի Միջագետս . և
 զօրացն Պարսից կողմնապահաց՝ հա-
 տեալ զսուան կաւս՝ կամրջին Եփրա-
 տու , զգորշանային անցիցն : Իսկ Տի-

րան մեր Թագաւոր՝ իջեալ ընդ առաջ
 Զուլիանու, գիմէ ՚ի վր Պարսիցն զօ-
 րաց՝ և հալածական առնէ . և հարեալ
 սպասաւորութի՝ անցուցանէ զամբա-
 րիչան Զուլիանոս՝ հանդերձ բաղձոս
 Թք այրուծիոյն, և մեծարի ՚ի նմանէ
 յոյժ . և խնդիրս առնէ՝ զի մի տարցէ
 զնա ՚ի Պարսս Է իւր, իբր անկարգու
 ձիաւարել . և յանձն առեալ Զուլիա-
 նոս՝ խնդրելով ՚ի նմանէ զօրս՝ և սա-
 տանդս, և Տիրանայ խնայեալ յԱր-
 շակ՝ որդի իւր Երկրորդ, տայ զնա զոր
 զի իւր՝ զՏրդատ զԵրրորդ, հանդերձ
 կնաւ՝ և որդւովք . և զԹոռն իւր ըզ
 Տիրիթ, զորդի մեռելոյն Արտաշիսի՝
 որդւոյ իւրոյ Անդրանիկանն . զօրս ա-
 ռեալ Զուլիանու՝ հետայն առաքէ ՚ի
 Բիւզանդիոն . և զՏիրան արձակէ յիւր
 յաշխարհս . և տայ զիւր պատկերն՝ նը
 կարեալ ՚ի տախտակս, յորում և զգի-
 լաց ոմանց ընդ նմա . և հրամայէ ՚ի
 կեղեցսոջ կանգնել յԱրևելից կուսէ,
 ասելով Թէ որք միանգամ ընդ Հոօ
 մայեցւոց իշխանութիւն են՝ զոյնպէս
 առնել : Զոր յանձին կալեալ Տիրա-
 նայ՝ առեալ բերէ, ո՛չ ամելով զճը
 տաւ, եթէ խարէութի՝ Դիւաց երկը
 պազին սլատկերը :

Պրակ 14.

Այսպէս Սրբոյ Յուսկանն , և Գու-
նիկէ :

Սրբ' հասեալ Տերանայ 'ի գա-
ւառն Ճարխայ՝ յարում Ար-
քայական Եկեղեցոջն կա-
մեցաւ կանդնել զպատկերն .
զոր յախշտակեալ Սրբոյ Յուսկանն 'ի
ձեռաց Արքայի , և ընկեցեալ յերկիր
կոխեալ մանրեաց , զդացուցանելով
Արքայի զիրին խորամանկու թիւն . ու-
րում ոչնչ անկնդիր եղև Տերան , ըզ-
մտաւածեալ 'ի Յուսկանոսէ ինքն մե-
ռանիլ , իբրև զկոխող Թագաւորա-
կան Պատկնրի : Եւ յաւելեալ բորբո-
քումն չարութենն՝ զոր անէր ընդ Ար-
բոյ Յուսկանն , յազագս հանապազորդ
յանդիմանու թէ իբրոց յանցանաց . հը-
րամայեաց՝ քաշտաբք հարկանել յեր-
կար , մնչև 'ի հարկանելն աւանդեաց
զհոգին . և յետ կատարման նր , թշնա-
մանեալ լինէր անիծիք Տերան 'ի Տե-
րունոյ Քահանայէն Գանիկէ , որ էր
աշակերտ Արբոյն Գրիգորի . և Հիւպե-
րետ հրամայեաց զնա իսեղգամահ առ-
նել . զոր բարձեալ աշակերտացն՝ Թա-
ղեցին 'ի Միայնարանի նորին , որ կո-
չի Հացեաց Գրախտ . իսկ զմարմնն

Սրոյ Յուսիանն՝ բարձեալ տարան
առ Հայրն, 'ի դեօղն թորդան. որ ե-
կաց յԵպիսկոպոսապետունն՝ ամս 6:

Պրակ 15.

ԵՒԷ ՆԻՐԵՐ Զարայի ստեալ զբոն՝
Դանայ 'ի Յուլիանոսէ, և ստրայի
— շէ— :

Որ սպանման Սրոյ Յուս-
կանն, և քրտնոջել Նախա-
բարացն՝ եհառ առ Նահա-
պետ Ռշտունեաց Զու-
րայն. որ փոխանակ Մանաճհրի՝ Սպա-
րապետ էր Հայոց՝ Հարաւային դըն-
դին, և հրամանաւ Տերանայ՝ զօրօք
դհեա Յուլիանոսի. որոյ լուեալ զայս
պիսի համբաւ, ասէ ցզօրս իւր. մի՛
վարեցցուք հրամանաւ այնորիկ, որ
զայթակղութիւն արկանէ յԵրկրպա-
ղութիւն ՔԻ, և սպանանէ զՍքսնն.
և մի՛ ճանապարհակցեցցուք այսմ ամ-
ցարիչա թաղաորի: և համակամ իւր
արարեալ զզօրն՝ դառնայ, և եկեալ
ամբանայ 'ի Տնօրիս՝ մինչև տեսցէ,
թէ զի՛նչ արասցեն այլ Նախարարն-
ցայց՝ սուրհանդակքն Յուլիանոս յա-
ռաջ ժամանեն քան՝ զգալն նորա, բե-
րելով Տերանայ թուղթ, որ ունէր օրի-
նակ այսպէս:

Թուշի Եւստանի -- Տէրն :

Ինքնակալ Յուլիանոս՝ ճնունդ ՚ի
 Նարարայ Արտամազդայ որդի, և
 յանմահութի ճակատադրեալ. Տէրա
 նայ Գործակալի մերում ինդալ: ըզ
 զորս՝ զոր արձակեցեր ընդ մզ, ա
 ռեալ Զօրագլխի նոցին՝ ՚ի բաց դար
 ձաւ. և մեք բաւական էար յանթի
 գնդաց մերոց զհետ առաքել՝ ունիլ
 զնա, այլ թոյլ տուար՝ վասն երկուց
 պատճառաց. առաջին, զի մի՛ աստ
 ցեն զհենջ Պարտիկք, եթէ բանութի.
 և ոչ կամաւ աներ զչօրսն. երկրորդ,
 փորձեալ զբո միամտութիդ: արդ՝ ե
 թէ ոչ՝ ՚ի բունմէ կամաց արարնա զայն.
 սատակեսցես զնա ազգաւմբ՝ առ ՚ի
 չթողուլ մնացորդ, ապա թէ ոչ՝ եր
 դուելի ՚ի Ռաս, որ զթագաւորութե
 շնորհեաց մզ, և յԱթենաս՝ որ զյազ
 թութին, զի ՚ի դառնայն իմում՝ ան
 պարտելի զօրութի իմով վանեցից ըզ
 քեզ՝ և զաշխարհդ: Տեսեալ զայս Տէ
 բանայ՝ և յոյժ զարհուրեալ, առաքե
 զՄարդպետն կոչեցեալ Զայր, հան
 դերձ երդամբ, և կոչէ առինքն ըզ
 Զոբա: Իսկ զօրաց նթ տեսեալ ե
 թէ լուեալ կան ամ Նախարարքն, ը
 սովորական անմութութե մերոյ աշ
 դիս, ցրուեցան իւրաքանչիւր ՚ի տունա

ի բեանց, և միայնացեալ Ջուրայ՝ դայ
 առ Արքայ ս'չ կամաւ . և Արքայի ըլ
 Ջուրա ի բուռն առեալ, ունի և զա
 մուր նոցին զԱղթամար, և բառնայ
 զամենեւին սատակմամբ : բայց զմա
 նուկ մի՛ որդի Մեհնդակայ եզբօր
 նի, փախուցեալ Դայեկացն՝ ապրե
 յուցին . իսկ Արքայ փոխանակ նորա
 կարգէ զԱաղմուծ՝ Տէր Անձաայ :

Պրակ 16.

Յազգս Լուսնն որդւոց Յասիւնն, և
 յ-ըրրեւ լԱԲ-ն փ-նէր-եհի :

Այց ի Տերանայ խնդրեն Նա
 ի արարք Հայոց՝ այր արժա
 նի կացուցանել յԵպիսկո
 պոսուծի, փոխանակ Յուս
 կանն . բանդի՛ որդւոց նորին ս'չ գո
 վելի վարս ստացեալ, անարժանք ե
 դեն Առաքելականին այնորիկ շնորհի
 այլև՝ մահ և ս հասեալ նց յաւուրն
 յայնս . յոյժ ահագին, և սարսափման
 Լսողաց արժանաւոր : ի միում տեղ
 ւոր շանթահար լեալ երկոցունց, ո
 րոց Պապ, և Աթանազինէ կողէին ա
 նուանք . ս'չ թողուվ զաւակ հասա
 կեայ՝ պատշաճ այնժ : Բայց մանուկ
 մի՛ որդի Աթանազինի, որում Ներ-

սէս անուն ճանաչիւր, որ 'ի Կեօարիայ
 էր 'ի հրահանգս . և զայնու ժամանկաւ
 զնացեալ 'ի Բեզանդիոն՝ առնուլ կին
 զգուսար Ապիսնիայ ուրումն Մեծի Իշ
 խանի . և զն ս'չ կալոյ այր յաղգե Գրի
 դորի, ընարեցին զփառներսէս ոմն
 յԱշտիշատից Տարօնոյ . և կացուցին
 Քահանայապետ՝ 'ի տասներորդ ամի
 Տիրանայ, որ կալաւ զԱթոռն ամս օր .

Պրակ 17.

ԵՒՔ շէ-տր 'ի Հ-դիոյ Ի-թէց-Սերուն՝
 երթ-լով 'ի Ի-ւ Կրս, և Ի-ւ-րոյ-ս-
 'ի Ն-Նէ :

Եւա այսր ամի, ամբարիշտն
 Յուլիանոս՝ արժանի շարի
 թոյ խորհրդոցն, վերս ըն-
 կալեալ 'ի փորատին՝ սատա-
 կի 'ի Պարսս . զարձեալ Թագաւոր ու
 նելով զՅովրիանոս, որ 'ի ճանապար
 հի վախճանեալ՝ ս'չ ժամանեաց 'ի Բ-ի
 զանդիոն : Իսկ Արքային Պարսից
 Հապսոյ՝ զՏեա նոյ կրթեալ, և խաբ-
 կանօք կուէ զՏիրան առ Ինքն . զընելով
 Թուզթ՝ այսպէս :

Թուզի Հ-դիոյ ս-Սերուն :

Մաղգեզանց Քաջ, և Բարձակից
 արեղական Հապոս՝ Արքայից Ար

քայլ ի բարեօրոյ մերում յիշեալ, եղբայր
 սիրելի Տիրան Հայոց Արքայ, ողջոյն
 շատ: Այնպիսի ի վեր հասարակ թե ըզ
 սերն հաստատուն պահեցեր՝ ոչ զա
 լով ընդ կայսեր յաշխարհս Պարսից.
 այլ և՛ զգունդն, զոր էառ ի քեն՝ ըզ
 հետ յղեալ կողեցեր ի բաց: և զառա
 ջինն՝ զոր արարերն, գիտեմք՝ զի մի ընդ
 աշխարհ քո անցանիցէ՝ արարեր, զոր
 ինքն իսկ առնելոց էր. ուստի՝ և մեր
 պահապանքն գնդին վատարտեալ ի
 բաց եկին՝ զքեզ պատճառելով. վն
 որոյ՝ մեր ցատուցեալ, սալարի նոյ ցլու
 արինն արբուցար. և քում թագաւո
 րութեդ ոչինչ փասեցար, երդուեալ
 ի Մեհր՝ մեծ Աճ. միայն փութաւ տե
 սանել զմեզ, զի խորհեալ ինչ թողցուք
 զքեզ՝ վն հասարակաց օգտի: Հայս
 տեսեալ Տիրանայ, իսկ լողարեալ գնաց
 առ նա. քանզի՝ արժանն տանէր զնա ի
 տեղի հատուցմանն. զոր տեսեալ Հայ
 հոյ՝ կշտամբեաց զնա բանիւք յանդի
 ման իւրոց զօրայն. և զաչս նոյ կուրա
 ցոյց՝ ուն զԱնդեկիային: Այնու թեկե
 արդեօք՝ վրէժս ընդ Սրբոյ Առնն այ
 նորիկ պահանքեցաւ, որով լուսաւոր
 իւր աշխարհ, ըստ Աւետարանին ձայ
 նի՝ գոչ Լոյս աշխարհի. յորմէ խաւա
 րեցոյց Տիրան զՀայս, խաւարեցաւ և
 ինքն. կալեալ զթագաւորութին՝ ամս
 տասն և վեց:

Պրակ 18.

Յազակս Բագարացոցանէն Շահին
 շահին, Էրզրումնս ՚ի Յոնս :

Այց Շահուհ թագաւորն
 ցոյց փոխմանս Տերանայ՝ զոր
 զի նորին զԱրշակ, ակնա-
 ծելով ՚ի զորացն Հայոց . զի
 մի՛ փոխանիչ առաջի արկելոց իւրոյ
 գործացն լինելին . այսպէս իմս պատեհ
 համարեալ : Բարեբարութիւն անելով
 իբր հաստատելով զաշխարհս . նուա
 ճեաց և զազգ Նախորդացն՝ պատանդս
 առնելով յամենեցունց . և փոխանակ
 Վահանայ Ամատունւոյ . Սպարապետ
 կացուցեալ Հայոց արևելեայ դորուն՝
 զհաւատարմ իւր զՎաղէնակ Սիւնի .
 և նմա յանձն արարեալ զՀայս, ինքն
 զհետ Յունական դորուն կրթեր : Եւ
 հասեալ ՚ի Բիթմանիա, և նստեր ա-
 մրսս յորովս . և ոչինչ կարացեալ առ-
 նել . սին առ ծովուն կանդնէ՛ և առ-
 իւծ ՚ի վր դնէ՛ մատեան ընդ ստիքն
 ունելով . որ նշանակէ այսպիսի ինչ :
 Քանզի՛ առ իւծ հզոր է ՚ի զազանս .
 նոյնպէս և Պարսկականն՝ ՚ի թագա-
 ւորս . և մատեան՝ ժողովիչ է իմա-
 տութեան, որպէս Հաովմայելոց
 Տերութիւնն :

Պրակ 19.

Թե՛ որդե՛ս արհամարհեաց Արշա՛ն շմա-
հասորն Զու՛նաց :

Այն անուխի ապա ժամանակս՝
յարեաւ խառվաթի Շայ
Տոյ Արքայի Պարսից՝ ի Հիւ-
սիսականաց ազգաց . և Յու-
նաց թագաւորեալ Վաղենտինեանոս .
և գումարտակ ՚ի մէջերկրեայսս առա-
քեալ՝ հալածական առնէ զզօրս Պար-
սից . ապա՛ առաքէ առ Արշակ մեր թա-
գաւոր թուղթ :

Թառ՛նի Վաղենտինեանոսի՛ սա Արշա՛ն :

Անքնակալ Վաղենտինեանոս Օգոս-
տոս, հանդերձ աթոռակցաւ մե-
րով, և թագակցաւ Վաղէսի՛ն Կայսե-
րաւ . Արշակայ Հայոց Արքայի՛ իրն
գալ : Պարտ է յիշել քեզ զլարիսն՝ որք
անցին ընդ ձեզ ՚ի Պարսից անածից .
և զերախտիսն՝ որ ՚ի մէջ ՚ի վաղնջուց
մինչև ցքեզ . և հեռանալ ՚ի նոցանէ,
՚ի մօտիլ ՚ի մեզ . ոպ՛ զի խառնեալ ընդ
զօրս մեր՝ մարտիցես ընդ նոսա . և հան-
դերձ գոհացողական բանիւք մերոց զօ-
րավարացդ՝ առաքեսցես զհարկս աշ-
խարհիդ . և առեալ զեղբայր քո, և որ
ընդ սմա վտարանդիքս՝ ՚ի բաց անցին :

ո՛ղջ լեր՝ իմ հնազանդութիւն շատ
 մայեցւոց Տէրութեան : Իսկ Արշակ
 և ո՛չ պատասխանի առնէ թղթոյն ,
 այլ նշկահեալ արհամարհեաց զսա-
 սա : նաև ո՛չ զհետ Հայոց միակցա-
 ամենայն սրտի , այլ անձնահաճ և
 զեալ պարծելով հանապազ ՚ի գիներ
 բուս և յերգս վարձկանաց , քաջ , և
 արի երեւիլ քան զԱքիլաս , իսկ ար-
 զեամբք թերսրտեաց նմանեալ կա-
 ղի , և սրագիւոց : վտարանդեալ մի-
 րոց Նախագիւոցն , մինչև զամբար-
 տաւանութեն ընկալաւ վարձ :

Պրակ 20

3-ը-4- Սեբոյն Ներսէս և Բարեմու-
 4-ս-Բեւնն՝ ոչ ինձնէ :

Երրորդ անի Թագաւորու-
 թեն Արշակայ , եկաց Եպիս-
 կոպոսապետ Հայոց՝ Մեծն
 Ներսէս , Որդի Աթանազի-
 նի , Որդւոյ Յուսկանն , Որդւոյ Վեր-
 թանայ , Որդւոյ Սրբոյն Գրեգորի : և
 դարձեւ ՚ի Բիւզանդիոյ՝ ՚ի կեսարիայ ,
 և եկեալ ՚ի Հայս , զմմա կարգս ուղ-
 զութեան իւրոց Հայրենեացն՝ նորո-
 զեաց . այլ և՛ առաւել ևս . քանզի ըզ-
 բարեպաշտութի Յունաց աշխարհին՝
 զոր ևսևս , մանաւանդ ՚ի Թագաւո-

րեալ

րեալ քաղաքն, 'ի սմա նորոզէ: Ժո-
 զով արարեալ Եպիսկոպոսաց՝ և հա-
 մօրէն աշխարհականօք, կանոնական
 սահմանադրութիւն հաստատեաց՝ զոզոր
 մածութիւն. իբլելով և զանգթութենն
 արմատ, որ բնաբար սովորութիւն էր
 յերկիրս մերում: Բանդի՝ բորոտք հա-
 լածեալ լինէին, իբր պիղծ յօրինացն
 համարեալ. զուրուկս փախստեայտ առ
 նէին, զի մի՛ յայլս փոխեցի ախան.
 որոց դադար՝ անապատք, և անայիք.
 և ծածկոյթ՝ վէճք, և մացառք. ոչ
 յունքէ գտանելով միթարութիւն
 թշուառութեանց: առ այսպիսիք՝ և
 Հաշմբ անդամովք՝ ոչ հաշուեալ լի-
 նէին. և Հիւրք անծանօթք՝ ոչ ընդու-
 նէին. և Օտարք՝ ոչ ժողովէին: Իսկ
 նորա հրամայեալ ըստ դատաւաց դա-
 ւառաց շինել Աղբատանոցս՝ 'ի իտլշս,
 և 'ի զերծս տեղիս. զի փոխանակ Հի-
 շանդանոցացն Յունաց՝ լինիցին 'ի մը
 իթարութիւն մարմնոց վշտացելոց. և
 բաժանեաց 'ի նոսա զաւանս՝ և զազա-
 բակս, պողաբերեալ յարգեանց ան-
 դատանաց, և 'ի կթաց արտականաց,
 և 'ի զեղմից. զի պաշտիցեն զնս հար-
 կա բացէ 'ի բաց. և նորա մի՛ ելցեն
 ըստ բնակութեն իւրեանց. և յանձն ա-
 բար Խազայ ումեմն, որ էր 'ի Մար-
 դաց կարնայ՝ Սարգաւազ իւր:
 Սահմանէ և յամ գեօղս՝ Աննա շի-

նել, զի լիցի Օտարանոցը, և Տեղի
 Մենդեան Որրոց՝ և Այրեաց, և ան
 ունոցաց տաժուսն: Ընեկ և յանա-
 պատս և յանմարդ տեղիս՝ Եղբայրա-
 նոցս, և Մենաստանս, և առանձնա-
 կեաց խրճիթս. և Հայր՝ և Տեսուչ
 նոցս կարգէ զՀաղիտս, և զԵպի-
 փան, և զԵփրեմ, և զԳինգ՝ որ յազ-
 գէն Ալիուսեաց, և զայլս ոմանաբա-
 զումս: Եւ զերկուսս զայսոսիկ՝ Եւ
 խարարութեց բառնայ յազգաց. մի՛
 զմերձաւորաց ինամութն, զոր վնա-
 շահելոյ ակփշական ազատութեանն
 առնէին. և միս՝ որ ի վերայ մեռե-
 լոց գործէին օճիրս՝ ըստ սովորական
 հեթանոսութեն. և էր այնուհետև
 տեսանել զաշխարհս մեր, ոչ որպէս
 զբարբարոսս աշխարհակալ, այլ իբրև
 զբաղաբացիս համեստացեալ:

Պրակ 21.

Սղակուն ՏԵՐՄՈՅ ԵՂՇՅԵ ԱԵՂՄԻՅ
 և ԵՐԵՄԻ ԱՐԲՈՅՆ ՆԵՐՈՒՆԻ Ի ԲԻՒ-
 ՂԱՆԻՆՆ՝ և ԳՐԵՅՅԱՆՅԱՆԵԼ ՉԳՄ-
 ԳՆԵՐՆ :

Աստիկ, և յոյժ ահաւոր էր
 ՚ի վերայ սնիրուաց Վաղէն,
 տինեանոս : ուստի՛ և զլու
 զուժ Իշխանս վն յափշտա
 կութեան սատակեաց . և զՏրոգոնոս
 Ներքինապետ՝ այրեաց կենդանոյն .
 քանզի՛ երիցս հրամայեալ , ոչ զար
 ձոյց զյափշտակութի կնոջ միոյ այր
 ուոյ : Եւ ՚ի նմին առար՝ հասեալ այնց
 հրեշտակաց , զորս ՚ի Հայսն առարեաց ,
 ցատուցեալ առաւել՝ զուցով խորի
 տալսն Արշակայ . և վն զի՛ ՚ի ժաման
 յայնմիկ՝ առ ձեռն ունէր զբարկու
 թին , հրամայէ՛ զՏրգաա եղբայր նո
 րա զՀայր Գնէլոյ սպանանել : և Թէո
 դոսի՛ զօրու , ծանու ՚ի վն Հայոց դի
 մել . որոյ հասեալ ՚ի սահմանս Հայոց՝
 զարհուրի Արշակ . և առաքէ ընդ ա
 ռաջ նորա՝ զՄեծն Ներսէս . որոյ եր
 թեալ՝ և ՚ի հանդարտութի զԹաղա
 ւորն շրջեալ , մեծարի ՚ի նոցանէ յոյժ
 նա և՛ զպատանդսն ինդրեալ , առնու
 և զառնայ : և կոյս մի՛ անուն Օլով

պիտոյայ յազգէ կայսեր՝ կին անէ Ար
շահայ: Բայց՝ կայսերն բարերարու
թի արարեալ Մանկանն Գնէլոյ՝ յա
զագս զուր ՚ի նոցանէ մահաւ հօրն նո
րա Տրդատայ . տայ նմա զպատիւ Հի
պատտութե՛ն , և զանձա յորովս : Ընդ
որ խանդացեալ Տիրիթ , խորհէր նմա
չարիս հանապաղ , սպասելով ՚ի զիպօղ
աւուր :

Պրակ 22.

Ենէ՛ որդե՛ ելի ի Կոստանտնուպօլս (Արշակոյ)
ընդ Գնէլոյ , և խն Տիրանոյ :

Սի՛ Գնէլ եկեալ յաւանն
Ի Կոստա , որ յտփն Արա
գածն կոչեցեալ լերինն՝ առ
կուրացեալ հօրն իւր Տիրան,
զի ցախժամ կենդանի էր , և Տիրա
նայ սգացեալ՝ ողբալով դառնապէս ըզ
Տրդատ որդի իւր՝ զՀայր Գնէլոյ , իւր
զինքն ունելով պատճառս սպանման
նր . վն որոյ՝ տայ Գնէլոյ զնձ ինչ իւր ,
և զկալուածս զիւզից՝ և Դատտակեր
տաց . և ՚ի նմին աւանի ՚ի Կոստա հրա
ճայէ բնակիլ : Ապա առնու Գնէլ իւր
կին՝ զՓառանձեմ ոմն անուն՝ յազգէն
Սիւնեաց , և թաղաւ որպպէս արարել
հարսանիս , տայ առատապէս պար
զևս ամենայն Նախարարացն . որոց

Հաճեալ չ նա, և սիրեալ՝ ետուն զզա
 ւակս իւրեանց, զորս առեալ մեծա
 պէս հանդերձեաց զինու, և զարդու .
 և յաւելին ևս սիրել զնա : Աստանօր՝
 եգիտ Տիրիթ պատճառս քու թէ . և
 մատուցեալ առ Արքայն՝ հանդերձ բա
 րեկամաւ իրով Վարդանաւ՝ Չինակը
 բաւ Արքայի, որ ՚ի Մամիկոնեան Տոհ
 մէն էր, ասեն . ոչ գիտես՝ զի խորհել
 է Գնեւոյ՝ սպանանել զքեզ, զի ինքն
 փոխանակ թագաւորեսցէ . ահա՛ տես
 Արքայ՝ զնշան իրին, զի բնակեցաւ
 յԱյրարատ՝ ի կալուածս ձեր թագա
 ւորաց . և սիրտ ամ Նախարարացն
 եղև ընդ նմա . քանզի՝ կայսերքն նիւ
 թելով զայդ, ետուն նմա զպատի
 Հիւպատոսութեդ . և դանձս սաս
 տիկս, որով պատրեաց զՆախարարն :
 Երդնոյր Վարդան յարեն Արքայի և
 ասէր, իմովս ականջօր լուայ ՚ի Գնե
 ւոյ՝ զի ասէր . թէ՛ ոչ թողում Հօր
 Էդքօր իմում՝ զվրէժ մահո՛ւան Հօր
 իմոյ՝ որ վն դորա եղև : Այսմ հաւա
 տացեալ Արշակ, յղէ զնոյն իսկ Վար
 դան առ Գնեւ, թէ՛ ընդէ՛ր բնակե
 կեցար յԱյրարատ, և լուծէր զկարդ
 Հայրենեաց : Քանզի՝ սովորութիւն
 էր յԱյրարատ բնակիլ միայն Արքայի,
 և որդւոյ նր՝ միոյ՝ զոր փոխանորդ թա
 գաւորին պահէին, և այլոց Արշակ
 ունեաց բնակիլ ՚ի Գաւառս Հաշտե

նից, և Ազիոսից, և Առերանուց,
 Հանդերձ ոսկեօք, և մտովք յարքու-
 նուստ: և արդ՝ ընտրելի է բեղ, կամ
 ընգունիլ զմահ, կամ գնալ յԱյրա-
 բառայ, և արձակել զուստերս Նախա-
 բարացդ՝ ի բէն: զայս լուեալ Գնէլայ՝
 արար զհրամանս Արքայի, և գնաց յԱ-
 ղիովիտ՝ և յԱռերանի: Բայց՝ Տերան
 հայր նորա՝ պատգամս խիտս յղեաց
 առ որդին իւր Արշակ: վն որոյ՝ հեղ
 ձամահ եղև յիւրոց Սենեկապետացն՝
 ի գաղանի հրամանէ Արքայի, և ի նը-
 մն աւանի կուսալ թաղեցաւ, ոչ աբ-
 ժանի եղևալ հարցն գերեզմանաց: Թէ
 արդեօք՝ զփոխարէն Դանիէլի առնն
 Ա՛ջ հատայց: որովք չափով չափեաց,
 չափեցեալ եղև ըստ գրոյն:

Պատկ 23:

Դարձեալ ի սէրու Արշտույ ընդ Գնէ-
 ւայ, և ողորոնել զնս:

Պա՛ ելանէ Արքայ զթի-
 կամբք Մասեաց՝ առնել
 որս յիւրում սիրեցեալ գա-
 լառի՝ ի կովգայովաի, և ե-
 ղեալ որս սաստիկ, ուրախացեալ Ար-
 շակ՝ ի գինիս պարծէր, ոչ այլոյ ու-
 բուք ի թագաւորաց՝ մեզանիւ այնչափ
 բազմութիւն էրէաց՝ ի փում ժամու:

Աս

Ատանօր՝ նորոգեն զնենգութիւնն՝
 Տիրիթ, և Աարդան՝ ասելով, Գնէ-
 լայ բազում էրէս՝ քան զայս ունի-
 ընդ նոյն առուս՝ յիւրում լերինն, որ
 Հասապիվան անուանի. որ ի մայրենի
 հառչն իւրոյ՝ Գնէլայ Գնոււնոյ հա-
 սեալ էր ցնա. վն որոյ՝ առաքէ առ
 նա հրովարտակ այսպէս: Արշակ Ար-
 քայ՝ Հայոց յեծաց Գնէլայ որդւոյ ի-
 մոյ ինդաւ: Տեսցես տեղիս բաղէրէս
 ՚ի լերինս ծաղկաց զպուրակացիր ջրով-
 և պատրաստեսցես. զի եկեալ էն ար-
 ժանեաց թաղւորաց՝ հանդիպեսցաւք
 որսոց: Եւ երազ զհետ հրովարտա-
 կին երթեալ Արշակայ. խորհէր՝ եթէ
 ոչ ըստ հրամանին գտցէ որարեալ
 Գնէլայ, պատճառս ՚ի վերայ եղեալ
 իբր թէ՛ չարակնեաց զուրախանանն ար-
 քայի՛ կապեսցէ զնա: Այլ իբրև ետես
 զոր չէր երբէք տեսեալ այնպիսի պատ-
 րաստութի որսոց, և բազմութի է-
 րեոց, խոցեալ խորհրդովք նախանձու՝
 և կասկածանաց, հրամայեաց ՚ի նոյն
 որսին սպանանել զԳնէլ. իբր թէ, է
 խաբս ինչ՝ վրիպակաւ էրէոյ կամ լով
 ձգել, նմա պատահեաց նեան. որոյ
 առեալ զայսպիսի հրաման՝ վազվազա-
 կի կատարէ. ոչ այնչափ յաղագս հրա-
 մանի թաղւորին, քան թէ վն կա-
 մացն Տիրիթայ՝ իւրոյ սիրելւոյ: Իսկ
 Արշակայ հանդերձ Նախարարօքն

իջուցեալ ՚ի դաշտ մի Աղիսփոսի, զորն
Գնեւոյ՝ Թաղեաց Սրբունական Քա
ղաքին Չարիշատի, ՚ի չմեղիկս եղեալ
կոծ մեծ առնէ :

Պատկ 24.

Երէ՛ ո՛րդե՛ ժգրեցաւ Արշի՛ սանու
լիս՛ Գնեւոյ, յորէ՛ ելի՛ Պոգ :

Եպէտ՛ և Արշակ կարծեաց
Թ զործել զանխուլ զչարիան,
այն՛ որ ո՛ն ծածկի յամենա
տեսականէն Այ, յայտնի
և աշխարհի՛ առ ՚ի մեղուցելոյն պակու
ցուին, ույ զմահն Տիրանայ՝ և Գնե
ւոյ : Քանզի՛ գիտացեալ լամ սրաբ,
իմացաւ զայս և Մեծն Ներսէս, և
անէծ զԱրշակ՝ և զառիթ սպանմանն.
և գնացեալ նստաւ ՚ի սուգ զաւարս
բազումս՝ ույ Սամուէլ զմ Սաւուղայ :
Իսկ Արշակ՝ ո՛չ զզջացեալ ապաշա
ւեաց, այլ անամօթեալ՝ ազահելով
՚ի գանձս սպանելոյն, և ՚ի ժառանգու
թի. յաւել՝ առնուլ զկին նորին զՓա
ռանձեմ, յորիկ եղև պատանի մի՛ որ
անուանեցաւ Պապ : Այս Փառան
ձեմ զործեաց՝ և զանլուր և զանկաս
կածելի շարիս, և զսարսափման լսե
լեաց արժանաորս : անարժանի՛ ո
մամբ սուտ անուն Քահանայի՛, ՚ի կե

նաց Դեղն՝ զմահացուն խառնեալ, եւ
 Օլոմպիադայ՝ առաքին կնոջ Արշա-
 կայ, եւ ելոյծ ՚ի կենցաղոյս՝ սակս տիկ
 նութեն մախանաց : Նոյնպէս՝ զՎաղի
 նակ տայ Արշակայ սպանանել, եւ փո
 խանակ կարգել զԽր Տայրն՝ զԱնտիո
 քոս :

Պրակ 25 :

ՍԴՆՈՒՆ ՏԻՐԻՒՅ :

Ի Բրեւ ելե խաղաղութի շայ
 Տոյ ՚ի Տիտիսականաց աղ-
 զաց, եւ պարսպ առեալ ՚ի
 պատերազմացն յայտնեցաւ
 զցասումն՝ զոր ունէր առ Արշակ՝ զն
 ոչ նմա, այլ Կայսեր Տարկելոյ զայն
 քան ամս . սակս որոյ՝ առաքե առ նա
 Արշակ զՏիրիթ՝ եւ զնորին սիրեցեալն
 Վարդան, արժանի պատարադօք՝ ինդ
 բել զՏաշտութի : Բայց քանզի՝ քինս
 ինդիր անցելոց մարտից կամեցեալ
 լինի Շապուհ, ինքն ելանէ պատե-
 րազմել Է Յոյնս . որոյ աղագաւ՝ ինդ
 բէ զԱրշակ մեր Թագաւոր՝ Տանդերձ
 մմ զօրօքն ընդ իւր լինիլ : Իսկ Ար-
 շակ՝ ոչ կամեցաւ իւրովի երթալ, այլ
 բարուրս եղեալ՝ առաքե գոյզն գունդ-
 զկնի Շապուհոյ . եւ իւր բարկացեալ Տի-
 րիթայ՝ ընկեճու զնա ՚ի պատուոյն :

որպէս զի՝ թէ՛ ի նորա հրապուրանաց
 եղև այն՝ յաղագս ատելու թէ՛ն՝ զոր
 ունէր առ Յոյնս . և առաւել ևս՝ գր
 դրակ զԱրքայ՝ Վասակ զինակիր նորա ,
 նախանձ պահելով ընդ եղբօրն՝ վասն
 ազնկան միոյ հարձի : Վա՛ որոյ՝ նախա
 տեսաց զնոսա Արքայ՝ ամօթալեօքբա
 նիւք՝ և կսկծեցուցանողօք : Արոց ո՛չ
 կարացեալ տանել՝ այնպիսում վատ
 թարութե՛ն և պարսաւանաց , դէմ ե
 դեալ զնացին առ Հապուհ հատուած :
 Ընդ որ՝ առաւել ևս զայրագնեալ
 Արշակ , հրամայէ նոյն Վասակայ՝ ըզ
 հետ կրթել քաղմաձեռն գնդաւ , զի
 ուր և հասցէ՝ սպանցէ զնա . զոր ո՛չ
 հեղգացաւ կատարել Վասակ , թէ
 պէտ՝ և եղբայր նի էր Վարդան : Եւ
 ինդրեցաւ արիւն անպարտ ՚ի Տրեթ
 թայ ամպարչուէ՝ ըստ անիծիցն Ներ
 սիսի . և Վարդանայ ՚ի հարազատէն
 իւրմէ՝ մեռանիլ յեղբօրէ :

Պատկ 26.

Պատուհն Ըղիոյ 'ի Տեգրանախերտի :

ՅԷ Ըապուհ գայ հասանել
 'ի Տեգրանախերտ՝ մեր բա-
 ղաբ : կան ընդդէմ նր քա-
 ղաբացիքն՝ հանդերձ գա-
 մարտակ գնդան . քանզի՝ Արտիստ
 Նահապետ Սիւնեաց, որ աներ էր Ար-
 շակոյ՝ և Աերակացու քաղաքին, հրա-
 մայեաց աղիել ընդդէմ շապհոյ : և
 ո՛չ միայն արգել, այլ և ո՛չ հրեշտակ-
 ապաքեաց առնա, և ո՛չ զնորայնն ըն-
 կալա : Եւ հզօր կռուոյ եղելոյ՝ գրա-
 զուսն 'ի պարսիցն սպանանեն . և 'ի
 պարտութե մատնեալ գնդին շապհոյ,
 դառնայ անդրէն 'ի Մծրին . և հան-
 գիտ առեալ զօրացն՝ և արծարծեալ
 յաշխատութեն, ինդրէր առնուլ ըն-
 Տեգրանախերտ . և ո՛չ թուրացուցին
 նմա յառաջախաղաց դունդբ, և Լըր-
 տեսք՝ պատաղել զայնու, իբր թէ
 Զունաց հանդարտիցի գործ . և Ըապ-
 հոյ յառաջ անցեալ, գրէ առնս՝ օրե-
 նակ զայս :

Մազդեզանց քաղ Ըապուհ՝ Ար-
 բայից Արբայ, Տեգրանախերտեցեաց,
 որք ո՛չ ևս էր անուանելոց 'ի մէջ ա-
 թեաց՝ և անարեաց : Ես կամեի 'ի ձեռն

սկսեալ յամ առաջի կայ քաղաքս իա
 զաղու թի՛ր և քաջօրէն աղատութի՛ր ըզ
 Տուան առնել. և եթէ դուք Տիգրա
 նակերտեայք՝ որք առաջին էք, ո՛չ շա
 չատանութի՛ր ասեմ, այլ ՚ի մտէ ու
 ղե որութե՛ս՝ ընդդէմ կացէք ինձ. ՚ի
 ձէնք ուսցին և այլք՝ զդոյն առնել.
 այլ ՚ի դարձին իմամ, այնպէս բարկու
 թի՛ր վանեցից զձեզ, զի կրկին եղեջիք
 օրինակ խեռեալ ստահակելոց:

Պրակ 27.

Ե՛կէ ո՛րդէ Արշախան շինեցա՛ն և ի
 րօրէցա՛ն, և սուս Ա՛նի:

Այ՛ց՝ Արշակ և ս ժպրհեցաւ
 առնել զործ անմտութե՛ն ՚ի
 թիկանց կուսէ լերինն Մա
 սեայ՝ շինէ Չեռակերտ, ժո
 ղով մարդկան մեղաորաց: և ս հրա
 ման, որ որ անկեալ՝ անդր բնակիցէ,
 մի՛ լիցին ՚ի վերայ նորս իրաւունք դա
 տաստանի. և նոյն ժամայն՝ ծովացեալ
 լցաւ մարդկութի՛ր հոյիանն ամ. բան
 զի՛ Աւանդաուք, և Պարտականք, և
 Տաուայք, և Վնասակարք, և Գողք,
 և Սպանօղք, և Վրահանք, և այլք
 այսպիսիք՝ փախուցեալք անդր անկա
 շէին, և ո՛չ կայր նոյ՛ այց՝ և խնդիր:

և բազում անգամ բողոքեալ Նախա
 բարացն, ո՛չինչ լուսա նոցա Արշակ
 մինչև առ շապուհ ունիլ նոցա բողոք:
 Եւ եղև ՚ի դառնալն շապհոյ ՚ի Յու
 նաց, առաքեաց զի ՚ի Սպարապետաց
 իւրոց, և Հայ գունդ ընդ նմա, թէ
 դէպ լինիլ ունիլ զԱրշակ. և նա խոյս
 եա ՚ի նոցանէ զկողմամբ Կաւկասայ՝
 Վրաց միաբանելով իսկ Սպարապետն
 Գարսից ելեալ ՚ի Հայս, ՚ի ձեռնառու
 լինելոյ Նախարարացն, առնա զա
 մուրն Անի. և գերե զնմ գանձա ար
 բունի՝ որ ՚ի նմա. այլև՝ զոսկերս Թոթա
 ւորացն. ո՛չ դիտեմ թէ՛ վն նախաարինս
 առնելոյ Արշակայ, եթէ՛ վն Հմայից
 Հեթանոսականաց. զոր ապա մազ
 թեալ Նախարարացն՝ Թափեցին, և
 Թաղեցին յաւանին՝ Սղոս, որ յօտինն
 Արաղածն կոչեցեալ վերին. քանզի
 ո՛չ գիտացին ընտրել զոսկերս հեթա
 նոսացն՝ և հաւատացելոցն, զի ընդ
 միմեանս էր խառնակեալ Գերոզացն.
 յազազս այնր՝ ո՛չ արժանի համարե
 ջան ՚ի գիրս Սրբոցն Թաղել ՚ի Վաղար
 շապատ քաղաքի: Եւ Նախարարացն
 Հայոց ժողովեալ՝ դիմեցին ՚ի վերայ
 Արքունական Չեռակերտին՝ Արքա
 շակարանի, և հարին զնա արով աւաւ
 րի՝ յառնէ մինչև ցկին, բաց ՚ի աղայո
 ջըն սանդիացեաց. քանզի՛ դառնա
 յեալ էին ՚ի վերայ Ժառայից իւրեանոյ:

և յանցաւորաց : Չոր թեպէտ՝ վաղ զի տացեւ Մեծին Ներսիսի, ո՛չ յառաջ քան զկոտորելն՝ ժամանեաց հասանել . այլ ՚ի կատար գործոյն հասեալ եզիտ բաժանեալ զտղայս կոտորելոցն, զի վարեացեն ՚ի գերութեն, որպէս ըզհետաւոր թշնամեաց . զորս թափեալ Մեծին Ներսիսի, հրամայէ կրել որթովք ՚ի դոմ մի . և դարմանա, և սնուցողս նոցին կարգեալ . որք յետոյ անուանեցեալ անուանեցան Արթը՝ այնորիկ աղաղաւ :

Պրակ 28.

Առաւել Տեգրուն-իւրոտ՝ և ընթացի յանդուն :

Սկի շապուհ եկեալ ՚ի Տեգրանակերտ, դարձեալ աղիւցին՝ ընդդիմամալ նմա . և եկեալ ՚ի պարիսպն՝ աղաղակին . գնալ ՚ի մէնջ՝ շապուհ, զի մի շարիս յերկրորդումս ընդ քեզ՝ առաւել և սքան զտառաջինն՝ անցուցանիցեմք պատե՛րազմաւ : Եւնա պատասխանեաց . ո՛վ Քաղթը ՚ի Հայոց, որք զանձինս արդելեալ պահէք չէ պարզս պօք Տեգրանակերտի, և արտաքս ձայն արկանէք սպառնալեաց . զի քաջ ա-

րանց է՝ յընդարձակ, և ՚ի դաշտի կը
 սուել. և կանանց գործ է՝ արգելուլ
 փակել զհնքեանս յերկիւղէ՝ առ հան-
 դերձեալ կտիւն: և զայս սասցեալ
 զարձաւ առ Յոյնսն գերեալ՝ զհնու-
 օրս. ասէ՝ թէ ձերով մարտիւ առից
 զքաղաքս, զամենեւեան զձեզ արարից
 ազատս՝ հանդերձ ընտանեօք ձերովք:
 և Պարսկական զօրուն՝ շուրջ զքաղա-
 քան հրատայեաց ընթանալ և նե-
 փիք խոցտել զ՚ի վր պարսպին: և
 Յունացն մատուցեալ բանութի յե-
 ցուցին ՚ի պարսպն՝ զկուլեցեալ Էշն.
 և այս գործի մեքենայից անուառո՛ր
 յերից երից արանց մղելով տարեալ:
 ՚ի ներքուստ ահրովք, և երկրերա-
 նովք, և կոցաւոր մըճովք փորելով
 զհիմունս. և նդահարս արարել զայն՝
 սը ՚ի Հայկազնուոյն Տիգրանայ՝ հոճել,
 և յարմարեալ որժուոք, քակեալ ըն-
 կեցին, և հուրս ՚ի դրունսն վառեալ.
 և յիմ կողմանց հուր, և բարիք, և
 նեաք, և տեղք՝ ձգեալ լինէին. և խոցո-
 տեալ մերքն՝ յապուշ գառնային: Եւ ՚ի
 ներքս մտեալ բուրբ զօրն, և ձեռն
 Պարսկական սչ զօրէր բազմախողիող
 երկաթն արեամբ արբուցանել՝ միւ-
 չե ապաժոյժ արիւն սպանելոցն լը-
 ցեալ ՚ի հիմունս՝ ծաւաւեր: այլ Յու-
 նականն ձեռն ՚ի բթթել ահան՝ հըր
 ձիգ զամենայն երկիրն առներ զփայլ

տակերտան . և շապուհ զմնացեալն 'ի
 'ի կատարածէն գերեալ , դառնայ շուէ
 'ի Պարս . և հրեշտակս՝ առ որ 'ի Հայս
 գունդքն կին առաքեալ . ապա՝ ազատ
 զԱրմենացն հրամայէ առնել զՏոհմս :

Պրակ 29.

Յուզո գոթերւի Արշալույ ընդ Ն-
 Իրուր Իր , և լուրնդի երեւ-
 ւոյն 'ի Բիււնդիւն :

 Արձեալ յարեալ խառվու-
 թի Հապհայ 'ի նոյն ազգաց .
 և խաղաղութի Յոյնս շրջե-
 ցաւ : սոյն խաղաղութի նոյն խառ-
 վութի , և նոյն խառվութի 'ի սոյն խաղաղու-
 թն . որ զան , վախճան միոյն՝ միւսոյն
 լինին սկզբունք . քանզի հիւանդացել
 Վաղնափնեանս 'ի բերդին՝ որ կոչի
 Բերդխան՝ վճարեցաւ 'ի կենցաղոյս .
 եղբորն փոխանորդելով զտէրութին .
 յետ բարերախառնոյն Վաղնսի , պա-
 տերազմաւ Գոթացն յաղթութի դար-
 ձին : և սոյն հետայն՝ առաքեալ զոր
 'ի Միշաղեստ , և 'ի Հայս՝ յաղագս
 տուելոյ զորուն յողնութիւն շապհայ
 բայց՝ Արշակայ եկեալ Արացի գըն-
 դաւ՝ ժողովեալ զսակաս՝ և յիւր ժը-
 տերմաց , և սոյն պատերազմ ընդ Նա-

Խաբարսն ընդ այնօսիկ՝ ինդրելով ըս-
 վիէ՛ք ձեռնակերտին իւրոյ Արշակա-
 ւանու : Միաբանեալ և նոցա՝ առաջ
 նորդու թի՛ Ներսէհի որդւոյ Կամսա-
 րայ . ընդ գիմանան Արշակայ պատե-
 րաղմաւ : Եւ հզօր մարտի եղելոյ , բա-
 զումք յերկաքանչիւրոցն անկան՝ ի կող-
 մանցն : Քանզի՛ արք զխպեալ արանց ,
 ո՛չ որ զպարտութի՛ յանձն առնայր :
 և մինչ դեռ յայսմ էին՝ հասանին զօրք
 Կայսերականք . ապա տեսեալ Արշա-
 կայ՝ եթէ թշնամիք են նի՛ Հապուհ , և
 Վաղէս , և իւր՝ Նախարարն . տարակու-
 սել յամենեցունց յղէ առ Մեծն՝ Ներ-
 սէս՝ բնումանգամ աղաչելով . խոստա-
 նայր դառնալ յսմ ճանապարհաց ըս-
 րեաց , և լինիլ ըստ կամաց նի՛ , և ա-
 պաշխարել ի բուրձ , և ի մոխիր . մի-
 այն՝ զի նա եկեացէ , և արասցէ իա-
 զաղութի՛ , և թափեացէ զնա՛ ի ձե-
 աց հզօրացն Յունաց . սապէս և ի
 Նախարարացն ստէ՛պ ստէ՛պ զմիմեանց
 զկնի գային մաղթանքն՝ նորին՝ աղա-
 քաւ . նաև՝ Եպիսկոպոսաց մողով ա-
 րարեալ՝ պաղատանս մատուցանէին ,
 զի մի՛ անխոյժ արասցէ զկորստենէ իւ-
 րոյն վիճակի : Ապա՛ հաւանեալ Մե-
 ծին Ներսիսի՛ եկն ի մէջ նոցա , և ա-
 րար խաղաղութի՛ . լսելով նմա թա-
 քաւորին , և Նախարարացն , բաց ի
 Նահապետէն Արծրունեաց Մեհրու

ժանայ, և ՚ի նորին քեռաննն Վա-
հանայ Մամիկոնէի, որք անլսող ե-
ղեալ՝ գնացին առ Հապուհ: Իսկ այլ
Նախարարք ամ հաստատեցին ուխտ,
զի յայնմհետե թաղւորն վարեցի ուղ-
ղութք, և նորա ծառայեսցեն միամը-
տութք. և այս ՚ի մէջ նոցա: Եւ առ
գորսն Զունաց երթեալ Սրբոյն Ներ-
սիսի, աղաչէր՝ մի ինչ աշխարհիս մե-
ղանչել: այլ առնուլ զհարկս, և զորդի
Արշակայ զՊապ՝ հանդերձ ամ Նա-
խարարացն որդւովք՝ պատանդս, և
գառնալ: որում լսող եղեալ՝ Քաղոր,
և Մեծն Թէոդոս Զօրավար, գառ-
նայ առ կայսրն, պատանդօքն հան-
դերձ, Է իւր տանելով զՄեծն Ներ-
սէս՝ թղթով Արշակայ, որ ունէր օրի
նակ զայս:

Թուշ Արշակոյ առ Վաղէս:

Արշակ Արքայ Հայոց Մեծաց՝ և
ամ Նախարարք Արամեան աղինա:
Տեառն իմոյ՝ Ինքնակալ Վաղէս Օ-
գոստոսի, և որդւոյ քում՝ Գրացիա-
նոսի կայսեր՝ ինդալ: Մի գիցե ինք
նակալդ ՚ի մտի՝ եթէ առատել զձեզ
նշահահեցար, կամ իբրև զհզօրս ինչ
վարկանելով, արձակեցար գունդ՝ հեն
յիբկիբ Զունաց: այլ մեծի խոսովու-
թեդ՝ որ ՚ի ձերում միջի շարժեցեալ

եղև, գիտակ եղևալ՝ երկուցեալի՝ Հայ
 հոյ՝ եթէ ոչ ոք թափէ զքեզ՝ ի ձե-
 ոաց նորա, օգնեցաք նմա դոյղն
 զնդաւ: այլ ոչ ես ինքն Արշակ՝ եկի
 ընդ նմա, զվիամտութիւն ձեզ պահե-
 լով. վնորոյ, աւերեալ՝ գերեալ զաշ-
 իաբհս մեր, մինչև դոսկերսն անգամ
 զՀարցն՝ բրեաց ի գերեզմանացն: Եւ
 Արշ՝ հաւատացեալ ձեր եղելոցս, զա-
 ռաջին սէրն առ ձեզ հաստատուն պա-
 հեցէք. և մք՝ առ ձեզ մտերիմն հա-
 տուցուք ծառայութի: Իսկ Աաղէս՝
 ոչ զթուղթն ընթերձաւ, և ոչ ետեօ
 զՄեծն Ներսէս. այլ բացէ՝ իբաց ար-
 տասահմանել զնա հրամայէ, և սրոյ զա-
 մնայն պատանդսն մատնել:

Պրակ 30.

Յաւագ արտասահման Լիւելայ Մեծի՛ն Եւ:
 Ի-Ի, Լ-նի-նիլ Կո-տի-ու-Լ ի ԿլէԻ
 -նի-նի: Եւ Բե՛ ո՛րդե- իեր-
 իրե-ու Լիւելի՛ն ի Լիւելի՛ն ԻԵ
 ն-մոյն:

Ժամանակին յայնմիկ՝ էր յա
 թոռ Եպիսկոպոսութեանն
 Բիւզանդացւոց՝ Հոգեմար
 տըն Մակեդոնի: Եւ իբրև
 ել հրաման արքունուստ, սոյ զվրան

գամ

գամ խաբող և դրժող Արքայի . մա-
տուցեալ առ նա՝ ոմանց՝ ի Հերձուհ
ճողաց՝ Աղանդոյն Արիստի՝ ստեն . և
Թէ դաւանես ընդ մեզ . Թափէ զքեզ
Հայրն մեր Մակեդոն . որում ոչ հա-
ւանեալ՝ արտորեցաւ : ՚ի նաւուղիդն
ի նեւոյ՝ ըստ խտտաշունչ օգոց ձմերաց
նոցն , ընկեցեալ ՚ի կղզի ինչ անասաւ
քարդեաց զնաւն : և Նաւորդացն՝ ոչ
իշխեցեալ մակուկաւն նաւել . մնացին
տաղնապեալ՝ սուտելով զարմատ ան-
տասին . այլ ՚ի տեսլութեն Այ՝ կե-
րակրեալ ի նեւին ամիսս ութ ՚ի ձկանց .
չորս ծով ընկենոյր կենդանիս : Բայց
Պապայ յանձն առեալ՝ հանդերձ պա-
տանդօքն , Թափէ Մակեդոն :

Պրակ 31 :

Թէ՛ -՛րդե- ՚ի-գրեոյ Աբլի զօհնոյն
Ն-տ-ր-ր-ն . Ե՛ւ ի-ն ի-ր-ոյ խ-
ր-ոյ Ե-դ-ի-գ-ր-ի :

 Հեռանալ Մեծին Ներսի-
սի , ստեաց Արշակ ամ Նա
խաբարաց սխաին , զոր եզ
ընդ նոսա , և ինդրեաց ըզ
քէն Չեռակերտին իւրոյ՝ Արշակաւա
նու : Եւ՛ կոտորեաց զբազում Նախա
բարս : Մանաւանդ՝ զազգն Կամաարա

կանաց բառնայ 'ի միջոյ' շարակնելով
 ազատեալ յամուրն Արտազերս, և 'ի
 քաղաք Ոստանի նոց Երուանդաշատ .
 և կոչեալ առ ինքն 'ի լեւեալ արքունիսն
 Արմաիր' իբր զաղգականս իւր 'ի պատ
 ճառս պատուոց, և մեծարանաց . միա
 հաղոյն՝ զարս և զկանայս հանդերձ
 մանկամբքն, հրամայեաց կոտորել, և
 ոչ ոք 'ի նոցնէ ապրեցաւ : Բայց Սպին
 դարատ՝ որդի Արշորի, քանզի ունէր
 երկրորդ կին Արշակունի . որ և բնա
 կեցաւ 'ի նորին ժառանգութե՛ն, 'ի կող
 մանս հարօնոյ, և Հաշտենից . իբր
 տրտունջ զհօր եղբօրէն եղեալ զՆեր
 սէհէ . որոյ աղագաւ՝ և ոչ 'ի կոտոր
 ման նոցա զիպեցաւ . այլ ահ զբօթն՝
 հանդերձ որդւովն Հաւարշաւ, և
 Գաղաւսեի, և բոլոր բնտանեօք՝ զը
 նաց փոխատական 'ի Յոյնս :

Բայց 'ի զնախն Մեծի Ներսիսի 'ի
 Յոյնս, էր ձեռնադրեալ զՍարկա
 ւազն զԽազ՝ յԵպիսկոպոսութիւն
 Բազրեանդոյ, և Արշարունեաց, և
 հաւատաց 'ի նա զգործս Վերակացու
 Թե՛ ամ աշխարհին՝ ցժամանակ իւրոյ
 դարձին : Այս Խազ՝ յամբնմանօղ ե
 ղեալ Մեծին Ներսիսի, առաւել ևս՝
 'ի տեսչութի՛ն աղքատաց . որոյ և շտե
 մարանքն իսկ՝ ազրերացան սքանչելա
 պէս, իբր առ Եղիայի, և Եղիսէի . և
 'ի յանդիմանել զԱրքայ՝ ահաւորսսս

տիկ էր, և աներկիւղ: Եւ ոչ եղև կա-
մադիւտ 'ի նմա Սատանայ, բայց՝ առ
միոյ Նուագի, զի էր պճնօղ՝ առ հան-
դերձս, և ձիասէր. զոր պարսաւեալ
այպանէին փոխանակաբանեալ, որք 'ի
նմանէ յանդիմանեալք լինէին. վասն
որոյ՝ թողեալ այնուհետև զպերճա-
գոյն հանդերձան՝ խարաղնազգեստ և
զեալ՝ իշաւ շրջէր, մինջև ցօր մահ-
ուան իւրոյ:

Պրակ 32.

Ե՛հէ որդե՛ս՝ Արշափ հրամայեաց սարճել
ԼԵՐՆԵԼԻ՛ն շխտ՝ և սորի՛ծել ըն-
կուէր՝ սփս յանդիմանութի Ի-
րոյ յանցանաց:

 Ե եղև 'ի սատակել Արշա-
կայ զազգն կամսարականց.
հրամայեաց զգիակունս նց
բարշել և ընկենուլ անթաղ
կերակուր լինիլ շանց. և ինքն ոսկ մե-
ծաւ յաղթութի պսակեալ՝ բարեկեն-
դանութե կատարէր աւուրս. կուտել՝
մթերել զնոցայն հրամայելով՝ համ-
բարս. զորոց պեղեալ երկուց խորս
յոյժ քաջախորս, և սաստկանց լայնս
որ 'ի շինին Նախճաւանին բերին սայ
լովք նոցին աւանի: Իսկ Սայրորդացն

տեսեալ զսակերս մարդկան զաղանա-
կուր եղևոց՝ ցրուեալս առ եզերք փո-
սին . հարցեալ ուսան՝ իւրևանցն ի-
նիչ Տերանց . հաւաքեալ ՚ի սայլան՝ ներ-
քոյ եղևզանն , բերեալ Թաղեցին ՚ի
նոյն խորս . զոր զգացեալ Արշակայ ,
հրամայե՛ զՍայլորդան ՚ի վն խորոցն
կախել զփայտէ : Բայց Խաղայ՝ ո՛չ պա-
տահել յառաջնում նուագին , այսու-
ժամու հասանէ . և սկսեալ կշտանրէ
զԱրբայ՝ բանիւք յանդիմանուն : հրա-
մայեաց Արշակ՝ քարշէլ զնա , և քար-
կոծ առնել : Եւ քանզի՝ էին դասն-
բաց նորա տաղերք ՚ի մեծ նախարա-
րութեցն , ՚ի կորովի՝ և ՚ի բաջ ազգէ-
Ապահունեաց . սուսեր հանեալ կի-
սախողխող զբարշոյան առնէին . և յափշ-
տակեալ զԽաղ ՚ի ձեռաց նոցա . յի-
րեանցն զնացին Գաւառ . և Արշա-
կայ ո՛չ ՚ի հակառակս մտեալ զօղէր .
զի մի խռովութիւնսմ Նախարարացն
յուզեացի :

Պատմ 33.

Յաղագս Ռաբակայի թերթոսի Մեծի,
 և յաղագսի որ ելև լուսն
 Հագեճարդին:

Այց վաղէսի կայսեր, ըստ
 Բարձրանի անօրէն իւրոց խոր
 հրդոց՝ զյաւիտենական գե
 ճենին աստէն բերելով զօրի
 նակ, հրկէզ եղեալ յԱնդրիանուպո
 յիս՝ սատակեցաւ. և ասնու զթագն
 Թէոդոս: Սա քակեաց զՄեհեանս
 կառոյն՝ մինչև յասակս, զփակեալսն
 միայն ՚ի Սրբոյն կոստանդիանոսէ, զա
 նուանեալն՝ Արեղական, և Արտե
 մեայ, և Աթրոդիոնայ ՚ի Բիւզան
 դիոն: սաւրեաց նոյնպէս՝ և զտա
 ճարն Դամասկոսի, և արար Եկեղե
 ցի. նոյնպէս՝ և զտաճարն ՚ի Լիուքա
 զաքի, զԼիբանոսի՝ զՄեծ, և զՀռչա
 կաւոր Ներք քարեանն: Սա դարձոյց
 զմեծ Հարս Սթս, որք յաղագաւ ուզ
 զափառութն՝ արտասահմանեալք էին,
 և ՚ի Մետաղս. Է որս և զՄեծն Ներ
 սէս՝ ածեալ առ իւր ՚ի Բիւզանդիոն
 պահէ մեծաւ պատուով, մինչև ճշմար
 տութեն ստուղեցաւ հաւատ, որք յա
 զագս ամբարշտին Մակեդոնի հայհոյ
 ութնցն: զի ո՛չ Տթ խոստովանէր բղ

Հողին Մը, և ոչ երկրպագելի՝ և փա
 աւորեալ ընդ Հօր, և ընդ Որդւոյ .
 Այլ՝ Օտար յԱյ բնութեն, և Սա
 ցական, և Պաշտօնեայ, և Ազգումն
 ինչ, և ոչ Էութի Անձնաւոր: Եւ ժո
 ղովեալ Մի Հարբն՝ ի Թագաւորեալն
 Բիզանդիոն . Դամասոս՝ Հոօնայ .
 Ներտառիս՝ Կոստանդնուպօլսի . Տի
 մաթէոս՝ Աղեքսանդրի . Մելիտոս՝
 Անտիօքու . Կիրղոս՝ Եգիփ . Գրիգոր՝
 Նիսիա . Բասիլիսոս՝ Կեսարու . Գրի
 գորիոս՝ Նազիազու, Անթիււաքսիոս՝
 յիկոնիու . և այլք Եպիսկոպոսք՝ միան
 գամայն հարիւր և յիսուն Հարք, որք
 նշովեալ մերժեցին զՄահեդան, և զս
 մնայն Հոգեմարտս :

Պրակ 34.

Ամեայ երթալ Արշախայ -- Հոգոսհ, և
 անբարէ լինել :

Արձեալ՝ պարապ առեալ
 Հապհոյ ի պատերազմացն,
 առաքէ ի վերայ Արշակայ՝
 զԱլանայ Ողան սմն, Պալ
 հաւիկ՝ հզօր գնդաւ, որ էր ազդակից
 Արշակայ : Իսկ՝ Արշակ Թափուր ի
 բազմացն մայր նախարարաց . որոց
 ձեռն տուեալ Ալանայ Ողանն . կա

մաւ երթային առ Հապուհ : աաղտեկա
 ցեալք յիւրեանց Տեառնէն Արշակայ .
 և մեծարեալք 'ի Հապուհ' դառնային
 յաշխարհս մեր : Ուստի աարակուսել
 Արշակայ՝ յէ պատգամ առ իշխան զօ
 բուն Պարսից , եթէ դու արին իմ ,
 և հարազատութի , ինչ որ այդպիսեա
 վարեա զիս զերմութի . թէպէտ՝ և ա
 կամայ զգարուստ քո գիտեմ , ոչ կա
 բացեալ տայթաքել զհրաման Հապ
 ուհի՝ գալ 'ի վեր քո աղգականիս : Այլ
 արդ՝ թուլացո՛ւնն , զօրել ուրեք՝ վայր
 կեան մի ժամանակի , մինչև որ ի ա
 ռեալ կարացից անցանել յերկիր Յու
 նաց . և դու կայցես զաշխարհս , և
 բազմաց յինէն հանդիպիցիս բարու
 թեց , որպէս արդարե իմտերիմ Հա
 բազանէ : Դարձուցանէ Ալանայ Ո
 զան Արշակայ՝ այսպիսի պատմութեանիս .
 սակ , թէ դու ոչ ինայեցեր յաղգայ
 ինան մեր կամաարականան , որք առա
 ւել քան զիս կին քեզ հարազատա
 գոյք , Դենի ձերոյ՝ մասամբ , և աշ
 խարհաւ համարմակաւ . զիսրդ յինէն
 ունիցիս ակն ի քեզ ինայել՝ հեռացել
 յինէն Դենի , և բնակութի . և ո
 թով օրինակաւ՝ ես ի քոյնս յուսալով
 քարիս , որ անյայտ է՝ թէ առից , ըզ
 դտեալսն յիմէ թաղաւորէն՝ կորու
 սանիցեմ : Ապա՛ այնուհետև Արշակ
 յոյժ նեղեաւ , յոչ կամաց երթայ առ

Հապուհ, և ՚ի պահեաօրի լինի ՚ի նմա-
նէ. և բռնութիւն հարկաւորեալ գրէ՝
զի Փառանձեմ կին նորա՝ ՚ի դուռն ե-
կեացէ: և շապուհ հրամայէ աննայն
ձեռանձայն, զի ընդ Փառանձեմայ
եկեացեն:

Պրակ 35.

Յուշո լարեցն Հարկոյ՝ որս անցի
՚ի Հոյս, և ձահն Արշալոյ:

Բրև գիտացին Նախարարք
Հայոց, այնք՝ որոց յառա-
ջագոյն բան զԱրշակ՝ ձեռս
տուեալ էր ՚ի Հապուհ Ար-
քայի Պարսից. եթէ՛ և զնոցա կա-
նայս ինգրեալ է, իբրև զայնց՝ որք
առ Արշակայն՝ էին միամիտք: Եւ
զայն ևս տեսին՝ եթէ զնաց Ալունայ
Ողանն, և գունդ փորր է՝ որ յազագս
այնորիկ եկեալ է, միաբանեալ՝ հարա-
ծեցին զնս. և իւրեանց առեալ զկա-
նայս՝ և զորդիս, փախեան յաշխարհն
Յունաց: նաև՝ ոչ Դշխոյն Փառան-
ձեմ զնաց ՚ի կոչ առնն իւրոյ, այլ հան
գերձ գանձիւք՝ անկաւ յամուրն Ար-
տաղերից, լուր առնելով առ որդին
իւր Պապ, յուսայր ապրիլ ՚ի ձեռաց
արքային Պարսից: Ընդ որ գարեալ
Հապուհ, կապէ զոտս Արշակայ եր-

կաթեղէն շղթայիւք, և սոյ տանել
յերկիրն խուժաստանի՝ Անյուշն կո
չեցեալ բերդ. և զոր բազում գու
մարեալ ՚ի ձեռն Մեհրուժանայ Ար
ծրունոյ, և Վահանայ Մամիկոնէի՝
Ռերացողաց զԲԾ, արձակէ յաշխարհս
Հայոց. որք եկեալ նստան շուրջ ըզ
բերդան Արտազերից: Եւ Թեպէտ
ս'չինչ կարէին առնել՝ զձ անմատչելի
ամրութեն. բայց՝ զի բարկութի Այ
էր ՚ի վերայ Արշակայ, մարդիկք ամ
րոցին ս'չ անսացին մեալ համբառն
Պապայ. այլ անձնատուրք եղեն ՚ի կա
մաց՝ և ս'չ ՚ի բռնութի. զորս գերեալ
հանդերձ գանձիւք՝ Տիկնան փառան
ձեմաւ, խաղացուցին յԱսորեստան.
և անդ ընդ սոյլիցից հարեալ՝ սատա
կեցին: ՚ի նմին ժամաւ՝ եհաս հրաման
ի Հապհոյ Արքայէ, զի բանդեալ ա
ւակրեսցեն զյսմ ամրութի բաղաքաց,
և զՀրէայսն՝ խաղացուցանել ՚ի գե
րութի, և զայն Հրէայսս, որք նս
վին օրինօք կային ՚ի Վան, Տոսպայ.
զորս անեալ էր Բաղափրանայ Ռըշ
տունոյ՝ յաւուրս Տիգրանայ. զորս բը
նակեցոյց Հապուհ Ասպահան, Գե
րեցին և զայն Հրէայս՝ որք Արտա
շատ, և ՚ի Վաղարշապատ, զորս ա
ծեալ էր նոյն Տիգրանայ Արքայի.
որք յաւուրս Սրբոյն Գրիգոր, և Տեր
գասայ՝ հաւատացեալ էին ՚ի ԲԾ. Է

որս՝ և զՉուիթայ Էրէց Արաաշա-
տու : Ի՛նչ մատուցել առ Հապուհ Մեհ-
րուժանայ՝ շարահօսեաց զՉուիթայ
Իրիցու Արաաշատու, և թէ յայն սակս
եկն ընդ գերեարն, զի խրատեսցի
ընս՝ պինդ ունիլ զհաւատսն Քրիստո
նէութն : զի որայ՝ շարչարել զՉուի-
թայ՝ հրամայեաց Հապուհ, զի թող
ցէ զօրէնս Քրիստոսնէութն : որում
ս՛չ հաւանեալ՝ կատարեցաւ : Չայս
ամ աղկտս թշուառութեան տեսեալ
Արշակայ, Սաւուղարար անձինն ա-
րար, որ թագաւորեաց ամս՝ 30 :

Պրակ 36.

Անչ՝ ընդ Կէ լարեցն՝ որ ՚ի Մեհրոսթ-
նայ. և Իսահաբել Պաղայ :

Պ Եւ մահուանն Արշակայ,
Յ դուստրեաց Հապուհ զօրբա
զում ՚ի ձեռն Մեհրուժա-
նայ՝ և արձակէ ՚ի Հայս, և
ի նա հաւատայ զաշխարհս, և տուել
նմա կին՝ զԵսթ Խր զՈրմզդուխտ, և
Հրովարտակս րազումս շինից, և Իսս
տակերաց ՚ի Պարսից աշխարհին : և
խոստացաւ նմա տալ զթագաւորու-
թին Հայոց, յիայն թէ զՆախարարսն
նուանեսցէ, և ՚ի գէն Մազեզանց՝
զաշխարհն դարձուցէ : որայ յանձն ա-

աեալ, և եկեալ զբազում Նախարարաց
 կանայս կալեալ ՚ի բերդս տայր պահել,
 զգարձարանցն յուսալով, և զնմ կարգ
 Քրիստոնէութն ջանայր խափանել,
 զԵպիսկոպոսունս՝ և զՔահանայս՝
 հարկաց պատճառաւ՝ կասել, յերկիրն
 Պարսից տայր տանել: Եւ զոր մանդամ
 Գիրս գտանէր՝ այրէր. և հրաման տայր՝
 մի ուսանիլ զայրութի Յունարէն,
 այլ Պարսիկ. և մի՛ իշխեսցեն խօսիլ
 Յոյն՝ կամ թարգմանել. այսպիսի
 ինչ պատճառաւ՝ զի ամենեկն մի՛
 լիցի Հայոց ընդ Յունի ծանօթութի
 և հազարութի սիրոյ: Բայց ճշմարիտ
 խափանել զՔրիստոնէութնն ուսումն,
 զի յայնժամ Գիր Գարութե Հայոց՝
 չեւս էր լեալ. և Յունա կանան՝
 կարգք Եկեղեցոյ վարէին: Արդ՝
 իբրև լուսա Մեծն Ներսէս ըզարփանս,
 որք հասին ՚ի վն Հայոց, և զմահն
 Արշակայ, աղաչեաց զինքնս կախ
 թեոզոս խնդրելով ՚ի նմանէ օրնական
 թի, և թագաւորեցուցանել զՊապ
 որդի Արշակայ: Եւ ընդ նմա գումարեաց
 զոր բազում ՚ի ձեռս Աբարատելասին
 Մեծի՝ Տերինտիանոսի: և Մեծին
 Ներսիսի՝ առեալ զնմ Նախարարան՝
 որք կամակից էին ընդ Տերութնն
 Պարսից՝ և որք ոչն. և զպրեալն
 կանաքաւիան Սպանդարատ՝ մարանութի
 անէ զՊապ յաշխարհս

Հայոց:

Հայոց : Եւ եկեալ զ ասնեն զամբարիչ
 արն Մեհրուժան, պետացեալ կայն ալ
 զաշխարհս Հայոց : և հալածական ա-
 րարեալ յինքեանս Թափեն : Բայց
 Մեհրուժան հրամայէ Պայկայն՝ զընթի-
 ղիցն պարսպաց կախել զկանայս Նա-
 իարարացն՝ մինչև մռցին : և Թողու-
 նայնպէս ՚ի կախաղանեն զշիակունան ,
 զի լուծեալ անկցին զէջ՝ կերակուր
 լինի Թռնոց :

Պրակ 37.

Յուզս եծի գորտընի՝ որ էլ է ՚ի Չի-
 բու, և ոտսիտն սխորընի Մեհ-
 բուժանայ :

 Ա զարարեալ Մեհրուժա-
 նայ՝ յերկիրն Խորասանայ
 առ Հապուհ՝ զնմ օգնակա
 նութի Թեոդոսի, զոր ա-
 րար առ Պապ : ելանէ հրաման ՚ի Հապ
 հոյ նմ զօրացն Պարսից՝ երթալ ՚ի պա-
 տերազմ ընդ Մեհրուժանայ ՚ի Հայս :
 Դոյնպէս՝ ազդեն ինքնակալին Թեո-
 դոսի՝ Պապ, և Տերենտիանոս զՀապ
 հոյ՝ եթէ նմ զօրացն հրամայեաց ելա-
 նել ՚ի վերայ մեր . բայց միայն ՚ի Դրան-
 կացն : Ապա՝ և Օգոստոսն Թեոդոս
 հրամայեաց Ազդէի Կոմսի Մեծի՝ եր

Թալ յօգնականութի Պապայ, առ նուր զմեզ զօրս Յունաց. ոչ զօր Թոզուր զօր ոչ առցե զկնի. այլ և՛ զՏե տեւակս պահապանս քաղաքացն, որք զմետաքսեայս ունէին զվիշապս: Եւ խմբեցաւ պատերազմն 'ի դաշտին' որ կոչի Չիրաւ. և մատեան ճակատ՝ առ ճակատ: և Մանկունք քաղ Նախարարաց Հայոց՝ ինքնական նահատակելք՝ մտին 'ի մէջ ճակատուցն առաջնորդութի Սպարապետին իւրեանց Սմբատայ Ապետի՝ որդւոյ Բազարատայ, որ յազդէն Բազարատունեաց: Ելին՝ և 'ի զօրացն Պարսից համարիք նոցա, և խաղացին 'ի մէջ ճակատուցն, և ցիրք ընդ ցիրս լինէին: Եւ 'ի դառնալ Մանկանցն Պարսից, ընդ հուպ դարձեալ մերոցն զՏեա նոցա. օրինակ իմն՝ ոչ փոթորիկ յանտառէ տեքեալթափաց. երազ՝ յերիվարացն առեալ նիզակօք՝ զի ցուրտ յերկիր ընկենուին, ոչ կարելով նց յիւրեանց ճակատն մտանել. իսկ՝ յորժամ Պարսիկքն զմերն շրջէին. նոքա 'ի վահանափակն Յունաց՝ իբր յամուր քաղաք մտանէին, առ ոչինչ Քնաս առնելոյ: քանզի՝ այնպէս արար Քորդխանոս իշխան հեռեակ զօրուն. իբր պարսպօք պատեաց վահանօքն ըզ ճակատն Պապայ. քանզի զօրքն Յունաց վառեալ էին 'ի զէնս ոսկւոյ՝ և արծաթոյ. և երիվարք նոցա՝ նոյնպէս

զարգու : Եւ էր տեսանել իբր զսա-
 բիապ ինչ, յորոց յորովք 'ի ջլեայ' և 'ի
 կաշեայ պահպանակաց զգեստուն ըզ-
 կարծրութե' վիմայ բերէր երևոյթս .
 և 'ի վերայ նոցա' անխալատ գէտքնը
 շանս արձակեալք, իբր զսաղարթս ինչ
 հովանաւոր ծառայ . բայց զվիշապացն
 մանուածս' ասազին բերանարացու-
 թքուռուցեալ 'ի փմանէ օդոյն, ոչ ինչ
 ուրեք կարեմ նմանեցուցանել, այլ
 միայն' իբրև զլեառն ինչ անդաման-
 զեայ' խոնարհել 'ի ծով զբովանդակ
 ճակատն Յունաց, 'ի Պարսկական զօր-
 սքն : քանզի' և զնս էր տեսանել որպէս
 զհզօր ինչ զեա, առ 'ի կողմն' 'ի լայն
 ծաւալեալ . արդարև' ջրադոյն զրա-
 հազգեստացն բերէր զնմանութիւն :
 Ասէ' իբրև ետես Մեծն Ներսէս զայն
 Իօմ, ել նա' ի կատար լերինն Նպասայ,
 և ամբարձ զձեռն իւր յերկինս, ան-
 խոնարհելի պահելով 'ի ինդրուածս'
 հանգոյն Նախամարդարեկին Մովսի-
 սի, մինչև պարտեցաւ երկրորդն Ամա-
 ղէկ : Իսկ 'ի ծագիլ արեգականն ընդ-
 դէմ մերոց զօրացն, 'ի պղնձապատ վա-
 հանայն' նշոյլք զլերամբքն փայլատա-
 կէին' իբրև յամպոյ մեծէ : և 'ի նոցա
 նէ' 'ի դուրս ստալէին 'ի մերոց Նախա-
 բարացն Քաջք զբահաւորք' սիւ փայ-
 լատակացն ճառագայթք . յորոց 'ի տե-
 սութե'ն միայն' զանդխտացեալ Պարս-

կական գունդ, սակաւ ինչ՝ և մերն,
 վն ո՛չ կարել ճայիլ ընդդէմ արեգա-
 կանն ծագման: Իսկ ՚ի բաղնիւ զմի-
 մեանս, եղև ՚ի վերայ հովանի ամպոյ,
 և հողմ սաստիկ ՚ի մերոցն կուսէ՝ Է-
 դէմ Պարսկականին փշեալ: և ՚ի խառ-
 նակել մարտն, պատահե կամարա-
 կանն Սպանդարատ խմբի մեծի, յո-
 բում էր Քաջն Շերգեր՝ Ղեկաց Ար-
 քայ: զգլուխն միջին գնդին՝ պնդու-
 թք զտեղի ճակատուն կարեալ. և յար-
 ձակեալ Սպանդարատ, և հերձեալ
 զխումբն, ույ զանթաճար՝ յերկիր կոր
 ծանէր զքաջն. և պատուեալ զխումբն,
 ՚ի փախուստ դարձուցանէր: Եւ այսպս
 ՚ի վերին օգնականութեն զօրացեալ,
 առ հասարակ՝ զօրքն Յունաց, և Հայ-
 ոց՝ դիակամբք թշնամեացն լին ըլ-
 դաշան ամ. և զմնացորդսն ամենայն
 ՚ի փախուստ շրջեալ՝ հարածեցին: ընդ-
 որս՝ և զՌուսայր Աղուանից Արքայ՝
 խոցուեալ ՚ի Մուշեղայ որդւոյ Վա-
 սակայ Մամիկոնէի հանին ՚ի պատե-
 րազմն: Բայց՝ ամբարշտին Մեհրու-
 ժանայ վիրաւ օրեալ ձին, ո՛չ կարայ և
 բազել ընդ փախուսեայսն. որում ա-
 ճապարեալ՝ հասանէ Սպարապետն
 Հայոց՝ Սմբատ, և զորս ընդ նմայն
 էին՝ կուտրեալ, ձերբակալ առնէ ըզ-
 վաաշուէրն՝ յեզեր շամբին կողատվ-
 օի: և զմտաւածեալ, թէ գուցէ թա-

փիցէ զնա Մեծն Ներսէս , այնորիկ
 աղագաւ ոչ ածէ 'ի բանակն . այլ ըզ
 տեղեօքն դատնէ պատրաստական առ
 'ի կուրուստ ամբարշտին՝ զովանս խո
 բանաւորս՝ հօր լուցեալ , և շամխօր
 երկաթի՝ միս խորովելոյ . զոր ջնուս
 ցեալ՝ կրկնեաց բոլորեալ ուն պսակ ,
 և յօյժ արտաշէկ արարեալ , առե . պը
 սակեմ զքեզ Մեհրուժան . քանզի 'ի
 ինզիր էիր թագաւորել Հայոց . և
 ինձ Ասպետիս՝ պարտէ զքեզ պսակել
 ըստ սովորական իշխանութեանն իմոյ
 Հայրենեաց : Եւ մինչդեռ՝ տաքն էր
 Երբև զհօր , և գ 'ի գլուխն Մեհրու
 ժանայ . և այնպէս սատակեաց զւարն .
 և յայնմհետէ խաղաղացաւ երկիրն՝ Է
 ձեռամբ Պապայ նուաճեալ :

Պրակ 38.

ԵՒ՛Է ԿԴԵ՛Ս ՊԵ՛ՂԻ՛Յ ԴԵ՛Ղ ԿԻ՛Ն ՄԵ՛ՐՈ՛Ւ
 ՅԵ՛Լ ՍԵ՛ՂԻ՛Ն ՆԵ՛ՐԻ՛Ի՛Ի , Է Ե՛ՂԻ՛Ժ
 'Ի Ի՛ՆՆ՛ԱՅ :

Իստ սպառելոյ պատերազ
 մացն , և խաղաղանալոյ երկ
 րն . Մեծն Ներսէս զնէր
 վկայութի 'ի մէջ Արքայն
 Պապայ , և 'ի մէջ Նախարարացն . զբ
 րաւ յիմ ճանապարհս արդարութն .

զի վկայեսցեն՝ ըստ հաւատոց Քրիս-
 տոնէութեն՝ և Գործքն . և զի Ար-
 քայն՝ մի՛ Հօրն իւրում նմանեսցի՛ ա-
 նիրաւել, և զրկել . այլ վարեսցի ուղ-
 զութի, հայրաբար ինամուլք առ Նա-
 խարարսն . և նորա մի՛ և ս յաւելցեն
 վտարանդել նշկահելով զնա . այլ ծա-
 ոայել միամտութի : Յայնժամ Ար-
 քայն Հայոց Պապ, զարձոյց ՚ի Կամ-
 սարահանն Սպանդարատ՝ զամ ինչ, զոր
 յափշտակեալ էր հօր իւրոյ Արշակայ .
 զԳաւառն Շիրակայ՝ և Աղարուննեց .
 որ լեալ էին ազգին Կամսարահանաց .
 ոչ իբրև զանիրաւ ադահութի հօր ի-
 թոյ Արշակայ . այլ իբրև պարզևս՝ Ե-
 վաստակոց Քաջին Սպանդարատայ .
 որ էսպան զՂէկաց Արքայն : Բայց
 և զայլոց Նախարարայն զարձոյց Ըզ-
 զրկանս, և յոյժ անընչաբար ցուցա-
 նէր զիւր ախորժակս, և առատաբար
 կեայր : Բայց՝ զի ամօթալի ախտի՛ զազ-
 րազորք էր, և յանդիմանեալ կշտամ-
 ըիւր ՚ի Մեծեն Ներսիսէ, ընդ ահամբ
 հայեր նմա՛ խորհելով ՚ի շարիս, և ոչ իշ-
 իսէր յնքնակալէն Թէոդոսէ՛ յայտնի
 ինչ առնել նմա շարութի . զեղ մահու՛
 զազանի արբուցեալ Սրբոյն Ներսի-
 սի, ելոյժ ՚ի կենցաղոյս . որ կարաւ
 զԱթոռ Եպիսկոպոսութեն՝ ամս է-
 րեսուն և չորս : Ի՛ն փոխեալ յաշխար-
 հէս՝ Երանելին Ներսէս, ՚ի Գաւա-

ոին Եկեղեց , 'ի Գեօղն' որ կոչի Խախ :
 բարձեալ զմարմին նորա Աբբային Պա
 պայ' Թաղեաց 'ի Թիլս յԱւանին , զան
 իւրբար ունելով զեղեալն :

Պրակ 39.

Յուզոս առասիւղսիին Իսահայ , և
 սղանան Պոպոյ 'ի Թեօրոսի :

 Պա' տեսեալ Թաղաւորին
 Պապայ' սղացեալ զամենայն
 Հայս 'ի վր Երանելոյն Ներ
 սիսի , հարկաւորեալ յու
 ղեաց , և եղիս զոմն' յազգէ , և 'ի ժա
 ոանդութի Աբբանոսի , որու մանունն
 Սահակ կոչուր' ոչ հեռի 'ի գոլութի .
 զոր կացոյց փոխանակ Ներսիսի , ա
 ռանց Մեծի Աղեպիսկոպոսին Կե
 սարու . որ կարաւ զաթոռն' անս զ
 Բայց Պապայ լուեալ , եթէ Մեծն
 Թէոդոս եւ 'ի Բիզանդիայ' 'ի Հոսի
 կոյս , և մտեալ 'ի Թեսաղոնիկ' հան
 դերձ Սպայիւն . և յաղագս իջալա
 նաց եղև իռովութի , ընդ նա' և ընդ
 Քաղաքացիսն , և մարտ իռովու
 թն . և յաղթեալ Ինքնալին , սատա
 կեաց 'ի Քաղաքացեացն արս' տասն և
 հինգ հազարս : Չայս լուեալ Պապայ
 վարկուցեալ յերկարեալ այսպիսու
 իռովութեան , արհամարհեալ նշկա .

հեաց. և գրգռեալ զնա՝ կորսեանն իւր, հարստեաց զՏերենտիանոս հան դերձ զօրօքն, և սկսաւ պատրաստել ի պատերազմ: Եւ հասեալ հրաման ՚ի մեծէն Թէոդոսէ, ընդ կրունկ դարձաւ Քաջն Տերենտիանոս. և ըստ իբրում պատահման բախտի՝ յանկարծա կի անկեալ ՚ի բանակն. և զոմանս կոտորեալ, և զոմանս փախստեայս աւարեալ: ուր սաստկապէս նահատակեալ քաջութիւն՝ ընդդիմամարտ լինէր Գնէլ Նահապեան Անձաւացեաց, և Սպարապեան Պապայ՝ արևելեայ զօրու. զոր յաղթողին Տերենտիանոսի իբրովի արարեալ կիսակտուր զգլուխ նորա. ըմբռնեալ զԹագաւորն զՊապ: և Պապայ յաղերս աղաչակաց անկել զի մի՛ մեռցի, այլ յանդիման լինիւ Արքայի. և քաջին Տերենտիանոսի դժացեալ շնորհեաց նմա զմաղթանսն. և երկաթեղէն կապանօք՝ երթեալ առաջի Մեծին Թէոդոսի. ըստ իբրում անդդամութեն՝ սակրաւ վճարի: Թագաւորեալ, ամս՛ եօթն:

Պրակ 40.

Յուզիս Բագասորելոյն Վարազդատայ ,
 և հոգանայ նորին :

Այց Օգոստոս բարեացա-
 պարուն թէոզոս՝ որ և մեծն .
 'ի բաներորդի ակին իւրոյ՝
 թագաւորեցոյց փոխանակ
 Պապայ՝ զՎարազդատոն 'ի նմին Տոհ-
 մէ Վրշակունեաց : Այս Վարազդատ-
 էր տիօք Մանուկ , Սրտեայ , Անձ-
 նեայ , Ուժեղ , Լի ան դործովք բա-
 թութն , և յոյժ կարովի Նետանձու-
 թի . որ 'ի ժամանակի՝ 'ի փախստենէն
 Հասոյ՝ զնայեալ 'ի դուռն կայսեր՝
 նահատակեցաւ : նախ 'ի Պիտակս ըզ-
 Բանամարտիկան յաղթեալ . դարձեալ
 'ի Յարեզ քաղաքի Հելլագացոց , որ
 հասարակի՝ կուտրեաց առ իւծս . որում
 փառս Օլիմպիա խաղուն հանդիսի՝ Ըժ-
 բշամարտիկացն երեի , և յարդի : այլ
 որ առ աղդին Լանկուարտաց՝ նորա ա-
 թութիւնք բաջութն , համարձակիմ ա-
 սել հաւասար Սիջն Տրդատայ . քան
 ղի՝ զՏինգ Նահատական 'ի թշնամեացն
 ընդդէմ իւր յարձակեալ՝ 'ի վերայ իրե-
 րաց հապան սուսերաւ . և 'ի բերդ ինչ
 զիմեալ՝ 'ի վր պատուարին արս եօթն
 և տասն նետիւք հարեալ , վերաւստ 'ի

վայր հասեաց՝ միմեանց զինի, իբր ՚ի
 սաստիկ մրրիկ՝ վաղահասուի ՚ի թզե-
 նեաց: Որ եկեալ յաշխարհս Քրիստի
 սուն և ՚ի հինգ ամի Հայհայ, առաջին
 մարտի պատահե Աւաղակաց՝ ՚ի զըթ-
 վարս Դարանաղոյ, և փախտեալ
 արարեալ՝ հետամուտ լինէր: Իսկ նոյ
 անցեալ ընդ նեղուց կամրջին Եփրա-
 տայ՝ ընկեցին զփայտն զինի իւրեանց.
 այլ նորս հասեալ՝ վաղեաց զԵփրա-
 տա՝ առաւել քան զԼահոնացին Քիով
 նեայ, վազն՝ 22. կանգնոց շափ: և
 անդ էր տեսանել զոմն Աբիւլէս՝ ը
 Սկամանդրոս զեւ վաղելով. յորմե-
 զարհուրեալ Աւաղակացն՝ ՚ի ձեռս ան-
 կան, ղէն ընկէց լինելով: Յաղագս ո-
 թոյ՝ արեալ ՚ի մանկութե՛ն յարութե՛ն,
 առ այսօրիւք՝ և ՚ի թագաւորութեան,
 ո՛չ հնազանդ էր իրատու Աերակացու-
 թե՛ն Զօրավարացն Յունաց: վն որոյ
 առաքէ հրեշտակս առ Հազուհ, զժ-
 տայցէ ՚ի դատերաց իւրոց՝ նմա կնու-
 թե՛ն, և սա դարձուցէ առ նա զաշ-
 խարհս Հայոց: զոր զգացեալ Զօր-
 վարացն Յունաց՝ ազգ առնեն կայ-
 սեր: Իսկ կայսրն Թէոդոս՝ հրամայ-
 եաց զնա ունիլ եթէ ո՛չ իւրովք կա-
 մօք երթիցէ ՚ի կողն ինքնակալին: Սակս
 որոյ՝ հարկեալ երթալ իւրովք կամօք,
 յուսացեալ ՚ի սուտս հանել զՕդոս-
 տան: Այլ կայսրն՝ և ո՛չ տեսուի

արժանի արար, այլ երկաթեղէն կապանօք՝ ետ տանել զնա՝ ի Թուլիս կրղ զի Ովկիանու : որ Թագաւորեաց ամս էր : Բայց յերկրորդ ամի Վարազդատայ, եկաց Եպիսկոպոսապետ Հայոց Չաւէն, ի նոյն ազգականութի Աւրիանոսի, ամս՝ չորս :

Պրակ 41.

Թագաւորութի Սուրբ, և Վարդապետ Սուրբ :

Պա փոխանակ Վարազդատայ Թագաւորեցոյց Հայոց Թէոդոս Մեծ՝ զերկուս որ զիսն Պապայ, զԱրշակ՝ և զՎաղարշակ, այսպիսի ինչ խորհեալ. եթէ ոչ փարանեացին երկօրին յապրտամբութի. և անդէն պահելով ըզ Մայր Մանկանցն, արձակէ զնս հան զերձ Վերակացուօք յինքենէ, արամբ հաւատարմօք, և զօրու : Որք եկեալ կալան զաշխարհս մեր, և տիրեցին սբ մա արիարար՝ մարտիբ ընդ Պարսս. և առին իւրեանց կանայս, Արշակ՝ զգուտար Բարկան Մունեաց Նահապետին. և Վաղարշակ՝ զգուտար Սահայ Ասպետի, որ ի նմին ամի վախ Տանեցաւ : Բայց յերկրորդ ամի Արշակայ՝ եկաց Եպիսկոպոսութի Հայ-

ոց՝ Ասպուրարէս, աղգակիան Հասակայ, և Չաւենայ՝ ամս հինգ: Իսկ Մ' Եծն Թեոզոս՝ ելեալ՝ ի պատերազմ՝ ի Մեզուզանոն՝ հիւանդացեալ մեռաւ, թող լով զթագաւորութիւն իւր որդւոց իւրոց, Արկազեայ՝ զԲիւզանդիոն, և Հոնորեայ՝ զՀաստիմոն. որք ո՛չ գովելիք, և արժանիք Հայրենականացն՝ զամն առաքինութեց:

Պատկ 42.

Յ-ը-գ-բ-ձ-նեւոյ Հոյոյ ընդ երկուսն
 ՚ի յեւն երկուսն թուրքոսն Ար-
 շիւնեւոյ, ՚ի ձուսոսն եր-
 կուսն Աւուսն՝ Պարտի, և
 Յունոյ:

 Երկուսն Չապհոյ, եթէ թերուզիչ է Արկազ, իսկ սեր ընդ նմա զհազարութիւն. բանգի՛ էր պարտեալ՝ հարեալ ՚ի Հորէն նորա՝ Մ' Եծն Թեոզոսէ: յանձն առնաւ և Արկազ՝ առնել զհաշտութի՛ն՝ առաւել յիւրոց Չորագլխացն. զի թեպէտ և էր յԱյ պարզ և եալ զյաղթութիւն՝ յամս կենաց երանելոյն Թեոզոսի, սակայն՝ զորագլուխն վաստակեալ՝ ձանձրացեալ ինեկին յաշխատութե հանապա-

զորդ պատերազմացն : Վն որոյ՝ հա-
ւանեալ՝ կամառ յանձնառին բաժա-
նել զՄիջագետա, և զՀայոց աշխարհս՝
կրկին սահմանադրութի : Վն որոյ՝
Թողեալ Արշակայ զԲուն Թագաւո-
րական Հարց իւրոց Արարատ, և
զնմ մասն բաժնին Պարսից, զնաց
տիրել արեւմտեայ կողմանց աշխարհիս
մերոյ, որ ՚ի մասնի բաժնի Զունաց,
ոչ մայն Մօրն ազազաւ՝ որ էր ՚ի կայ
սերական քաղաքին, այլ լաւ համա-
րեալ նուազ կողմանն Թագաւորել, և
ծառայել Վրիստանեայ Թագաւորի,
բան յոլովից իշխել, և մասնել ընդ
Թով Հեթանոսաց : Գնացին զկնի նր՝
հանդերձ կանամբք, և որդւովք՝ և Նա-
հարարութիւնք, որ ՚ի բաժնի մասինն
Հայհոյ, Թողով զիւրաքանչիւր ա-
րարս՝ և զզեօզս՝ և զգաստակերաս : Ը-
որս զշարացեալ Հայհոյ՝ յդէ առ Ար-
շակ, Թէ ի՞նչ գրգռեցեր զպատերազմ
՚ի մէջ իմ, և կայսեր՝ տանելով զՆախա-
րարութի իմոյ բաժնին : և պնտխանի
լսէ Արշակայ, և Թէ՛ վն զի ոչ համբե-
րէին ը Պարսիկ Առաջնորդաւ վարիլ
եկին զկնի իմ. և արդ՝ և Թէ հաւատաս-
յիս զմասինդ քո զիշխանութի, ոնկ և
կայսր՝ զիւրոյս, պատրաստ եմ ՚ի պաշ-
տել զքեզ՝ ոնկ զկայսր, ապա՝ և Թէ
ոչ է հաճոյ քեզ այդ, և իւրեանց կա-
մաւ՝ դարձցին առ քեզ Նախարարքս՝

նչ արգելում : Չայս լուեալ Շապ-
հայ՝ թագաւորեցոյց, Չայոյ՝ ի վերայ
իւրոյ բաժնին՝ զԽասրով ոմն, ի նմին
ազգէ Արշակունեաց, և առ Նախա-
բարս իւրոյ մասինն, որ ելեալ էին
զՏեա Արշակայ՝ գրեաց շրովարտակ,
որ ունէր զայս :

Թուշի Շոհոյ -- Նութուրու :

Սիւցաղանց՝ Քաջ Շապուհ, Ար-
քայից արքայ, Նախարարաց Չայ-
ոց, որոց կալուած՝ իշխանութն յիս
բաժննս հասածս, ոչ ջոյն շատ շնոր-
հեմ ձեզ : Թեպէտ՝ և ձեր ոչ ազատա-
բար արարեալ՝ թողիք զիւրաքանչիւր
իշխանութի, և ձեզ ոչինչ նիազ էր,
սակայն՝ ըստ տիրարար իմամոց զԹա-
ցաք ի ձեզ, և յաշխարհս ձեր, զմտա-
ածեալ, եթէ ոչ կարեն հօտք՝ առանց
հովուաց լինիլ, և հովիւք՝ առանց բա-
րւոք Աերակացուի . վս որոյ՝ թագա-
ւորեցուցաք ձեզ զԽասրով ոմն՝ ի Դե-
նէ ձերմէ, և յազգէ բնիկ ձերոյ Տերու-
թեզ : Արդ՝ դարձեալ ձեր՝ յիւրաքան-
չիւր արարս իշխեցէք, ոսկ և սյժմ .
երդուեալ ի հուր՝ և ի ջուր՝ և ի փառս
անմահից իմոց Նախնեացն, զի առանց
նենդութե, և պատրանաց արարաք
զայդ՝ և անչրջելի պահեմք : Իսկ այնք՝
որք ոչ լուիցեն մերոց հրամանաց, թղ

կաշուածս որդւոյ առ հայր, և ոչ զեղբօր յեղբայր: Բայց էին Ռմանք և ՚ի Նախարարացն, որք ունէին զիշխանութիս ի բեանց ՚ի բաժնին Յունաց առ Արշակայ. և խնդրեցին զալ առ Խոսրով. ուն՝ Սահակ Ապլեա, որ էր Անբ Աղաարշակայ՝ Եղբօր Արշակայ, ընդ որում ինթիւ հայեր Արշակ հանապաղ, հրապարեալ ՚ի կնոջէն ի բոլէ. ուն թէ՛ զարդ արքունական ունիլ նմա՝ ՚ի փեսայէն ի բոլէ ըստացեալ: Ապա՛ յայնժամ եղև քսութի գնմանէ սուս՝ յաղգականաց ի բոց ՚ի Սպեր Գաւառէ. վն որոյ շարեանց զնա Արշակ Արքայ, և անկեալ առ Խոսրով. և խորհրդակիցն նոն իրի՛ զարծակցեալ լինէին. Սարէն Խորխոռունի, և Վահան Առւելեան, և Աշխարազայ ոմն յաղգին Դիմակսնից: Բայց ՚ի զնալն նր՝ ոչ ժամանեցին նորա՛ խափանեալ ՚ի զօրացն Արշակայ, թարուցեալ զօրեցին ընդ կեղծաւորութենն առադաստաւ՝ սպասելով զիպօղ աւուր:

սմանս, որ ՚ի կողմանս Չորրորդ Հայոց
էին, ՚ի սահմանս Սարուց գիւմեցին՝ ա-
պաստան տանել: Քանզի Վանանդա-
ցիք՝ զաւազակութե գործ, մեծաւ ցան-
կութիւն գործէին, ունեւորել իրք՝ օխոր-
թելի թուէին նոց: Չորոյ ձիւզ զհետ մը
տեալ Սահակայ՝ վարէ յերկար, մինչև
՚ի սահմանս Մանանազոց:

Պատմ 45.

Յուզո՛ւ Գուշո՛ւ աս խորո՛ւ, Սուրենո՛յ
Վանանո՛յ՝ և Աշխարհո՛ւյ՝ հանդերձ
Գուշո՛ւ Արշակո՛յ:

Սարենայ խորխորենայ, և
Վահանաց Առաւելենի, և
Աշխարհայ Դիմակտնի՝
գտեալ ժամ պատեհ, զի էր
հանեալ զգանձն Արշակայ յամրոցէն
յԱնայ՝ տանել յաշխարհն Ճուխայ.
չոր յափշտակեալ՝ և կամեցեալ անցա-
նել առ Սուրով, ո՛չ ժամանեցին: Քան
զի՝ անապարեալ Սամուէլի Մամիկո-
նի՝ մակրմի Արշակայ՝ յարվանն
զնդաւ, զհետ հասեալ՝ փախստեայս
արկանէր յայրս ինչ ամաւր, որ ՚ի Գա-
ւառին Մանանազոց: յոր մուտ ո՛չ
գտանէր, բաց ՚ի կողմանէ՝ դոյնն ելք
էին առ ՚ի թաւալ. և առաջի դրացայ
բին՝ սեպեր ուղորդ միապաղաղ. և ՚ի

վերուստ պաղ, անձաւ քուսար՝ որ
 հայի յանդուսն խորածորոցն. և որ
 ինչ զերծանիցի՝ յահագին ուխտ սաստ
 կուծն անկանի՝ անդադար հարուխմաճ
 գլեալ, ո՛չ ուրեք գտանել սոնկաի՝ :
 Վն որոյ՝ տարակուսեալ Սամուէլ՝ վա
 րանէր առ անհնարուծն տեղեացն .
 և ազդարարել Մրշակայ՝ հրամայեաց
 արկղ գործել երկաթապատ, և քաջ
 արանցն ինէրքս մտանել, և այնպէս՝
 շղթայատող կարիւք խօսցանել վե
 րուստ ՚ի վայր՝ ՚ի դուրս այրին . սա
 կայն՝ և ո՛չ ոյն ինչ փասեաց . քան
 զի՛ յոյժ ՚ի բացեայ պահէր ջերդն : Եւ
 մինչ զեռ՝ նորա յայնմ էին, լինէր իմն՝
 ընդ իսրայէլացի բախտի՝ հասանիլ անդր
 Սահակայ Ապեաի՝ բովանդակ գրն
 դան Խոսրովայ . որով հետամուտ յե
 լուզակացն էր, թողեալ զնն՝ գիտէ ՚ի
 վր այնոցիկ՝ որք ընդ այրին մարանչին .
 և հաշտանկան արարեալ՝ հանէ զՍու
 բէն, զԱահան, և զԱշխարադայն՝ հան
 զերձ գանձիւք՝ փոյլի ընդ փոյլի հասա
 նէ առ Արքայ : Իսկ Խոսրովայ առնլ
 ՚ի դանձուցն մասն հանէ Հապհայ, և
 հրամայեալ՝ տալ զեօղս, և դատաւա
 կերտս ընտիրս՝ և յամուրս, յայնոցիկ
 ՚ի ժառանգութի, որք ՚ի բաժնոցն Պար
 սից մնացին առ Արշակայ : Եւ այս եղև
 սկիզբն պատերազմի Արշակայ, և Խոս
 րովայ :

Պրակ 46.

Պատմութեան Արշակ գործեալ է խոր-
տնի՝ Կիւսիսեացեալ Կոնստի :

Իսպիտ՝ և ոչ եղևն ձեռն
 Թ. Խորհրդայ, և Արշակայ՝ լի
 նիլ զօրավիդն օգնականու-
 թն՝ առ ի սալ ընդ միմեանս պատե-
 րազմ, սակայն՝ և ոչ արգելին զնոսա.
 և սպառեալ պատգամա որու թեանն,
 և ժողովեալ Արշակայ զգօրս իւր, իս-
 զայ ի վր խորհրդայ: Գնայ և խորհրդ
 ի բանակէն իւրմէ առ եզր ծովուն Գե-
 ղամայ, զոր Մօրան կոչեն՝ ընդ առաջ
 Արշակայ, զի մի՝ ի սահմանս իւր իջ-
 ցե: և ոչինչ՝ աջնաթ ածապարեայ
 սատակել, մինչև եզրս զԱրշակ է-
 ղեալ միւր սահմանս՝ ի Գաւառին Աւ-
 նանդայ. և պատահին միմեանց ի դաշ-
 տին, զոր կոչեն Երևել: Եւ՝ տան ք
 միմեանս պատերազմ սաստիկ յոյժ.
 հարկանի զօրն Արշակայ. մեռանի և
 Սպարապետն նր՝ Գարա Սիւնի ի պա-
 տերազմին, և փախստական լինի Ար-
 շակ սակաւութ. և զհետ մտեալ նորա
 Քաջին Սահակայ Ապետին խորհ-
 լայ՝ վարէր սաստկապէս: Ուրանօր՝
 ասագին Կահատակութիս յուցեալ՝

Քաղաւո՞նք՝ որդւոյ Սպանդարտաց
բազում անգամ, դարձեալ յարձակ-
մամբ ցրուէր զհետամուտսն, և տայր
պարապ ժամ դնալոյ Արշակայ: Եւ
գարձաւ խոսրով ՚ի տեղի իւր, և գնաց
Արշակ յԵկեղէց, և հիւանդանայ Մա-
շարայական արտիք, օրբանի հիւծ-
մամբ, Թագաւորեալ ան Հայոց՝ անս
հինգ. և կհոյն Հայոց, անս՝ երկուս
և կէս: Եւ այնուհետեւ՝ ոչ կացու-
ցին Յոյնք ՚ի բաժնի իւրեանց Թագա-
ւոր, այլ Առաջնորդ Նախարարաց
կողմանցն այնոցիկ՝ Քաջն Քաղաւո՞նք.
և աշխարհին իւրեանց մասինն՝ կացու-
ցին Յոյնք կովկաս՝ իշխանս:

Պրակ 47.

Յ-Ը-Գ- ԵՐՆԵՆԻՆՆ ԿԵՐՈՒԼԵՍ:

Եսեալ Թէ՝ ՚ի վերջ է հա-
սեալ ԹիգրուԹին Հայոց,
և զխոսովուԹին՝ նիւթ իւ-
րոյ համբերուԹեն գտեալ
Մեարովրաց, որ էր ՚ի Հացեկաց Տա-
րոնոյ, սնեալ և ուսեալ առ Մեծին
Ներսիսի. և յետ ելից նի յաշխար-
հեա ՚ի դրան Արքունի կարգեալ՝ Քար-
տուղար: Սա սիրեաց զսիայնակեցու-
ԹԵ վարս. ոսկ ասաց ոմն՝ Թէ ՚ի նա-
ւահանգիստ փուԹայ նաւ խոսովեալ:

և անձն յուր կալ ինդրն զանապատ .
 նոյնպէս՝ և նր փախուցեալ յաշխարհա
 կան զբաղմանց , և ընկեցեալ յետս
 զմարմնական պատիւն , զհետ ընթա
 նայր երկնաւորին : և երթեալ ՚ի Գա
 ւառն Գողթան՝ զփախեալեցուն վարս
 տացեալ բնակի : Եւ որ ՚ի նմա զօրէլ
 Աշանդն Հեթանոսական՝ Թարուցել
 յաւուրցն Տրդատայ՝ մինչև յայն ժա
 մանակս , և ապա յայտնեցաւ , ՚ի վաս
 Թարել Թաւորութեն Արշակունեաց ,
 զայն երարձ օգնականութիւն իշխանի
 ՚ի աւառին՝ որում անուն էր Համբիթ :
 որ նշանք Ամայինք լինէին՝ ուր առ
 Արթուր Գրեգորի , հարածական լեալ
 մարմնաւոր տեսլեամբ գւերն՝ անկա
 նէին ՚ի կողմանս Մարայ : և ոչ ինչ
 պակաս յայնցանէ արարեալ՝ գտանի
 և ՚ի Սիւնեաց աշխարհին՝ ձեռնառու
 Թի իշխանին , որում անուն էր Ազդի
 նակ : Եւ ՚ի վարդապետել Երանելոսն
 Մեսրոպայ՝ ոչ փոքր կրէր վասնգս ,
 բանդի ինքն էր ընթերցող , և Թարգ
 մանի . և եթէ այլ որ հանդիպէր՝ որ
 ընթեանայր , որ նա ոչ լինէր , զան
 իսալ ՚ի ժողովրդոցն լինէր , յաղազս
 ոչ լինելոյ Թարգմանի : Այս որոյ եզ
 ՚ի մտի հնարս՝ գտանել նշանադիրս Հայ
 ոց Լեզուիս . և արկեալ զանձն ՚ի ջան ,
 պէտպէս հնարիւք տաժանիւք :

Պատկ 48.

Դորիս աւ խորով Նտորուցն՝ որս
 էին աւ Արշակ :

Տեսեալ Նախարարացն Հայ-
 ոց՝ եթէ ոչ կացուցին Յոյնք
 'ի վրնց թագաւոր . և դըժ
 ուար վարկուցեալ զանա-
 ռաքնորդն լինել , խորհեցան կամաւոր
 հնազանդ լինել թագաւորին խորո-
 վու : Ամն իրի՛ դրեն առնա թուղթ
 օրինակ զայս :

Ստրատելատ Գազաւոն , և նմ Նա-
 խարարք Հայոց մասին Յունաց . Տն
 մերոյ խորովայ Արքայի՛ կողման Այ-
 րարատոյ խնդալ : Ինքնին՝ Տեր դիտես
 զմիամտութի՛ մեր առ յիշեցեալ թա-
 գաւորին մերոյ Արշակայ , զոր մինչև
 ցօր վախճանի եր՛ անշրջելի պահեցաք .
 և արդ՛ խորհեալ եմք , նոյնպէս ծա-
 ւայել քեզ միամտութի՛ , եթէ հաս-
 տատեսցես առ մեզ դաշամբք՝ զերիս
 զայստոսիկ : Առաջին՝ չիշել զյանցան
 սըն , զոր պատերազմեցաք ընդ քեզ 'ի
 հարկէ , և ոչ 'ի կամաց . Երկրորդ՝ զի
 դարձուցես առ մեզ զամ ժառանգու
 թիս մեր , որք 'ի մասին Պարսից՝ զոր
 հատեք յարքունիս . Երրորդ՝ հանել ,
 թափել զմեզ 'ի կայսերէ , զի մի՛ վրդո

վեսցեն զհնակութիս մեր, որք ունիմք զիշխանութի յայսմ բաժնի: Եւ զայս պայման ուխտի գրեալ և խաչ հարըս տեալ կնքեցես, զոր տեսեալ փութացուք ՚ի ծառայութի մեր: Ոչ լեր Տ՞ մեր: Գրէ և խորով պատասխանի:

Վաչ Արանց՝ խորով Հայոց Աբբայ, Սորատելատիգ Գաղաւսնի, և ամ Նախարարացո՞ղջոյն շատ: Ուրախ լերուք՝ զի մեր ողջ եմք. զի և մեր ուրախացաք ընդ լուր ողջունի մերոյ. և առաքեցաք ըստ խնդրոյդ մեր՝ զայս պայման ուխտի: Առաջին՝ շիշել զյանցանս մեր, զոր շունեաք առ յանցանս իսկ. այլ՝ առ երախտաորս զմիամտելն առ թագաւորին Արշակունւոյ՝ զոր պաշտեիքն, զոր և առ մեզ զնոյն յուսամք լինիլ: Երկրորդ՝ դարձուցանել ՚ի մեզ զժառանգութի մեր՝ զոր ունիմք յարքունիս, բաց յայնմանէ՝ զոր ումեք ումեք պարգևեցաք. զի ոչ շրջին պարգևք թագաւորաց առանց Քնասու: Մանաւանդ ՚ի Դիւան Հորն Մերոյ Տ՞ Հասկոյ Արքայից Արքայի՝ եմուտ. այլ՝ փոխանակ ընդ այնր յարքունուս ըսուք, և զմերոյն պահասութի: Երրի՞ թափեմք զմեզ ՚ի գործակալաց Յունաց՝ թէպէտ պատերազմա ընդ կայսեր, թէպէտ իազաղութի: Եւ զքեզ Գաղաւսն՝ Ա-

րին իմ , և Հարազատութի . ո՛չ լի
 վաղնջուց ազգահանութի , այլ ըստ ար
 դեանս , որ ՚ի Մօրե քու հիկ Արշանու
 շայ Արշակունւոյ , հաննլ զքեզ ՚ի Հայ
 բննեց քոց կամսարականաց , և ՚ի Մայ
 բննիս քոյ՝ իմս առեալ ազգ . Արշա
 կունի անուամբ պատուեցից : Հայս
 տեսեալ Գաղաւոնի՝ ի հօւս զարձու
 ջանե զքնաւ Նախարարան առ Ար
 քայն խոսրով . և բարեբախտիկ ե
 ղեալ՝ քաջախառութի հանգիպի ամ
 ինդրոյն , և խոստմանցն : Բայց՝ Սա
 մուիի Մամիկոնեի՝ յինքն ըմբռնեալ
 զթուղթն խոսրովու , և զՊատճէն
 թղթոյն Նախարարացն , զատուցեալ
 ՚ի Նախարարացն՝ զնաց առ կայսրն
 Արկադ . քանզի՝ եր սպանեալ նի ըզ
 Հայրն իւր Վարդան՝ յաղթս ուրացու
 թնն , և զՄայր իւր՝ Տաճատուհի .
 և երկնելով ՚ի Պարսից՝ և ՚ի Բեռեաց
 իւրոց Արժրունեաց , ո՛չ ՚ի Յունաց
 իշխեր զատուիլ : Իսկ՝ Արկադ նմա բա
 րիս արարեալ , հրամայե զհաւասար
 թղթոյն՝ Հենդէն գրով ՚ի Դիւան իւր
 զննլ , զի պահեսցեն յիշատակը ազգաց
 ապստամբողաց , որկայ մինչև շայտօր :

Պրակ 49.

Մտնտի Զայոց Խորովոյ, և ունիւ
 շախմատ Եղիշի-Պատմութի Մտնտ
 Խորովոյ:

Բրև տիրեաց Խորովոյ ամ
 Նախարարացն Զայոց՝ որոց
 ցանկայրն. յդէ առ Արկազ,
 և ինդրէ 'ի նմանէ հաւա-
 տալ յինքն զմասն Յունաց՝ որ 'ի Զայո:
 զորս շէն կալեալ՝ հարկիցեն տալ նմա
 անսխալ, սպնորին Գործակալաց: Եւ
 կասկածեալ Արկազեայ 'ի միաբանու
 թէ Նախարարացն Զայոց, թէ միա-
 բանութեամբ հատանիցեն 'ի նմանէ 'ի
 Պարսա՝ զբաժինն զայն, կատարէ զիւրն
 զիրան Խորովայ: Յետ այսորիկ՝ վախ-
 ճանեալ Եպիսկոպոսապետն Ապու-
 բակէս, 'ի տեղի նմ յաջորդէ Խորովոյ
 զՍահակ՝ որդի Մեծին Ներսիսի, որդ-
 ւոյ Աթանազիսի, որդւոյ Յուսկանն,
 որդւոյ Վրթանիսի, որդւոյ Արքայն
 Գրիգորի: Սա՝ ամ առաքինութի
 Զարցն նմանեալ, աղօթից մասամբ ա-
 ռաւելեաց: Քաղի՝ ստացաւ աշակեր-
 տըս վաթսուն, ըստ նմանութե Մայ-
 բարաղաբացն Սպուդեից. Արք կրօ
 նաւորք, Խարազնաղզեստ, Երկաթա-
 պատր, Բոկաղնացք, որք յար ընդ նր

մա շրջէին . որովք մշանջնաւոր սրաշ
տամամբ կատարէր զկանսնն , որպէս
զայնս , որք յանապատն էին . և հո-
գայր զաշխարհս , ուն զայնս , որք յաշ-
խարհի էին : Առ նա եկեալ Մեարձ-
բայ՝ յաշխարհս Նշանագրաց Հայ-
ոց , եզիս զնա առաւել փափագօզ
այնմ . և յեա բաղում ջանից , և սչ-
ինչ օգտելոյ , դարձեալ յաղօթն անդ
ւինեալ՝ յԱյնդրելոյ : Եւ մեկնեալ
ի միմեանց՝ գնաց Մեարովք՝ ի դա-
դարս իւր , և յանձն առեալ զխոտամ-
բերութիւն վարուց , ճգնէին առաւել
քան զկար :

Պրակ 50.

Կարգուի խորհուրդ , և փոխանորդել ըն-
թեան՝ Առն Հարգուի եղբայրն :

Այց Հայուն էր ցատմամբ
ընդ խորհուրդայ՝ բարեկամա
նախն Արկաղեայ անձամբ ,
և յանհրաման կարգել յԵ-
պիսկոպոսութիւն զՄեծն խոսհակ . զի
որոյ՝ յղեալ մեղադրութիւն՝ հանդերձ
սպառնալեօք : Ըմբոսաացաւ խորհով ,
և խորհումամբ վէսահան սրաաւսիա-
նեաց , և արձակեաց զՊատգամաւորան
անարդանօք . և իսկոյն խօսեցաւ ընդ

Արկաղեայ, զի լուծեալ զհարաւ
 թին ընդ Հայկոյ՝ օգնեցե ինա զօ-
 բու, և սա դարձուցե առ նա զբոլոր
 աշխարհս: Այլ Հայուհի՝ ի հրապարե
 լոյ գուշակութի՝ Նահապետաց մերոյ՝
 նոյնհետայն առաքե զԱրտաշէր զոր-
 զի իւր՝ զօրու մեծաւ ի Հայս. և ի
 հրաժարել Արկաղեայ ի կուսակցե-
 լոյն Խոսրովայ, և ո՛չ զոր յօտար աղ-
 քաց գտեալ ի սատարութի, անկարա-
 ցեալ ընդդիմանալ, կամ խուսել ինը
 մանէ՝ լողաւ առ նա: և Արտաշէր
 ընկեցեալ զնա ի Տերութեն, փոխա-
 նակ կացուցանելով զՎառժ Հայուհի
 զեղբայր նորին. ո՛չ զՍեծն Խաւհակ,
 և ո՛չ զոր ի Նախարարացն կարգեցե
 լոցն ի Խոսրովայ՝ վրդովեաց ի սպառ-
 ուոյ իւրաքանիւրոյ: Նաև հրամայեաց
 ևս՝ ընդ Յոյսս զնոյն կարգ ունիլ. և
 թողեալ գունդ ստաւար, ինքն ի Տիւ-
 բոն փութայր հասանիլ, ի ծերութի
 Հօրն ակն ածեալ. ընդ իւր ունելով
 զԽոսրով, զնել Անուշն կոչեցեալ
 բերդին. որոյ թիւորեալ ամս՝ հինգ:
 Ընդ նմա տարեալ և զԳաղաւոն կապա-
 նօք, կասկածեալ յառնն քաջութի.
 և զտուն նի ունիլ յարբունիս. նոյն
 պէս՝ և զեղբօր Հաւարչայ, և զՊար-
 դեայ Ամատունոյ. քանզի զինուո-
 բօք նկատեալ՝ որսացան զյաջողութի
 ժամու՝ ի ճանապարհի կարաւանին զեր

ծուցանել զԱրքայն իւրեանց Խոս-
 րով . և ոչ արողեցաւ ՚ի պարաւանդե-
 լոյ սոխց նց շղթայս . և հզօր մարտի
 եղելոյ՝ սպանան Հաւարչ . և Ման-
 ուել՝ որդի Պարզեայ , և բազումք է-
 նն : Իսկ Պարզեա՝ ՚ի կապանս ընդ-
 նեալ ածաւ առաջի Արտաշրի . և տիկ
 տեսակագործեալ ուսուցմամբ , հրա-
 մայեաց զնել առաջի Խոսրովայ հանա-
 պաղ :

Պրակ 51.

Երբ Մեծն Իսահայ ՚ի Տեֆն , և
 Երբ Գծ-բանս և գործով :

Մերբ Բորբ օմանք՝ և Երևելիք Ա-
Սաղինք ՚ի Նախարարացն՝ և
 ՚ի Վարդապետաց աշխարհիս՝
 լուսաւորութե պատճառք՝
 որդեծնութի իջել ցՄեծն Իսահակ-
 զազարումն եղև ուստերաց նր . ունե-
 լով գուտար մի Իսահակ՝ Անոյշ ա-
 նուն , որ սուսա յամուսնութի Հա-
 մազասպայ Մամիկանի . և ՚ի մեռանիկ
 Բաջին Իսահակայ Սպարապետի , ՚ի
 տեղի նր աղաչէր Սրն Իսահակ՝ կար-
 գել զնա Խոսրովայ Արքայի , և զկնի-
 կապանաց նր , եղբօրնր Վառմ Հայ
 հոյ : այլ սա հրաւարէր՝ առանց հրա-

մանաց Արքայից Արքայի՛ առնել զայն.
 յիշելով՝ եթէ սակս այսպիսեաց իրաց
 կրէ զվիշտս եղբայր նր խոսրով: Այս
 որոյ՛ առեալ՝ ի նմանէ թուղթս, ի թա
 խանձելոյ Գստերն նորին, շոգաւ առ
 Արտաշիւր Պարսից Արքայ: (որ յետ
 եօթանասնամեայ թագաւորութեան
 Հօրն՛ կալաւ զթագաւորութիւն՛ ամս
 տրս) և մեծարի՛ ի նմանէ յոյժ. նախ՛
 վասն Քաջատոհմիկ ազգին Պաշտա
 կաց. դարձեալ՛ զի և առաջի անհաւա
 տից՝ Յարդոյ և Պատուական ցոշա
 նէ Աճ զժառայս իւր: որոյ զքնան կա
 տարեալ զհնդերսն. նախ՛ վս՛ փեայի
 նր Համազասպայ. և դարձեալ՛ վս՛ մե
 զուցելոյ նմա ազգացն Կամաւրական
 և Ամատունի, որք սուղեալք՛ զուղեալ
 էին յանյայտ տեղիս: Ասան որոյ՛ մազ
 թեաց զթալ. իւր Աճային հրամանէ՛
 ոչ համարել որդւոց զյանցանս հարց.
 մանաւանդ՛ զի և հարքն. որք մեղանն.
 նսքին սակս այնր՛ և մեռանն. որոց
 մնացելոցն պարզեցաց զկեալ: Հրա
 մայեաց՛ զտունս իւրաքանչիւրոցն ըլ
 կալեալսն յԱրքունիս՛ դարձուցանել
 ինն. բայց միայն՛ ի դահ Հայրենի ոչ
 հաստատել, այլ իոնարհ քան զընմս
 մատուցեալ Նախարարս ի Գահս կըր
 սերադունից պատրաստել: Իսկ զազգն
 Համազասպայ՛ որ է Տոհմ Մամիկո
 նեան՛ ի վեր մատուցանել, զի կարգի

ցին սննիլ զհինդերորդ գահ՝ Նախարարացն Հայոց . և ՚ի Գիւճանի իւրում գըրել : Չի զայս զերկուս՝ այսնդս պահէին սովորարար , զի յորժամ նստէր Արքայն , որնոյն ժամայն փոխէին զգրամ գտեալ ՚ի գանձս Արքունի՝ զնորայն տալաւ որելով Պատկեր . և զցիր Գիւճանին՝ յայլ փոխեալ նորա անուամբ՝ սուղ ինչ զանազանեալ՝ ոչ բառնալով զՀինն : Իսկ՝ Եթէ յամեացէ ՚ի Տերութեն ամս բաղումս , և արասցէ աշխարհադիր նոր , Թողուն զայն՝ որ ՚ի Հընոյն փոխեցաւ , զի միայն նորոյն վերադրեացի անուն : Արդ՝ Արտաշիր՝ ոչ ժամանեալ ՚ի կարճութեւ աւուրցն յայլ աշխարհադիր , ՚ի յայնմ՝ որ յառաջնոցն փոփոխեաց՝ իւր անուամբն հրամայեաց գրել զայն ան , և սալ գահու , և պատուոյ՝ հանդերձ իշխանութի գիւղից , և դատասկերտաց Համազասպայ , և որում ցանկայրն զԱպարապետութիւն Հայոց . Հրովարտակառ Առամ Հապուհ մեր Թագաւոր՝ գրել զայս :

Սազգեզանց Քաջ Արտաշիր՝ Արքայից Արքայ . առ եզրայր Առամ Հապուհ՝ Թագաւոր Հայոց , ողջոյն շատ : Ընկալայ զգրեալս՝ որ ինչ վն Եպիսկոպոսիս Իսահակայ . և յիշեցի զերախտիս Նախնեաց Հարցն գորա՝ որք էին Նահապետը Սուրենեան Պալհաւայ :

և կամաւ յմեծն առին զՏերութի իմոյ
 Նախնւոյն, և Համանունն Արտա
 շարի. և այնչափ սիրեալ զնա քան զիւ
 րեանց ազգայինսն, մինչ զի՝ ոչ շատա
 յան միայն ՚ի Պարսից աշխարհիս մարտն
 յիւ ընդ նմ, այլ և ՚ի ձերդ եկեալ՝ նո
 րին աղադար, սպանին զԽոսրով քո
 Նախնին. և զտոյժ սպանութնն իւ
 րեանց հատուցին մահուանք: Իսկ՝
 որդի սպանողին Գրիգոր՝ զկեանս, և
 զվճագարութի կուրուսեալ հիւան
 դութք հրդատայ՝ վերստին ետ իւ
 րով բժշկութք. և առաւել առ ձեզ
 Երախտար. վն որոյ՝ զորդիացեալ
 դմա զՀամազասպ կացուցես ՚ի վն զօ
 բացդ Սպարապետ, մեր հրամանաւ.
 և ազգի դորա տացես զԳահն հինգ
 երորդ պատուոյ Նախարարացդ. և
 զգնօզ՝ և զդաստակերտս, զոր տունել
 է Նախնեաց քոց՝ Հարց գոջա, կալ
 ցին գոջա. սապէս՝ և զտունս Քա
 սակարացդ աղգաց, զոր կալար յար
 քունիս՝ Թողես ՚ի բաց, աներկիւզա
 բար ժառանգել նոցին մնացորդաց.
 բայց՝ Գահու Հայրենականաց պատ
 ուոյն՝ մի՛ արացես արժանի. զի և
 մեր ՚ի մերում Գիւանի՛ հրամայեցար
 գրել. ոչ ըլեր: Բայց յորժամ եկն
 Մեծն իսահակ, և զմմ պարզեւեալսն
 ՚ի Արտաշիէ հաստատեաց, մեռաւ
 Արքայն Արտաշիւր. և փոխանակ նր

Թագաւորեաց Վրամ, որ և Կրմանն
 կոչեցաւ՝ ամս տանն . և զնոյն բարե-
 կամութի կալաւ ընդ աշխարհիս Հայ-
 ոց, և ընդ Թագաւորին մերոյ՝ Վրամ
 Հապհոյ, և ընդ Մեծին իսահակայ .
 և էր իսողազութի՝ ի մէջ Վրամայ, և
 Արկաղեայ: Եւ Վրամ Հապուհ՝ ունէր
 զաշխարհս մեր, և ծառայէր Թագա-
 ւորացն երկոցունց՝ տալով պէտքս .
 զմասինն Պարսից՝ Վրամայ . և զմա-
 սինն Յունաց՝ Արկաղեայ:

Պրակ 52.

Յ-Լ-Գ- Դ-Ե-Ի-Է-Թ-Ն-Ն-Լ-Ն-Գ-Բ-Գ-Ն:

Ամս ժամանակի հիւանդա-
 Յ ցեալ Արկաղ . և շարժմանց
 ասազնից, և հրկիզութեաց
 եղեալ ի Բիւզանդիոն՝ որ
 յազնս Մեծին Յոհաննու, շիտեւի
 լինէր Թագաւորութին Յունաց, և
 զօրքն ընդ միմեանս պատերազմին՝ և
 ընդ Պարսիցն: Այս որոյ՝ Վրամ հրա-
 մայեաց՝ Վրամ Հապհոյ մերում Թա-
 գաւորի, իջանել ի Միջագետս, զի
 իսողազացուցեալ կարգեսցէ գնտս .
 և համար երկաքանչիւրոցն՝ հասցէ
 Գործակարաց: Եւ իջեալ նի՝ և կար-
 գեալ զայս ամ, ոչ փոքր ինչ կրէ աշ-

խա-

Իսաաու թի՛ յաղագս Քարաուզարի, զի
 մինչև դնաց Մեարօք յարքունական
 դրանէն, ո՛չ որ ՚ի Ճարտարաց գտա-
 նիւր անդ ՚ի Իպրաց, քանզի՛ Պարս-
 կականաւ վարէին դրով: Վն որոյ՛ մա-
 տուցեալ ոմն առ Արքայն Հարէլ ա-
 նուն կոչեցեալ, խստամայր Հայկա-
 զանցս առնել Նշանագիր Լեզուացս,
 յարմարեալ Դանիէլէ Եպիսկոպոսէ
 յիւրիկ մերձաւորէ, զորով անխոյժ
 արարեալ Արքայի. և ելեալ ՚ի Հայս՛
 գտանէ ժողովել առ Մեծն Իսահակ,
 և Մեարօք՛ զԵպիսկոպոսունս ամ, հո-
 գաւ զգիւտ Իպրու թէ՛ Հայոց. զոր
 Արքային զգացուցին, և նա պատմեաց
 զասացեալսն Վանականին. զոր իբրև
 լուսն, թախանձէին դնա՛ փոյժ զայն
 պիտեացն առնել պիտոյից: Վն որոյ ա-
 ռաքեաց հրեշտակու թի՛ զայր մի՛ Պա-
 տուական յաշեարհիս, և հաւատարիմ
 իւր՛ Խազունի ազգաւ, Վարճիճ ա-
 նուն, յոյժ փափագօղ նորին դործոյ՛
 առ Հարէլն այն. զոր առեալ, և եր-
 թեալ նովաւ հանդերձ՛ քաջ հմտա-
 ցեալ ՚ի Դանիէլէ, կարգել ըստ ձեռյ
 օրինակի Յունականին, զվաղն ջուցն
 գրեալս շարագիր տառից. և կեալ ե-
 տուն ցՄեծն Իսահակ, և ցՄեծն
 Մեարօք: Որոյ ուսեալ և թեւակո-
 խեալ՛ անելով ընդ նն տղայոց զամս
 սահաւս. տեղեկացեալ՛ դիտացին ո՛չ

ինիլ բաւական՝ այնու նշանագրօք ըստ
տոյգ հուովել զհեղենայ բառից Հայ
կականաց հազներգարար՝ մուրացա-
ծիւն այնուիկ զծագրու թի :

Պրակ 53.

Յ-ւ-գ- Մե-ր-ւ-Է-ոյ Ն-ւ-ն-գ-ր-ոյն՝ Ի
Վ-է-ր-ն-ոյն Գ-ո-ւ-ն-ոյ Ը-ր-հ-ոյ :

Կնի այսորիկ՝ ինքնին Մե-
րովք իջանէ ՚ի Միջագետսոս՝
հանդերձ աշակերտօք առ
նոյն Դանիէլ, և ոչ աւելի
ինչ գտեալ քան զառաջինն . անցա-
նէ յԵգեւեայ առ Պաատս ոմն՝ ճար-
տասան Հեթանոս՝ իջտան Դիւանին :
և նորա ինդու թի ընկալեալ, և զոր
ինչ միանգամ ՚ի միտ առնոյր քան
Հայերէն՝ յինքն առեալ, և շատ քա-
նացեալ և ոչ օգտեալ, զազխաութի
խաւտովանեաց Հռետորն, և զայլ ոմն
աւելով յոյժ հասու՝ Վարդապետ իւր
լեալ յառաջագոյն, և ապա առեալ
զճարտարացն գրեան ՚ինոյն Դիւ-
անն Եգեւեայ՝ և զնացեալ Քրիստո-
նէութն հաւատաց, որոյ անուն՝ Ե-
պիֆանոս, զոր ինդրեալ գացես յու-
ջանել զփառիազ գո : Յայնմամ Մե-
րովքայ՝ օգնականութի ՚ի Բարեբոսէ

Եպիսկոպոսէ գտեալ, և անցեալ Ե
 Փիւնիկէ՝ ի Սամոս դիմէ. քանզի՝ Եպի
 փանու վարեւրով զկենցաղս, թողեալ
 ինի աշակերտս մի՝ անուանեալ Հու
 ֆանոս՝ հրաշարի արուեստի. Հելլեն
 գրչութի, որ ի Սամոս էր միայնացել:
 առ սա երթեալ Մեսրովքայ՝ և յայտ
 ևս անշահ թնայեալ, յաղօթս ապար
 նի: Եւ տեսանէ ոչ ՚ի քուն՝ երազ,
 և ոչ յարթնութեն տեսիլ. այլ ՚ի սը
 տին գործարանի երևութացեալ հող
 ւոյն աչաց, թաթ ձեռին աջոյ գրե
 լով ՚ի վր վեմի, զի ոպ ՚ի ձեան վերջ
 գծին ունէր քարն: Եւ ոչ միայն երև
 ութացաւ, այլ և հանգամանք ամե
 նայնիցն, ոպ յաման ինչ՝ ՚ի միտս նի
 հաւաքեցաւ: Եւ յարուցել յաղօթիցն՝
 ետեղծ զԱշանագիրս մեր՝ հանդերձ
 Հուսֆանոսի, կերպաձեւեալ զգիրն
 առ ձեռն պատրաստ: Մեսրովքայ փո
 խաարելով զհայերէն Աթութայն՝
 ըստ անսայթաքութե Սիլարայիցն ՚ի
 Հելլենացոյն: Եւ իսկոյն ՚ի Թարգ
 մանութի ձեռն արկել ի սորհրդարար,
 սկսեալ յԱռակացն՝ բովանդակելով
 զքսան՝ և զերկու յայտնին, և զՆոր
 կտակս՝ հեղու ՚ի Հայ քան: Նա և՛ Ա
 շակերտք նի Յոհան Եկեղեցային, և
 Յովսէփ Պաղնացին. միանգամայն և
 զարուեստ գրչութե ուսուցանել տա
 լով Մանկագոյն իւրոց Աշակերտաց:

Պրակ 54.

Յուզու Դորուի Էջոյ , Արայ , և
Աշուանի :

Արամանեալ Արկաղեայ , իո
խանակ նք Թագաւորի նո
րին որդի , որ կոչեցաւ Թեո
դոս Փոքր . և զնոյն բարե
խամութի կարաւ ընդ մերում աշխար
հիս , և ընդ Արբային մերոյ՝ Առամ
Հապհոյ : բայց՝ զմասն իւր ոչ հաւա
տաց նմա , այլ ինքեան կարաւ Գոր
ծակալօր , և իտղաղութի արար ընդ
Յաղկերտի արքայի Պարսից : Ընդ նոյն
ժամանակս՝ եկեալ Մեորսիբայ , և բե
րեալ ՂԱշանաղիւր Մերոյ Լեզուիս . և
հրամանաւ Առամ Հապհոյ , և Մեծին
Իսահակայ՝ Տողոզեալ Մանկունս Ու
նիզս՝ և Քաղուսունս՝ Փափկաձայնս .
և յերկարողիս , և Դպրոցս կարգեց
յամ գաւառս . և ուսոյց զնաւ կողմ
Պարսից բաժնին , բայց Յունաց մաւ
նէն , որք ընդ ձեռադրութի տու
գանեցան , զիճակեալք Աթոռն Կե
սարս , վարեալ Յունական Դպրու
թի , և ոչ Ասորաց : Իսկ Մեսրոպ
բայ երթեալ յաշխարհն Արաց , առ
նել նոցա ՂԱշանաղիւր՝ Տուրիելոսն՝
վերուստ Ասորեան , հանդերձ Ջ

ղայի

զայի՛ սմա՛ր՝ Թարգմանաւ Հեղին,
 և Հայ Լեզու՛աւ՝ ձեռնառ լինելով
 նոյն Արքային Բահրոյ, և Եպիսկոպոս
 սին Մովսիսի: Եւ ընտրելի մանկունս,
 և յերկուս բաժանեալ դասս, և Վար
 դապետս Թողալ յաշակերտաց իւրաց,
 զՏէր Խորանացի, և զՄուշէ Տարո
 նացի: և ինքն յԱզուանս իջեալ՝ առ
 Արսվաղէն Թագաւորն նոցին, և առ
 Եպիսկոպոսապետն՝ Երեմիա: որոց
 կամաւ յանձն առեալ զՎարդապետս
 Թիմոթէ, ետուն մանկունս ընտիրա: Եւ
 կոչեալ զԲենիամին սին՝ շնորհաւոր
 Թարգման, զոր անդ արձակեաց մա
 նուկն Վասակ՝ Սիւնեաց Տիմոթէն
 Անանիայ իւրոյ Եպիսկոպոսի, որովք
 էստեղծ զՆշանագիրս, Կոկորդախոս,
 Ալիազուր, Խժական՝ Խեցրեկագու
 նին այնորիկ Գարգարացոց Լեզուին:
 և վերակացաւ Թողեալ զաշակերտ իւր
 Յովնաթան: Քանզամայն և Քա
 ճանայս կացուցեալ Դրանն Արքունի
 ինքն դունայ՝ ի Հայս: և գամեկ զՄեծն
 Խասակ Թարգմանաւ Թե պարապեալ
 յԱսորոյն յա՛ջ լինելոյն Յունի: Ի զի
 նախ ի Մեհրուժանայ պրեցեալ էին
 գրեանք հանուր Տիա Յոյն Գիրք: զար
 ձեալ ի բաժանել զաշխարհս Հայոց
 չտային Պարսիկ Աերակացուքն Յոյն
 սմա՛ր՝ ուսանիլ Դպրութի յերեանց
 մասինն, այլ միայն Ասորի:

Պրակ 55.

Կրին Բագարէն Հոյոց Խոսրովոյ, և
յեւ Երբ Հոյոց Պրակի :

Պրակ Հապուհ՝ Թագաւորնց
ամս՝ քսան և մի . մեռանի,
Թողով որդի տասնամեայ՝ ա-
նուն Արտաշէս : Յայնմ ժա-
մանակի՝ երթեալ մեծին Իսահակայ՝ ի
դունն Արքային Պարսից Յազկերտի՝
խնդրել զկապեալն Խոսրով, որ զինի
մահաւանն Արտաշէսի՝ լուծեալ պա-
հեցաւ արձակ՝ յԱնյունն կռեցեալ
բերդի՝ յաւուրս Առամայ : և Յազ-
կերտի հաւանեալ, կատարէ զհայցու-
ածսն, տալով նմա զՏէրութիւն՝ ար-
ձակէ ՚ի հայս : Սա խնդրեաց զհրա-
հատ՝ որդի Գազաւոնի, զոր յետ հօրն
մահաւան՝ հանեալ յանյիշելի ամրոցէն,
անդրեաւ բան զՍագաստան եր գու-
մարեալ : զոր ոչ ժամանեաց տեսա-
նել Խոսրով, մի և եթ՝ ՚ի կրկնումն
Թագաւորեալ ամ. յետ որոյ՝ Յազկեր-
տի ոչ ևս ՚ի նոցունց, այլ զՀապուհ
զորդի իւր Թիւորեցուցեալ Հայոց,
հնարադառնութիւն խորհելով. իբր Թե-
ախակս հանապազ առ նմա լինելով
Նախարարն յանկէիցին, Խօսիւք,
տուր և առիւք, Խրախճանութիւն, և

զբօսանօք որսոց . այլ և՛ եկամաւ հա
 բազատութիւն մերձաւորեցին ինամա
 ւորութիւն . զի մարթ լիցի՝ զնս՝ ի Դեն
 մազգեզանց սաղապեցուցանել, որով
 ամենեւեմ զատչիցին ի Զունաց . ո՛չ
 գիտելով անմիտն, թէ Տի ցրուէ ըզ
 խորհուրդս հեթանոսաց : Թեպէտ
 առժամայն յաջողեցաւ . քանզի՝ մե
 ռեալ Համազասպայ, և ի սգի մեծի
 եղեալ իսահակայ, ո՛չ ոք ի միարա
 նութի հաւաքեաց զգորս հայոց : Վս
 որոյ՝ գիւրամաւ յաշխարհս եղև Հա
 պուհ, ընդ իւր անելով զՀրահատ,
 և զամ վարանդիսն . սակայն՝ ո՛չ կա
 րաց զմիտսն հաճել Նախարարացն,
 ամենեցուն ատեցեալ զնա . և ո՛չ Ար
 քայօրէն մեծարէին զնա յորս, կամ
 ի խաղու : Էր երբեմն՝ զհետ երամա
 կաց ցուց յանդգնագոյնս արշաւել
 ընդ խորտարորսս, և ընդ վիճաւտ տե
 ղիս . յորմէ կատել սկսաւ Հապուհ :
 Իսկ Առամայ Մոկացւոյ եպերեալ
 զնա՝ ասէ, զնա՝ զնա՝ Ածորդիդ Պար
 սից, եթէ այր իցես : և նա ասէ, դու եր
 թիջիր . զի ի քարինս՝ Դիւացէ շահա
 տակել : Դարձեալ յայլում ժամու գի
 պեցաւ ի շամբս՝ կինճ որսալ հրով, և
 Հապուհ ո՛չ համարձակեալ ի թաւուն
 քաջարշաւ լինիլ, մինչև շրջապատեր
 հուրն . և նորա զհայեցուածսն յեր
 կուս բաժանեալ՝ այսր անդր բերեալ

լինէր երիվարուն . միսանդամ ասե ,
 Ատոմ՝ Ածորդիդ Պարսից , ասա՛ Հայր
 քո , և Աճ . ընդէ՛ր զանգիտես : Իսկ
 Հապուհ ասե . Թողեալ ՚ի բաց զհա-
 տակելդ , յանցանել ընդ հարդ դար
 ձո՛ զքեզ , որ և ես զկնի քո , քանզի՛
 յառաջելն՝ ձիս իմ իրաչի : յայնժամ
 այսպանեաց զնա Ատոմ , ասելով . մի՛
 թէ՛ այդ քարի՛նդ իցեն . զի ես յա-
 ռաջեցից : Եւ արդ՝ եթէ դու զմտկա
 ցիս հոչես՝ Դիւազդի , ես զԱսաս-
 նեանդ հոչեմ՝ Կնամարդիս . և մարդ
 կեալ զերիվարն , իբրև ը հոգիս ծաղ
 կանց անցանէր ընդ հարն՝ զերծուցա
 նելով զՀապուհ : և յետ այնր՝ գիտս
 ցեալ , թէ՛ նմա լուռ ոչ լինի , ան-
 ցեալ ՚ի մտկացն գնաց յաշխարհ : Այ-
 երբեմն՝ ՚ի մտկանախան իաղուն՝ եր-
 կիցս պատասխաց շաւասպայ Արծրու-
 նայ՝ զգնտակն հանել ՚ի Հապուհ . և
 նորա ամեալ նմա մտկանուն , ասե .
 ծանի՛ր զքեզ : Իսկ նի պատասխանեալ
 թէ՛ այո՛ , ասե ճանաչեմ ես զիս՝ Ար-
 քայորդի ՚ի սերմանէ Ասսանայ , և ս-
 նիմ իշխանուիԹԻ ընդ եզրարս քո՛ ըզ-
 բարձն Արքայի համբուրել սոյ անսու-
 նակոչեալս եմ : Եւ զայս ասացել յոյժ
 քամահարար՝ ՚ի ձիարձակարանէն՝ ար-
 փայագնաց լինէր :

Դարձեալ ուրեմն ՚ի ինճոյս ուրախու-
 թԵ , Խոսրով Գարգմանացի ՚ի գին-

ւոր զեղիւեալ առաքի Հապհոյ զօրէն
սեղիւի տափեցելոյ՝ զՆա ջնահարար
կնոջ կրթեր. Է որ ցասուցեալ Հապ
հոյ՝ հրամայէ ունիլ զնա՝ և ՚ի դահըւ
քնն պահել. այլ նա ՚ի վաղակարն
հաստատեալ զաքն, նոյնպէս՝ գունակ
հրդասայ Բազրասունոյ՝ յիւր տունն
անցեալ զնայր: ոչ ուրուք ՚ի Սպա
սաւորացն Արքունի համարձակեալ
արկանել ՚ի նա ձեռս, յառաջագոյն
գիտելով զփորձ առնն: Եւ զայս պատ
մել մեզ՝ քոյդ հարկաւորեաց ընդ
վայր խնդիրք:

Պրակ 56.

Որ էն վնի գնալոյն ՚ի Հայոց Հաղհոյ,
և սիշիւանութեն յեք նորս:

Սնա չորս՝ անարդարար թա
գաւորեալ Հայոց Հապհոյ,
հասանէ նմա համբաւ հի
ւանդութեն հօրն, և զնաց
փութանակի իւրում Իտեղակալին,
հրամայելով Զօրագլխի՝ ունիլ զմեծա
մեծս Հայոց, և տանել ՚ի Պարսս: Բայց
եղև ընդ հասանելն Հապհոյ ՚ի Տիւ
րսն, մեռաւ հայրն նր՝ Զաղիկերս, թա
գաւորեալ անս՝ մտասան: ՚ի նսին ա
ւուր, և նա անդէն ՚ի Դրան մարդկա

նեն նենգեալ սատակեցաւ : Իսկ ՚ի
 ձեռն քաջին, և Բարեբախտին Ներ
 սոսի Ճիճրակացւոյ՝ Չորագլուխ և
 զելոյ, ժողովեալ Նախարարացն Հայ
 օց՝ հանդերձ զօրօք իւրեանց, տան Է
 դնդին Պարսից պատերազմ. հարկա
 նեն զօրսն, և սպանանէ Ապրսամ
 Սպանդունի զչորագլուխն, և ինքեանք
 ցրուել Անտիրագլուխ՝ Անճնապահա
 պետք յամ Լերինս շրջին, և Սմուրս.
 յորում Համօրէն Անանդացիք երևե
 ցան նահատակեալք քաջութիւն : Ուս
 տի՛ ազակաւ, և բազում խռովութիւն
 մտացեալ աշխարհ մեր յանիշխանութն
 ամս երիս, աւերեալ ամայանայր : վն
 որոյ պակասեալ լինէին Հարկք Ար.
 բունի. և հատեալ ճանապարհք Ռամ
 կաց, և ամ բարեբախդութիւն վերո
 վեալ՝ ապականիւր : Ընդ նոյն աւուրս
 թագաւորեաց Պարսից՝ Վաամ Երկ
 բորդ. և զքէն վրիժուց ինդրեաց ՚ի
 մերմէ աշխարհէս. խաղաղութիւն առ
 նելով ընդ Յոյնս, ո՛չ ՚ի բաժինն նոցա
 հպի :

Պատմ 57.

Աստուծոյ Մեծօրոյն 'ի Բեւեռնդիոն . և
Պատմէն Բընոյն հնգից :

Ակ իբրև ետես Մեծն Սա
հակ զայս ամ շարիս 'ի մա
սինն Պարսից , զնաց նա ըզ
կողմանք Արևմտից մերոյ
աշխարհիս 'ի բաժին մասինն Յունաց .
և ո՛չ ըստ արժանեաց իբրոց եղև ըն
կալեալ . վն որոյ՝ յղէ զՄեսրոպք , և
զՎարդան՝ Թոռն իւր 'ի Բիւզանդիոն՝
առ կայսրն Թէոդոս՝ հանգերն Թըզ
Թով , որ ունէր օրինակ զայս :

Թոռն Իսահակոյ ու Թէոդոս :

Խաղաղասիրի կայսեր՝ Տն իւմում,
Օգոստոս Թէոդոսի . Սահակ
Էայոց Եպիսկոպոս՝ 'ի Տն ինդալ : Գի
տեմ , զի համբաւ նեղութես մերոյ հա
սեալ է 'ի Ներոզ Լսողութի ինքնա
կալիդ . սակս որոյ յուսալով 'ի Բարե
գթածութի Բարեբարութեանդ քոյ՝
դիմեալ ապա ինեցայ յոտս Չեր , և
ո՛չ հանդիպեցայ ընդ ունելութե յի
մում Վիճակիս՝ 'ի հրամանէ Վերակա
ցուաց նոյ . այնչափ ատեցեալ զմեզ ,
մինչև զՆշանագիրս անգամ ո՛չ ընկա

լան , զոր երևր նոյն այր՝ զոր առա-
 քեցի առ Չեր Բարերարութիդ . բա
 զում անգամ ճգնեալ զորա Ստարոց
 ՚ին : Արդ՝ Թուիցի Չերում Տերու
 թեզ՝ ոչ անիշխան առնել զմեզ ՚ի Մե
 բում Վիճակիս , հրամայեա ընդունիլ
 զմեզ , և Վարդապետութիս մեր . Ո՛ղջ
 ԼԵՐ :

Թուղի Ս-հ-ի-ոյ — Արտիւն :

Սահակ Եպիսկոպոս Հայոց : Վար-
 դապետ մեր Ատոսիկոս՝ Եպիսկո-
 պոս Աշխարհամուտ Իրանդ՝ Օրհ-
 նութի Ողջոյն : Յուսացեալ ՚ի Չեր
 սրբութիդ , առաքեցար զՌուսուցոզ
 մերոյ աշխարհիս՝ զՄեսրոբ , և ըզ-
 թուան իմ Վարդան . ոսյ՝ զի լուեալ
 քո ՚ի դոցանե զաշէտս նեղութե մե
 բոյ , բարեխօսեալ առ Մեծի Թագա-
 սորիդ՝ օգնեացեա մեզ . ոսյ՝ արդարե
 Եղբայր Սերեւի . Ո՛ղջ ԼԵՐ :

Գրե Էստ Անտուէն շր-ժ-ուր շոյս Ինչ :

Սահակ Եպիսկոպոս Հայոց : Քաջի
 Զօրավարի Անատոլեայ՝ ինչալ :
 Ընորհ ունիմ Այ յազադս զքեզ պատ
 բաստել մեզ յապաւինութի . Վսորոյ՝
 զգացուցանեմ , զի ՚ի հայթայթանս մե
 բոյ նեղութե՝ առաքեցի զՌուսուցա-

նորդ մեր զՄեարօք, և զԹոռն իմ
 զԱրդան ՚ի Դուռն Արքունի: և ա-
 զաչեմ զքո քաջութիւն՝ ձեռնառու լի-
 նիլ ճանապարհիդ. Ո՛րք լիբ:

Օայս տեսեալ Անատոլեայ, միան-
 զանայն և զուր առաքինութեն Մե-
 րովբայ յիշեալ՝ որ յառաջագոյն հնչե-
 ջեալ էր զնմանէ, ոչ փոքր ինչ արար
 նոցա ընդունելութի. մինչև ՚ի ձեռն
 փոփոխելութացից որով զգացուցեալ
 կայսերն. առնու հրաման՝ արժանա-
 պէս առաքել փութով. վն որոյ՝ ար-
 զելլեալ ՚ի բաղաբին ՚ի Մեծիփնէ ըզ-
 բազմութի Աշակերտացն, զորս ընդ
 ինքեան ամեալ՝ հանդերձ զխաւարա-
 նոցին Ղեւնդիւ՝ առ Եպիսկոպոսին
 Ահակայ թողաւ: և իւր առեալ զՄե-
 րօք, և զԱրդան, ապ ցԵպիսկոպոսն
 Դերբանուց Գինդ. և բարեփառու-
 թի զնս յուզարկէ, որով մտին ՚ի Բի-
 զանդիսն, և յանդիման եղեալ Մեծի
 թաղաւորին. առին՝ և զոր յուսային,
 և զոր ո՛ն յուսային, և զարձան հան-
 դերձ թզթով այսպիսեալ:

Թոռն Թեոդոտ -- Սահի:

Անքնակալ Թեոդոտ՝ Օգոստոս և
 կայսր Հուսնայեցոց: Մեծի Սա-
 հակայ Եպիսկոպոսի Հայոց, խնդալ:
 Հրամայեալ մեր տեսանել զթուղթս:

վերահասու եղաք դրելեացս առ ՚ի
 բէն . և մեղադիր եմք յոյժ , զի ամ
 սրտի՛ միտեցար զհետ Հեթանոս Թա
 դաւորաց . և մեզ՝ և ո՛չ ԹզԹով բա
 ւականադար ծանօթանալ . և առաւել
 յայսմ մեղադիր եմք , զի արհամար
 հեալ զՃարտարօքս՝ որք ՚ի մերում քա
 ղաբիս , յասորեաց ոմանց խնդրելիր զԻ
 մաստից գիւտս : վն որոյ՝ հաճեալեաք .
 ընդ մերոյ ծառայիցդ արհամարհել
 զայդպիսի ուսումն . բայց՝ զի յետոյ
 պատմեաց մեզ Մեսրովք , Եթէ՛ կա
 տարումն արուեստիդ ՚ի Շնորհաց Վեր
 նոց եղև , գրեցաք՝ զի ամ փութով
 ուսցին , և զքեզ պատուեալ ընկալ
 ցին , ոսկ զարդարև Արդապետ իւ
 բեանց՝ հանդոյն Աբել պիսկոպոսին
 կեսարու . և դարմանք՝ և ծախք յար
 բունուստ եղիցին : Ե՛ւ հրամայեցաք
 քաղաք շինել յաշխարհիդ Հայոց , յա
 պաւինութի՛նն ձեզ ՚ի մերոց զօրացդ . և
 վասն քո՝ արարաք զԱրդան Սարա
 սելլատ՝ զորդի որդիացելոյ քոյ . և յԱ
 ռաջին վարդապետսն գրեցաք զՄես
 րովք . Ողջ էր : Գրեաց և Մեծ Ե
 պիսկոպոսն Ատտիկոս զայս ինչ :

Թ. - Ղ. Ատտիկոս - Սահի :

Ատտիկոս՝ ինքնագլուխ Եպիսկոպոս
 Կաստանդինուպոլսի : Եղբօր Սե
 բեւոյ՝ և Աթոսակցի , Սահակայ Ե

պիսկոսոսի Հայոց 'ի Տր խնդալ: Բա
զում Գոհութի Այ մատուցանեմք
յազազս Քոյ Բարեհամբաւութեդ 'ի
ձջ այդպիսի Բարբարոս Ազգի. այլ
ոչ ազատ 'ի մեզադրանաց թողումք,
որ ոչ կանխաւ յիշատակեցեր զԱրեւ-
ութի Գրիգորի, և Ներսիսի' Երա-
նելեաց Քոց Հարցն: Եւ առաւել չ
այս զարմանամք. եթէ՛ զհարգ թողել
չազգևընէ կեղեցւոյ՝ զՀայր Մեր, Սբ
Յոհաննէս, որ ոչ միայն Տրեզերական
Մայրաքաղաքիս, այլ և՛ սոփաւ Ամ
Բրիտանեայք, և չհանուր աշխարհս
ի նմանէ լուսաւորեցեն զարդապետու
թք. ուստի՛ և Ոսկերերան զնա կոչե
ցին. և ձեր զանց զնոփաւ արարեալ, կա
մեցայք 'ի սահանական ջրոց՝ փափագ
ծարաւոյ յազեցուցանել: Ինչև Ամ
նագիտին տեսեալ զնոստի աշխատու
թին, բղիսեաց 'ի ձեզ զՇարհս Հոգ-
ւոյն. ընդ որ այժմ ուրախ եմք: Իսկ՛
այդ հրամանաւ ինքնակալի Օգոստո
սի տունեալ լիցի քեզ իշխանութի Ար
դապետեալ զկողմդ մեր. և Աղանդոյ
Բարբորիտոսաց, կամ հաւանեցուցա
նել, կամ հալածել 'ի բունմէ Աիճա-
կեդ: Եւ զառաքեալս 'ի բէն՝ զՄես-
րոք՝ ձեռնադրեցաք՝ լինել Կեկէսիաս
տիկոս:

Պրակ 58.

Վասն Աբեղեացոց և Վարդգեսեաց,
 և Իսաղանուց Բարսեմի, և Բագս-
 արեացն Արտաշեսի :

Կեալ Մեարտիաց, և Վար
 դանայ Սարատելատի՝ գտին
 զՉորիչն Անատոլի՝ հասու
 ՚ի մերս և կեալ Սահման. ու
 ղայ և կեալ զՀրամանն Արքունի առա
 ւել յսխորտարար, և քաջափայլ ձեռն
 արկու թի՛ զգործն ՚ի կատարումն ա
 ւարտեաց : Քանզի Իշխանք, և Գլխա
 ւորք, և որք միանգամ Յայտնիք էին
 ՚ի կողմանն, ՚ի մի վայր եղեալ հասա
 նէին հանդերձ ամ Քահանայական ազ
 դան՝ ինքնակամ, իբրև Սճառար
 Հայնէ հրաւիրեալք : զորս՝ անյապա
 ղարար սկսեալ ուսուցանել. երազա
 պէս Վարդապետեցին զկողմն Արե
 մակայ, ուն զԱրեւելեայն : Յայնժամ
 գային՝ հասանէին ՚ի քաղու՛մ Նախա
 րարացն կողմականք զՄեծէն Սահա
 կայ, զի ՚ի մէջ նոցա անցեալ ՚ի միա
 բանութի զամս հաւարիցէ : քանզի զի
 տացեալ Արքային Պարսից՝ վաճայ,
 եթէ ո՛չ առանց Նախարարացն Հայ
 ոց մարթի ունի զաշխարհս, հաշտու
 թի խոսեցեալ ընդ ձեռն Սմբատայ

Ասպետի : Ան որոյ թողեալ ՚ի վերայ
 Վարդապետութեն կողմանն Արեմտից,
 և առ նմա զիւր թառունան՝ զՀմայեւի,
 և զՀամազասպեան՝ զԷզրարս Վարդա
 նայ Սորատեւաթի, հրամայէ՝ քննել
 զժանդագործ Բորբորիտունան. և ե
 թէ՛ ոչ հեղութի, և ոչ սաստի՛ գայ
 ցեն յուզուի, շարշարնօք հալածել. զի
 ոսկ թշնամիք ՚ի թշնամեաց վրէժ առնու
 ցուն, և խայտառակեացի իրաւացի մա
 հաւանք անիրաւ մահ Հողւոց : Եւ
 ինքն եկեալ՝ անցանէ յԱյրարատեան
 Գաւառն՝ կուտեալ զամենայն Նախա
 բարազունան, առաքէ զԱմբատ Աս
 պետն, և զՎարդան Սորատեւաթ՝ ըզ
 թառն իւր՝ ՚ի Գաւառն Արքային Պար
 սից : և նի՛ հաստատեալ զհաշտութի,
 և Մուրհակ մտացման յանցանաց
 կնքէ, ըստ ինդրոյ նի՛ թազաւոր կա
 ցուցանելով զԱրտաշէս՝ Որդի Առամ
 Հապհոյ. և փոխեալ զանունն՝ Ար
 տաշիր կոչելով, զաշխարհս Հայոց ՚ի
 նա հաւատաց առանց Պարսիկ վերա
 կացուի, որ տիրեաց ամս՝ վեց :

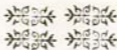

Պրահ 59.

Հիւսնած կորնոյ սօղոտի՝ որ ինչէ թե-
րսի գոլէն:

Անտառեայ Չորաւարի ընկա-
լեալ զՏրամանն արքունի, և
Եկեալ յաշխարհս մեր՝ և շոր
ընալ ընդ բազում կողմանս
մեր, հասի ՚ի Գաւառին կարնոյ շի-
նել զբաղաքն. արդարանդասող, շա-
տաջուր, և բերրի, իբր մեջոյ վար-
կացեալ զվայրսն ո՛չ կարի ՚ի բացեալ
՚ի տեղեացն, ուր Եփրատայ մասինն
ինչ բղխն աղբիւրք, և հանդարտ գը-
նացիւք յառաջանան ծովացեալ Մօ-
բարար Երևութից, յարում անբարու-
թի ձկանց, և դադան հաւուց ճարս-
կաւորաց. յորոյ ՚ի ձուճոցն միայն կե-
րակրեալ լինէին բնակիչքն. և զեզերքք
Մօրին՝ շամբք, և բաղմութի եղե-
զանց. և դաշաքն ունին զթմանձրու-
թի խոտոց, և զբաջաբերութի սեր-
մանաւոր պտղոց. և լերինքն լի են ե-
րեօք կճղակարաշխիւք, և որոճայնսովք,
նաև՝ զանաանոց պաճարս բաղձացու-
ցաննն, մեծահասակս, բաջամարմինս,
և յոյրս ցուցաննն համակեարս ՚ի գի-
բութի. և առ ստորտաով մի՝ զԵզեց-
կանիսս, և մանուսս բղխեալ. անդ

տեղեագրեաց զքաղաքն . զորով շրջափակեալ խորափոսիւ , անդնդալիք հաստատեաց զհիմունս պատուարին . և ՚ի վր բարձրաբերձ աշտարակս անաղինս շինեաց . յորոց զառաջին՝ Թէոդոս անուանեաց , ՚ի պատիւ Թէոդոսի . և ՚ի նմանէ՝ և անդր շինեաց աշտարակս ժայռաորս , իբրև զնաւացառիկս , և առանցս գոգաւոր խորշիւք , որք ընդդէմ լերինն հային . սա պէս , և լքէմ զաշտին Հիւսիսոյ՝ ընդդէմ Առևելից , և ընդդէմ Արևմտից կանգնեաց աշտարակս բոլորաձևս . և ՚ի մէջ քաղաքին , ՚ի բարձրաւանդակ վայրի մի՝ մը Թերանոցս բաղմապատիկս շինեաց , և Օգոստիոն անուանեաց , ՚ի պատիւ Օգոստի . և այլ ջուրս՝ ընդ յուրով տեղիս անեալ՝ մտոյց անյայտ զնացիւք . և ելից զինու , և պահապան դընդաւ զքաղաքն , և անուանեաց՝ Թէոգոսիպոլիս . զի յիշատակաւ քաղաքին՝ անմահ լիցի անունն . և ՚ի վերայ ջերմ բղիսեալ աղբերացն՝ յարկս վիմատաշ քարանոց շինեալ :

ուրերթեալ՝ զբազումս յուղղութի ա-
 ծէ, և զսակաւն անդարձս՝ յիշխանու-
 թի Հնոց՝ հալածական առնէ. հա-
 շտաալով զՎարդապետութիւն կող-
 մանցն նոցին՝ Եպիսկոպոսին, որում
 Մուշէ կոչէին: Ինքն գառնայ զՔարդ-
 մանայ ձորովն. զի և ի նմա լուաւ ի
 նիւ Ընկերաց նորին Աղանդոյն. զորս
 գտեալ՝ ածէ զնն ի գիտութի ճշմար-
 տութն հանդերձ վերստին ուղղութի
 իշխանին Քարդմանաց, որում անուն
 էր՝ Խորս Հրաւիր: հրաւիրի անտի ի
 Բղէշիսէն Քուգարացոց Աշուշայէ՝
 յազազս նորին գործոյ՝ գալ յիւր Եշ-
 խանութի ի Գաւառն Տաշրաց. ուր
 երթեալ լուագոյնս Վարդապետեաց՝
 և հաստատագոյնս, քան զիսմ Աշա-
 կերակարն: առ որով ժամանակաւ
 Արդի ոմն՝ էր կայեալ Թագաւոր վը-
 րաց ի մասնկին յայնմիկ:

Եւս եկեալ և աւեալ Մեսրովբայ,
 և Մեծին իսահակայ՝ զնոյն Աշա-
 կերս զՅովսէփ, և միւս Ընկեր նմն
 ի կողք Քեղշէ, որում անուն Եղնիկ
 կոչեր. առաքեն ի Միջագետս՝ Եբա-
 ղաքն Եդեսեա, զի որ միանդամ գլու-
 ջի անդ գիրք՝ ասացեալ Սբ Հարցն
 Առաջնոց, Թարգմանեալ ի Մեր Լե-
 զու՝ բերցնն փութով, զի յետ այնր՝
 ի Բիզանդիոն առաքեսցին՝ ի նոյն
 գործ: որոց ընկալեալ զհրապուրական

Թուզթա՝ առտակասպասաց սմանց ,
 Իրր թէ՛ պատրաստին Մեծն Իսահակ ,
 և Մեթրոք՝ զայլ սքառակէ՛ ի Բիւզան
 դիսն . վնորոյ՛ առանց հրամանի Վար
 դապետացն իւրեանց , նոյն ընոյն չու
 եալ՝ գնացին ի Բիւզանդիսն . Նախան
 ձաւոր բարեաց եղեալ աւսմանց , և
 բազ վարժեալ Հեղեն Դպրութեամբ՝
 ձեռնարկեցին ի Թարգմանել , և ի
 գրել : Եւ ընդ նոսանախանձեալ իւ
 րեանց Աշակերտակցաց , որոց անու
 անքն՝ Ղևոնդ , և Կորիւն կարդային ,
 յիւրեանց կամաց ելին ի Բիւզանդիսն :
 Ապա՝ ելանեն անդր Յոհանն , և Աս
 ձան , զորս կանխադոյն առաջեալ էր
 Մեծին Սահակայ , և Մեթրոքայ -
 որոց յուրաքար յուզե որեալ՝ և ծուլա
 լապէս դեղերեալք , պատաղեցան ի
 Կեսարիա : որոց ընդունելութի մեծա
 սէս ամենեցուն արար Մարտիրոսն
 Եպիսկոպոս Բիւզանդացի :

Պատկ 62.

Յուսիս ժողովոյն Եկեղեցի, որ լուսն
Աբրահամի Նեոսոսի էլէ:

Նոր այն ժամանակս՝ եկաց
 Աթոռ Եպիսկոպոսութեն
 Բիւզանդացւոց անարժանա
 բար՝ Ամբարիշտն Նեոսոս.
 և Հրեական իմացմանց Տեառեալ,
 հայհոյեաց զԱմենասք Վոյսն՝ Մար
 դածին լինել, և ո՛չ Աճածին: Քան
 զի Տնեալն ՚ի Նմանե առեալ սկիզբն,
 Այլ Որդեաւոր՝ Ընորհօք ՚ի Մարիա
 մայ, և Այլ Որդի՚ի Հօրե՛ յառաջ. ուն
 զի լինել Երկուս Որդեա. որով Եր
 բորդութեն՝ Չորրորդութի լինի: Ան
 որոյ՝ ժողովեալ Սրբոց Հարցն յԱ
 սիա, ՚ի Տոլմասայեացն Եֆեսոս՝ Գրա
 ւարական Վերժանութի: Չէլէստի
 նոս Հռոմայ. Կիւրղոս՝ Աղեքսանդ
 բու. Յորնաղիա՝ Եէմփ. Յովհաննէս
 Անտիոքայ. Մեմնոս՝ Եփեսոսի. Պո
 դոս՝ Հեմսու. Թեոդոսիոս՝ Ա
 կիւրեայ. և այլ բազում. համանդա
 մայն երկերիւր Հարբ. նզովելով ըզ
 Նեոսոս, խոստովանեցին Մի Որդի
 զՏէր մեր Յս Քս. և Աճածին՝ զԱմ
 նասուրբ Վոյսն Մարիամ: Ե՛ւ զի ո՛չ
 հանդիպեցան յայնմ ժողովոյն՝ Մեծն

Իսահակ, և Մեսրոբ . զրեն առ նո
սա կիւրեղ Աղեքսանդրացի, և Պրակ
զոս կոստանդինուպօլսի, և Ակակ Մե
տինեայ Եպիսկոպոսք : զգուշացուցա
նելով զնոսա : Քանզի լուսն՝ և թէ
ոմանք ՚ի Չարախուացն Աշակերտաց՝
առեալ զԳիրսն Թէոդորոսի Սանա
տացւոյ զՎարդապետին Նեստորի, և
զաշակերտին գէորգի՝ զնացին յաշ
խարհն հայոց :

Ապա եկեալ Թարգմանիչքն մեր, զո
րոց զանուանան յիշատակեցաք յառա
ջագոյն, գտին զՄեծն Իսահակ, և
զՄեսրոբը Աշտիշատ Տարօնոյ . և
մատուցեալ զԹուղթն, և զԿանոնս
Ժողովոյն Եփեսոսի, վեց սահմանել
Կանոնա, և զՕրինակս Ստոյգ ԳԵ
րոց : զոր առեալ մեծին Իսահակայ,
և Մեսրոբոյ, դարձեալ Թարգմա
նեցին զփլատնգամ Թարգմանեալսն .
փութանակի հանդերձ նորօք՝ վերջս
այն յորինել Նորոգմամբ : Բայց՝ բան
զի Անգէտք էին մերում Արուեստի,
ի բազում մասանց Թերացեալ գործն
գտանիւք . վսորոյ՝ առեալ մեծին Ի
սահակայ, և Մեսրոբոյ՝ զմեզ առա
քեցին յԱղեքսանդրիա ՚ի Լեզու պան
ծալի . ՚ի ստոյգ ՚ի յօդանալ Ճեմարա
նին վերձանութի :

Պրակ 62:

'Ի Վերդադեան՝ յինն , և 'Ի Ճանապարհ
հասնի սասանն . որինսն Երկնային
Զորքս :

Երասեակողք իմաստասիր
բացն՝ 'Ի Վերհայեցողք շա-
փաբերապէս Մակագրու-
թեց , զաստեղս 'Ի լուսոյ ա-
սեն ընծայիլ , և զլուսինն՝ արեգակամբ
սուճացեալ . և զբոլոր արեգականն՝
յԱրփայինն Երկնէ : Տիկէն , Արփուոյն՝
հեղեալ զԾագումն յերկաքանչիւր գո-
տիսն . և զանցն իւր գօտիքն՝ 'Ի ձեռն
արեգական ընծային , ըստ գասի , ըստ
բերման , ըստ ամանակի : Օրինակ իմն՝
այսպէս , և մեր յաւետաբազայց շնոր
հիւ յուղացեալ իմանալի ճառագայ
թից հողեօր Զարցն , ը հարաւային
մասանց պարայածեւք՝ յԵղեաացւոցն
հասանեաք քաղաք , Թեթեակի ընդ
խորս Գիւանին նաւեալ անցաք 'Ի Սր-
տեղիսն երկրպագել , և մնալ վայրկեան
'Ի Պալեստինացւոց Զրահանգս . և այն
պիսեաւ սաղապաճեմ արարաք , մտաք
յԵգիպտոս՝ յաշխարհն համբաւատենչ .
յանչափից հրամարեալ ցրտոյ , և սո-
թոյ , 'Ի հեղեղաց , և յերաշտից՝ 'Ի գե-
ղեցեաւ մասին երկրի զգիրն ունելով .

ամենազան ստղծք առ լցեալ, և ան
 ձեռագործ պարսպեալ Նեղոսի: որ
 ոչ պահպանութի միայն, այլ և կերա
 կուր նմա բաւական մատուցանել բը
 նաւորեաց. և յինքնեկ ստղծամբ Տժ
 գալ պատահեալ և չարութե, և խա
 նաւոյ առ երկրին գործարարութի. և
 զանեզս ՚ի նմա գիւրածել գետոյն թի
 թիք հնգիստ կղզոյն՝ առատադիւտս
 առնե շարջ պարտւնակելով. և ի նմ
 հասելով՝ տրահամբ երկուսասանից վը
 տակացն. բարեյարմար ՚ի մեծն Աղէք
 սանդրեայե շինեալ քաղաք, բարեժա
 մանակ ՚ի մեջ ծովուն, և ձեռագործ
 լիճ կառուցեալ. յորոց օղոցն քաղց
 բախտանութի փլեցեալ որ ՚ի լճէն բե
 բանք արձակին ՚ի ծովն. և որք ՚ի ծո
 վէրն մտեցելոցն, որք ելանեն ստե՛պ
 ստեպ սղոթք օղոյ, անասունք այն՝ որ
 ՚ի ծովէն, և թանձուներ այն՝ որ ՚ի լճ
 ճէն, որոց խառնուածն առողջագոյն
 զհաստատութի կենաց գործե: Սրա
 առաջի՝ այժմ, ոչ անցեալ նստի Պը
 զտաննեոս հնգակատար դազաթամբն՝
 զանապառ աշխարհ պատելով, այլ
 Մարկոս Աւետարանական Քարոզու
 թիւն. և ոչ Առապին Դիւց Գերեզ
 մանք, այլ Սորոցն Այսելեական ԱԵ
 կայարանք. և ոչ ՚ի բրան և ՚ի հինկն
 Տարի՝ տօնի աղճատանք զբեռնարար
 ձրս պատկելով գրատես, և պաշտօն

տայ առնել լորտուաց, և աթերաց
 առնել բաշխումն, այլ ՚ի մե տասան նո
 բին Տուրի՝ յայտնութեն Տն կատարի
 տան : զՅաղթող Նահատակս գովել .
 և Օտարաց առնել ընդունելութի, և
 յԱրքատս տուրս . և ոչ զոհել շար
 դիին Սարապեայ, այլ զԲն Արիւնն
 մատուցանել Պատարագ . և ոչ ինդ
 բել հրաման պատասխանուոյ ՚ի Սանդա
 բանեակն Արագիտեայ, այլ ուսա
 նիլ զզօրութի իմաստից ՚ի Նորն Պղա
 տոնէ, ՚ի յիմն ասեմ վարդապետէ .
 որում ոչ անարժան գտայ Աշակերտ,
 և ոչ անկատար վարժմամբ ՚ի յանկե
 լեալ արուեստից ինքն : անցաք յԵլլս
 դա նաւելով յիտալիա բանութի հող
 մոյ անկաք . և ողջունեալք ՚ի Հան
 գիսան Սրբոցն Պետրոսի, և Պօղոսի .
 ոչ բազում ինչ ՚ի Հոովմայեցոցն կա
 ցեալ քաղաքի, անցանելով ընդ Հել
 լադայ յԱտտիկէ, սակաւ ինչ մտացաք
 յԱթէնս : Եւ ՚ի կատարիլ Հմերայ
 նոյն, դէմ եղեալ ՚ի Բիւզանդիոն ե
 լանել, փափաքեալ Մերոց Հայրե
 նեացն :

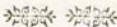
Պրակ 63.

Յ՝ՆԳ՝ ԵՐ Գ՝ԲՆՆ՝ԵՆ Հ՝Յ՝Յ , Ի
Ի՝ԵԿ՝ԵՐ Ի՝ԵՐԵՆՆ՝ ԱՆՅ՝ԱՅ :

Այ Թագաւորն Հայոց Ար
տաշիր՝ անհուն սկսաւ որդ
զանիւ յանառակ ցանկաւ
Թիս, մինչև տաղտկանալ ի
տանն: Եւ Նախարարացն, որոց և կեալ
առ Մ՝ԵԾԾ Իտահակ՝ զբողոք բարձին,
հրաւիրելով և զնա յազնականու Թիսն
ինքեանց՝ շարախօսել առ Արքային
Պարսից՝ ի բաց ընկենուլ զիւրեանց
Թագաւորն, և Պարսիկ ամել ունօղ
աշխարհիս: Այլ նա ասէ, ո՛չ առ
սուսս ունիմ զձեզ. իմ իսկ լուեալ
զայդպիսի աղէտս ամօթալեաց, և բա
զում անգամ յանդիմանեալ ուրացաւ.
և արդ՝ պարտէ փոքր մի տանել Թե
րու Թէն առնն, մինչև զելա իրացն խոր
հիլ մարթացուք Կայսերն Յունաց
Թ. Կողոսի: և ո՛չ անօրինաց մատնիլ
ի ծաղր և յայպանումն: Եւ նորա ո՛չ
կամէին, այլ ջանային Համախորհուրդ
իւրեանց՝ զնա առնել. այլ՝ նա ասէ.
ինչքաւ լիցի մատնել Գայլոց զիմ Մո
լորեալ Ուխար, և ո՛չ պատել զբեկել
կամ զհիւանդացեալ. զի եթէ՛ կր հա
ւատացեալ Թագաւորի առաջի, փա

Թայի.

թայի, և ոչ յապաղէի՝ յուսալով ըզ
 կանգնումն գլորելոյն. այլ՝ հեթանոս
 սաց յառաւել կործանումն ո՛չ առնում
 յանձն. ըստ այնմ. թէ՛ մի՛ մասնեք
 Գաղանաց զանձն խոստովանող քեզ
 քանդի՛ դրոշմեալ է սուազանաւ՝ թէ՛
 պէտ և անառակ է. սրտնիկ է, այլ
 Բրիտանեայէ. գիջացեալ է մարմնով,
 այլ՝ ոչ անհաւատ ոգւով. զեղի է վա
 րուք, այլ՝ ոչ Կրակապաշտ. սկար է
 ի կանայս, այլ՝ ոչ ծառայ է տարերց.
 Եւ զհանրդ լինիցի այդ՝ փոխանակել զիմ
 ախտացեալ ոչխարն՝ ընդ առողջ գա
 զանին, որոյ առողջութի՛ն՝ և մեզ պա
 տուհաս: Իսկ՝ Նախարարացն զմտա
 ւածեալ, իբր թէ՛ խարկանօք իցէ գործն՝
 յապաղել զնմ, զի զթագաւորն պատ
 րաստեցուցէ ինքեան. վն զի՛ ոչ հա
 մակամեցար զթագաւորել նմա, արդ՝
 և մեր կամեցուք չՔահանայանալ
 մեզ: Եւ միաբանեալ ամենեքին՝ ան
 ցին առ Արքայն Պարսից՝ հանդերձ
 Սորմակաւ ոմամբ Արձակեցի՛ Փա
 րամոլ իրիցաւ, շարախօսել զԱրքայն
 իւրեանց՝ զԱրտաշէրէ, և զՄեծէն Ի
 սահակայ՝ զՅունօք գլեալ խորհրդով:

Պատկ 64.

Յուզուի բառերը թագաւորութեան Հոյ
ոյ՝ Բեռնայի հետ, և սերգիւն
Արտուր Եղիշիւղաւորութեան :

Յ Այնժամ՝ Արքային Պար
տից՝ Վառայ, կռեալ ՚ի
Գուռն զԹագաւորն Հոյ
ոյ՝ զԱրտաշէր, և զՄեծն
Խաւսակ. և խնդրէին ՚ի նմանէ զամ
բատանել զԱրտաշէր. և նա հրաժա
րէր բնառ առել ինչ չար, կամ բարի.
ապա հրամայեաց Հազարապետն Ա
րեաց՝ որ է Սուրենն Պաշտա, զի հա
ւանեցուցէ զնա խրատա սիրելութե,
ույ՝ զԱղգային : Եւ նորա անկեալ ՚ի
բանս հրապարանաց՝ առելով, զի ա
րիւն իմ ես՝ և հարազատութե, զբա
րին քո խորհելով՝ առեմ, եթէ միայն
այժմ միաբանեցիս ի Նախարարդ,
և մեծարեալ լիցիս Արքային Ար
քայից. և զԹուռն քո՝ զԱրդան կար
գեացէ ՚ի վր Հայոց՝ Չուգաշաւասար
Թագաւորին, և Համապատի : Այլ
նա ոչ առնոյր յանձն. առելով, զի
արդ վս սնամիառութե, և իշխանա
սիրութե շարարանիցեմ զընկերէ. կժ
ընդէ՛ր ձերայդ պիտի յօժարութե՛ ըն
կենու զԱրտաշէր. զի ես զն՞ ամբաս

տանութն ինչ խորհուրդ ո՛չ գիտեմ.
 ապա եթէ վն անտառակ վարաց՝ զոր
 նորա անբաստանեն, պատուոյ արժա
 նի է՝ ի ձեռն ըստ ձերում անմարբասէր
 օրինացդ, թէպէտ ըստ մերումն՝ դա
 տապարտի. բայց սակայն՝ յինէն ո՛չ ինչ
 էք լսելոց ամենեին: Ապա՛ զայրացել
 Վասնայ, ՚ի Մեծի Հրատարակին ա
 րարեալ Քննուի. և ո՛չ զնելով ունկն
 Արտաշի, յօժարութի լսէր Չարա
 խօսացն. առաւել ևս՝ յոյժ ազտեղու
 թն բանիցն Սորմակայ. քանզի՛ զԱ
 թոռ Եպիսկոպոսութեն էր խոստա
 ցեալ նմա՝ Նախարարացն՝ Թշնամանա
 կամացն, և Ոսոխասիրացն: Անորոյ՝
 ինքնասիրութի պատրաստեաց զԼե
 զուն իւր՝ Սուսեր սատակիչ. մինչև
 հրամայեաց Վասն՝ առնուլ զթագա
 ւորութիւն յԱրտաշի, և անդէն ար
 գելուլ զնա, և զամ ինչա նորա ազգին
 ունիւ յարքունիս: Նոյնպէս՝ և զմեծն
 Սահակ, և զտունն կաթուղիկասական՝
 ունիւ յարքունիս, և տալ փոխանակ
 նորա՝ յաթոռ Եպիսկոպոսութեն՝ ըզ
 Սորմակն զայն: Եւ մեծապարզ և ըզ
 Նախարարարան արձակեալ՝ Պարսիկ
 Մարզպանաւ, որում անուն էր՝ Վիհ
 մհհր Հապուհ: Բայց Սորմակայ՝ ո՛չ
 տելի տեւալ՝ քան զթի ամ, ՚ի նոցին
 Նախարարացն հաշածեցաւ յԱթո
 սոյն. որ ապա՛ զիւրոյ Գաւառին զԵ

պիտակապսուծին Բզնունեաց 'ի Պարսից Արքայէն եգիտ ունիւ աղգաւ: Իսկ Նախարարքն Տեր խնդրէին 'ի ԱԵՌՈՒՄԱՅ ԱՅ ԱԹՈՒԱԿԱԼ: Եւ նոյ ըզԲԵՐԻՆՆՈՒՆ ԱՍՐԻ: Սա եկեալ վաս թար ընկերակցօք, ածեալ ընդ ինքեան կանայս տնակալուչս անժաւժարար, և աւելորդօք, և յափշտակութիւն վախճանեցեացն զիհակաց, վարեալ ամա՛ երիս. որում ո՛չ կարացեալ տանել Նախարարացն, դարձեալ աղաչեն զԱՌՈՒՄՓՈՒՆ ԳՆԱ, և տաւ զայլ որ ըստ կամաց նոցա. և կիսոցն 'ի նոցա նէ՛ զմեծն Սահակ:

Պրակ 65.

ԱՐՅ-Ի-Ռ 'ի Պ-Ե-ԻՅ ՄԵԾԻՆ Ի-Ռ-Ի-ԻՅ, Կ-ՆԻԴԵՐԻՅ Ը-Ե-Ն-Ե-Լ-Ն ԱՌ-ՈՒՄ-Ի-Լ-Ն:

Որպէս ասացար՝ երկուս բաժանել Նախարարք Հայոց: յերկարանչիս բոցն առաքելցին՝ խնդրել ԱԹՈՒԱԿԱԼ Արքայէն Պարսից: Վայէ՛ Արծրունեաց Տէր, և Հմայեակ՝ Աշոցաց ՏԻ, զոր որ և կամօցի Արքայ: Իսկ Մաճէն Ապահունեաց ՏԻ, և Սպանդարտա՛ Արշակունեաց Տէր, զՄԵԾԻՆ

Սա

Սահակ. նա և Զորավարին Յունաց
 Անատոլեայ 'ի կարնոյ զՀաւուկ կու
 սոյ Ասոյ. զի եթէ՛ ոչ իցէ նա հա
 ճոյ ունիլ յերում բաժնին, ապցէ ըզ
 նա մասինն Յունաց: Յղեցին և բազ
 մաւթիք Եպիսկոպոսացն հանդերձ Ե
 բանեւեան Մետրափրա, և բովան
 դակ Ռիսոի Եկեղեցւոյն մաղթանա,
 զՔահանայն Տիրակ՝ զորչին Մով
 սէսկան 'ի Զարիշտակ Անանդայ: Ան
 սոյ հաւանեալ վաստայ՝ զերկաքան
 իւրոցն կատարեաց ինդիրս. տունեալ
 յԱթոս Եպիսկոպոսութե՛ն զայլ ոմն
 Ասորի՝ Շամուէլ անուն, զի լիցի ընդ
 զիմախա մեծին իսահակայ՝ Հակա
 աակաթոս. և գործ նմա զատուցանէ
 զընկերել Մարդպանին, կալ՛ի վերայ
 բաշխից հարկաց ինդրեցելոց, և զա
 տաստանաց, և այլ աշխարհական կար
 գաց. և զմեծն Սահակ արձակեալ թո
 զու 'ի նա զեօզս սակաւս 'ի Նորին Տա
 նէ, զի նստցի միայն յինքեան, իջիս
 նութի ունիլ միայն Արքայապետութե՛ն
 Սովորական կրօնիցն, և ձեռնադրու
 թե՛ն զայնոցիկ՝ զորոց և Շամուէլն յան
 ձըն առնուցաւ: Բայց յարձակելն զնա՛
 յանդիման իւր արարեալ 'ի Բազմա
 կոյս Ատենին, ասէ. երդմեցուցա
 նեմ զբեզ 'ի բոյին հաւատ, միամիտ
 կալ 'ի ծառայութե՛ն մերում, և ոչ իտր
 հիւ ապատարութե՛ն պատրիլ 'ի մալար

Հաւատակցութիւն Եւնաց, և լինել
 պատճառ կորստեան 'ի մինջ Հայոց
 աշխարհիս, փոխել զբարեբարութիւն
 մեր 'ի չարութիւն: Յայնմամ կանգուն
 կացեալ մեծին Սահակայ՝ պարկեշտ, և
 նազելի զինքն ցուցեալ 'ի Բեմասացա
 թեան ձեռ, համեստ հայեցաւ ածողք,
 համեստագոյն և ս ձայնի՝ սկսաւ ճա
 սել զերախտիս ծառայութիւն. և զա
 պերախտիս 'ի նոցանէ լինիլ. ք նմին՝ և
 զկեղծաոր բողոքարանութիւնց յան
 շիմանելով, և զգառնութիւն խորհր
 շոց՝ և զգործս շարաշարս. յարելով
 'ի նասին՝ զընդդիմարանել անմիտ հայ
 հոյութեցն արատաւեցելոց, զորա
 սաց մալար Հաւասցութիւն. և զնոցայն
 խայտառակելով զպաշտամարնս՝ կատա
 րել 'ի Հրաշարի Ածարանութիւն ըստ
 հանդուրժելոյ հեթանոսական լսե
 լեաց. և ոչ բովանդակ զբանին պայ
 ծառութիւն անհաւաստիցն արկանել ա
 ռաջի՝ յայտանումն, ուն զմարգարիս
 'ի խորհոց կոխումն. այլ այնչափ կայ
 ծակնաճաճանչ ցուցեալ, որով գաղա
 զացան Մողուցն լեզուք: Եւ հրացել
 պակեալ ինքն թաղաւորն, և նմ բազ
 մութիւն հրապարակին անձնագեղացն
 Պարսից՝ յակճիտս կալով ցականջել.
 մինչև հրամայեաց Առամ արծաթ բա
 զում տալ նմա, իբրև Քաջարան, և
 Ռեժնասիրտ Առնն՝ Համարձակախո

սողի առաջի Անբանոյ Թագաւորի :
 Այլ նորա ոչ առեալ առէ, ցՀա-
 մազգին իւր՝ Սուրեն Պաշտա, ար-
 ծաթ նր՝ նմա լիցի . բայց դու հաւա-
 նեցուցանես զնա՝ տալ ինձ զերկուս
 զայս միայն . զՆախագահ Նախարա-
 բայն Հայոց, ոպ կարգեալ յԱրաւշ-
 րէ՝ վարկցան մինչև ցայժմ, նորին օրի
 նակաւ . հրամայեսցէ և առ յայայ,
 զի մարզպանք Պարսիկք մի՝ կարասցեն
 Ծանուցումն՝ սակա այնր առնելով ինչ
 գերազանցօրէն՝ փոփոխել ըստ կամայ
 իւրեանց : Եւ միւս, զի դարձուցէ
 զՏուն Ազգականի իմ, և Քո՛ զման-
 կանն Գաղաւթնի՝ զորդոցն Հրահա-
 տայ . Թէ և ոչ՝ յիւրում է, ետեղ զԱ-
 շակունին յաւաղելով անուն, գէթ ՚ի
 կարգն կեցեալ ընդ այլ Նախարարս
 Թուեսցի, յորում ետեղ ինքն կամես-
 ցի, ոպ Համազինքն կամսարական,
 կամ զԱմատունին, Թափեալ ՚ի հարցն
 պատուոյ, և յառաջամասինն Կահայէ
 ՚ի ստորնակայինն : և կամ գրեթէ,
 իբրև զարքունի գործակալութի նմա
 հաւատասցէ, և նորուն զաւակաց հա-
 մանմանակի ընտանութիւն . մինչև Աճ-
 բաղցրասցի դարձուցանել ՚ի կարգ հայ-
 բննի ընդ ձեռն՝ որ և է Թագաւորի :
 արդ՝ ջանասցիր դու՝ Թովելով զօրէն
 Համագակեր Թովի : Անմ ըսող ե-
 ղեալ Առամայ, հրամայէ՝ զամենայնն

կատարել . և դարձեալ հաստատել
 լով զԹոռն նորա՝ զԱրդան Սորա
 տեւտան 'ի Տերութիւնոյ ազգին Մ'ա
 միկոնէից՝ արձակէ 'ի Հայս : Բայց
 թէ՛ ասիցէ որ, պարտէ մեզ՝ զասա
 ջեալն մ'ծին Իսահակայ 'ի Պարսից
 Հրապարակախօսութեն գրել . զիտա
 ջէ , զի ս'չինչ 'ի լեւիս մեր հասեալ է
 բովանդակն ճշմարտութի՛ յունքէ , և
 ո՛չ մեք 'ի Պատմութե՛ս հիսել հաւա
 նիմք : Չի և ես այրեմ ձերացեալ , և
 հիւանդ քա , և անպարապ 'ի Թարգմա
 նութե՛ց , և զերազելն միայն խոկացի .
 ս'չինչ մտքրադունից պարապեալ բա
 նից . զի և քո կամքդ կատարեսցին ,
 և ես ճողոպրեցայց 'ի բոց հարկեցու
 ցանօղ բանից՝ և աղաչանաց . մարդ ըզ
 բեզ վարկանելով՝ կամեկցութի՛ մեզ
 հաւասարել . և որպէս Քերթօղին
 ասեն , Մերձադաւակք , և Մ'օտա
 սերք գոլ , և Նոյնասերմանք Ասա
 ունանոց Իջեանք :

Պրակ 66.

Գործք Ընկերի՛ն անործան Էո՛ս
Իշխանի՛ն :

Եկաւ Ընկերի՛ն կալաւ զԱ
Թոս Եպիսկոպոսութեանն,
Տեաւեալ վարացն Բրե-
շոյի, և առաւել ևս ազա-
հարթեանն մասամբ . զի նա՛ զԱտիճա-
նեալ Եպիսկոպոսացն միայն յափշտա
կեաց զԱիճակ, այլ սա՛ և զԿենդա-
նեացն . քանզի՛ և Փոխանորդ մեռե-
լոցն՝ ո՛չ տայր Թոյլ ձեռնադրել մե-
ծին Իսահակայ : և զԿենդանեացն՝
գոյղն ինչ գտեալ պատճառս խափան
ման Էարկացն Արքունի, հարածա-
կանս առնէր, յինքն կորզելով զամեն
ցուն տունս : Այ՛սորոյ՛ ատեցեալ ՚ի ԲԸ
նա Եպիսկոպոսացն՝ արհամարհեալ
նէր . զի Թէև բիւրապատիկ շարիս ՚ի
նմանէ կրէին, ո՛չ երբեք շարիս ՚ի նմա
նէ կրէին, բաց ՚ի Սորմակայն յայնմա
նէ, զորոյ և մեծացոյց իսկ զվիճակն՝
Արքունի Էրամանաւ, հանեալ զբազ
մաց՝ նմա հաւատայր . ընդ որ նախան
ձեալ և այլ Եպիսկոպոսացն՝ ժարհե-
ցան զնոյն առնել, ինչքելով ՚ի Պար-
սից Արքայէն՝ օգնութիւն իւրաքանչիւր
Իշխանաց : Այլ՛ մեծն Իսահակ ո՛չինչ

կասեաց՝ զՏողևոր կաթնն զիեցուցա
 նել Մանկանց Եկեղեցւոյ՝ հանդերձ
 Մեարտիբաւ, զոր Թողեալ խարըս
 խեաց յԵկեղեցւոցն կաթուղիկէ, որ
 ՚ի Վաղարշապատ Քաղաքի. ինքն կա-
 լով ՚ի Բաղրևանդ Գաւառի ՚ի տեղ-
 ւոցն, ուր ծագեաց Լոյս Երկնից՝ ՚ի
 Մկրտեւ Սրբոյն Գրիգորի՝ զՏրդատ
 Արքայ, և զբոլոր Հայս: Բայց՝ Հա-
 մուել կեցեալ ամս հինգ, մեռանի ՚ի
 մերում աշխարհիս: Յայնժամ, ՚ի միա-
 սին Ժողովեալ ամ Կախարարացն՝ չո-
 քան առ մեծն իսահակ, և զմեղանս
 յանձն առեալ, աղաչէին զնա՝ դարձել
 ունիլ զաթոռն. խոստանային՝ ՚ի Պար-
 սից Արքայէն հաստատել զնա. Մուր-
 հակ ամենեցուն կնքեալ աղգաւ՝ տալ
 Թառանց նի զնոյն իշխանութն, այլ
 նա ոչ առնոյր յանձն: Եւ ՚ի բազում
 Թախանձելոյնց, հարկաւորեալ պատ-
 մեաց զտեփն, որ յառաջ քան զբա-
 զում Ժամանակս՝ երևութացաւ նմա
 ՚իքուն՝ ապագայն յայտնութիք: Չոր-
 լուեալ Կախարարացն, և զիտացեալ
 Թէ՛ յԱճային հրամանէ զազարեաց
 յԱզդէ նի Բահանայապետութիւնն,
 յարտասուս հարեալ աւաղելով զն-
 քեանս՝ ըստ Աւետարանին բանի. Թէ՛
 հարկ է զալ գայթակղութնն, բայց
 վայ պնտցիկ, չէ ոյր ձեռն գայցի գայ-
 Թակղութն. Թոյլ ետուն նմա,

Պրակ 67.

Փետրուարի 15-ին Մեծի խաչով
և Մեծի խաչով Երևանի:

Բայց և մի ամ թագաւորել
 Պարսից՝ Վաս Երկրորդ,
 մեռանի թողալ զՏերուն
 արդար իբրև Յազկերտի.
 որայ մտապեալ զհաշտութիւն, իսկ և
 իսկ ընդ թագաւորելն՝ դիմէ ՚ի վերայ
 Յունաց զօրուն, որք առ Մճրին.
 հրամայելով Գնդին Ատրպատականի՝
 ՚ի մեր աշխարհս ելանել. որք եկեալ
 անկարդապէս բանակեցան առ Բազ-
 նացն Աւանի: Յայնժամ, հասեալ մե-
 ծին իսահակայ հիւանդութի մահու,
 և առեալ զնա Աշակերտացն՝ տարան
 ՚ի Գեօղն, որ կոչի Բլուր, ուր թէ՛
 ՚ի վայր՝ և յընտանեզոյն և ՚ի զերծ տե-
 տեղի մատուցեալ ՚ի զօրայն Պարսից՝
 կատաղաց զնս, ուր և՛ հասս վախճան.
 կեցեալ Եպիսկոպոսութի՝ ամս յի-
 սուն և մի. սկսել յերրորդամի Աերջ-
 նայ խոսրովայ Արքայի Հայոց, մին-
 չև ցտկիզն Երկրորդին ամի Յազկեր-
 տի՝ Պարսից եղելոյ թալաւորի. յեւն
 ամսոյն Նաւասարդի, յաւուր իւրոյ
 ծննդեանն, որ մահկանացու ծնեալ
 անմահ զիւրն յիշատակ եթող: Պատ-

ունեաց

ունաց զՊատկերն . պատկառեաց 'ի
 կոնականէն . փոխանորդեաց զԿեանս,
 և այսբան կենցաղաւորեաց, իրք՝ զի ոչ
 պակասութի իրիք մասն 'ի ծերութեն
 եղանիլ, և ոչ առ 'ի յախտից առ 'ի յըն
 դունիլ : Զորմէ պարտէր մեզ հրաշա
 փառագումի՝ անցանել բանի՝ ըստ
 արժանի ՍԻ) Զորն Դրուտոց, այլ
 զի մի՛ յերկարութիւն ճառիցս լինիցի
 ձանձրութի ընթերցողաց . այլում տեղ
 ւոյ, և ժամանակի յայնստիկ թողցուք
 արտաքոյ այսց դրոց, ուր սկզբանն
 հրաւիրեցաք առնել թերադրութիւն :
 Բայց զպատուական մարմին նր՝ բար
 ձեալ Սարկաւագապետին նորին Երե
 միայի՝ հանդերձ Աշատերտակցոցն, և
 Տիկնաւն Մ'ավիզանէից՝ նորին Նուա,
 որում անուն էր՝ Դատիկ, կին Վար
 դանոյ Սորատելաոսի, տարեալ հան
 դացին յերեանց Գեօղն յԱշտիշատ՝
 որ է 'ի Գաւառին Տարօն : և ջրուել
 Աշակերտաց նր՝ կրօնաւորաց սպա
 դէից 'ի գաւառս իւրաքանիւր, շինե
 ցին Վանորայս : Եւ զկնի վեց անցա
 նելոյ ամսոց՝ կատարման Սրբոյն իսա
 հակայ . 'ի տասն և երեքն Մ'եհեկանի՝
 Երանելին Մ'եսրօք յաշխարհէս փո
 խեցաւ, 'ի Վաղարշապատ Քաղաքի .
 զերազանցեալ քան զիմ, որք զայնր
 ժամանակաւ էին առաքինիք : Քանզի՝
 ամբարտաւանութի, և մարդահատճու

Թի առ ՚ի նորա վարս անդի դասնել
 աննեին՝ ոչ կարացին. այլ՝ Բարերար,
 և Հեղ, և Երկարախորհուրդ գորով. և
 Երկնայնոցն զարդարել՝ սովորութիւն
 զինքն թողորից ցուցանելը. Չի գոյ՛ Տեա
 լեամբ Հրեշտակական, Մտօք ճնշն
 դական, Բանի՛ Պայծառ, Գործով
 Ժուժկալ, Մարմնով Արտափայլեալ,
 Սաստիք Անճառ, Խորհրդակցութիւն
 Աժ, Հաւասով Ուղիղ, Զուսով Համ
 բերողական, Սիրով Անկեղծուոր,
 Ուսուցանելով Անձանձորյթ: Այլ
 քանդի զրոյր նորա ուղղութիւն՝ ոչ
 եմ բաւական ասել, ՚ի հանգիստ նո
 րա՝ Նշարացն զարձուցից զբանս, ոչ
 լուսյ ՚ի բազմաց, և ՚ի Հաւաստի Ա
 բանց. եթէ՛ եկաց Լոյս Եղապէս Ք
 աղառ նշան Խաչի ՚ի վր Տանն, ուր
 Երանելին զՀոգին աւանդեաց. ոչ
 փոյթ ընդ փոյթ լեալ՝ էանց ծաղումն
 կամ սակաւուց տեսանելի, այլ՝ ամե
 նայն բազմութենն, մինչ շատից մկր
 տիլ յանհաւատից: Յայնժամ, լեալ
 աղճուկ շիտթի անբոխութենն, բաժա
 նելով յերիս գունդս՝ վասն հանդուցա
 նելոյ զՊարկեշտ զայն զՄարմինն, և
 նախ քան զմահն կրթեալ ՚ի մեռելու
 Թի: Կէսքն ասէին՝ ամեն ՚ի Բնագա
 լառն իւր Տարօն. և ոմանք ՚ի Նախ
 Աշակերտեայն Գողթն. և այլքն՝ ան
 դէն ՚ի նմին՝ ՚ի Աղարշտայատ Բաղա

թի՛ ՚ի Սրբոցն Դիրս : Բայց յաղթեաց
 Բաքն Վահան Ա՛ստուծի . զի եր Զօ
 րաւոր հաւատովք , և ճշտութի՛ մարմ
 նաւորաւ . Աս զի՛ ՚ի ժամանակն յայն
 միկ՛ նմա եր հաւատացեալ ՚ի Պարսոց
 Հազարապետութիւն աշխարհիս Հայ
 օց : Արով բարձեալ՝ տարաւ զնա ար
 ժանի յազարկեամբ յիւր Գեօզն Ուա
 կան . և նոյն Տեսիլ Լուսեղէն Խա
 շին ՚ի վերայ երթալով Դադազացն
 յանդիման իմ ժողովրդեանն , մինչև
 ՚ի հանդիստ զնա փոխեցին՝ Վահան , և
 Թաթիկ նորին Արամեակք . և ա
 պա՛ նշանն աներևոյթ լինէր : Իսկ
 զԱթոռ Եպիսկոպոսութեն ետեղա
 փոխութի՛ յաջորդեաց Հրամանաւ Ե
 րամեւոյն Մեարտիլայ՝ նորին Աշա
 կերան Յովսէփ Բահանայ՝ ՚ի Աւրոյ
 Չորոյ , ՚ի Հորոց Գեղզէ :

Պատմ. 68.

Այս ժամ բանաւր, Բազմաբարձի
 Հայո՛յ, Ազգէ՛ն Արշալուծեաց, և
 Եղեիցողութեան՝, Ազգէ
 Սէն Գրեգորի:

Արամ զքեզ Հայոց աշխարհ,
 Ո սորամ զքեզ՝ Հանաւոր Հի
 սիսականաց Արագոյն. զի
 բարձաւ Բազմաբարձ, և Քա
 ճանայ, Խորհրդական, և Ինաստան
 Ռուսացոյ. Արդ ովեցաւ Խաղաղութի.
 Արեւատացաւ անկարգութի. Գրգռե
 ցաւ Ռուսաբառութի. Կայկայեցաւ
 աղիաութի Չարաբառութի: Ուր
 միմ քեզ՝ Եկեղեցի Հայաստանեայց,
 Խորթնացեալ ՚ի բարեզարգութի Բե
 մին. ՚ի Քաջէն զրկեալ ՚ի Հովուի, և
 ՚ի Հովուացից: Այլ ևս տեսանեմ ըզ
 Բանաւոր քո Հօտ՝ ՚ի վայրի դաշար
 ւոր, և ո՛չ ՚ի ջուրս Տանգ ստեան տա
 ծեայ, և ո՛չ ՚ի փարախ ճաւարեալ՝ ըզ
 դուշմնալով ՚ի դայլոց. այլ՝ զբու՛ել ցա
 նապատ, և զաճաճիտութեց: Երա
 նիստացնայ, և Երկրորդի փոփոխանան.
 զի՛ էր ինչ Ժամանակ Տեսանալոյ Փե
 սային, և Փետու իրին, և Հարսնոյ Տամ
 ըկրկեցեր՝ որ զախոճութե՛ն զամուսնու
 թի պաճկելով, ուն Ո՞ն Եանի քան ըզ

Թող իմաստասիրեաց : Դարձեալ՝ մինչ
 երբևէն Ռին սեղեխարար յանդգնեալ
 յարձակեցաւ յանարատ առադասող .
 և Հարանդ ոչ աղտեղացար . Թե սկէս
 և բռնու թի՛ վփեսայն՝ ի բաց վարեաց
 որդւոց բարձրացելոց՝ անարդելով ըզ
 ճնօղն . համայն՝ և խորթոցն , ըստ ար
 ժանեաց՝ զօտար հայրն , և վերկամու
 յօրայն : Սակայն՝ դու և ոչ յայնմ ա
 մնայնի զքեզ բռլորիցն ցուցեր , զանդ
 բէն քոյոյն յուսալով զաշուսան դարձ
 Հովակեցան , ոչ ոյց Տաղերբ , այլ ոյց
 ևոյնաղաւակ զուգահարբ զմանկունան
 փայփայելցեր : Իսկ յեկրդ հեռանալս .
 ոչ է ակնկալու ի դարձի , լուծել ի մարմ
 նոյ ընկերան՝ գործակցան . Է Քի լու
 է նոյ բնակիլ և յԱրբի համեան հանդիլ
 ի գողս , և զհրեշտակացն տեսանել պա
 րաւորու թիս : Բայց՝ անհողող դու այ
 րուի , և և զկեղիք մեք , որք զրկելք եմք ի
 Հայրենի Վերակացու թէն : Չի՛ ոչ ոյց
 ի Հնումնն ժողովրդեանն , այլ՝ առա
 ւել մերս է թշուառու թիս . վասն զի՛
 Մովսէս բարձեալ լինի , և Յեսու ոչ
 յաջորդէ՝ առաջնորդել յերկիր Աւե
 տեաց . Բորովամ մերժեցաւ յիւրմէ ժո
 ղովրդենէ , և փոխանորդեաց որդին
 Նարառայ . և զայրն Այ՛ ծախեաց՝
 ոչ առիւծ , այլ կատարումն ժամանա
 կի . Եղիա համբարձաւ , և Եղիսէոս
 ոչ մնաց կրկին սղւով օծանել զՅէսու .

այլև՝ Ազայել հրաւիրեցաւ ՚ի կոտորել զիւրեւ ՚ի գերութի վարեցաւ Սեդեկիա, և Զորարարէւս չօրերք գոյ, որ նորոգէ զպետութիւն. Անտիոքոս բռնադատէ թողու զՕրէնս Վայրենիս, և Մատաթիա սչ ընդդիմակցէ. Պատերազմ մեզ շուրջ պաշարեաց, և Մակարէ սչ փրկէ: Այժմ մարտք ՚ի ներքուստ և արհաւիրք արտաքուստ. արհաւիրք ՚ի Հեթանոսաց, և մարտք ՚ի Հերձուածողաց. և Խորհրդականն չէ ՚ի միջի՝ որ խրատէ, և յարդարէ ՚ի պատերազմ: Աւանդ զհանացս. աւանդ թշուառական Պատմութիւն: Որպէս զախաս հանդուրժեցից բերել. զհարդ զիտս իմ, և զլեզուս պնդեցից, և հատուցից զբան Հարցն, փոխանակ ծընդեանն, և սննդեանն. բանդի՝ ծնան զիս իւրեանց Վարդապետութիւն, և սնուցին զիս՝ առ ոյլ առաքելով աճեցուցանել: Եւ մինչ՝ նորա զմերն յուսային դարձ, և պատուաւորել ինով ամենիմաստ արուեստիս, և կատարելագոյն յարմարութիւն. համայն և մեք փութապէս զիմեալք ՚ի Բիւզանդիոն, յուսացեալք հարսանեաց պարել անվեհեր երազութիւն, կրթեալք՝ և առագաստի ասել երգս: Արդ՝ փոխանակ խրախճանութիւն, ՚ի վերայ գերեզմանի սղբս ասել սղորմելի հառապեմ. ուր և սչ տեսութիւն ժամանեցի, և աչացն

կափուցման, և լսել զվերջին բանն,
 և զօրհնութիւն: Այսպիսեալ անձկա-
 հեղձանդձուկ եղևաւ՝ փղձկիմ կարօ-
 տութիւնսն շորն: Արեք քաղցր ա-
 շացն հանգարտութի՛ առ ուղիզս, և
 ահաւորութի՛ առ թիւրս: Արեք զու-
 արթ շրթանցն ժպտումն՝ առ բարեա-
 շակերտացն հանգիսումն: Արեք խրն
 դամիտ սերն՝ ընդ ունօղ աշակերտացն:
 Արեք երկայն ծանայրհցն յոյսն, և հեշ-
 տացուցի աշխատուեց հանգուցանօղ:
 Կորուսա խողովին. թաքեալ խլիզօղն.
 թաքեալ Նաւհնգիտան. Ելիք Օղնա-
 կանն. Լսեաց Չախն Երրորեցու-
 ցի: Ա՛վ այսուհետև զվերս յարդեա-
 չե զուսումն. Ա՛վ ուրախացի ընդ ա-
 սաջադիմութե՛ն աշակերտիս. Ա՛վ զՀայ-
 բականն բարբառեսցի զուարձութիւն՝
 մասամբ յաղթահարել յորդուցս. Ա՛վ
 կարկեսցի զյանդդնութի՛ ընդդէմ ա-
 սողք Արդապետութե՛ն հակառակ յա-
 բուցելոցն. որք ամ բանի՛ քակտեալք,
 և քայքայեալք, յուրվս փոփոխեն Ար-
 դապետս, և բազում Գիրս. որպէս՝
 սասաց ոմն ՚ի Հարցն՝ առ ամ բան նմա
 նապէս դժուարին. և չար օրինակ ան-
 ձանց դրեն զարար՝ զծիծաղելն զմեօք՝
 և զարհամարհելն, իբրև զանհաստատ
 նովք, և որ սչինք պիտանացու ու-
 նիցի արուեստ: Ա՛վ զնոսա ըմբերա-
 նեսցի սաստելով, և զմեզ սփոփեսցի

դուրեւում, և շափ դնիցէ բանի, և լուս
 թն: Չմտաւ զայստսիկ անելով՝ հա
 աւառու մն յիս ՚ի ներքս ընթանայ, և ար
 տօսր, և կամեցուցանէ՝ բարբառել
 Բան Տերական, և Սգաւ որ: Եւ ոչ զի
 տեմ, և թէ զհարգ յարմարեցից զող
 բերգութիւն, և կամ զօվ արտասուե
 ցից: ՂՏէ՛քն իմ Մանուկ, և Թաղա
 լոր՝ զխորհրդակցութիւն վառթար ազ
 գաւ ՚ի բաց ընկեցիկ՝ և նախ քան ըզ
 մահուն մեռելութիւն, անխառութիւն Ա
 թոռ զն ՚ի վայր կործանեալ: Եթէ զիս
 ինքն. զի վերացաւ ՚ի գլխոցս Փարթա
 մացուցիչ Պսակն զնդեցիկ, և կենցաղ
 օգուտ: ՂՂ ա՛յրն, և Քահանայապետ
 զմիտս վսեմացեալ: որ երթայր՝ տա
 ներկատարեալ բանն, որով վարեր՝ և
 յարմարեր. և զերեսանակ ՚ի բուռն ա
 ռեալ՝ ուղղեր զդէպն, և կամ զվէսպ
 սըն. և սանձահարեր զլեզուս ունայ
 նաձայնեալս: Եթէ զիս՝ Թափուր ՚ի
 հողւոյն մտացեալս խանութի, և ցակա
 նեալ: զԾնօղն իմ, զաղբիւր վարդա
 պետական զարգարութե՛ն սոսոզ, և
 հեղեղաւ զամբարշտութիւն արտաքս
 սահմանելով: Եթէ զիս՝ երաշտացել,
 և թարշամեալ պասքութիւն արբուց
 մանց իրատու: Չաշխարհիս եկեալ
 զաղէ՛տս. Եթէ զապագայիցն ակնկա
 լութիւն: Ո՛վ մեզ զայսոցիկ ճառակցէ,
 հաւատարելով տրամութեւ. և օգնես

ցէ սխտակցելով ասիցս . կամ յար-
 ձանս փորագրել : Չարթիբ , զար-
 թիբ Երեմիա , զարթիբ , և ողբա-
 հանդերձ մարգարեանաւով , որ ինչ
 թշուառացար , և որ ինչ թշուա-
 ռանաւոց եմբ . զուշակեալ զյառնել
 Հովուաց Տգիտաց . ուն երբեմն Չա-
 բարիա Մարգարե յի՛ն : Վարդա-
 պետք՝ Տիմարք . ինքնասաճք . անձամբ
 առեալ պատիւ , և ոչ յԱյ կողեցեալ .
 արծաթով ընտրեալ և ոչ Հողւով .
 Պակեսերք . Նախանձաւք . Թողեալ
 Ղենգուծիւն , յորում ընակի Աճ . և
 Կայլք եղեալ՝ զինքեանց Հօսս գիշա-
 տելով : Կրօնաւորք՝ Կեղծաւորք , Անձ-
 նացոյցք , Սնափառք , Պատուասերք ,
 բանթի Ատուածասերք : Վիճակա-
 ւորք՝ Հպարտք , Դատարկակացք , Զե-
 րարանք , Ժողլք , Ատեցօղք արուես-
 տից , և Վարդապետական բանից , և
 Սիրօղք վաճառաց , և կատակերգու-
 թեց : Աշակերտք՝ Հեղձք առ ՚ի յու-
 սուին , և փոյթք առ ՚ի վարդապետել-
 որ նախ քան զտեսութի Ածաբանք :
 Ժողովրդականք՝ Վէտք , Ստահակք ,
 Մեծախօսք , Անվաստակք , Արեւ-
 ցօղք , Անասակարք , Փախչօղք ՚ի Ժա-
 քանդութի : Զօրականք՝ Անարիք ,
 Մնայարծք , Զնատեացք , Պղբոգք :
 Հեշտասերք , Անժուժկալք , Կողոս-
 տից , Գինարբուք , Յուզարկուք , Հա

Տարարոյք Աւաղակաց : Իշխանք՝ Ապս
 տանքք՝ Գողակիցք Գողոց, Կծբծիք,
 Կրծիք, Ժլատք՝ և Աքահք, Յափշ
 տակոզք, Աշխարհաւերք, Ճառայից
 Համափոք, Ազունգասերք : Դատա
 ւորք՝ Տմարդիք, Աուար, Խարողք, Կա
 շառառուք, Անընտրողք Իրաւանց, Ան
 հաւատք, Հակառակօք . և բարձունս՝
 առ հասարակ՝ յամենեցունց սիրոյ, և
 ամօթոյ : Եւ սպա՛ յանդիմանութիւն
 այսոցիկ զինչ . եթէ ո՛չ անտես առ
 նել Այ . և տարերց փոխել զընութիւն
 խրեանց : Գարուն երաշտացեալ . Ա
 մառն անձրեայոյզ . Աշուն ձմեռնա
 ցեալ . Չմեռն սառնակառոյց՝ մրրկա
 լից յերկարացեալ . Հողմք բբարերք,
 արտասահաւքք . Ամպք հրնկեցք, կարկ
 տածուք . Անձրեք անժամանակք,
 և անպիտանք . Օդք դառնաշունչք, և
 եղեմնարկուք . Զբոց առաւելուլ անօ
 գուտ, և նուազելն անհնարաւոր . Երկ
 րի անբերութիւն պտղոց, և անաճելու
 թի կենդանեաց : Այլ և՛ սասանմունք,
 և զզրդմունք . և ի վիճ այսր ամի՛ խոռ
 վութիք յամ կողմանց . ըստ այնմ, թէ
 չիք խաղաղութիւն մերարշտաց : Զի թա
 գաւորք փրեալ խիտք, և չարաչարք .
 բերսինս բառնալով ծանունս, և զբժ
 ուարակիրս . հրաման տալով խիտս՝
 և անտանելիս : Աերակացուք անհար
 թարարք, անողորմք : Սիրելիք գաւա

Տանեալք, և Թ շնամիք զօրացեալք : Հա
 ւատ վաճառեալ ընդ սնտօր կենցա
 ղոյս : Հենք եկեալ անհասք, և յալս
 վեց կողմանց : Գերբումն տանց, և
 յափշտակութիւն ստացուածոց : Կա
 պումն գլխաւորաց, և բանոց յայտ
 նեաց : Յօտարութի Վտարումն Ազա
 տաց, և անթիւ նեղութի Ռամկաց :
 Առումն քաղաքաց, և բանդումն անրո
 ցաց : Աւերումն աւանաց, և հրդե
 հումն շինուածոց : Սովք անբաւք, և
 հիւանդութիք, և մահք բաղձօրինակք :
 Ածարշտութի մտացեալ, և ակնկա
 լութի գեհեհի : Յորմէ պահեսցե ըզ
 մեզ Քն Աճ, և զամենեւեան՝ ոյր եր
 կիրպազանեն նմա Տշմարտութիւն . և
 նմա Փառք յախտեանս . Ամեն :

Վ Ե Բ Զ .

Երբեմն հոգեւորաց խորհրդի վերաբերե
 ի Մովսէսի Խորհրդացոյ Գերաւորս խն :
 Յորս և զստե ըզմից բազմոց հր նստեալսն .
 — Ինչոյն երբեմնք ըզմից Յօգեմնսն :
 Արտերսք Բըմիկն հայնոյ ըւշտուրսն իւրն .
 Բնիկն զԱրշտի Արսոյ հրսո Պօրթեմնսն :
 Արտ ըզնոյր ի տեմնսնսն ի տեմնսն խն .
 Բարեբարութեալ Բողոքն ըմտան յաղթողսն :